DE ACELAŞI AUTOR

Dictatul de la Viena

Editura Dacia, 1, 972

Regimul politic din România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941

Editura Dacia, 1976

Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944

Editura Dacia, 1979

*

Jozsa Beta, Colecţia Evocări (în colaborare cu I. Micu)

Editura politică, 1971.

Insure; ţiu naţională antifascistă armată din august 1944

(în colaborare cu Maria Covaci)

Editura politică, 1973

Comitetul Naţional Antifascist din România

(în colaborare cu Stelian Neagoe)

Editura politică, 1973

Clasa muncitoare – forţa socială fundamentală a mişcării antifasciste din România. (în colaborare cu Gh. I. Ioniţă)

Editura politică, 1974.

Colecţiei Clepsidrei
Coperta de Aurel Bulaeu

CUYÂST ÎNAINTE

Aproape cincizeci de milioane de morţi, dintre care jumătate populaţie civilă. Câteva zeci de milioane de răniţi şi mutilaţi de război. Ţări întregi pustiite. Sute de mii de oraşe, comune şi sate ruinate sau rase de pe suprafaţa pământului. Milioane de monumente de cultură şi opere de artă distruse sau deteriorate. Acesta este un succint bilanţ a ceea ce a însemnat pentru umanitate cel de-al doilea război mondial, declanşat de forţele fasciste, preţul pe care omenirea a trebuit să-l plătească pentru a obţine victoria împotriva acestora.

După categorica înfrângere suferită de statele fasciste, plătită, aşa cum am văzut, cu un greu tribut de sânge de către popoarele lumii, se părea că fascismul va rămâne pentru totdeauna doar o filă neagră în marea carte a istoriei. Şi că omenirea, învăţând din lecţiile istoriei, nu va mai permite acumularea de surse de tensiune, care amplifică. de regulă, pericolul de declanşare a unor noi războaie. Dar, după cum atestă realităţile deceniilor scurse

după 1945, actualizate în mod dureros de evenimentele ultimilor ani – vezi atentatele de la Bologna, Mâinehen şi Paris clin toamna anului 1980 –, fascismul a încetat de a mai fi doar *o pagină* de *istorie*, *redevenind o problemă* politică de ardentă acuitate. Urmaşii spirituali ai celor îare au împins omenirea în pragul catastrofei incită astăzi la destabilizarea situaţiei politice creată după război, recurgând la aceleaşi sloganuri propagandistice folosite de ministerul de propagandă al lui Goebbels, încearcă reabilitarea morală şi politică a nazismului pe fondul temelor revanşarde, a ideii renaşterii „Marelui Reich". german, în acest cadru ei neagă responsabilitatea fascismului în general şi a celui de al III-lea Reich în special în declanşarea celui de-al doilea război mondial.

Pe de altă parte, deşi vreme de peste treizeci şi opt de ani umanitatea a reuşit să evite o nouă conflagraţie mondială, în lume s-au acumulat numeroase stări de conflict şi război locale, care au accentuat, deseori până la limite extrem de critice, starea de tensiune internaţională, alimentată de recurgerea la vechile practici ale politicii de forţă şi dictat; s-au adâncit contradicţiile dintre state şi grupări de state; s-a amplificat confruntarea dintre lupta popoarelor pentru pace, pentru dezarmare, independenţă naţională, pentru dreptul de a fi stăpâne ale propriilor destine, pentru dezvoltare economică şi socială independentă, şi politica imperialistă, colonialistă şi neocolonialistă de dominaţie şi forţă, de agresiune şi amestec în treburile interne ale altor popoare, de reîmpărţire şi consolidare a zonelor de influenţă. Perpetuându-se an de an, aceste surse de tensiune – amplificate de adâncirea crizei economice care afectează practic toate ţările – constituie grave pericole la adresa păcii, independenţei şi securităţii popoarelor.

Evoluţiile contradictorii ce se manifestă astăzi în viaţa internaţională fac actuală rememorarea în conştiinţele contemporanilor a lecţiilor istoriei, pentru a se acţiona – până nu este prea târziu! – în direcţia slăbirii gradului de încordare în relaţiile internaţionale şi a

instaurării unei atmosfere de încredere, de colaborare largă între state, în vederea soluţionării juste a problemelor vitale ale contemporaneităţii.

În mesajul adresat participanţilor la cel de al XV-lea Congres internaţional de istorie, preşedintele Nicolae Ceauşescu arăta că cea mai înaltă îndatorire şi răspundere a istoricilor este ca studiind dezvoltarea societăţii, evenimentele istorice, să desprindă învăţăminte şi concluzii cu care să îmbogăţească activitatea prezentă şi viitoare, să servească mersului înainte al popoarelor pe calea civilizaţiei, să contribuie la întărirea păcii şi la progresul întregii umanităţi. Această misiune nobilă a istoriei este cu atât mai actuală în condiţiile internaţionale, din zilele noastre, când evoluţia contemporană este marcată de un şir de probleme grave şi profunde, de fenomene şi manifestări care creează pericole tot mai mari la adresa păcii şi independenţei popoarelor, a civilizaţiei întregii omeniri. Arătând că istoria poate aduce o contribuţie importantă la stimularea eforturilor popoarelor pentru a opri evoluţia periculoasă a evenimentelor şi a asigura rezolvarea marilor probleme ale epocii noastre prin conlucrare în condiţii de deplină egalitate şi respect al independenţei şi suveranităţii popoarelor, mesajul preşedintelui Ceauşescu subliniază: „Relevând învăţămintele trecutului – atât factorii care au favorizat progresul şi civilizaţia, cât şi cauzele care au dus la perioade de regres, la războaie şi suferinţe – istoria poate mobiliza larg conştiinţele oamenilor de pretutindeni, popoarele din întreaga lume pentru a spune un NU hotărât războiului, politicii de înarmări, de forţă şi *de* ameninţare cu forţa, pentru a se asigura soluţionarea exclusiv pe cale paşnică, prin tratative, a problemelor litigioase, evitându-se conflictele şi înfruntările militare, pentru apărarea celui mai fundamental drept al oamenilor, al naţiunilor: *dreptul la viaţă*, *la pace*, *la existenţă liberă şi independentă*”. Adevărurile puse în lumină de lecţiile istoriei avertizează că pacea trebuie să însemne mai mult decât absenta războiului. O pace, pentru a fi trainică, trebuie să se

bazeze pe înlăturarea tuturor factorilor care generează şi întreţin un climat de suspiciuni şi tensiune în viaţa internaţională şi întronarea destinderii şi încrederii între state, care să permită o conlucrare pe baza deplinei egalităţi în drepturi, a respectării independenţei şi suveranităţii naţionale, neamestecului în treburile interne şi avantajului reciproc, renunţării la forţă şi la ameninţarea cu forţa, respectării dreptului fiecărui popor de a-şi făuri viaţa în mod liber, fără niciun amestec din afară.

În prezenta carte ne propunem să prezentăm evenimentele care au prefaţat declanşarea marii conflagraţii, de la apariţia primelor semne ale încordării şi tensiunii în viaţa internaţională, generate de politica agresivă a fascismului, şi până la aprinderea „butoiului cu pulbere" la începutul lunii septembrie 1939. Pentru reconstituirea fiecărui episod prezentat în carte am apelat, de regulă, la sursele primare, adică la stenogramele convorbirilor respective şi la notele diplomatice schimbate între guverne, la tratatele încheiate, surse pe care le-am completat documentar, pentru relevarea anumitor detalii, cu informaţiile furnizate de memoriile sau declaraţiile ocazionale ale unora dintre participanţii la evenimente, precum şi su cele reflectate de presa românească din anii respectivi. De un real folos în descifrarea semnificaţiei şi sensului anumitor acţiuni, cât şi pentru întregirea informaţiei, mi-a fost studierea documentelor P.C-.R. şi a istoriografiei marxiste româneşti de specialitate.

Au torul

Capitolul!

FASCISMUL UN GRAV PERICOL PENTRU PACEA

$1 SECURITATEA POPOARELOR

Apărut în anii de după primul război mondial, pe fundalul crizei generale a capitalismului şi în condiţiile specifice ale ruinei economice şi accentuării mizeriei sociale, ale adâncirii sentimentelor de frustrare şi a spiritului de revanşă din partea celor ce ieşiseră învinşi din marea conflagraţie, fascismul a promovat pe primul plan al activităţii politice interne demagogia socială şi naţională,

violenţa, rasismul, exterminarea fizică a adversarilor politici, în special a elementelor revoluţionare. Exploatând dezamăgirile şi nemulţumirile maselor şi speculând lipsa de unitate a forţelor politice democratice, forţele fasciste au acaparat puterea, cu sprijinul marelui capital, în Ungaria în 1920, în Italia în 1922, în Bulgaria în 1923 şi în Germania în 1933, devenind un pericol tot mai ameninţător pe Continentul european. Statele fasciste, dispreţuind orice principiu ai dreptului internaţional, au intensificat ritmul înarmărilor, au recurs, în relaţiile cu alte state, la forţă şi diktat şi au instigat la război, urmărind revizuirea graniţelor şi acapararea de teritorii străine.

Deosebit de agresiv se manifesta nazismul german – cel mai sălbatic dintre regimurile fasciste – care căuta să-şi asigure dominaţia mondială, să înrobească celelalte popoare şi să le transforme în sclavi ai celui de al III-lea Reich. Dezvăluind şi condamnând în acelaşi timp modul cum hitleriştii încălcaseră cu cinism tratatele internaţionale, pregătind cel de al doilea război mondial, Sir Hartley Schawcross, acuzator principal al Marii Britanii la procesul de la Nürnberg, afirma în expunerea introductivă rostită la 4 decembrie 1945: *„Din clipa cină, în 1933, Hitler a devenit cancelar* […] *însuşi cerul deasupra lumii s-a întunecat, speranţele omenirii au început să pălească, tratatele nu mai păreau a conţine angajamente solemne; ele se încheiau cu un cinism fără seamăn spre a fi folosite ea mijloc de înşelare a altor state în ceea ce priveşte intenţiile militare ale Germaniei. Conferinţele internaţionale nu mai puteau fi folosite pentru reglementarea paşnică a problemelor litigioase; ele nu mai erau decât un loc convenabil pentru satisfacerea prin şantaj a unor revendicări, care ulterior au fost pe deplin rezolvate cu ajutorul războiului. Lumea a aflat ce înseamnă războiul nervilor, diplomaţia faptului împlinit şi a şantajului1*

O imagine a ceea ce aveau să întreprindă naziştii pe planul politicii externe începuse să se contureze încă înainte de preluarea puterii, la 30 ianuarie 1933, dar a

devenit mai clară odată cu consolidarea regimului pe plan intern şi refacerea potenţialului militar al Reichului. Într-adevăr, atât în *Mein Kämpf* şi în expunerile cu caracter propagandistic rostite cu diverse prilejuri, dar mai ales în reuniuni cu caracter secret, Hitler a dezvăluit că îşi propunea să creeze, într-o primă etapă, un Mare stat al germanilor, care să înglobeze pe toţi germanii din Europa, urmând ca ulterior să constituie un imperiu continental, capabil să asigure supremaţia mondială a Reichului. În vara anului 1932, la o asemenea reuniune, el a declarat: „Nu. vom ajunge niciodată la dominaţia mondială dacă nu avem în centrul sferei noastre de încredere un nucleu de putere solid, dur ca oţelul. Un nucleu de optzeci sau o sută de milioane de germani, formând o unitate compactă, care, […] nu numai că ne va face invincibili, dar ne va da, o dată pentru totdeauna, o superioritate decisivă asupra tuturor popoarelor europene. Acestui nucleu aparţin Austria, Boemia şi Moravia, ca şi regiunile occidentale ale Poloniei până la anumite frontiere strategice naturale. Trebuie să integrăm aici, de asemenea, şi statele baltice […] Când noi vom dori să creăm marele nostru Reich german, în toată amploarea sa, vom avea datoria de a elimina aceste popoare. Nu există niciun motiv să n-o facem […] îi vom transplanta pe cehi şi pe alţi slavi din aceste regiuni în Siberia sau în teritoriile Volhiniei. Le vom asigura «rezervaţii» în noile state confederate Reich ului1.

— La începutul anului 1934, când naziştii se aflau de-acuma la putere, dictatorul german a abordat din nou chestiunea creării „imperiului german” şi a organizării „noii Europe”, precizând că planurile respective vor fi realizate pas cu pas „după o logică de fier” în aşa fel încât în final „toată lumea să lucreze pentru Germania”. 3

Adolf Hitler nu se putea angaja pe calea cuceririlor militare decât după înfrângerea opoziţiei din propria sa ţară. Imediat după acapararea puterii, naziştii au procedat metodic la persecutarea celor care ofereau cea mai mică dovadă de dezacord cu politica naţional-socialistă, represiunile fiind îndreptate în primul rând împotriva

partidelor clasei muncitoare, dar şi contra bisericii, îndeosebi cea catolică, şi a evreilor. Trimiterea în închisori şi în lagărele de concentrare, în perioada 1933 – 1939. a peste 300.000 de germani şi punerea sub cea mai strictă supraveghere a maselor de milioane de cetăţeni explică, în parte, de ce în *Germania* mişcarea de rezistenţă antifascistă nu a avut caracter de masă, rezumându-se la acei militanţi curajoşi aflaţi în libertate, hotărâţi să acţioneze până la sacrificiu de sine. Pe de altă parte, rezistenţei germane i-a lipsit caracterul unitar, atât din punct de vedere al obiectivelor urmărite, cât şi organizatoric, luptătorii antifascişti acţionând în mod dispersat, în grupuri izolate, fără o corelare riguroasă a eforturilor, în asemenea condiţii, propaganda nazistă a reuşit să pătrundă tot mai mult în conştiinţa unor pături importante ale populaţiei şi să dezvolte o atmosferă cuiioasă de loialitate, procesul respectiv fiind facilitat de rezultatele obţinute de guvernul hitlerist pe plan economic şi în domeniul politicii externe. 4

Pentru a-şi ajunge mai uşor ţelurile lor expansioniste, naziştii au întrebuinţat o gamă variată de mijloace de subminare şi intimidare: au creat agenturi pe teritoriul altor state, au cumpărat organe de presă şi au corupt oameni politici, au aţâţat vrajba între popoare potrivit anticului principiu „divide et impera”, au asasinat conducători de state şi alţi oameni politici care se opuneau politicii lor şi nu s-au sfiit să recurgă chiar la agresiuni militare. Un rol deosebit de important a jucat pe această linie organizarea în statele vecine cu Reichul, cu precădere în Austria şi Cehoslovacia, a iredentei germane, care era dirijată de la Berlin să acţioneze potrivit sloganului nazist „ein Volk, ein Reich, ein Führer”.

În primii ani după luarea puterii, înainte de a fi făurit maşina de război cu care a pornit la cucerirea lumii, politica externă promovată de Adolf Hitler s-a caracterizat prin măsuri menite să înşele vigilenţa adversarilor – inspirându-le un fals sentiment de securitate – şi să disocieze blocul statelor ce se opuneau revizionismului. *La*

7 *aprilie 1933*, prezidând un consiliu de miniştri, el a recomandat celor prezenţi să se abţină de la orice provocări inutile la adresa altor state până în ziua când Germania se va afla „în totalitatea forţelor sale”. *La 17 mai 1933*, răspunzând unui mesaj adresat de preşedintele S.U.A., Franklin Delano

Roosevelt, conducătorilor de state, prin care acesta cerea renunţarea la armele ofensive, Adolf Hitler nu s-a sfiit, să proclame în Reichstag voinţa sa de pace!

Această declaraţie a lui Hitler a fost salutată cu entuziasm în capitalele marilor puteri occidentale, atât oamenii pnlium. cât ci organele de presă luând de bune flagrantele minciuni debitate de cancelarul german. La Washington, purtătorul de cuvânt al lui Roosevelt sublinia că „preşedintele este încântat de modul în care cancelarul Hitler i-a primit propunerile”, în vreme ce la Paris, influentul ziar *Le Matin* dădea editorialului care comenta declaraţia dictatorului nazist titlul *o şansă nesperată pentru pacea definitivă este oferită Europei de către dl. Hitler*. 5

Realităţile din Germania, faptul că se dădeau cetăţenilor „tunuri în loc de unt” pentru a se putea menţine ritmul febril imprimat construirii unei puternice maşini de război, ar fi trebuit să atragă atenţia tuturor şefilor de state şi de guverne, oamenilor politici asupra duplicităţii politicii naziştilor. Aceasta cu atât mai mult cu cât încă de la 14 octombrie 1933, Führerul a anunţat retragerea Germaniei nu numai de la conferinţa dezarmării, ci şi din Societatea Naţiunilor, act ce echivala cu proclamarea făţişă a intenţiilor Reichului de a se reînarma, în pofida prevederilor restrictive ale Tratatului de la Versailles. Începând cu data de 26 februarie 1935 Germania a trecut la crearea Luftwaffei, pretextul folosit pentru adoptarea acestei hotărâri fiind o pretinsă survolare a teritoriului său de către avioane necunoscute. Iar la 16 martie 1935, vălul de mistere ce acoperea pregătirile militare ale Reichului a fost ridicat în mod oficial, Hitler anunţând lumii introducerea serviciului

militar obligatoriu şi constituirea unei armate compu”. e *rh n 12* corpuri şi *36* de *divizii* (*circa 500.000 de* oameni). 6

Cei mai interesaţi să se opună reînarmăfii Reiqhnhu erau francezii, care suportaseră în războiul din 1914 – 1918 principala povară a atacurilor declanşate de germani. Louis Barthou – unul dintre puţinii oameni poliţiei francezi care citiseră în original *Mein Kampi* şi ştiau ce pericol reprezenta hitlerismul pentru Franţa – fusese ucis, la 9 octombrie 1934, de agenţi stipendiaţi de la Berlin şi odată cu moartea lui primise o puternică lovitură şi politica de organizare a securităţii colective cu includerea Uniunii Sovietice în frontul antigerman. La aceasta se adăuga faptul că politica promovată de guvernul francez era privită cu puternice rezerve chiar de către fostul aliat al Franţei, Marea Britanie. Într-adevăr, la mijlocul deceniului al IV-lea, opinia publică engleză era ostilă mai degrabă Franţei decât Germaniei, cea mai mare parte a cetăţenilor britanici considerând că Parisul promova o politică de dominare a continentului european, inspirată de tradiţiile din vremurile lui Ludovic al XIV-lea şi ale lui Napoleon Bonaparte. Conform cunoscutului principiu al politicii „echilibrului între puteri” urmat de britanici, Londra nu intenţiona să sprijine Parisul într-o acţiune energică împotriva Reichului.

Pe de altă parte, existau în Marea Britanie, inclusiv în guvern, numeroşi oameni politici care simpatizau pur şi simplu cu cel de al III-lea Reich. Printre aceştia se numărau lordul Rothermere, proprietarul ziarului *Daily Metil*, colonelul MacCaw, consilier în Ministerul de război (care întreţinea strânse legături cu Alfred Rosenberg, directorul Departamentului Politicii Străine a Partidului nazist), lordul Londonderry, secretar de stat al Aerului, şi chiar guvernatorul Băncii Angliei, Montagu Morman. Oamenii politici care nu încetau să avertizeze asupra pericolului. ce se năştea – în primul rând, Winston Churchilî şi Austen Chamberlain – erau izolaţi în Camera Comunelor.

Majoritatea membrilor guvernului englez erau favorabili Germaniei. Însuşi primul ministru James Ramsey Mae Donald considera că în 1919 Germaniei i se impusese o pace „dură şi nejustă" şi că Marea Britanie nu trebuia să se opună „reparării nedreptăţilor". Fiind bolnav, MacDonald lăsase, de fapt, frânele guvernării în mâinile vicepreşedintelui Consiliului, Stanley Baldwin, care era de asemenea puternic influenţat de partizanii politicii de cooperare cu Reichul. Ministrul Afacerilor Străine, John Simon, înclina spre un acord cu Germania şi exercita presiuni asupra Franţei în acest sens. Printre membrii guvernului cu puternice sentimente germanofile şi francofobe se situa şi Sir Samuel Hoare. În cadrul guvernului începuse să se impună în mod tot mai evident personalitatea ministrului de finanţe, Neville Chamberlaine, care, preluând conducerea guvernului în 1937, avea să devină cunoscut în lumea întreagă prin promovarea politicii de conciliere cu hitleriştii.

De altfel, Hi. der avusese grijă să pregătească terenul diplomatic pentru a separa Marea Britanie de foştii săi aliaţi. În acest sens, el făcuse cunoscut Londrei, încă din noiembrie 1934. că se mulţumea ca flota germană să aibă doar 35% din tonajul flotei britanice. La sfârşitul lunii ianuarie 1935, primind vizita la Berlin a doi oameni poliţiei progermani – mai întâi lordul Allen of Hurtwood, iar apoi lordul Lothian –, Hitler a repetat „oferta" mai sus amintiră şi a fluturat prin faţa oaspeţilor săi perspectiva unei convenţii internaţionale de limitare a înarmărilor. La întoarcerea în Marea Britanie lordul Lothian a *publicat în Times* două *articole* favorabile cooperării anglogermane. Mai mult încă, se convenise ca ministrul britanic al Afacerilor Străine, John Simon, să efectueze o vizită la Berlin pentru a discuta problema respectivă cu cancelarul german. 7

În aceste condiţii, hotărârea Berlinului privind crearea Wehrmachtului şi a Lutwaffei a rămas, *practic*, *nepedepsită*. Este adevărat că Franţa a protestat – şi a făcut-o chiar în termeni energici –, dar, ca şi în alte ocazii,

Parisul s-a lăsat influenţat de Londra în sens moderator şi şi-a pus toate speranţele în Conferinţa anglo-franco-italiană (ce urma să se întrunească la Stresa) şi în Societatea Naţiunilor, cărora i-a fost supusă întreaga afacere.

Lucrările Conferinţei de la Stresa (12 – 14 aprilie 1935) au fost aşteptate cu deosebită atenţie de statele europene mici şi mijlocii, care sperau într-o condamnare a Germaniei hitleriste. Nicolae Titulescu a făcut o călătorie la Londra şi la Paris, încercând, în numele Micii înţelegeri şi al înţelegerii Balcanice, să determine guvernele Angliei şi Franţei să ia măsuri hotărâte pentru a pune capăt, în faşă, remilitarizării Germaniei. Ziarul francez Le *Journal* din 28 martie 1935 scria: „Mica înţelegere are un subiect de preocupare directă: reînarmarea Germaniei […] Mica înţelegere nu va admite niciodată ca, sub pretextul egalităţii, să fie compromisă securitatea naţiunilor direct vizate de acţiunea revizionistă”.

Rezoluţia adoptată de reprezentanţii celor trei mari puteri – MacDonald şi Simon din partea Marii Britanii, Flandin şi Laval din partea Franţei şi Mussolini şi Suvich din partea Italici – n-a dat satisfacţie popoarelor, mărginindu-se să condamne doar formal încălcarea de către Germania a prevederilor Tratatului de la Versailles, fără a adopta măsuri de sancţionare.

Nici Societatea Naţiunilor nu s-a arătat capabilă să sancţioneze Germania. De altfel, trebuie precizat că misiunea de a prezenta Adunării generale o rezoluţie a fost încredinţată reprezentanţilor Marii Britanii, Franţei şi Italiei, aşa că nu trebuie să ne mire faptul că ea se mulţumea doar să declare că „Germania a lipsit de la îndatorirea ce o au toţi membrii comunităţii internaţionale de a respecta obligaţiile ce şi-au asumat11 şi să condamne „orice lepădare unilaterală de obligaţii internaţionale 1.8

Îngrijoraţi de atitudinea adoptată de englezi faţă de renaşterea militarismului german, francezii au reluat proiectul lui Barthou de cooperare cu Uniunea Sovietică. La 2 mai 1935 a fost semnat la Paris pactul de asistenţă

mutuală între Franţa şi Uniunea Sovietică, iar scurt timp după aceea Pierre Laval, ministrul de externe al Franţei, a făcut o vizită la Moscova. Consolidarea prieteniei franco-sovietice a creat un climat politic şi diplomatic propice încheierii unor pacte similare şi între Uniunea Sovietică şi statele Micii Antante. La 16 mai, a fost rândul Cehoslovaciei să semneze un tratat de ajutor mutual cu Uniunea Sovietică, iar în iulie 1935, regele Carol II şi guvernul Tătărescu au acordat lui Nicolae Titulescu împuterniciri depline pentru a negocia un pact de asistenţă mutuală româno-sovietic. 9 Se părea că organizarea securităţii colective în Europa trecuse din faza discuţiilor teoretice în aceea a măsurilor practice.

Cercurile guvernamentale britanice continuau însă să întreţină strânse legături cu Berlinul, dând o serioasă lovitură politicii de securitate colectivă. În acest context, la 18 iunie 1935, ziua în care se celebra cea de a 120-a aniversare a bătăliei de la Waterloo, guvernul englez, neţinând seama de obiecţiile formulate de guvernul francez, a semnat acordul naval cu Berlinul, acord prin care Germania primea dreptul de a construi o flotă de 420.000 tone, în loc de 144.000 tone cât îi îngăduia Tratatul de la Versailles. Semnarea acestui acord a avut o deosebită importantă politică şi militară pentru cel de al III-lea Reich, numărându-se printre acele evenimente care i-au dat lui I-Iitler răgazul şi posibilitatea de a făuri maşina de război cu care avea să pornească ia cucerirea lumii. Aceasta şi explică de ce dictatorul nazist a considerat ziua semnării acordului respectiv drept „cea mai fericită zi din viaţa sa” 10.

Slăbiciunea manifestată de Marea Britanie şi Franţa şi dezacordurile ce-şi făcuseră loc între ele i-au încurajat pe cei doi dictatori fascişti, Hitler şi Mussolini, să se lanseze în aventuri militare fără teamă că vor întâmpina rezistenţa organizată a popoarelor. Este semnificativ că atunci când trupele Italiei fasciste au invadat Etiopia, la 3 octombrie 1935, Societatea Naţiunilor şi-a dovedit neputinţa de a asigura securitatea popoarelor, măsurile

adoptate de Adunarea generală limitându-se la timide „sancţiuni economice51, care au fost sabotate chiar de marile puteri. Mai mult încă, anularea respectivelor „sancţiuni51 la 4 iulie 1936 a avut semnificaţia consacrării de către Societatea Naţiunilor a lichidării existenţei Etiopiei ca stat liber, independent şi suveran. Evoluţia evenimentelor demonstra că Societatea Naţiunilor se afla într-o gravă criză şi aceasta în primul rând datorită politicii marilor puteri occidentale de cedare în faţa agresorului. Relevând insuficienţa măsurilor adoptate de Adunarea generală pentru sancţionarea agresorilor italieni, Comisarul poporului pentru Afacerile Străine al U.R.S.S., Maxim Maximoviei Litvinov, a declarat: «sancţiunile, limitate încă de la început şi incomplet aplicate în limita lor, au devenit inutile când rezistenţa etiopiană a fost sfărâmată; ar fi trebuit atunci alte sancţiuni, de ordin militar, pentru a restabili independenţa Etiopiei, sancţiuni pe care nimeni nu s-a arătat dispus să le ia». În raportul înaintat guvernului român la 15 iulie 1936 asupra modului cum se desfăşuraseră lucrările sesiunii ce ridicase „sancţiunile” dictate împotriva Italiei, Constantin Antoniade, reprezentantul permanent al României pe lângă Societatea Naţiunilor, scria: „menită să lichideze conflictul italo-abisinian sesiunea aceasta a fost cea mai penibilă din câte s-au ţinut vreodată la Geneva, penibilă ca atmosferă şi mai penibilă ca rezultat. Penibilă pentru marile puteri care nu şi-au făcut datoria şi erau nevoite să vină să-şi recunoască eşecurile, penibilă pentru celelalte puteri, sincere sprijinitoare ale Societăţii, care vedeau în mod concret ce bază se poate pune pe frumoasele principii ale securităţii colective”. 10 bis între timp, la 7 martie 1936, a fost rândul lui Adolf Hitler să încerce o lovitură de forţă împotrivă. ordinii internaţionale şi aceasta chiar la graniţa cu Franţa. Ordonând trupelor sale să treacă la executarea operaţiei *Schulung*, adică la ocuparea zonei demilitarizate a Rhenaniei, dictatorul german şi-a asumat un mare risc, deoarece sfida una dintre marile puteri europene, care, la data respectivă, era mult mai puternică din punct de

vedere militar decât Reichul. Cu toate acestea, provocarea sa a rămas încă o dată nepedepsită. Deşi a masat un număr de 13 divizii la frontiera cu Germania, guvernul francez – temându-se de „consecinţele posibile” – nu a îndrăznit să dea ordinul de trecere a frontierei şi de alungare a celor trei batalioane germane care pătrunseseră în Rhen ania. Astăzi se cunoaşte că ofiţerii comandanţi ai subunităţilor germane primiseră ordine stricte ca „în eventualitatea unei reacţii a inamicului” să ordone „retragerea imediată a trupelor, întrucât angajarea [în ciocniri armate – n.n. J nu se poate solda decât în favoarea duşmanului”…

Adevărata semnificaţie a „crizei Rhenane” – eşuarea definitivă a securităţii colective, a ordinii politice internaţionale bazate pe Pactul Societăţii Naţiunilor şi pe tratatele de pace – nu a scăpat ilustrului diplomat Nicolae Titulescu. În şedinţa din *18* martie *1938* a Consiliului Societăţii Naţiunilor el declara: „Dacă denunţarea unilaterală a tratatelor ar putea să fie acceptată fără consecinţe, aceasta ar însemna sfârşitul securităţii colective şi al Societăţii Naţiunilor. Am intra într-o lume din care am crezut că am ieşit pentru totdeauna şi care ar fi guvernată nu de către forţa dreptului, ci de dreptul forţei […] dacă Societatea Naţiunilor iese învinsă din criza actuală, ea va rămâne în mintea tuturor mai mult un ideal frumos al trecutului mai degrabă decât o realitate vie a prezentului” La rândul său, Viorel Tilea, într-o analiză retrospectivă a evenimentului politic de la 7 martie 1936, arăta: „Ocuparea fără nicio piedică a zonei demilitarizate a Rinului (martie 1936) a constituit condamnarea la moarte a întregului sistem de securitate europeană” *n*.

În vara şi toamna anului 1936 au fost făurite noi verigi ale lanţului care avea să târască omenirea în război. La 11 iulie 1936 guvernul german şi guvernul austriac au semnat un acord prin care Hitler recunoştea suveranitatea Austriei şi promitea să nu se amestece în treburile ei interne. Semnarea acestui acord a avut darul, pe de o parte, de a linişti opinia publică din Austria, prin crearea

unui fals sentiment de securitate, iar pe de altă parte, de a îndepărta fricţiunile dintre Berlin şi Roma, cauzate de intenţiile naziştilor de a îngloba Austria la Reich

La 17 iulie, un grup de generali spanioli care comandau trupele din Maroc s-au răsculat împotriva guvernului republican, declanşând războiul civil care avea să dureze aproape trei ani. „Afacerea spaniolă" a scos cu pregnanţă în relief „convergenţa de interese" şi „analogia de scopuri" ale celor două regimuri fasciste din Italia şi Germania, favorizând apropierea între Roma şi Berlin. Aşa cum îi dictau „viziunea sa ideologică" şi „interesul pentru Mediterana", Mussolini dorea să intervină în conflict, în sprijinul rebelilor, dar războiul etiopian demonstrase că pentru o asemenea acţiune avea nevoie de „acoperire" din partea unui prieten puternic. La rândul său, şi Hitler era interesat să-l sprijine pe Franco să obţină victoria împotriva trupelor republicane, deoarece în felul acesta îşi asigura un aliat preţios în spatele Franţei. Pe de altă parte, câmpurile de bătălie din Spania constituiau, pentru armatele celor doi dictatori fascişti, poligoane de încercare, în condiţii reale de luptă, a noilor tipuri de arme şi un prilej de repetiţie „în costume şi decoruri" în vederea marelui conflict. Minaţi de astfel de interese, Mussolini a trimis pe frontul spaniol şaptezeci de mii de militari şi numeroase tancuri şi avioane, iar Hitler i-a pus la dispoziţie lui Franco, alături de tancuri, avioanele Legiunii Condor şi numeroşi „specialişti".

În zilele de 20 – 30 august 1936, şeful statului ungar, amiralul Miklós Horthy, a participat la o vânătoare în regiunea de frontieră dintre Austria şi Germania. Opinia publică internaţională a aflat cu surprindere că amiralul Horthy, care vreme de 17 ani nu părăsise niciodată teritoriul Ungariei, s-a aventurat – urmărind caprele sălbatice! – până la Berchtesgaden, la reşedinţa lui Adolf Hitler, cu care s-a întreţinut, în ziua de 22 august, timp de două ore şi jumătate. Această vizită avea loc la mi; ţiativa Budapestei şi urmărea stabilirea unui plan comun de acţiuni al celor două ţări împotriva statelor din Europa

răsăriteană şi de sud-est şi; a Uniunii Sovietice. Cu acel prilej, Hprthy Miklós: $ pferit. deschis lui Hitler coope.

rarea militară a Ungariei împotriva Mieii înţelegeri şi în primul rând contra Cehoslovaciei, declarând: «Condiţia esenţială a succesului nostru este ca Germania şi Ungaria, eventual cu ajutorul Austriei şi Poloniei, să invadeze Cehoslovacia, îndepărtând astfel această tumoare canceroasă a Europei. În felul acesta, Ungaria ar obţine nu numai un spate sigur, dar în acelaşi timp şi-ar putea arunca toate forţele şi mijloacele sale materiale eliberate pe acest front pe vreun alt front, eventual împotriva forţelor ruseşti ce se apropie […] Departe de noi urgentarea războiului, deoarece ştim ce riscăm. Un război pierdut ar face ca Ungaria să dispară de pe hartă. Dar mai devreme sau mai târziu catastrofa va trebui să se producă, iar noi trebuie să ne pregătim cu toţii pentru această clipă. Nu există linişte, siguranţă şi fericire pentru omenire atâta timp cât nu vom strivi sovietele». 13

O lună mai târziu, între 20 şi 23 septembrie, ministrul de externe al Reichului, Konstantin von Neurath, a vizitat Budapesta, unde a purtat tratative cu Kalman Darânyi, locţiitorul primului ministru Gyula Gombos, şi cu Kalman Kânya, ministrul de externe al Ungariei. Deşi s-a pronunţat împotriva „politicii guvernului” de la Fraga şi a calificat statul cehoslovac drept „o cârpăceală imposibilă”, reprezentantul Reichului a căutat să tempereze zelul prea belicos al conducătorilor Ungariei. Aceasta, deoarece, pe de o parte, Germania încă nu-şi încheiase pregătirile militare, iar pe de altă parte, nu dorea să determine strângerea legăturilor între statele Micii Antante în faţa ameninţării germano-ungare. 14

Spre sfârşitul lunii septembrie 1936 a sosit la Roma un emisar al lui Hitler, Hans Frank, pentru a comunică Ducelui „dorinţa Führerului de a-l primi în Germania pe şeful guvernului italian şi al revoluţiei fasciste”. Cu acel prilej, Berlinul a dat Romei primele asigurări că regimul nazist considera Mediterana drept „o mare italiană”. Benito Mussolini nu s-a grăbit să onoreze, personal,

invitaţia primită de la Adolf Hitler, dar nici nu a respins-o, încre» dinţând misiunea de a face o vizită la Berlin ginerelui său, Galeazzo Ciano, care în luna iunie fusese instalat în fruntea Ministerului Afacerilor Străine.

La începutul ultimei decade a lunii octombrie 1936, contele Ciano a plecat spre Berlin, ducând cu sine un dosar asupra „pericolului german", întocmit de Eden şi pe care ambasadorul italian la Londra, Dino Grandi, reuşise să-l procure. „Era un gest care. viza în acelaşi timp câştigarea încrederii germane şi împiedicarea unei alianţe anglogermane, atât de temută la Roma" 15 – apreciază Ettore Anchieri. profesor la universitatea din Rado va.

În ziua de 22 octombrie, Konstantin von Neurath şi Galeazzo Ciano au semnat la Berlin mai multe *protocoale* ce reglementau cooperarea germano-italiană în problemele de importanţă fundamentală pentru cele două regimuri fasciste, A luat naştere, în felul acesta, o alianţă cu caracter agresiv, pe care, într-un discurs rostit la Milano la 1 noiembrie 1936, Mussolini a denumit-o ambiţios Am *Roma-Berii n*.

În starea de euforie ce a rezultat din încheierea acordului germano-italian Hitler l-a lăsat pe Ciano să înţeleagă ce aştepta Berlinul de la respectiva alianţă: «*În Germania şi hai, ia* – afirma dictatorul nazist – *progresele reînarmării sâni mai rapide decât în Marea Britanie* [...] *Peste trei ani Germania va fi gata*». Dacă asemenea afirmaţii erau permise „în spatele uşilor închise", opinia publică trebuia hrănită, în schimb, cu asigurări „pacifiste". Iar la acest capitol n-au făcut economie nici Ducele şi nici Führerul, în discursulmai sus amintit de la 1 noiembrie 1930

Mussolini arăta că în jurul Axei Roma-Berlin puteau gravita «toate statele europene animate de voinţa de colaborare şi de pace»-16. Iar Hitler, într-o cuvântare rostită la 30 ianuarie 1937 în faţa Reichstagului, declara: «Prin *încheierea unui şir întreg de acorduri noi am înlăturat* fricţiunile care au existat şi am contribuit, în mod considerabil, la îmbunătăţirea atmosferei în Europa» 17.

Relaţiile dintre statele fasciste agresive nu au fost deloc lipsite de tensiuni. Aceasta, deoarece deşi încheiase acordurile mai sus amintite cu Viena şi Roma, Hitler nu înţelegea să renunţe la planurile sale de încorporare a Austriei. Aflat la Budapesta cu ocazia înmormântării lui *Gr* ula Gombăs, Hermann Göring a declarat lui Kânya că: «Germania nu renunţă definitiv la Austria. Mai devreme sau mai târziu acest stat get-beget german va trebui, într-o formă sau alta, să se unească cu Reichul. Iar Mussolini trebuie să recunoască faptul că nu se poate complace veşnic în rolul de protector al Austriei independente» 18. La 21 mai 1937, cu ocazia unei vizite făcute la Budapesta, Ciano însuşi a fost nevoit să constate că «Mai devreme sau mai târziu se va produce Anschlussul [...] Va constitui o sarcină a politicii italiene de a amina pe un termen cât se poate de îndepărtat acest eveniment nefavorabil din punct de vedere al intereselor italiene, [...] mai ales datorită faptului că influenţa Reichului asupra germanilor din Tirolul de sud ar creşte considerabil» 19.

Extrem de sugestivă pentru definirea raporturilor dintre statele ce alcătuiau blocul fascist revizionist este declaraţia făcută de generalul Pariani, subsecretar de stat şi şef al Statului major italian, într-o convorbire avută în ziua de 13 noiembrie 1936 cu ataşatul militar al Ungariei la

Roma, locotenentul-colonel Szabó Laszlo: «Noi ne aflăm deja în relaţii bune cu germanii, dar ştim că prin natura sa germanul este *prepotente* – a precizat generalul Pariani. O grupare germano-austro-ungaro-italiană reprezintă un progres şi o valoare de nepreţuit din punct de vedere al obiectivelor de politică externă. În această grupare se întâlnesc un leu, un tigru şi doi mici leoparzi. Trebuie avut grijă ca leul să nu ucidă pe careva mai slab, sau vreunul să rămână izolat dacă o contradicţie ar tulbura armonia actuală». Subliniind că echilibrul putea fi menţinut numai dacă în caz de conflict cei slabi rămâneau solidari, generalul Pariani a continuat, afirmând: în austrieci nu am încredere, fiindcă sunt şovăielnici. Ştim că

nu ne vom înşela cu ungurii, însă ca prieteni ai noştri buni aş vrea să le sugerez să-l asigure într-o formă oarecare pe Duce că în cazul unor divergenţe putem conta că nu vor intra în lagărul german» 20.

Anul 1937 a marcat, în politica Germaniei, hitleriste, încheierea, în linii generale, a etapei pregătitoare pentru trecerea la agresiuni împotriva popoarelor vecine. La 29 iunie 1937 ministrul de război al Reichului, feldmareşalul Werner von Blomberg, şi comandantul suprem al armatei, generalul von Fritsch, au elaborat o *Directivă cu privire la efectuarea pregătirii coordonate în vederea războiului* – document extrem de important pentru clarificarea schimbării ce intervenise în atitudinea conducătorilor Reichului. „Situaţia internaţională instabilă din punct de vedere politic, care nu exclude incidente neaşteptate, obligă forţele armate germane să continue fără răgaz pregătirile de război, pentru a face posibilă exploatarea militară a ocaziilor politice favorabile, în cazul că acestea se vor ivi – preciza Directiva, Pregătirile forţelor armate în vederea unui război posibil, în cursul perioadei de mobilizare 1937 – 1938 trebuie să fie continuate în acest spirit”.

O dovadă şi mai grăitoare asupra faptului că Berlinul intrase, de acuma, în faza trecerii la agresiuni o constituie şedinţa din 5 noiembrie 1937 la care au participat Hitler, ministrul de război von Blomberg, comandantul suprem al armatei, von Fritsch, comandantul suprem al forţelor militare aeriene, Hermann Göring, comandantul suprem al marinei de război, amiralul Raeder, şi ministrul afacerilor străine von Neurath. Procesul verbal al şedinţei, redactat de colonelul Hossbach, consemnează că Hitler a anunţat cu acel prilej că Germania avea nevoie de *mai mult spaţiu vital* şi că hotărâse să asigure poporului german noi teritorii în Europa chiar în anul 1938, dacă era posibil, dar cel mai târziu în 1943 – 1945.

Dictatorul german era conştient că inaugurând era agresiunilor determina pericolul ca mai devreme sau mai târziu să se ajungă la un război generalizat. Dar era dispus

să-şi asume riscurile. «*Istoria tuturor imperiilor – fie că este vorbo, de istoria imperiului roman sau a imperiului britanic – a dovedit că expansiunea teritorială a unui popor nu poate fi realizată decât asumându-ţi riscurile – a declarat Adolf Hitler*. *N-a existat în trecut şi nu există nici în prezent spatia fără stăpân /…/ Problema care se pune pentru Germania nu poate fi realizată decât prin forţă şi aceasta nu se va face niciodată fără risc*. *Dacă se acceptă ca bază de discuţie recurgerea la forţă, cu riscurile pe care ea le comportă, rămâne atunci să se răspundă la întrebările*: *cinci şi unde*»

La consfătuirea din 5 noiembrie 1937, Hitler a făcut cunoscut colaboratorilor săi apropiaţi că anii 1943 – 1945

constituiau termenul limită până la care Germania trebuia să-şi realizeze toate planurile sale expansioniste. Abordând cea de a doua întrebare – în ce direcţie va trebui să atace Germania? –, dictatorul german a precizat că ţelurile imediate sau apropiate ale politicii sale aveau în vedere cotropirea Austriei şi Cehoslovaciei.21

Capitolul 11

ANSCHil SS-IJI AUSTRIEI – PRIMA ETAPA SPRE EAURIREA

«MARI UT REICII»

La sfârşitul anului 1937 şi începutul anului 1938 Adolf Hitler a trecut la pregătirea nemijlocită a *Planului Otto*, care în limbajul cifrat al Statului major german definea încorporarea Austriei la Reich. El a acordat o atenţie deosebită, pe de o parte, izolării Austriei pe plan diplomatic, iar pe de altă parte slăbirii rezistenţei poporului austriac, prin intensificarea activităţii Partidului nazist din această ţară *l*.

Pentru a putea înfăptui fără riscuri *Planul Otto*, dictatorul german avea nevoie în primul rând de consimţământul tacit al lui Mussolini. Aceasta, deoarece, potrivit Protocolului austro-italo-ungar încheiat la Roma la 17 martie 1934, Italia îşi asumase obligaţia de garantare a ordinii şi statu-quo-ului în regiunea dunăreană.

După constituirea Axei, legăturile dintre Roma şi

Berlin cunoscuseră o „încălzile” spectaculoasă, în prima jumătate a anului 1937, Roma primind vizita unor înalţi demnitari germani: Hermann Göring – în ianuarie şi în aprilie; Konstantin von Neurath – în mai şi von Blomberg – în iunie. În ultima decadă a lunii septembrie 1937; răspunzând unor repetate invitaţii primite din partea lui Adolf Hitler, a fost rândul lui Mussolini să facă o vizită oficială în Germania.

— Cu acel prilej, şefii nazişti s-au întrecut în organizarea de manifestaţii care să demonstreze oaspetelui lor „popularitatea Führerului în raidurile poporului german 4 şi mai ales „tăria militară şi economică a Reichului”. În urma acestei vizite Mussolini şi-a schimbat atitudinea faţă de şeful regimului nazist, locul rezervei de până atunci luându-l un nedisimulat sentiment de admiraţie. Acordul pe care Mussolini l-a dat, la 6 noiembrie 1937, pentru încheierea *Pactului antikomintern* (semnat la 25 noiembrie), cu participarea Germaniei, Italiei şi Japoniei, a însemnat abandonarea politicii externe de sine stătătoare şi aderarea la planul de agresiuni teritoriale preconizat de Hitler. Este semnificativ că chiar în ziua de 6 noiembrie Mussolini a declarat lui Ribbentrop că era «sătul să servească de sentinelă independenţei Austriei» şi că cea mai bună metodă în afacerea respectivă era de «a lăsa evenimentele să-şi urmeze cursul lor firesc» 2.

Odată obţinut acordul tacit al lui Mussolini pentru încorporarea Austriei, Hitler s-a îngrijit să-şi asigure şi neutralitatea Poloniei şi Cehoslovaciei, prin întreţinerea unui fals sentiment de securitate. Cu ocazia unei întrevederi pe care a avut-o cu ministrul afacerilor străine al Poloniei, Josef Beck, şi cu ambasadorul Poloniei la Berlin, Josef Lipski, la 14 ianuarie 1938, dictatorul german prezentând liniile orientative ale politicii externe promovate de Reich – „a subliniat în câteva rânduri că, pe lângă consolidarea Germaniei, lupta împotriva bolşevismului consth tuie ţelul imuabil al politicii sale”. Referindu-se la relaţiile polono-germane, Adolf Hitler a dat

încă o dată asigurări lui Beck că el nu va sprijini nicio modificare a statutului Danzigului3 La 20 februarie 1938, Hitler a evocat din nou pactul de neagresiune cu Polonia, încheiat la 26 ianuarie 1934, arătând că valoarea lui rămâne neştirbităf>. Pe de altă parte, cu prilejul unei recepţii organizate în seara zilei de 11 martie, Hermann Göring şi-a dat „cuvântul de onoare" în faţa ministrului Cehoslovaciei la Berlin. Vojtec-h Mastny, că Hitler respecta valabilitatea tratatului germanocehoslovac din 1920 şi că Germania nu avea niciun fel *de pretenţii împotriva Cehoslovaciei*. *Göring a* precizat că vorbea „nu numai în numele său, ci şi în numele Führerului, care, absentând de la Berlin pentru câtva timp, îi transmisese lui întreaga putere" 3.

În februarie 1938, eforturile naziştilor de subminare a rezistenţei poporului austriac faţă de anexarea la cel de al III-lei Reich s-au intensificat. La 13 februarie, cancelarul Austriei, Kurt von Schuschnigg, invitat la Berchtesgaden, a fost somat de Hitler să numească în fruntea Ministerului de Interne şi a Siguranţei Publice pe Arthur Seyss-Inquart, un nazist inveterat, să-l înlocuiască pe ministrul de război, care era potrivnic Anschluss-ului, prin Edmund von Glaise-Horstenău şi să acorde deplină libertate de activitate organizaţiilor naziste 6. Acceptarea acestor cereri a însemnat, în fond, un pas hotărâtor spre lichidarea Austriei ca stat independent şi suveran şi spre înglobarea ei în „Marele Reich German".

La 9 martie, Schuschnigg a făcut o ultimă încercare de a rezista presiunilor Berlinului şi ale naziştilor austrieci, anunţând, pentru ziua de 13 martie, un plebiscit pe tema: „*Sunteţi de acord cu o Austrie liberă, independentă, socială, creştină şi unită*?". Prin organizarea acestui referendum el urmărea să dovedească opiniei publice internaţionale că populaţia Austriei se opunea Anschluss-ului.

Sesizând pericolul acestei manifestări, Adolf Hitler a reacţionat violent, cerând, prin note ultimative, anularea plebiscitului, înlăturarea cancelarului Schuschnigg şi

formarea unui guvern nazist. La instigaţia Berlinului, naziştii austrieci au ocupat, sub directa îndrumare a lui Himmler, şeful Gestapoului, principalele poziţii strategice la Viena, iar în provincie au provocat mari dezordini pentru a stârni panică în rândul populaţiei. În ziua de 11 martie trupele germane au străpuns frontiera cu Austria, îndreptându-se spre Viena. La aflarea veştii, cancelarul Schuschnigg şi-a prezentat demisia, gestul său fiind urmat, la câteva ore, de preşedintele ţării, Wilhelrn Mâklas. A fost format un nou guvern, sub conducerea liderului naziştilor austrieci, Seyss-Inquart, care a condus ţara până a doua zi, 13 martie, când Adolf Hitler, sosit la Linz, a proclamat oficial Anschluss-ul7.

Marile puteri nefasciste s-au dovedit încă o dată incapabile să pedepsească agresiunea săvârşită de Germania şi aceasta în primul rând datorită politicii conciliatoriste promovate de cercurile conducătoare din Marea Britanie, cărora li s-au alăturat, dar nu fără unele reticenţe, şi cele din Franţa.

La 17 martie 1938, comisarul poporului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S. M.M. Litvinov a făcut reprezentanţilor presei o declaraţie în care afirma:

— Situaţia actuală internaţională pune în faţa tuturor statelor iubitoare de pace şi îndeosebi în fala marilor puteri chestiunea răspunderii lor pentru destinele viitoare ale popoarelor Europei şi nu numai ale Europei, în deplină recunoaştere de către guvernul sovietic a părţii sale în această răspundere şi de asemenea în recunoaşterea de către el a obligaţiilor ce decurg pentru el din statutul Ligii, din pactul Briand-Kellog şi din tratatele de asistenţă mutuală încheiate cu Franţa şi cu Cehoslovacia pot declara, în numele lui, că, în ce-l priveşte, este gata, ca şi până acum, să participe ia acţiuni colective care ar fi hotărâte de comun acord cu ei şi care ar avea de scop oprirea dezvoltării continue a agresiunii şi înlăturarea primejdiei creşcâp.de a unui nou măcel mondial. *El* este de acord să procedeze, *imediat*, *împreună CU Rite puteri*. la discutarea în Liga Naţiunilor, sau în afară de ea, a

măsurilor

3 – Agresiunile naziste din Europa în anii 1933 – 1939

practice dictate de împrejurări, Mâine, poate, va fi deja târziu, dar astăzi timpul pentru aceasta încă n-a trecut, dacă toate statele, în special marile puteri, vor lua atitudine fermă şi fără echivocuri faţă de problema salvgardării colective a păcii»-.8

În aceeaşi zi textul acestei declaraţii a fost trimis guvernelor Marii Britanii, Franţei şi Statelor Unite ale

Americii.

Propunerea guvernului sovietic de organizare a unei conferinţe internaţionale care să adopte măsuri practice de curmare a agresiunilor a fost primită cu răceală evidentă la Londra, unde guvernul condus de Neville Chamberlain se angajase pe calea unei politici de „îmblânzire" a agresorului hitlerist prin dirijarea expansiunii acestuia spre Europa de est şi de sud-est. La 19 noiembrie 1937, cu ocazia unei întrevederi pe care o avusese cu Hitler la Berchtesgaden, lordul Halifax „colaborator apropiat al lui Chamberlain, declarase că atât el, cât şi alţi membri ai guvernului britanic erau «Profund conştienţi că Führerul a izbutit să realizeze lucruri mari nu numai în Germania, şi că, în urma nimicirii comunismului în ţara sa, el a barat drumul acestuia din urmă spre Europa occidentală şi că, prin urmare, Germania poate fi considerată pe drept ca un bastion al Occidentului împotriva bolşevismului". În continuare, reprezentantul britanic comunicase că primul ministru Chamberlain era de părere că se puteau găsi soluţii pentru reglementarea divergenţelor dintre cele două state pe calea unui schimb deschis de păreri: «în *ce-i priveşte pe englezi,* ei *nu cred că statu-quo-ul trebuie să rămână în vigoare în orice condiţii.* Ei recunosc că se poate avea în vedere adaptarea la noi condiţii, îndreptarea erorilor din trecut şi recunoaşterea împrejurărilor schimbate, dacă apare şi o astfel de necesitate. Anglia îşi exercită influenţa numai în sensul că aceste schimbări să nu se producă prin acele

soluţii neraţionale despre care a pomenit Führerul şi anume: prin jocul forţelor libere, care, în ultimă analiză, înseamnă război» – Stenograma convorbirii consemnează că Halifax menţionase între probleme ce urmau să intre – „în categoria schimbărilor eventuale ale ordinii europene» – Da*nzigul,* Au*stria* şi Ce*hoslovacia 9*.

La 20 februarie 1938, ministrul afacerilor străine al Marii Britanii, Anthony Eden, care nu era de acord cu politica de *appeasement* imprimată de Chamberlain guvernului, îşi prezentase demisia, în locul său fiind numit lordul Halifax

Noul şef ăl Foreign Offiee-ului făcuse deja paşi însemnaţi spre realizarea unei înţelegeri cu Germania. În ziua de 3 martie, ambasadorul Marii Britanii la Berlin, Nevile Henderson, adusese la cunoştinţă lui Hitler dorinţa guvernului englez «de a stabili baza pentru prietenia sinceră şi cordială cu Germania, începând cu ameliorarea situaţiei şi terminând cu crearea unui nou spirit de înţelegere amicală». Pentru a facilita realizarea înţelegerii, guvernul britanic avansase propunerea de şa. se aborda Germaniei în Africa „pentru administrare" un teritoriu „aproximativ egal cu bazinul fluviului Congo 11, 1".

Nu este lipsit de interes să relevăm şi faptul că în zilele crizei din martie 1938, proaspătul ministru nazist al afacerilor străine. Joachim von Ribbentrop, se afla la Londra, unde purta tratative cu omologul său Halifax şi cu primul ministru Chamberlain. La 13 martie, în ziua când Hitler proclama Anschluss-ul Austriei, între von Ribbentrop (Londra) şi Hermann Göring (Berlin) a avut loc o *lungă convorbire* telefonică din *care* redăm *următorul* fragment:

…– f…

„*Ribbentrop*: Aici, tratativele mele sunt terminate. Dacă aş mai rămâne aici, acest lucru ar părea ciudat. Dar, Chamberlain a făcut asupra mea o impresie excelentă.

Göring: Sunt bucuros să aud aceasta.

Eibbentrop; Chiar a doua zi am avut o *lungă convorbire cu* el. Nu vreau s-o repet prin telefon. Dar am

rămas cu impresia că şi Chamberlain năzuieşte în mod serios la o înţelegere cu noi. I-am spus că înţelegerea între Anglia şi Germania se va dovedi mult mai uşoară după ce chestiunea austriacă a fost rezolvată. Cred că el este de aceeaşi părere".11 j

Angajat în contacte la nivelul cel mai înalt cu Berlinul pentru realizarea unei înţelegeri anglo-grmane, guvernul englez nu a fost de acord cu propunerea guvernului sovietic de convocare a unei conferinţe internaţionale, care să adopte însuri pentru a opri dezvoltarea agresiunii şi creşterea pericolului de război.

„În împrejurările actuale se pare că nu există posibilitatea se a se convoca o asemenea conferinţă – se arată într-o notă a şefului Foreign Office-ului din 24 martie 1938. După părerea guvernului Maiestăţii Sale, o conferinţă la care ar putea participa numai linele puteri europene şi care ar avea ca scop nu atât asigurarea reglementării problemelor nesoluţionate, cât să hotărască acţiuni coordonate împotriva agresiunii nu va exercita neapărat o influenţă favorabilă asupra perspectivelor păcii europene, în asemenea împrejurări, fiind sincer recunoscător guvernului sovietic pentru a-mi fi comunicat părerile sale asupra celei mai bune metode de a asigura salvgardarea păcii, eu regret că guvernul Maiestăţii Sale nu poate fi pe deplin de acord cu propunerile făcute de către M, Litvinov". 13

Spre deosebire de englezi, francezii erau mult mai îngrijoraţi de agresiunile săvârşite de Hitler şi înclinau spre aaoptarea unor măsuri de securitate colectivă. Atitudinea Londrei se repercuta însă cu efecte paralizante şi asupra Parisului, guvernul francez refuzând să se angajeze în acţiuni antinaziste fără a avea concursul guvernului englez: «*Fără Anglia, Franţa n-ar putea face nimic în Europa centrală*» – a declarat senatorul Beranger, preşedintele Comisiei franceze pentru afacerile externe, ambasadorului Cehoslovaciei în Franţa, Ştefan Osusky.

Pe de altă parte, inactivitatea guvernului francez condus de Camille Chautemps se datora şi faptului că

cercurile politice franceze erau puternic divizate: în timp ce oamenii politici lucizi se pronunţau pentru o politică fermă de combatere a agresorului şi cereau încheierea unei alianţe militare cu XJ. R.S.S... care să completeze pactul de asistenţă mutuală din 2 mai 1935, partizanii înţelegerii cu Germania şi Italia îşi intensificau activitatea încercând să determine reorientarea politicii externe a Franţei); i.

De altfel, chiar în zilele ocupării Austriei şi încorporării ei la Reich, Franţa era confruntată cu o nouă criză de guvern, în urma demisiei cabinetului Chautemps. Schimbarea echipei guvernamentale nu a fost urmată însă şi de o modificare a atitudinii faţă de evoluţia evenimentelor internaţionale. Noul guvern, care avea în frunte pe Léon Blum, iar ca ministru de externe pe Paul Boncour, a refuzat să dea curs – la fel cum procedase şi guvernul englez – propunerii guvernului sovietic de convocare a unei conferinţe internaţionale.

Guvernul Statelor Unite ale – America nici măcar n-a găsit de cuviinţă să răspundă la declaraţia făcută de Comisarul poporului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S.

Încorporarea Austriei la Reich afecta în mod direct interesele Italiei, deoarece posesia Vienei asigura controlul german – asupra întregului bazin ai Dunării. Bându-şi seama de „sacrificiul" pe care-l impunea proaspătului, sau aliat, Hitler a încercat să-i prezinte hotărârea invadării Austriei ca fiind „impusă de împrejurări". „Să nu vedeţi în acest act altceva decât un act de legitimă apărare naţională şi, în consecinţă, o acţiune pe care oricare alt om aflat în *locul meu ar* fi *săvârşit-o*" – *arăta Hitler în* scrisoarea trimisă lui Mussolini la 11 martie, cu numai câteva ore înainte ca diviziile germane să pornească spre Viena. Chiar şi declaraţia lui Hitler cu privire la „imuabilitatea frontierelor pe Brenner" apărea la Roma ca o concesie umilitoare a Berlinului, deoarece dictatorul german nu făcea altceva decât să recunoască ceea ce italienii posedau deja cu drepturi depline. Se pare că Mussolini n-a dat crezare acestor asigurări ale lui Hitler de

vreme ce Ciano notează, în cursul lunii aprilie, de mai multe ori, reacţii violente ale dictatorului italian la adresa germanilor, mai ales datorită pericolului ce apăruse pe Brenner odată cu realizarea Anschluss-ului. „Dacă germanii consideră că pot să deplaseze cu un singur metru borna frontierei, noi ştim că aceasta nu se va întâmpla fără cel mai dur război, în care voi coaliza lumea întreagă contra germanismului – consemnează Ciano, la 24 aprilie, cuvintele lui Mussolini. Şi noi îi vom bate pe germani pentru cel puţin două secole”.

Asemenea manifestări nu l-au împiedicat însă pe Mussolini să pregătească, în acelaşi timp, călătoria lui Hitler în Italia, pentru prima decadă a lunii mai 1938. Mai mult încă, el s-a străduit să justifice în faţa opiniei publice italiene anexarea Austriei de către Reich, apreciind că intervenţia germană la Viena era „o revoluţie naţională” asemănătoare celei săvârşite de trupele piemonteze în alte regiuni italiene în 1859 – 1860 14”.

În România, realizarea Anschluss-ului şi creşterea pericolului expansiunii fasciste a trezit o profundă îngrijorare în cele mai largi cercuri ale opiniei publice. În zilele premergătoare cotropirii Austriei, Partidul Comunist Român avertiza poporul român asupra agresiunii pe care o pregăteau naziştii:

„Fascismul german a întins laba sa asupra Austriei – scria revista «Lupta de clasă», organul teoretic al C.C. al P.C.R., la începutul lunii martie 1938. Hitler a impus la Ministerul de interne şi la postul de şef al Marelui Stat Major în Austria – naţional-socialişti. […] Această primă lovitură a lui Hitler, devenită posibilă mulţumită pasivităţii guvernelor francez şi englez şi activităţii reacţionarilor din aceste două ţări în primul rând, ameninţă nu numai independenţa Austriei, dar şi cea a Cehoslovaciei, Iugoslaviei, Ungariei, României, Poloniei, statelor baltice, şi este un mare pas spre dezlănţuirea războiului pentru reîmpărţirea lumii, războiului contra Uniunii Sovietice”.15!

Cotropirea Austriei a însemnat un semnal de alarmă şi pentru cercurile conducătoare din România. Sesizând

recrudescenţa activităţii Gărzii de Fier în zilele respective şi având în vedere rolul important pe care ea îl juca în slăbirea puterii de rezistenţă a poporului român în faţa planurilor cotropitoare ale Berlinului, guvernul român. a adoptat măsuri pentru neutralizarea legionarilor. Totodată, s-a procedat la începerea imediată a unor lucrări de fortificare a frontierei de vest şi la îmbunătăţirea dotării armatei prin achiziţii de armament în străinătate sau prin comenzi către industria autohtonă.

Represaliile contra Gărzii de fier au fost iniţiate şi conduse direct de ministrul de interne, Armand Călinescu. De altfel, *însemnările* sale ne oferă o imagine bine conturată asupra acţiunilor întreprinse de guvernul român în zilele respective pentru contracararea activităţii Gărzii de fier şi întărirea rezistenţei României faţă de presiunile Reichului.

„12 martie: Merg la Urdfăreanu] şi-i spun că Garda va ridica din nou capul după cele întâmplate în Austria. Codreanu a trimis deja o telegramă lui Hitler. E momentul unei acţiuni decisive [...] *13 martie*: [...] Sunt chemat la palat după amiază la ora 4. Voi expune astfel situaţia Mţaiestăţii] Sfale]:

— Evenimentele din Austria nu sunt întâmplătoare. Ele sunt o etapă în planul, de expansiune germană care cuprinde: stat naţional integral şi cucerirea de debuşeuri şi materii prime în răsărit. Dunărea bulevard comercial şi strategic între est şi vest. Toate statele care au fost aşezate aici au suferit mari presiuni. Austria, apoi Cehoslovacia, ar urma România, care are baza aeriană prin petrol.

— Momentul ales: Anglia nemulţumită, Franţa frământatu de lupte sociale şi economice, Rusia considerabil slăbită.

— Metoda: dezlănţuirea acţiunii pe plan ideologic. Mişcări naţionaliste de dreapta. Deci ajutor şi presiune dinăuntru.

— Care e acum situaţia României? [...] Sub Goga nu s-a găsit decât puţin interes la Roma şi indiferenţă la Berlin. Era socotită ca o etapă pentru a ajunge la Gardă.

Faimoasa formulă «în 48 de ore ataşare la Axa Berlin-Roma». Deci străinii centrali vor încuraja lot pe gardişti şi la momentul decisiv vom conta tot pe ei, chiar când oficialitatea română ar crede potrivit să schimbe politica externă. Aşadar, nici regele, nici lumea politică, în afară de Gardă, nu vor rezista.

— În asemenea momente se pune problema vizitei [regelui – n.n. ţ la Londra. Dificultăţile şi plecarea unui şef de stat într-un moment critic clin ţară. Nu ştim ce se întâmplă între timp […]

— Propuneri: 1. Animarea voiajului. 2. Lichidarea imediată a gardiştilor prin arestarea lui Codreanu şi a tuturor fruntaşilor. 3.

Întocmirea şi începerea realizării unui mare program constructiv, armament, fabrici de armament, căi de comunicaţii, sporirea potenţialului agricol".

Există în *însemnările* lui Călinescu din ziua de 13 martie o frază care demonstrează că deşi Carol al II-lea a aprobat măsurile propuse de ministrul de interne, el manifesta multă reticenţă şi se gândea, încă din vremea respectivă, la posibilitatea de a ajunge la un modus vivendi cu Reichul:

„*Mi*-a *spus şi am înţeles un fel de preferinţă a sa că probabil*.ro *trebui şi noi să ţinem seama de noul raport de forţe internaţional*".

Acest punct de vedere al lui Carol al II-lea nu a fost împărtăşit de A. Călinescu. La 24 mai, cu ocazia unei alte audienţe la rege, el s-a pronunţat în felul următor faţă de problema: *Cure trebuie să fie politica Roviâniei*?

„Dacă suntem cu germanii, victoria – subjugare economică şi apoi politică. Am mai cunoscut aceasta. Ţara şi economia. Şi atunci era un Hohenzollern, rudă şi cavaler. Totuşi umilinţe, Ce ar fi: un aventurier [Adolf Hitler – n.n.] de origine joasă!

De aceea trebuie căutat un sprijin armat. Recunosc că Franţa e în criză, deşi pe punct de redresare. Dar avem Anglia. Aici trebuie să ancorăm politica noastră".

Armand Călinescu era de părere că în faţa

presiunilor Reichului România trebuia să adopte o

„Atitudine netă, demnă şi independentă. Germanii au reuşit până acum prin bluf. Lipsă de reacţiune la timp. Când vor înfrunta rezistenţă nu se vor aventura. De aceea, avertisment. Una e amiciţia şi afacerile economi *ce cu* Germania şi *alta e politica fuţi* de expansiunea ei agresivă". 16

În lunile aprilie şi mai guvernul român a luat noi măsuri de îngrădire a activităţii Gărzii de fier. În noaptea de 18/19 aprilie organele poliţieneşti au organizat descinderi la fruntaşii legionari, arestându-i şi internându-i în lagărele *de la Tismana*, *Miercurea Ciuc şi* Dragomirna. Totodată, şeful Gărzii de fier, Corneliu Zelea Codreanu, a fost trimis în faţa Tribunalului în două procese, fiind condamnat mai întâi la 6 luni închisoare, iar după aceea la 10 ani muncă silnică pentru „crimă de trădare şi îndemn la răzvrătire" 17. Măsurile întreprinse de guvernul român pentru neutralizarea Gărzii de fier – coloana a V-a nazistă în ţara noastră –, precum şi cele ce vizau sporirea capacităţii de luptă a oştirii constituiau o expresie a voinţei poporului român, atât a forţelor politice revoluţionare, cât şi a celor guvernamentale, de a rezista politicii expansioniste agresive a Reichului hitlerist.

Capitolul III

CRIZA SIMTĂ DIN HAI 1938

După cum am arătat, în zilele Anschluss-ului Herman Göring îl asigurase pe ambasadorul cehoslovac la Berlin, Mastny, că Reichul nu avea niciun fel de pretenţii împotriva ţării sale. Dar nici nu se stinseseră bine ecourile loviturii date de nazişti la Viena şi Berlinul a provocat o nouă criză internaţională, obiectivul urmărit fiind, de data aceasta, cotropirea Cehoslovaciei, adică tocmai a statului căruia Hermann Göring îi dăduse asigurări.

Metodele utilizate de Germania pentru înghiţirea noii sale victime au fost aceleaşi pe care le folosise şi cu ocazia cotropirii Austriei: pe de o parte, s-a recurs la incitarea naziştilor din regiunea sudetă la activităţi potrivnice statului cehoslovac, iar pe de altă parte, au fost exercitate

presiuni continue de la Berlin asupra guvernului cehoslovac pentru a da satisfacţie cererilor mereu sporite ale Partidului germanilor sudeţi.

Examinarea presei editate de germanii sudeţi în zilele ce au urmat anexării Austriei conducea la concluzia că partidul condus de Konrad Henlein abandonase teza „simplei autonomii", susţinută până atunci, orientându-se efectiv spre *anschluss-ul regiunii sudete cu Reichul*. Fiind cunoscut faptul că acţiunile naziştilor sudeţi erau dirijate râirot-i de la Berlin, noua lor orientare politică demonstra'z.: a Hi. der declanşase ofensiva pentru lichidarea Cehoslovaciei ca stat independent şi suveran.

Documentele diplomatice capturate de aliaţi din arhi *Velă celui de ai III-lea Reich atestă că acţiunile germanilor* sudeţi erau dirijate direct de la Berlin de către cele mai înalte foruri ale partidului şi statului nazist. Astfel, în după-amiaza zilei de 28 martie, Hitler însuşi l-a primit pe Konrad Henlein, în prezenţa lui Rudolf Hess şi a lui. Ioachim von Ribbentrop, şi i-a dat indicaţii „să formuleze cereri care să fie inacceptabile pentru guvernul ceh". Cu acelaşi prilej, s-a stabilit ca pentru început Partidul germanilor sudeţi să revendice autonomie administrativă, uimind ca mai târziu să pretindă organizarea în cadrul armatei cehoslovace a unor regimente proprii ale germanilor sudeţi, cu ofiţeri germani şi cu comenzi în limba germană.

A doua zi, a avut loc la Wilhelmstrasse o consfătuire mai largă pentru discutarea „chestiunilor germanilor sudeţi" la care au participat: Joachim von Ribbentrop, secretarul de stat von Mackensen, directorul ministerial Weizsäcker, ambasadorul Reichului la Praga Ernst Eisenlohr, şeful secţiei cultural-politice din Ministerul de Externe german Stieve, consilierii de legaţie Twardowscki, Altenburg şi Kordt din partea Departamentului Externelor; Obergruppenführerul SS Lorenz şi profesorul Haushofer din conducerea centralei „Volksdeutsche" (a germanilor de peste hotarele Reich-ului); Konrad Henlein, K ar l-l Ier marin Franck, dr. Kunzel şi dr. Kreisst, din partea conducerii Partidului germanilor sudeţi. Cu acel prilej, von

Ribbentrop a comunicat celor prezenţi hotărârile lui Hitler din ziua precedentă, precizând că trebuia să se alcătuiască „un program de revendicări maxime, care să aibă drept scop final garantarea unei libertăţi depline pentru germanii sudeţi”. El a indicat reprezentanţilor Partidului germanilor sudeţi să nu se declare satisfăcuţi prea devreme cu promisiunile guvernului cehoslovac, fapt care, pretindea, ar putea crea în străinătate impresia că soluţia ar fi fost găsită. „Scopul final al tratativelor în perspectivă între Partidul sudeto-german şi guvernul cehoslovac – a precizat ministrul de externe nazist – este evitarea intrării în guvern, mărind numărul revendicărilor prezentate şi concretizându-le treptat”. După această declaraţie cu caracter general a lui von Ribbentrop, participanţii la consfătuire au luat în discuţie şi au aprobat, după un studiu aprofundat, cererile pe care germanii sudeţi urmau să le înainteze guvernului de la Praga?

Programul de la Karishaa ai germanilor sudeţi

Dând curs indicaţiilor primite de la Berlin, la 24 aprilie, cu ocazia congresului de la Karlsbad (Karlovv Vary) al Partidului germanilor sudeţi, Konrad Henlein a formulat un program de revendicări în opt puncte, în care cerea ca Grupul etnic german să fie recunoscut ca persoană Juridică independentă şi ca teritoriile unde germanii erau majoritari să se bucure de autonomie „în toate domeniile”. 3 Dacă guvernul de la Praga ar fi acceptat pretenţiile lui Henlein, teritoriul autonom al germanilor sudeţi ar fi devenit o anexă nazistă, supusă Reichului, în care autoritatea statului cehoslovac ar fi devenit o simplă ficţiune. Mai mult încă, în discursul rostit cu acel prilej, Henlein a pretins ca Grupul etnic german să-şi exercite influenţa şi asupra politicii de ansamblu a statului ceho – slovac, inclusiv asupra politicii lui externe”.

La Karlsbad, Konrad Henlein a vorbit ca avocat al imperialismului german, care urmărea să aservească Cehoslovacia. De altfel, Führerul germanilor sudeţi nici n-a mai încercat, fie şi formal, să găsească o cale de înţelegere cu cehii, ci şi-a anunţat pretenţiile în termeni ultimativi, cu

intenţia vădită de a determina respingerea lor şi a pregăti, astfel, terenul în vederea unei lovituri germane la Praga.

Discursul lui Henlein a avut un puternic ecou internaţional. În Germania, presa şi-a însuşit pretenţiile naziştilor sudeţi – care fuseseră formulate, după cum am văzut, chiar la indicaţia Berlinului – şi le prezenta drept condiţii indispensabile ale păcii europene. La Pat is şi Londra noua ofensivă germană a fost privită însă cu vădită îngrijorare. „Fără sprijinul declarat al Reichului german, programul domnului Herilein nu este decât o manifestare fără însemnătate – scria Le *Temps*. Dacă, dimpotrivă, acest program ar răspunde adevăratelor scopuri ale politicii generale a Germaniei hitleriste ar trebui să vedem atunci în el o gravă ameninţare pentru pace în această parte a continentului/1 în aceeaşi ordine de idei *Manchester Gxiarăian* arăta: „Dacă această atitudine reprezintă cu adevărat punctul de vedere al germanilor sudeţi şi primeşte aprobarea Berlinului, atunci desigur viitorul se prezintă în culori întunecate". Iar Neta *Chronicle*, de tendinţă liberală, avertiza: „Trebuie ca lumea să ştie că în caz de agresiune contra Cehoslovaciei, pactele de asistenţă francez şi sovietic vor intra în vigoare şi că Marea Britanie va fi alături de Franţa". Ziarul *Daily Mail* îşi informa însă cititorii că „guvernul britanic ţine mult să ştie care va fi exact atitudinea Franţei în cazul unor evenimente bruşte în această regiune (în Cehoslovacia – n.n.). *El este convins de necesitatea de a se da satisfacţie revendicărilor minorităţii* germane5 Deşi poziţia respectivului ziar apărea izolată în noianul luărilor de atitudine potrivnice naziştilor, ea a provocat o puternică îngrijorai-e prietenilor Cehoslovaciei din Anglia şi de pretutindeni, aceasta deoarece era cunoscut faptul că *Daily Mail* exprima, de regulă, opiniile primului ministru Chamberlain.

În zilele ce urmaseră Anschluss-ului guvernul britanic dăduse de înţeles guvernului german, în mai multe rânduri. că Londra nu intenţiona să se opună satisfacerii pretenţiilor Berlinului faţă de Praga. Totodată, guvernul

Chamberlain îşi manifestase, de mai multe ori, nemulţumirea că Franţa avea un guvern de front popular şi hotărârea de a nu da concurs lui Léon Blum şi lui Paul Boncour într-o eventuală acţiune în favoarea Cehoslovaciei. Astfel, la 20 martie, Chamberlain afirmase că „nu se poate avea nicio încredere” în guvernul francez. Două zile mai târziu, cabinetul britanic discutase textul unei note ce urma să fie trimisă francezilor, precum şi pe cel al unei declaraţii pe care primul ministru trebuia s-o facă în Camera Comunelor – ambele referitoare la poziţia guvernului britanic faţă de criza cehoslovacă. În vreme ce nota către Franţa era un „refuz glacial de a acorda vreun sprijin Franţei în cazul când ar intra în război pentru Cehoslovacia”, declaraţia destinată parlamentului suna ca „o declaraţie de izolare”. La insistenţele lui Duff Cooper, care era de părere că dacă Franţa ar intra în războî împotriva Germaniei, Marea Britanie ar trebui, la rândul ei, să i se alăture, cabinetul englez hotărâse să dea celor două documente o nouă redactare, dar „politica să rămână neschimbată” 6.

La 24 martie, *Neville* Chamberlain expusese Parlamentului poziţia guvernului britanic cu privire la noua criză ce se profila în Europa. Deşi declarase că guvernul său va face tot ceea ce îi stătea în putere pentru rezolvarea dificultăţilor, el refuzase să-şi asume vreun angajament precis faţă de Cehoslovacia, singurele obligaţii ale Londrei faţă de *Fraga răwânând cele ce decurgeau din* statutul de funcţionare al Ligii Naţiunilor.

În expunerea mai sus amintită, Chamberlain, reluând o afirmaţie anterioară a lordului Halifax, care atrăsese atenţia că dacă războiul era declarat, era imposibil de precizat cum se va sfârşi şi câte state vor fi antrenate în luptă, făcuse un pas mai departe, subliniind că în anumite ipoteze era posibil ca şi alte state decât cele implicate de la început să intre în război, şi aceasta mai ales dacă se afla în cauză Franţa.

Informând. Berlinul cum trebuiau interpretate declaraţiile lui Chamberlain, care aveau un caracter

oarecum contradictoriu, însărcinatul cu afaceri al Reichului la Londra releva că acestea „par să confirme că foarte probabil Anglia nu va participa la un război care ar izbucni din cauza Cehoslovaciei decât în ipoteza că Franţa însăşi va interveni pentru a-şi onora angajamentele sale faţă de aceasta. Exista acolo un fel de avertisment dat Germaniei şi o voinţă fermă de a ajuta Franţa. Dar, dacă ne gândim că politica britanică se desfăşoară în foarte strânsă legătură cu aceea a dominicanelor, este întotdeauna tot atât de posibil ca, în funcţie de situaţia de moment, intervenţia britanică să nu se producă deloc, sau să nu se producă imediat”.7

Demisia guvernului Léon Blum şi formarea, la 10 aprilie, a guvernului condus de Édouard Daladier, în care Departamentul Afacerilor Străine era deţinut de Georges Bonnet, au fost salutate cu bucurie pe malurile Tamisei.

După cum apreciază istoricii britanici Martin Gilbert şi Richard Gott, „Franţa avea în sfârşit un guvern pe placul englezilor”.

Conferinţa angâo-franceză din 28 – 29 aprilie 1638

În zilele de 28 şi 29 aprilie Daladier şi Bonnet au făcut o primă vizită în Marea Britanie, încercând să stabilească un punct de vedere comun cu englezii faţă de criza cehoslovacă şi să obţină o garanţie că Londra va sprijini Parisul, dacă germanii vor încerca să dea o lovitură la Praga.

În ajun, guvernul francez primise o notă din partea guvernului cehoslovac în care acesta preciza că era gata să ia măsuri pentru satisfacerea anumitor revendicări ale germanilor din regiunea sudetă, însă nu putea accepta cererile care urmăreau diminuarea suveranităţii şi integrităţii statului sau limitarea libertăţii de a duce o politică externă care să asigure păstrarea independenţei.

La Londra, Édouard Daladier a declarat britanicilor că Franţa era pregătită să-şi respecte angajamentele de a ajuta Cehoslovacia în cazul unui atac neprovocat din partea Germaniei. Neville Chamberlain a răspuns că apreciază această atitudine, dar era important ca

Cehoslovacia să nu provoace niciun atac şi să nu aibă loc vreun atac. De altfel, el a refuzat să-şi asume vreun angajament: «Ororile ce vor urma pentru Franţa şi Anglia, ca rezultat al conflictului, sunt incalculabile şi este îndoielnic ca aceste două ţări să fie îndeajuns de puternice pentru a-şi. impune voinţa lor Germaniei, fie şi cu preţul unor. suferinţe şi al unor pierderi îngrozitoare – a declarat primul ministru britanic. În ceea ce mă priveşte, eu nu cred că Franţa şi Anglia să fie în momentul de faţă destul de puternice pentru a obţine acest lucru. Eu sunt de acord cu cele spuse ieri de dumneavoastră în ce priveşte capacitatea defensivă în creştere şi poate veni timpul când se va putea rezista în condiţii mai bune […] îmi pun, de asemenea, întrebarea *dacă situaţia europeană* este atât de sinistră cum o găsiţi dvs. Mă îndoiesc că Hitler vrea desfiinţarea statului cehoslovac, mai bine zis a unui stat cehoslovac reorganizat; nu cred că Führerul vrea un anschluss […] Dacă Germania va voi această distrugere, nu văd, vorbind cu toată sinceritatea, în ce mod poate fi ea împiedicată s-o facă […] Eu am o atitudine net ostilă faţă de orice gând despre un război preventiv. 8»

Declaraţia mai sus amintită a premierului britanic intervenea după ce Konrad Henlein îşi aruncase masca, arătând lumii întregi, cu ocazia congresului de la Karlsbad al Partidului germanilor sudeţi, că ei urmăreau distrugerea statului cehoslovac şi promovarea ideilor pangermaniste. Cu toate acestea, Chamberlain nu numai că nu era de acord cu adoptarea de măsuri preventive menite să pună capăt expansiunii Germaniei naziste, dar dorea să ajungă la o înţelegere cu Berlinul. Este semnificativ în acest sens faptul că după convorbirile cu Daladier şi Bonnet, primindu-l pe însărcinatul cu afaceri al Reichului, Theodor Kordt, lordul Halifax a repus pe tapet ideea unei alianţe anglo-saxone, declarând: «Cel mai bine ar fi, incontestabil, dacă cele trei naţiuni înrudite – Germania, Marea Britanie şi Statele Unite – s-ar putea uni pentru a asigura pacea» 9

La rândul său, întors la Paris, Georges Bonnet i-a comunicat ambasadorului german, contele Johanes von

Welezeck, că Franţa şi Marea Britanie stăteau la dispoziţia Germaniei pentru a acţiona ca mediatori în diferendul cu

Cehoslovacia, fiind dispuse «Să facă uz de influenţa lor cu o perseverenţă extremă pentru ca guvernul de la Praga să se arate conciliant până la limita posibilului». După părerea lui Bonnet, orice înţelegere era preferabilă unui război mondial în care «Atât învingătorul cât şi învinsul vor cădea victimă comunismului mondial».10

În cursul lunii mai Berlinul a primit noi informaţii că guvernul Chamberlain nu-i sprijinea pe cehi. La 6 mai, ziarul *Daily Mail* a publicat un articol intitulat *Nu ne pasă de cehi*, semnat de lordul Rothermere, în care se afirma fără echivoc: „Pe noi, Cehoslovacia nu ne interesează absolut deloc. Dacă Franţa e dispusă să-şi frigă degete acolo, e treaba ei". Graţie bunăvoinţei redactorului şef al ziarului, A.L. Cranfield, ambasadorul Reichului primise şpalturile articolului în ziua de 5 mai. 11 La 7 mai, reprezentanţii Marii Britanii şi Franţei la Praga, Sir Basil Cochrane Newton, respectiv Leopold Victor de Lacroix, au întreprins un demers oficial pe lângă guvernul cehoslovac. cerându-i să facă «un suprem efort» pentru a ajunge la o înţelegere «cuprinzătoare şi trainică» cu germanii sudeţi. În aceeaşi zi, ambasadorul britanic la Berlin, Nevile Henderson, i-a informat pe germani despre acest demers, precizând că el avea în vedere «O *reglementare generală întemeiată nu pe un stat naţional cehoslovac, ci pe un stat al naţionalităţilor*». 12 Cu alte cuvinte, guvernul Chamberlain împărtăşea ideea de a se acorda autonomie totală germanilor sudeţi, deşi era evident că prin aceasta se făcea primul pas spre disoluţia statului cehoslovac. La 10 mai, Sir – Ivone Kirkpatrick (secretar al ambasadei Angliei la Berlin în perioada 1933 – 1938, transferat în decembrie 1938 în cadrul Foreign Office-ului) a declarat prinţului Bismarck: „Dacă guvernul german ar informa în mod confidenţial guvernul britanic cum anume doreşte să fie soluţionată problema germanilor sudeţi, guvernul britanic ar exercita la Praga presiuni în aşa fel încât guvernul cehoslovac să fie determinat să accepte dorinţele

germanilor”, 13

Vizita lui Adolf Uit lor în Italia

Veştile primite din Marea Britanie şi Franţa au întărit convingerile lui Adolf Hitler că democraţiile occidentale nu se vor opune cu armele planurilor sale cu privire la Cehoslovacia. Cu toate acestea, dictatorul nazist nu a slăbit niciun moment acţiunile concertate, desfăşurate pe diverse planuri, menite, pe de o parte, să-i intimideze pe prietenii cehilor şi să izoleze pe deplin Cehoslovacia pe plan internaţional, iar pe de altă parte, să pregătească opinia publică în vederea evenimentelor pe care intenţiona să le provoace. În cadrul acestei acţiuni se înscrie la loc de frunte vizita pe care cancelarul Reichului a făcut-o în Italia, în prima decadă a lunii mai, în fruntea unei delegaţii extrem de numeroase, compusă din peste 500 de persoane… „Era ceva unic – consemnează în memoriile sale fostul interpret al lui Hitler. Paul Schmidt. Jumătate din guvern, majoritatea conducătorilor partidului, ziarişti cu renume, soţii de miniştri, printre care doamna Ribbentrop, toţi făceau parte din acest convoi costumat pe care noi îl numiserăm, între noi, «invadarea Italiei»”. Încercând să se revanşeze pentru primirea pe care Hitler i-o făcuse în toamnă în Germania, Benito Mussolini a organizat, cu acel prilej, manifestaţii fastuoase în cinstea oaspeţilor săi. *n* în timpul acestei vizite cei doi dictatori, dar mai ales Hitler, au relevat, în repetate rânduri, comunitatea de concepţii şi de interese a celor două regimuri şi solidaritatea lor în confruntarea cu alte state: «Germania şi

Italia – a declarat Führerul nazist – au aceleaşi interese şi. sunt strâns legate de comunitatea lor.de concepţie asupra universului. Astfel, s-a constituit în Europa un bloc de o sută douăzeci de milioane de oameni, hotărâţi să salvgardeze interesele lor […] Este deci natural ca cele două popoare ale noastre să lărgească şi să adâncească şi mai mult pe viitor, printr-o colaborare permanentă, această amiciţie care a dat în ultimii ani dovezile cele mai strălucite». 10 Preluate şi difuzate de

marile agenţii de presă internaţionale, declaraţiile respective au făcut ocolul întregii lumi, creând impresia că relaţiile dintre Roma şi Berlin erau guvernate de o „amiciţie cordială", ambele regimuri fiind interesate deopotrivă în lupta împotriva „unei lumi de neînţelegere şi ostilitate". În realitate, chiar în zilele respective, italienii au manifestat puternice rezerve faţă de germani, eschivându-se să se lase antrenaţi în convorbiri politice cu oaspeţii lor. Iar atunci când germanii au prezentat proiectul unei alianţe germano-italiene, italienii au răspuns cu un contraproiect atât de lipsit de conţinut incit echivala cu un refuz. Von Ribbentrop, care era recunoscut pentru insistenţele cu care nu-şi slăbea partenerii de discuţie până nu obţinea ceea ce dorea Berlinul, a încercat aceeaşi tactică şi cu Ei ano, dar fără succes. «Solidaritatea existentă între cele două regimuri ale noastre a ieşit la iveală în mod atât de vădit în aceste zile încât nu mai este nevoie de un tratat formal de alianţa» a replicat, zâmbind, ginerele Ducelui 10

Înţelegând că reţinerea italienilor se datora faptului că ei încă nu reuşiseră să depăşească şocul provocat de Anschluss, Hitler a dat încă o dată asigurări în privinţa inviolabilităţii frontierei italo-germane. În discursul rostit în ziua de 7. mai la Palazzo Vene/. ta, cu prilejul dineului oferit în onoarea sa, el a, declarat: «Profitând de lecţiile şi de experienţa celor două mii de ani, noi doi, care am devenit acum vecini imediaţi, vrem să recunoaştem această frontieră naturală pe care providenţa şi istoria au trasat-o pentru cele două popoare ale noastre. Atunci ea va asigura Italiei şi Germaniei, prin neta demarcaţie a spaţiilor vitale ale *celor două naţiuni, nu numai norocul unei colaborări* durabile şi paşnice, dar va servi ca punte de asistenţă şi de sprijin mutual».17

Presat de ginerele său („Dumnezeu ştie tot ceea ce eu am putut să fac pentru a împiedica alianţa cu Berlinul, alianţă jenantă în prezent şi îngrijorătoare pentru viitor" – consemnează Ciano în *Jurnalul* său), Benito Mussolini a rezistat cântecelor de sirenă ale naziştilor, refuzând să

semneze un nou tratat cu Berlinul. Aceasta nu i-a împiedicat însă pe germani să trâmbiţeze „succesul deplin” cu care se încheiase vizita lui Hitler în Italia, faptul că solidaritatea germano-italiană constituia „o nouă formă de comunitate pe deasupra frontierelor”. De altfel, trebuie precizat că Mussolini însuşi se simţea tot mai legat de Hitler şi de politica Berlinului, afişând, în criza cehoslovacă, o atitudine conformă cu a prietenilor săi de la nord de Alpi. Este semnificativ, în acest sens, că la 12 mai, la numai două zile după ce Hitler a părăsit Italia, Ciano consemnează că socrul său crahotărât să semneze tratatul de alianţă cu Berlinul de la care tocmai se eschivase. Două zile mai târziu, într-un discurs rostit la Genova, Mussolini a avertizat că «*În caz de conflict cu aşa-zisele mari democraţii* […] *statele totalitare vor forma imediat un singur bloc şi vor merge până la capăt*». La 26 mai, Ciano l-a asigurat pe ambasadorul Reichului cu privire la dezinteresul Italiei faţă de soarta Cehoslovaciei şi de „completa solidaritate” a Romei cu Berlinul: t8. În iunie, propunerea făcută de Ribbentrop pentru încheierea unei alianţe militare între cele două mari puteri fasciste a fost primită cu mai multă bunăvoinţă la Roma. Dacă ar fi să dăm crezare lui Ciano, socrul sau se gândea chiar să intre în luptă, fără ezitări, alături de germani, în caz de conflict. Cert este că Mussolini a susţinut, în mai multe cuvântări, acţiunea germană împotriva Cehoslovaciei, oferind Reichului solidaritatea Italiei. Iar Berlinul a exploatat poziţia adoptată de Mussolini pentru a şantaja Marea Britanie şi Franţa. La 11 august, într-o convorbire cu ambasadorul Poloniei la Berlin, Josef Lipsid, Herman Göring a declarat: «Italienii nu vor tolera ca, în cazul unui conflict din cauza problemei sudete, Reichul să fie atacat de Franţa» 19.

Cehoslovacia în stare de alarmă

După vizita întreprinsă de Hitler în Italia, Berlinul şi-a amplificat provocările împotriva Cehoslovaciei.

La 22 mai 1938, în Cehoslovacia urma să se desfăşoare primul tur al alegerilor generale. Profitând de

acest eveniment, Hitler a dat indicaţii germanilor din regiunea sudetă să organizeze provocări pe scară. largă împotriva autorităţilor cehoslovace şi, sub pretextul persecutăi îi lor, să ceară ajutorul Germaniei.

La 20 mai, generalul Keitel i-a supus lui Hitler spre aprobare un proiect al planului de operaţii pentru cotropirea Cehoslovaciei, în care se preciza că era preferabil ca atacul contra acesteia să fie declanşat:

a) Fie după o perioadă activă de controverse diplomatice şi de tensiune, care să se desfăşoare paralel cu pregătirile militare şi care să fie exploatate pentru a arunca asupra inamicului responsabilitatea războiului;

b) Fie printr-o acţiune-fulger, care să urmeze unui „accident grav", menit să plaseze Germania „la adăpostul unei provocări intolerabile4 şi să constituie, cel puţin în ochii unei părţi a opiniei publice mondiale, justificarea morală a pregătirilor militare. Un anteproiect al planului, discutat de Keitel cu Hitler la 21 aprilie 1933, preciza că un asemenea accident putea fi „asasinarea ministrului Germaniei, în *cursul unei manifestaţii* antigermane" – (l.

În preziua alegerilor, pregătirile pentru primirea „eliberatorilor" erau în toi în regiunea sudetă se repetau cântecele prin care ei urmau să fie salutaţi, se împleteau ghirlandele pe sub care trebuiau să treacă şi se întocmeau listele proscrişilor, din care nu lipseau. comuniştii, socialiştii şi democraţii germani. Totul fusese prevăzut, cu excepţia a doua „detalii": care va fi atitudinea poporului cehoslovac? Cum va reacţiona restul lumii şi în primul rând Anglia?

Pregătirile efectuate de germani nu au rămas neobservate la Praga. În consecinţă, în ziua de 20 mai, primndu-i pe reprezentanţii presei, pentru a le face unele declaraţii asupra *Statutului naţionalităţilor*, aflat în curs de elaborare, primul ministru Milan Hodza a avertizat poporul, declarând: «Azi trebuie să ne dăm seama că timpurile idilice pe care le-am trăit timp de 15 ani, perioada de după război, au trecut. Ne întoarcem la epoca luptelor. Poporul nostru trebuie să fie în stare de

permanentă alarmă. Vom rezista în toate împrejurările. Tradiţia noastră este de a lupta pentru condiţiile noastre de existentă» 21. Totodată, guvernul cehoslovac a hotărât să cheme sub arme un contingent de rezervişti şi unele categorii de tehnicieni. Mobilizarea a fost efectuată în cursul nopţii de 20 – 21 mai şi s-a desfăşurat cu o rapiditate fulgerătoare şi cu o perfecţiune militară rară. Ca urmare, la numai câteva ore după ce ordinele de chemare fusese transmise, trupele au şi pornit în marş în direcţia frontierelor.

În seara zilei de 20 mai, au intervenit noi elemente ce au determinat o agravare extremă a crizei. Mai întâi, s-a aflat că Kemrad Henlein, şeful Partidului germanilor sudeţi, fiind invitat de Milan Hodza la Praga pentru discutarea proiectului Statutului naţionalităţilor, a respins invitaţia şi a plecat cu soţia în Germania. Iar în cursul serii a avut loc incidentul de la Cheb (Eger), unde doi germani sudeţi şi-au pierdut viaţa într-o altercaţie cu grănicerii cehi – 2. Presa germană a amplificat evenimentul, afirmând că el constituia „o nouă dovadă a persecutării şi terorizării germanilor în Cehoslovacia”, iar cele două victime au fost proclamate „primiimartiri”.

Evoluţia evenimentelor din Cehoslovacia – avem în vedere, pe de o parte, atitudinea fermă a guvernului, iar pe de altă parte, modul cum au răspuns cetăţenii ordinelor de mobilizare şi suflul patriotic manifestat de întregul popor –, la care s-a adăugat poziţia adoptată de marile puteri, i-au determinat pe nazişti mai întâi să ezite, iar apoi să bată în retragere şi să renunţe, pentru moment, la atacarea Cehoslovaciei.

În zorii zilei de 21 mai, cu două ore înainte ca trupele germane să fi atins frontierele Cehoslovaciei, armata cehă ocupase deja poziţii de luptă în spatele liniilor fortificate, aşa încât dacă germanii ar fi încercat să înainteze, ei n-ar fi defilat sub ghirlande de flori, ci ar fi trebuit să lupte. Iar Comandamentul german era conştient de faptul că Wehrmachtul avea de înfruntat o armată ce poseda o tehnică de luptă avansată şi cadre bine antrenate. Este

semnificativ, în acest sens, că chiar Statul major general german. Într-un raport înaintat lui Hitler, în primăvara anului 1938, avertiza: „Armata cehă trebuie să fie considerată ca modernă în ceea ce priveşte echipamentul şi armamentul”. Ea se compunea, în vreme de pace, din 17 divizii, fiecare având trei regimente de infanterie şi două regimente de artilerie. Două dintre aceste divizii erau motoiizate. Totodată, Cehoslovacia dispunea de patru divizii rapide, alcătuite din câte o brigadă blindată şi o *brigadă de cavalerie. În* vreme de război armata cehoslovacă putea să-şi dubleze cu uşurinţă efectivele, puţind atinge chiar 40 – 45 de divizii.

Armamentul produs de industria de război cehoslovacă, mai ales noile mitraliere uşoare şi grele, tunurile antitanc, mortierele, se bucura de unanima apreciere a specialiştilor militari. Tancurile, deşi în număr insuficient, erau moderne. Numărul avioanelor, care se ridica la 1 200, a fost completat prin achiziţionarea unor bombardiere sovietice de tipul B 71. Faptul că Cehoslovacia dispunea de un sistem de fortificaţii defensive bine organizat, construit după exemplul liniei Maginot, cu concursul unor tehnicieni francezi, sporea şi mai mult capacitatea de rezistenţă a armatei cehoslovace 23.

În ziua de 21 mai, preşedintele Republicii Cehoslovace, Eduard Bencă, a reafirmat, într-un discurs radiodifuzat rostit la Tabor, hotărârea ţării sale de a rezista presiunilor Reichului şi de a se opune pe calea armelor unei eventuale agresiuni: «Trebuie să fim conştienţi de faptul că trăim acum momente foarte importante pentru statul nostru, cele mai importante de la război – a declarat Beneš. Iată de ce trebuie să ne spunem că ne vom comporta în consecinţă: să ne păstrăm liniştea, să ne fixăm un scop precis, să nu pierdem legătura cu desfăşurarea lucrurilor la vecinii noştri şi în întreaga Europă, să n-avem teamă de zilele ce vor veni şi să fim gata la tot ceea ce s-ar putea întâmpla […] Suntem gata să apărăm independenţa ţării până la ultimele consecinţe 2 ţ.

Pe de altă parte, confruntaţi cu atitudinea plină de energie a autorităţilor cehoslovace şi cu voinţa întregului popor de a pune mâna pe arme, germanii sudeţi s-au supus fără rezistenţă, astfel încât pretinsa anarhie din regiunea sudetă, care ar fi trebuit să fie invocată de Berlin pentru a-şi justifica intervenţia, fusese lichidată, practic, înainte de a se fi stârniţ, iar autoritatea statului cehoslovac fusese pretutindeni restabilită.

În afară de aceasta, guvernul german a trebuit să ia în consideraţie şi atitudinea opiniei publice internaţionale, care era potrivnică Reichului, guvernele unor mari puteri exprimându-şi deschis sprijinul faţă de Cehoslovacia.

Încă din luna martie, răspunzând unei întrebări formulate de un corespondent de presă american referitoare ia atitudinea guvernului sovietic în cazul unei agresiuni contra Cehoslovaciei, M.M. Litvinov a precizat că U.R.S.S. Îşi va îndeplini datoria de aliat. Această luare de poziţie a fost reconfirmată la 26 aprilie printr-o declaraţie a preşedintelui Prezidului Sovietului Suprem al U.R.S.S., Mihail înanovici Kalânin. În zilele crizei din mai, guvernul sovietic a făcut cunoscut, prin intermediul lui Litvinov, la Moscova, şi al reprezentanţilor săi la Fraga şi Paris, că Uniunea Sovietică era gata să se alăture aliaţilor ei francezi şi cehoslovaci în cazul unei agresiuni din partea Germaniei *25*.

La rândul lor, Londra şi Parisul au întreprins, în zilele respective, demersuri la Berlin, afirmând, în termeni extrem de clari, că în eventualitatea unui conflict Franţa şi Marea Britanie vor fi de partea Cehoslovaciei. Astfel. În ziua de 21 mai, ambasadorul Marii Britanii la Berlin a cerut audienţă ministrului afacerilor străine al Reichului şi i-a atras atenţia că Franţa avea anumite obligaţii faţă de Cehoslovacia şi că guvernul britanic nu putea garanta ca vrând nevrând Anglia nu va fi târâtă în conflictul ce ar izbucni.

Câteva ore mai târziu, Henderson s-a prezentat din nou la Wilhelmstrasse pentru a-i comunica lui von Ribbentrop textul unui nou demers al guvernului britanic:

«La Londra, situaţia guvernului german este înţeleasă, dar lordul Halifax nu doreşte mai puţin să semnaleze grava responsabilitate pe care ar antrena-o o intervenţie germană în Cehoslovacia. Din acelaşi punct de vedere al relaţiilor anglo-germane, la care lordul Halifax ţine atât de mult, această intervenţie a Germaniei n-ar putea fi privită decât cu cel mai profund regret. Lordul Halifax speră că guvernul german va dori să facă uz de întreaga lui influenţă pe lângă autorităţile conducătoare alt Partidului germanilor sudeţi pentru a contribui la liniştire şi la soluţie paşnică; căci, dacă un conflict aiizbucni, pericolele care ar rezulta din acesta ar fi incalculabile. Franţa ar fi obligată să intervină în cazul unei agresiuni germane şi, chiar în absenţa unor angajamente prin tratat. Anglia ar putea să fie antrenată. datorită unor circumstanţe sau unei necesităţi politice». A doua zi. 22 mai. reprezentantul Marii Britanii la Berlin i-a comunicat lui Weizsäckfer: – Halifax consideră «a situaţia este foarte gravă, dar nutreşte speranţa sinceră că noi. cei interesaţi, putem fi mai tari ca destinul. N-ar trebui să lăsăm să ne scape situaţia din mină, […] căci singurii care vor profita vor fi comuniştii». Cu acelaşi prilej. Henderson i-a predat reprezentantului german un mesaj personal din partea lui Halifax către von Ribbentrop. În care şeful Foreign Office-ului îl avertiza pe ministrul afacerilor străine al Reichului să nu spere ca Marea Britanie să poată rămâne de o parte într-o conflagraţie europeană. „Perspectivele unei înţelegeri şi ale unei cooperări între cele două popoare ale noastre ar fi grav compromise printr-o acţiune care ar apare în ochii opiniei engleze că sacrifică de bunăvoie şansa unei reglementări paşnice” 26 – sublinia lordul Hall fax.

La toate acestea s-a adăugat faptul că în ziua de 21 mai femeile şi copiii coloniei engleze din Berlin au părăsit în grabă Germania. Presa germană l-a acuzat pe Henderson că a aranjat cu „şiretenie machiavelică” această evacuare, pentru a accentua impresia opiniei publice germane că războiul plutea în aer – *1*.

În ceea ce priveşte atitudinea guvernului francez, este semnificativă următoarea declaraţie făcută de Édouard Daladier, la 22 mai, ambasadorului Reichului, contele Welezeck: «Observ cu mare îngrijorare desfăşurarea evenimentelor în Cehoslovacia. Guvernul englez, ca şi guvernul francez au făcut la Praga intervenţii personale nu numai pentru a evita repetarea incidentelor deplorabile, ci şi pentru a pregăti terenul unei reglementări radicale a chestiunii germanilor sudeţi, care mi se pare extrem de urgentă. Dvs. cunoaşteţi situaţia forţată în care Franţa se găseşte faţă de aliatul său Cehoslovacia. Nu eu am făcut pactul de alianţă şi nu mă bucur deloc din cauza lui. Dar pactul există şi dacă dvs. veţi ataca Cehoslovacia, francezii vor trebui să se bată, dacă nu vor să fie dezonoraţi. Un om de onoare, o naţiune care are simţul onoarei nu poate să-şi încalce cuvântul. Într-o situaţie asemănătoare nici dumneavoastră n-aţi acţiona altfel» 28. Iar într-o declaraţie făcută 3 a 18 iulie 1946 în Adunarea Constituantă, acelaşi Daladier a afirmat că la întrevederea respectivă i-a arătat contelui Welezeck ordinul de mobilizare a armatei franceze, spunându-i: «Depinde de dumneata, Excelenţă, dacă voi semna ori nu acest document» 20.

Având în vedere *poziţia guvernului* Chamberlain anterioară evenimentelor mai sus relatate, asigurările repetate date Berlinului că nu se va opune realizării pretenţiilor; Reichului de a alipi regiunile sudete, apare inexplicabilă fermitatea manifestată de britanici în zilele crizei din.21 – 22 mai. De altfel, trebuie precizat că germanii înşişi au fost surprinşi şi contrariaţi de această bruscă schimbare de atitudine şi au încercat să afle ce anume o determinase.

Aşa cum am arătat, Chamberlain dorea să ajungă la o înţelegere cu Germania şi era de acord ca în acest scop să sacrifice Cehoslovacia. Intenţia lui Hitler de a-şi realiza prin forţă pretenţiile i-a dat însă peste cap planurile şi aceasta într-un moment când opinia publică britanică se arăta ostilă naziştilor. Într-adevăr, discursul rostit de

Henlein la Karlsbad demonstrase că ceea ce urmăreau în fond germanii era realizarea unui program care să asigure Reichului supremaţia în Europa. Acest fapt i-a trezit pe mulţi englezi la realitate. Până şi oamenii politici care făceau parte din echipa conducătoare a lui Chamberlain au manifestat, un moment, intenţia de a se opune unei noi agresiuni a lui Hitler. Într-un raport expediat Berlinului la 10 iulie, în care făcea o analiză retrospectivă a relaţiilor anglo-germane, ambasadorul von Dirksen avea să explice în felul următor atitudinea acestora: „englezii care stau la conducerea politică şi-au închipuit că, din punct de vedere tactic, au fost întrecuţi în viclenie şi că poziţiile lor de mare putere pe continent sunt ameninţate. Paralel cu năzuinţa pur omenească de a «nu se lăsa înşelaţi a doua oară» s-a întărit şi hotărârea politică de a împiedica, chiar cu preţul unui război, orice noi încercări de modificare a raportului de forţe pe continent, fără un acord prealabii eu Anglia/" 3 fi.

Fermitatea manifestată de britanici în timpul acestei faze a crizei sudete nu însemna însă renunţarea la politica

M

de conciliere cu agresorul promovată de guvernul Chamberlain. Este semnificativ, în acest sens, că atunci când a recomandat Berlinului să se abţină de la un act belicos împotriva Cehoslovaciei, Henderson a dat asigurări, în acelaşi timp, că politica guvernului britanic rămânea neschimbată: «Trebuie să avem numai răbdare şi sunt convins că totul se va sfârşi cu bine şi că Germania va câştiga pe toată linia – a declarat ambasadorul britanic. După ce obstacolul pe care-l reprezintă problema germanilor sudeţi va fi fost înlăturat „vor putea fi continuate convorbirile asupra tuturor chestiunilor». În aceeaşi ordine de idei menţionăm şi faptul că, la 22 mai, englezii i-au informat pe francezi că avertismentul dat guvernului german nu presupunea în niciun caz obligaţia Marii Britanii de a întreprinde o acţiune militară comună cu Franţa pentru apărarea Cehoslovaciei31.

În timpul crizei sudete din mai 1938 poporul român s-

a comportat ca un aliat loial al popoarelor ceh şi slovac, atât forţele revoluţionare, cât şi cele guvernamentale întreprinzând multiple acţiuni pentru sprijinirea morală ori diplomatică a Cehoslovaciei şi pentru contracararea planurilor naziste de dezmembrare a acestei ţări.

În broşura intitulată *După Austria*, *Cehoslovacia* 32, editată în primăvara anului 1938, Partidul Comunist Român avertiza poporul:

„După ocuparea militară a Austriei, Germania hitleristă se pregăteşte de noi atacuri, de noi cuceriri. Mijtoacele şi căile întrebuinţate vor fi diferite. Scopul acelaşi sugarea economică şi *politică* a tuturor *ţărilor şi* popoarelor, care trebuia înhămate la carul marelui capital şi al marii finanţe germane [...1 asupra Cehoslovaciei continuă să apese şi în ceasul de faţă. aceeaşi mare primejdie: primejdia de a fi atacată şi invadată de armata germană, iar independenţa ei naţională sugrumată”...

*Solidarizâ*ndu-se cu cauza popoarelor ceh *şi* slavac, partidul comunist releva interdependenţa dintre evenimentele din Cehoslovacia şi de la frontierele ei şi cele ce se conturau în alte părţi ale Europei ameninţate de nazişti:

„Soarta României şi a tuturor ţărilor de pe valea Dunării este strâns legată de soarta Cehoslovaciei. [...] Hitlerismul vrea să stăpânească Europa. Toate ţările nefasciste sunt ameninţate. Pornit de la Berlin, un nou atac ameninţă deci deopotrivă întreaga Europă! De aceea, apărarea Cehoslovaciei înseamnă astăzi apărarea întregului continent de furia sângeroasă a dictaturilor fasciste, în frunte cu Germania”.

Presa românească a luat atitudine şi împotriva pretenţiilor insolente formulate de naziştii sudeţi care urmăreau –, aşa cum am arătat, destrămarea statului cehoslovac. Este ilustrativ în acest sens articolul *De la Wilhelm Tell la d. Henlein*, publicat de ziarul *Timpul*, sub semnătura lui Grigore Gafencu, care dezvăluia opiniei publice adevăratele substraturi ale revendicărilor germanilor sudeţi:

„D. Henlein a vorbit în îndoita sa calitate de «minoritar» şi de german. Ca minoritar e gata să răstoarne orice rânduială pentru a cere dreptate. Ca german e gata să răstoarne orice dreptate pentru a făuri o nourându-i ăla.

Nu ne vom opri la revendic grile «minori tare» ale fruntaşului sudet. Faptul că cere «o nouă ordine juridică», sub oblăduirea căreia să aşeze drepturile şi libertăţile minoritarilor, n-ar supăra pe nimeni fiindcă o asemenea ordine juridică trebuie să se împace şi cu drepturile şi libertăţile majoritarilor. […] D. Henlein cere însă mai mult. El cere un stat federativ, după pilda Elveţiei, care să cuprindă deplin autonome, ţinuturile germane […]. Şi mai cere ca noul stat să facă o politică germană, prielnică «expansiunii germane spre răsărit» – Minoritarii, deci, vor fi «autonomi», majoritarii, în schimb, vor trebui să facă politica totalitară a minoritarilor. În «Elveţia» domnului Henlein mai dăinuieşte pălăria lui Goesler, WIL – helm Teii nu a trecut pe acolo”. 33

Guvernul român a exprimat deschis sprijinul României faţă de Cehoslovacia, ministrul de externe, Nicolae Petrescu-Comnen, declarând reprezentantului Germaniei la Bucureşti, Wiihelm Fabricius, în ziua de 22 mai:

„Un conflict armat germano-cehoslovac va provoca, fără doar şi poate, un război european […] Vă rog să luaţi notă că România nu va putea să rămână indiferentă faţă de soarta prietenei şi aliatei sale Cehoslovacia”, 34.

Cu riscul de a-şi atrage represaliile Germaniei, guvernul român a autorizat trecerea, prin spaţiul aerian al României, a avioanelor pe care Cehoslovacia le achiziţionase din U.R.S.S.».

Atitudinea manifestată de poporul român de solidaritate şi sprijin moral-politic faţă de popoarele ceh şi slovac s-a bucurat de aprecierea celor mai înalte personalităţi politice din Cehoslovacia. Însuşi preşedintele Beneš, primindu-l pe noul ministru român la Prag a. Radu Crutzescu, în audienţă de prezentare a scrisorilor de acreditare, în ziua de 24 mat, i-a cerut să transmită la

Bucureşti expresia celei mai vii recunoştinţe pentru demefsul făcut de Comneri pe lângă Fabricius, demers pe care guvernul cehoslovac îl considera foarte util şi! g Ageesiunâle naziste lin Kumpa Su anii!: i; i

«Febra cehoslovacă» scade, dar fondul conflictului dăinuieşte

Confruntaţi cu atitudinea dârză a Cehoslovaciei şi cu poziţia celorlalte state de sprijin faţă de Praga, germanii au hotărât să pună în marşarier maşina lor de război. Din indicaţiile Berlinului, la 23 mai, conducători ai Partidului germanilor sudeţi au reluat contactele cu guvernul cehoslovac, contacte ce fuseseră întrerupte la 20 mai, iar la 24 mai Henlein însuşi, care revenise între timp în Cehoslovacia, a avut o întrevedere cu Milan Hodza. Fondul conflictului rămăsese însă neschimbat, cele două părţi menţinându-şi punctele lor de vedere diametral opuse.

Poziţia guvernului cehoslovac, expusă de primul ministru Milan Hodza într-o declaraţie dată publicităţii în ziarul britanic *Daily Herald*, prevedea consacrarea drepturilor egale pentru germanii sudeţi cu cele ale cehilor şi slovacilor. În acest sens, el oferea cetăţenilor de origine germană autoadministraţie, posibilitatea de a ocupa, proporţional cu numărul lor, toate demnităţile publice în armată, în justiţie şi în orice comună administrativă, fără a mai pomeni de toate libertăţile de ordin cultural pe care ei le aveau dintotdeauna: «Dorim colaborarea în sânul guvernului cu membrii Partidului domnului Henlein – preciza Milan Hodza –, dar cu două condiţii:

— Să recunoască, în primul rând, că guvernul central este organismul ce decide toate chestiunile importante ce privesc interesele vitale ale statului;

— Că trebuie să accepte linia urmată de politica noastră externă, care se bazează pe cooperarea tuturor statelor, fără a exclude vreunul» 37.

Sudeţii au pretins, prin conducătorii lor, dreptul la „autodeterminare”, iar egalitatea în drepturi, promisă de guvernul cehoslovac, să fie acordată prin recunoaşterea personalităţii juridice a grupului lor etnic. În concepţia lor,

egalitatea de drepturi a germanilor sudeţi cu ceilalţi cetăţeni ai Cehoslovaciei nu avea valoare decât dacă era întemeiată pe: posibilitatea de acţiune juridică şi politică a Grupului etnic sudet, considerat drept „comunitatea politică a cetăţenilor germani1 38.

Pretenţiile formulate de fruntaşii germanilor sudeţi urmau indicaţiile lui Hitler de a nu ieşi în întâmpinarea dorinţei guvernului de la Praga de rezolvare a crizei sudete, aceasta pentru a se justifica torpilarea tratativelor şi perpetuarea conflictului. Este semnificativ în acest sens că la începutul lunii iunie, într-o întrevedere a lui Konrad Henlein cu Obergruppenführerul Lorenz, luându-se în discuţie modalitatea de comportare în cazul când Praga, sub presiunea puterilor occidentale, ar fi hotărât să satisfacă cererile sudeţilor şi ar fi propus intrarea în guvern a unor reprezentanţi ai acestora, s-a stabilit ca Partidul germanilor sudeţi să răspundă DA, dar să condiţioneze acest DA de schimbarea politicii externe a statului cehoslovac. „Niciodată cehii nu vor accepta aceasta 1 – au conchis Henlein şi Lorenz. 39

Adolf Hitler aprobă planul de cotropire a Cehoslovaciei în vreme ce liderii germanilor sudeţi continuau tratativele cu guvernul de la Praga, cu intenţia vădită de a le torpila şi a arunca apoi vina pentru aceasta asupra cehilor, Berlinul îşi intensifica pregătirile în vederea atacării Cehoslovaciei. Deşi în timpul crizei din mai Adolf Hitler fusese nevoit să bată în retragere, aceasta nu însemna că el renunţase, ci doar că acţiunea trebuia mai bine pregătită, deoarece experienţa demonstrase că Cehoslovacia era hotărâtă să se apere. Apreciind că astfel de pregătiri nu puteau fi efectuate decât după liniştirea opiniei publice internaţionale, la 23 mai, ministrul afacerilor străine al Reichului a dat asigurări ambasadorului Cehoslovaciei la Berlin că Germania nu avea nicio intenţie agresivă faţă de ţara sa şi că zvonurile referitoare la concentrarea de trupe germane nu aveau niciun temei.

La 30 mai, numai o săptămână după ce Ribbentrop

dăduse asigurările mai sus amintite, Hitler a aprobat forma definitivă a planului de operaţii pentru cotropirea Cehoslovaciei – *Fall Grun*. „Am luat hotărârea irevocabilă de a zdrobi Cehoslovacia, printr-o acţiune militară, într-un viitor apropiat – preciza dictatorul nazist [...]. Alegerea judicioasă şi exploatarea hotărâtă a unui moment favorabil sunt cea mai sigură garanţie a succesului. În acest scop, pregătirile trebuie să înceapă imediat". Expunând premisele politice ale declanşării operaţiei, Hitler releva că erau necesare următoarele condiţii: a) un pretext convenabil; b) o justificare politică satisfăcătoare;

c) o acţiune care să-l surprindă pe inamic şi să-l găsească în cea mai slabă stare de pregătire posibilă. „Este esenţial – se sublinia în *planul Griin* – să se creeze în primele două sau trei zile o situaţie care să demonstreze statelor inamice care ar dori să intervină că poziţia militară a cehilor este fără speranţe şi să incite statele care au revendicări teritoriale faţă de Cehoslovacia să se alăture imediat acţiunii noastre. În acest caz ne putem aştepta la o intervenţie a Poloniei şi a Ungariei, mai ales dacă Franţa, din cauza atitudinii neechivoce a Italiei alături de noi, va manifesta teamă sau cel puţin ezitare în faţa riscului de a declanşa un război european, intervenind împotriva Germaniei. După toate probabilităţile, trebuie să ne aşteptăm să vedem ca Rusia să încerce să sprijine militar

Cehoslovacia, mai ales prin aviaţa sa". *Planul Grun* stabilea drept sarcini în domeniul propagandistic intimidarea cehilor prin ameninţări şi slăbirea voinţei lor de a rezista, „instruirea" minorităţilor naţionale din Cehoslovacia asupra modului în care să susţină acţiunile Reichului, precum şi influenţarea neutrilor în favoarea punctului de vedere german, O.

Conştienţi că Germania nu era pe deplin pregătită din punct de vedere militar, unii generali germani au încercat să se opună executării *planului Griin*. Astfel generalul Ludwig Beck, şeful Statului major general german, a înaintat generalului Walter von Brauchitsch,

comandantul trupelor terestre, mai multe memorii în care atrăgea atenţia asupra slăbiciunilor planului de atacare a Cehoslovaciei. Un alt general, Gustav von Wietersheim, şeful Statului major al trupelor care protejau frontierele occidentale ale Reichului, a avertizat, la rândul său, că în caz de război, germanii nu vor putea rezista mai mult de trei săptămâni unei ofensive franceze. Generalul Wilhelm Adam, superiorul său direct, s-a raliat acestor păreri. Adolf Hitler n-a ţinut seama însă de punctul de vedere exprimat de generalii mai sus amintiţi, acest fapt determinându-l pe generalul Beck să-şi prezinte, la 18 august, demisia din funcţia de şef al Statului major general german *K*

Dictatorul nazist avea o părere destul de proastă faţă de conducătorii politici ai. celor două puteri occidentale, aşa, că el nu se temea de o reacţie a acestora în sprijinul prezumtivei sale victime. „Nu există niciun pericol de război preventiv împotriva Germaniei din partea unor puteri străine – sublinia Hitler în *Directivele strategice generale* din 7 iulie 1938. Reglementarea chestiunii cehe printr-o hotărâre pe care am luat-o personal constituie scopul imediat, care se află pe primul plan al intenţiilor mele politice. Sunt hotărât, cu începere de la 1 octombrie 1938, să profit de orice ocazie politică ce se va ivi pentru atingerea acestui scop”. Acelaşi document consemna însă şi următoarea precizare a dictatorului nazist: „Nu mă voi decide să pornesc contra Cehoslovaciei decât dacă sunt ferm convins, *la fel* cum am fost cu ocazia ocupării zonei demilitarizate şi a ocupării Austriei, că Franţa nu va întreprinde nimic şi, în consecinţă, nici Marea Britanie nu va interveni” *a*.

După cum se vede, Hitler însuşi mărturiseşte că dacă democraţiile occidentale ar fi dat dovadă de fermitate, el nu ar fi îndrăznit să atace Cehoslovacia. Numai că cele două puteri occidentale, dar mai ales Marea Britanie, nu erau deloc hotărâte să se opună anexării regiunilor sudete de către Reich.

Având în vedere pericolul ce se contura, guvernul român a iniţiat o serie de acţiuni diplomatice ce vizau

consolidarea alianţelor tradiţionale ale statului român şi asigurarea unui reazim mai solid pe puterile occidentale în faţă, ofensivei Germaniei hitleriste.

Guvernul român şi-a intensificat eforturile pentru strângerea legăturilor dintre ţările din estul şi sud-estul Europei în vederea creării unui grup de state care – având sprijinul Angliei şi Franţei – să poată constitui un adevărat baraj în calea înaintării hitleriste. După cum se ştie, între ţările membre ale Micii înţelegeri (România, Iugoslavia, Cehoslovacia) şi Ungaria, pe de o parte, şi între ţările membre ale înţelegerii Balcanice (România, Iugoslavia, Grecia, Turcia), şi Bulgaria, pe de altă parte, se manifestaseră până atunci divergenţe serioase. Pericolul Ce-l reprezenta expansiunea Germaniei pentru toate statele din „zonă a determinat cercurile conducătoare de la

Sofia şi Budapesta să privească mai lucid situaţia internaţională şi să manifeste un oarecare interes pentru îmbunătăţirea raporturilor cu statele vecine membre ale celor două alianţe regionale. În acest climat a devenit posibilă semnarea, la 31 iulie, a *Acordului de la Salonic*, de către Ioannis Metaxas, preşedintele Consiliului Permanent al înţelegerii Balcanice, şi Gheorghi Kiosseivanov, şeful guvernului bulgar, acord ce stipula angajamentul celor cinci state „de a se abţine în relaţiile lor mutuale de la orice recurgere la forţă, în conformitate cu acordurile la care fiecare dintre aceste state au subscris în privinţa neagresiunii”. „Preţul” pe care statele înţelegerii Balcanice au trebuit să-l plătească pentru a obţine semnătura guvernului bulgar, a fost recunoaşterea egalităţii în drepturi în domeniul înarmărilor, adică legalizarea, în fapt, a unei politici pe care Sofia o promova de mai mulţi ani 43.

Un acord similar a fost semnat la 23 august la Bled între Ungaria şi Mica înţelegere *VI*.

Totodată, guvernul român a întreprins mai multe demersuri pe lângă guvernele Marii Britanii şi Franţei, încercând să capteze interesul acestora faţă de România şi să obţină sprijin împotriva politicii expansioniste a

Germaniei hitleriste. Cu prilejul sesiunii din luna mai a Consiliului Ligii Naţiunilor, ministrul afacerilor străine al României, Nicolae Petrescu-Comnen, a avut mai multe întrevederi cu lordul Halifax şi cu Georges Bonnet, insistând asupra sporirii nivelului tranzacţiilor comerciale dintre-România şi cele două mari puteri occidentale. Reprezentantul ţării noastre a atras atenţia interlocutorilor săi că în caz contrar România era silită să se îndrepte spre piaţa germană şi că schimburile economice cu Reichul atrăgeau, de regulă, puternice presiuni cu caracter politic ale Berlinului asupra Bucureştilor 45.

Tratativele începute de Petrescu-Comnen au fost continuate de Gheorghe Tătărescu, cu ocazia vizitei neoficiale făcute la Londra în zilele de 18 – 23 iunie 1938. Oamenii politici pe care i-a întâlnit Tătărescu, inclusiv şeful Foreign Office-ului, lordul Halifax, şi primul ministru, Neville Chamberlain, au fost de *acord*, *în principiu*, *să* dea curs cererii guvernului român privind intensificarea schimburilor comerciale între Marea Britanie şi România. Precizarea făcută de Halifax că, guvernul englez nu vrea să ridice o barieră contra intereselor comerciale legitime ale Germaniei în bazinul dunărean, dar vrea să menţină principiul porţii deschise pentru a împiedica orice monopol economic al unor puteri" avertiza însă că guvernul Chamberlain lăsa cale liberă expansiunii economice a Reichului în estul şi sud-estul Europei. Iar expansiunea economică atrăgea după sine dominaţia politică a zonei respective.

De altfel, Gheorghe Tătărescu de-abia părăsise Londra şi reprezentantul României în Marea Britanie, Vasile Grigorcea, comunica Bucureştilor că guvernul englez hotărâse să amâne încheierea acordurilor economice cu guvernul român. „În timpul vizitei domnului Tătărescu la Londra a domnit atmosfera cea mai cordială şi favorabilă – telegrafia Grigorcea la 7 iulie. Consilierul regal a avut cele mai bune impresiuni iar cercurile engleze nu şi-au ascuns satisfacţiunea de a-l vedea la Londra. Lucrurile au fost cât se poate de bine îndrumate, când a

intervenit o schimbare cu totul neaşteptată. Când acum opt zile m-am dus la Foreign Office ca să comunic, conform instrucţiunilor primite, că guvernul român ar vedea cu ochi buni ca o delegaţie economică – engleză să vină la Bucureşti în cursul lunii iulie, directorul politic mi-a răspuns: – „Delegaţiunea n-ar putea veni în cuprinsul lunii iulie, ci numai la toamnă. Guvernul a instituit o comisie interministerială care va trebui întâi să studieze problema şi să elaboreze un plan detaliat. De altfel n-ar fi bine să se lege prea mari speranţe în această chestiune» […] Toată schimbarea bruscă a atitudinii engleze – continua ambasadorul român – se datorează unui cuvânt al primului ministru dat cu toată energia firii sale autoritare. Dl. Chamberlain a fost de părere că în acest moment nu trebuie o politică care ar duce la încordarea relaţiilor cu Germania. Domnia-sa este informat că negocierile între sudeţi şi guvernul cehoslovac nu progresează şi prevede noi momente de tensiune între Berlin şi Praga. care vor cere intervenţiunea Marii Britanii. Or, pentru a-şi putea justifica cu succes rolul de mediatoare, Anglia are nevoie de a-şi crea de pe acum o atmosferă de prietenie la Berlin. Din toate acestea rezultă că Germania a lucrat aici din răsputeri şi contra interesării mai mari a Angliei în Europa centrala şi că a obţinut deocamdată o amânare sau o încetinire a acţiunii britanice”, 46

Politica de *appeasement* a cercurilor conducătoare britanice, căreia i s-au raliat şi cele franceze, s-a concretizat, practic, în abandonarea statelor din estul şi sud-estul Europei „spaţiului vital” reclamat cu insistenţă de Germania hitleristă. Acest fapt a dus – după cum vom vedea în continuare – nu numai la sacrificarea Cehoslovaciei, dar s-a repercutat din ce în ce mai negativ şi asupra situaţiei externe a României, determinând izolarea ei în faţa expansiunii statelor fasciste, revizioniste.

Misiunea Runciman în vara anului 1938, conciliatorii britanici s-au gândit la un plan propriu de rezolvare a chestiunii sudeţilor, aceasta ca o etapă în stabilirea unor bune raporturi între Londra şi Berlin. Încă de la 23 mai,

Nevile Henderson i-a făcut cunoscut lui Weizsäcker că guvernul britanic intenţiona să trimită un observator în regiunea sudetă şi că dorea să cunoască părerea Berlinului faţă de această iniţiativă a Londrei. Reprezentantul Reichului a răspuns că guvernul ţării sale nu avea obiecţii, dacă această măsură putea contribui la înlăturarea motivelor de nemulţumire. 47 în zilele de 19 – 22 iulie, cu ocazia vizitei în Franţa a regelui şi reginei Angliei, Halifax a discutat acest plan cu Daladier şi Bonnet şi a primit aprobarea francezilor.48 La 22 iulie, primindu-l pe ambasadorul german Herbert von Dirksen, care pleca în concediu în ţară, Neville Chamberlain i-a comunicat că voinţa sa şi a cabinetului pe care-l conducea era să determine, prin tratative cu Germania, o ameliorare şi o aprofundare a raporturilor reciproce. Referindu-se la situaţia din Cehoslovacia, el a relevat că guvernul englez se pregătise deja pentru eventualitatea unui eşec al discuţiilor dintre guvernul ceh şi Partidul germanilor sudeţi şi se gândise la unele măsuri proprii menite să „ajute" guvernul ceh să iasă din impas. „Am avut impresia că în caz de eşec al negocierilor ne-am putea aştepta, din partea englezilor, la o presiune sporită asupra Pragăi, însoţită de propuneri concrete" – raporta Berlinului ambasadorul Dirksen. Câteva zile mai târziu, Henderson a prezentat lui Weizsäcker „propunerile concrete" la care se gândise Londra: lordul Runciman să meargă în Cehoslovacia ca mediator neoficial între cehi şi germanii sudeţi.40 Aşa cum avea să precizeze Chamberlain, la 26 iulie, în Camera Comunelor, lordul Runciman urma să acţioneze ca «*investigator şi mediator... nu ca arbitruşi numai pe propria sa răspundere, fără a primi instrucţiuni de la guvernul Majestăţii Sale sau de la alt guvern*. La 26 iulie, ambasadorul Franţei, André Fran Qois-Poncet, a comunicat lui Weizsäcker că guvernul francez era pe deplin de acord cu misiunea lordului Runciman. 50

Planul britanic a fost primit cu răceală la Berlin, deoarece naziştii nu voiau să-şi vadă mâinile legate în caz că mediatorul britanic ar fi adoptat un punct de vedere

favorabil cehilor. Luând ca pretext faptul că ştirea respectivă fusese publicată în presă înainte ca guvernul german să-şi fi dat consimţământul în mod oficial, la 26 iulie, Weizsäeker i-a spus la telefon lui Henderson: „Acestea sunt metode care nouă ne displac. Refuzăm să luăm poziţie faţă de Misiunea Runciman, pe care noi o considerăm drept o afacere pur engleză" 51. În această situaţie, a fost nevoie ca Halifax să trimită, la 28 iulie, un mesaj personal lui von Ribbentrop, în care, după ce explica circumstanţele ce determinaseră noua iniţiativă britanică. afirma: „Dacă vă scriu atât de deschis şi fără rezerve, aceasta este pentru că noi ne-am spus, o dată în plus, atunci când aţi fost la Londra, că dvs. şi cu mine arh dori să vedem relaţiile între Marea Britanie şi Germania stabilite pe baza unei încrederi şi colaborări reciproce şi mi se pare că situaţia prezentă ne oferă o frumoasă ocazie de a face ceva pentru realizarea acestei speranţe ce ne este comună". 52 în pofida acestei noi intervenţii britanice, germanii şi-au menţinut punctul de vedere de a nu-l considera pe Runciman decât „un cetăţean britanic particular" şi au dat indicaţii ambasadorului Eisenlohr, la Praga, să evite să ia legătura cu el. „O colaborare germană cu misiunea Runciman nu este de luat în consideraţie – s-a hotărât la Wilhelmstrasse. Natural, Runciman trebuie să fie menţinut în situaţia de a-i fi teamă că chestiunea cehă să nu ia o turnură periculoasă dacă propunerile lui n-ar fi satisfăcătoare pentru germanii sudeţi". 53

Lordul Runciman a sosit la Fraga la 3 august şi vreme de mai bine de o lună de zile el a avut numeroase contacte cu reprezentanţii guvernului cehoslovac şi ai minorităţilor naţionale din acea ţară, încercând să-şi facă o impresie cât mai apropiată de realitate asupra situaţiei. Misiunea sa era sortită însă dinainte eşecului, deoarece oricât de progerman s-ar fi dovedit el. naziştii nu aveau interes ca el să reuşească. Este semnificativ, în acest sens, că la 8 august, reamintind germanilor sudeţi directivele după care ei trebuiau să se conducă atât în tratativele cu guvernul de ia Fraga, cât şi în discuţiile cu lordul

Runciman. Berlinul indica *„să nu fie rupte negocierile, dar să se ceară întotdeauna mai mult decât este de presupus că va acorda adversarul-”* 1 Urmând această linie de conduită, delegath Partidului germanilor sudeţi s-au străduit să-l convingă pe Runciman că situaţia din Cehoslovacia era „atât de complicată şi dificilă încât ea nu poate să fie reglementată prin negocieri sau acte diplomatice” şi că răspunderea pentru aceasta revenea exclusiv cehilor, care erau prezentaţi ca „veritabili tulburători ai păcii în Europa11.36

Capitolul li

ZILELE PMNtMĂTO \RE «1MNCIKNOUI1»

Adolf Hitler pregăteşte o nouă criză în Cehoslovacia în vreme ce Runciman îşi continua convorbirile în Cehoslovacia, atât cu reprezentanţi ai guvernului cât şi cu cei ai germanilor sudeţi şi ai maghiarilor, Adolf Hitler dirija evoluţia evenimentelor spre o nouă criză în Cehoslovacia. Dictatorul nazist a pregătit cu multă grijă noua criză internaţională, analizând cu atenţie pe cine se putea bizui când îşi va formula deschis pretenţiile. La 26 iulie, ambasadorul italian Attolico îl asigurase pe von Ribbentrop că Italia va susţine până la capăt politica Germaniei: «Atâta timp cât conflictul va rămâne localizat, Italia va rămâne „cu arma la picior” – a precizat reprezentantul Ducelui. Franţa va ţine cont de această atitudine a Italiei. Dacă Franţa va mobiliza, Mussolini va ordona, de asemenea, mobilizarea, pentru a obţine demobilizarea Franţei. Iar dacă Franţa va recurge la măsuri militare contra Germaniei, Mussolini va ataca Franţa. Germania şi Italia sunt atât de strâns unite încât raporturile Io»; echivalează cu o alianţă»

Un alt stat spre care naziştii îşi îndrepau Speranţele era Ungaria horthystă. Concursul Budapestei era necesar Berlinului nu atât din punct de vedere militar, deoarece Ungaria era. slab înarmată în perioada respectivă, cât mai ales din punct de vedere politic: Adolf Hitler intenţiona să încredinţeze guvernului horthyst misiunea de a declanşa „criza cehoslovacă”. În oferta făcută Budapestei în numele

dictatorului nazist acest fapt era exprimat fără echivocuri: „Germania vrea să soluţioneze problema sudetă. Generalii vor să-l determine să renunţe, pe motiv că atacarea Cehoslovaciei ar însemna război mondial – considerând că Anglia şi Franţa au obligaţia să facă cauză comună cu Cehoslovacia. El este convins însă că Anglia şi Franţa, nefiind pregătite de război, vor rămâne pasive […] Recomandă ca Ungaria să se folosească de acest prilej pentru recâştigarea Ţinutului de Sud [în Slovacia – n.n.] […] Pentru el [Hitler] ar fi mai convenabil dacă de data aceasta ar fi ungurii cei care să găsească pricină cehilor. Ungaria să vină cu revendicări corespunzătoare şi dacă cehii nu vor fi dispuşi să le satisfacă sau vor ataca, atunci Germania va mobiliza îndată şi va porni împotriva Cehoslovaciei. Germania ar apărea în faţa lumii în alte culori dacă nu ar juca în permanenţă rolul atacatorului şi al iniţiatorului de agresiuni” 2.

Concepţiile oamenilor politici şi ale oficialităţilor ungare faţă de alianţa cu Reichul hitlerist exprimau o diversitate de păreri. Deşi existau unele cercuri influente care erau devotate Reichului (primul ministru, Kalman Darânyi, şeful de cabinet al ministrului de externe, István Csâky, ministrul Ungariei la Berlin, Dôme Sztojay), predominau cei ce-şi manifestau atitudinea de alarmă în faţa expansionismului naziştilor.

Sub presiunea cercurilor politice şi financiare îngrijorate de expansiunea rapidă a Reichului hitlerist, Darânyi şi-a prezentat demisia la 13 mai 1938, ca succesor al său fiind desemnat Belă Imredy, preşedintele Băncii Naţionale a Ungariei, de la care se aştepta ca, păstrând legăturile strânse cu Axa, să pună stavilă valului crescând al naţional-socialismului şi germanofilismului în Ungaria.

Încercarea cercurilor conducătoare ungare de a se sprijini pe aripa italiană a Axei a fost însă sortită e şecului deoarece Roma însăşi se alinia cu tot mai mare docilitate politicii Berlinului.

În vara anului 1938 germanii au încercat în două rânduri, prin Hermann Göring, să-i convingă pe unguri că

nu riscă nimic dacă intervin în cazul unui conflict armat între Cehoslovacia, şi Germania; guvernul ungar a refuzat însă să-şi asume vreun angajament în acest sens dacă nu primeşte asigurări din partea Berlinului că Reichul va sprijini cu trupe Ungaria împotriva aliaţilor Cehoslovaciei.

Între 18 – 21 iulie Imredy şi Kânya au vizitat Roma, încercând să afle părerea italienilor în problema mai sus amintită. Mussolini a promis că guvernul italian va face uz de întreaga sa influenţă la Belgrad şi Bucureşti pentru a menţine Iugoslavia şi România neutre în cazul unui conflict ceho-ungar, dar i-a sfătuit pe unguri să nu recurgă la arme decât dacă erau provocaţi de Cehoslovacia 3.

La jumătatea lunii august 1938, hotărât să obţină din partea conducătorilor Ungariei un angajament că vor interveni împotriva Cehoslovaciei, Hitler i-a invitat pe regentul Horthy, primul ministru, Imredy, ministrul afacerilor străine, Kânya, şi ministrul apărării naţionale, generalul Jeno Racz, să viziteze Germania. Cu prilejul acestei vizite (21 – 26 august 1938) naziştii au făcut tot ce le-a stat *în* putinţă – începând de la a-i *flata pe oaspeţi şi* mergând până la a-i şantaja – pentru a obţine adeziunea şi cooperarea Budapestei la planul de atacare a Cehoslovaciei. Astfel, cunoscându-se atracţia amiralului Horthy pentru mare, punctul principal al programului l-a constituit o vizită la baza militară maritimă de la Kiel. unde a avut loc lansarea la apă a crucişătorului *Prinz Eugen*... Botezarea* acestei puternice nave germane cu numele generalului-comandant al trupelor care eliberase Ungaria de sub ocupaţia turcească constituia o altă dovadă de curtenie din partea gazdelor pentru oaspeţii lor.

Discuţiile între cele două părţi au început în ziua de 23 august, la bordul iahtului *Patria*, Hitler conferind cu Horthy. iar Ribbentrop. şi Weizsäcker cu Imredy şi Kânya.

Avertizându-i pe interlocutorii săi unguri că «*cel ce nu ne sprijină pleacă cu mâinile goale*», von Ribbentrop a insistat ca guvernul ungar să precizeze ce atitudine va adopta în eventualitatea unui conflict germano-cehoslovac. Această precizare era necesară deoarece în aceeaşi zi

Ungaria semna Acordul de la Bled cu Mica înţelegere, prin care statele semnatare se angajau să renunţe la agresiune şi la folosirea forţei în relaţiile dintre ele. În după amiaza zilei de 23 august, întâlnindu-l pe intrey, Adolf Hitler a repetat avertismentul ministrului său de externe, spunând: «*acela care vrea să stea la masă trebuie să ajute cel puţin la bucătărie* – 1

Conducătorii Ungariei erau conştienţi că ţara lor nu era pregătită din punct de vedere militar pentru a face faţă unei confruntări cu statele Micii înţelegeri în condiţiile când Germania s-ar fi aflat angajată cu principalele sale forţe pe frontul de vest, împotriva Angliei şi Franţei Mai mult încă. ei se îndoiau chiar şi de şansele germanilor într-un război cu anglo-francezii. Amiralul Horthy a declarat: că un atac împotriva Cehoslovaciei va însemna un război general, în care Anglia va crea o mare coaliţie şi a atras atenţia că de-a lungul istoriei, deşi pierduse multe bătălii, Anglia câştigase totdeauna războaiele. Spre indignarea germanilor, deşi au promis că Ungaria „intenţionează să coopereze”, Horthv şi ceilalţi conducători unguri au refuzat să-şi asume angajamente precise, preferând să aştepte desfăşurarea evenimentelor 5.

Fiind convins că Marea Britanie nu va interveni şi că într-o asemenea situaţie nici Franţa nu va fi dispusă să rişte un război cu Germania, Hitler a ordonat să fie continuate pregătirile astfel încât la 1 octombrie Wehrmachtul să fie gata de acţiune. Acest fapt i-a alarmat pe acei germani – unii dintre ei făcând parte chiar din înaltul aparat de stat – care se opuneau politicii belicoase a lui Hitler. În consecinţă, ei au căutat să avertizeze Londra despre planurile lui Hitler şi să ceară o atitudine fermă a democraţiilor occidentale.

La 23 august, Théo Kordt, consilier al ambasadei, germane din Londra, i-a comunicat lui Horace Wilson că după părerea lui şi a prietenilor săi. Hitler se îndrepta cu paşi siguri spre război şi că numai o politică fermă a guvernului britanic l-ar putea determina pe Hitler să renunţe la planurile lui. La începutul lunii septembrie.

Ernst Weizsäeker, secretar de stat la Ministerul de externe al Reichului, i-a adus la cunoştinţă lui Karl Burckharcit. Înalt comisar al Ligii Naţiunilor la Danzig, că Hitler intenţiona să invadeze Cehoslovacia în următoarele şase săptămâni. După părerea lui Weizsäeker, singura metodă pentru a-l determina pe Hitler să-şi contramandeze acţiunea era trimiterea de către Chamberlain a unei scrisori personale în care să-l avertizeze că «dacă Germania ar porni un atac împotriva Cehoslovaciei, ar izbucni un război în care Marea Britanie s-ar aflat. În mod inevitabil, ele partea opusă Germaniei-Prin intermediul lui George Warner, ministrul plenipotenţiar al Marii Britanii în Elveţia, mesast jul lui Weizsäcker a fost comunicat lui Halifax în seara zilei de 5 septembrie. La rândul său, Théo Kordt a atras din nou atenţia reprezentanţilor Marii Britanii asupra necesităţii ca Londra să intervină la Berlin pentru a-L *opri pe* Hitler din acţiunea proiectată; «Vremurile excepţionale reclamă şi mijloace excepţionale – a declarat Kordt la întrevederea avută cu Wilson şi Halifax în *Downing Street nr. 10*. Azi nu vin la dumneavoastră ca însărcinat cu afaceri al Germaniei, ci ca purtător de cuvânt al unor cercuri politice şi militare din Berlin care vor să evite prin orice mijloace războiul. Declaraţia pe care v-o propunem trebuie să fie cât mai lipsită de echivoc şi suficient de fermă pentru a-şi atinge scopul […] Patrioţii germani nu văd altă cale de a ieşi din impas decât o colaborare strânsă cu guvernul britanic în scopul de a preveni marea crimă ce ar constitui-o un război.» Halifax a dat asigurări lui Kordt că „problema” va fi examinată cu toată atenţia6.

În ziua de 9 septembrie au avut loc la Londra consultări ministeriale pentru trimiterea unui nou avertisment Berlinului, în care să se sublinieze că folosirea forţei de către Germania va atrage după sine declanşarea unui conflict general în care vor fi implicate, inevitabil, şi Marea Britanie şi Franţa. Dacă Germania va face uz de forţă – scria Halifax în mesajul transmis lui Henderson în aceeaşi zi pentru a-l preda lui Ribbentrop şi lui Hitler –, „s-

ar ivi o situaţie care ar provoca nemijlocit o cerere de ajutor din partea guvernului cehoslovac. În acest caz guvernul Majestăţii Sale este convins că guvernul francez se va considera obligat să-şi respecte angajamentele luate prin tratat faţă de Cehoslovacia. Franţa fiind astfel implicată, guvernul Majestăţii Sale este de părere că desfăşurarea evenimentelor va trebui să ducă inevitabil la un conflict general, în care Marea Britanie: nu se va putea ţine deoparte" 7.

Neştiind că această notă drastică fusese elaborată la sugestia lui Weizsäcker şi că ea era puternic susţinută de Wilson şi de Foreign Office, Henderson a refuzat s-o înrămeze lui Ribbentrop; el aprecia că un avertisment oficial n-ar fi avut darul decât de a-l înfuria pe Hitler, determinându-l să declanşeze imediat agresiunea contra Cehoslovaciei.

Guvernul britanic, întrunit în ziua de 12 septembrie, s-a declarat de acord cu Henderson. Justificând această hotărâre, Neville Chamberlain a argumentat că întrucât Hitler urma să rostească, în seara aceleiaşi zile, o importantă cuvântare, Marea Britanie nu trebuia să-l indispună şi să-l împingă „să ţină un discurs violent în locul unuia conciliant" 8.

La Nürnberg se ridică cortina

În discursul rostit la 12 septembrie, în ultima zi a congresului de la Nürnberg, discurs plin de invective la adresa Cehoslovacei, Hitler a insistat asupra faptului că Reichul era protectorul germanilor din regiunea sudetă şi a cerut să li se acorde acestora dreptul de a hotărî cu privire la propria lor soartă. Era o formulă prin care dictatorul nazist făcea publică, de fapt, voinţa sa de a-i încorpora la Reich pe germanii sudeţi. Concomitent, conform unui plan dinainte stabilit, în districtele din regiunea sudetă locuită de germani au izbucnit tulburări menite să provoace şi să justifice intrarea trupelor în Cehoslovacia 9.

Incidentele au continuat şi în cursul zilei de 13 septembrie, când partizanii lui Konrad Henlein au atacat

poliţia şi jandarmeria încercând să ocupe gările, oficiile poştale şi posturile de poliţie. În condiţiile respective, pentru a putea stăpâni situaţia, guvernul cehoslovac a fost silit să proclame legea marţială în mai multe districte locuite de germanii sudeţi. În aceeaşi zi, conducerea Partidului germanilor sudeţi, care acţiona la indicaţiile Berlinului, *a formulat un adevărat ultimatum*, *adresat* guvernului cehoslovac, cerând revocarea imediată a legii marţiale şi retragerea poliţiei, jandarmeriei şi a oricăror alte formaţii militare din districtele germanilor sudeţi. „Dacă cererile germanilor sudeţi nu sunt acceptate în termen de 6 ore, conducerea Partidului germanilor sudeţi îşi declină orice responsabilitate în ceea ce priveşte evoluţia ulterioară a evenimentelor” – se preciza în documentul pe care deputatul Karl-Hermann Frank l-a prezentat, în numele lui Konrad Henlein, guvernului condus de Milan Hodza 10, v

Ziua de 13 septembrie a fost nefastă pentru Franţa, care se afla la răscruce, trebuind să aleagă între *activism* şi *defetism*. Dacă guvernul francez nu reacţiona la discursul violent rostit de Hitler, următoarea acţiune a acestuia putea să fie anexarea propriu-zisă a teritoriilor germanilor sudeţi. Iar dacă se opunea Reichului, sprijinindu-i pe cehi, atunci trebuia avută în vedere şi eventualitatea războiului. Dar era oare pregătită Franţa pentru a lupta? Cu o. zi înainte, generalul Gamelin îl asigurase pe Édouard Daladier că în caz de război „naţiunile democratice vor dicta pacea”. În cadrul guvernului existau un număr de şase miniştri (Paul Reynaud, ministrul justiţiei, Georges Mandel, ministrul coloniilor, Auguste Champetier de Ribes, ministrul foştilor luptători şi al pensiilor, Cesar Campinchi, ministrul marinei, Jean Zay, ministrul educaţiei, şi Henri Queuille, ministrul agriculturii) care se pronunţau pentru o politică de rezistenţă faţă de Reich. Ei apreciau că deşi Franţa nu era, poate, complet pregătită pentru război, nici Germania nu-şi terminase reînarmarea. Pe de altă parte, trebuia avut în vedere că Franţa putea beneficia de sprijinul Angliei, al

Uniunii Sovietice şi al statelor Micii Antante. Ei avertizau că dacă Cehoslovacia era abandonată. Întregul eşafodaj al securităţii Franţei avea să se prăbuşească.

Adversarii politicii de rezistenţă faţă de pretenţiile Germaniei (Georges Bonnet. ministrul afacerilor străine, Camille Chautemps, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministrul coordonării interministeriale, Anatole de Monzie. ministrul lucrărilor publice, Charles Pomaret, ministrul muncii) considerau că Hitler nu va renunţa la planurile sale, mai ales după discursul rostit la Nürnberg, şi că nu merita să se rişte un război pentru Cehoslovacia u. În tot cursul zilei de 13 septembrie cabinetul s-a aflat într-o continuă dezbatere, fără a putea să ajungă la un punct de vedere unitar. Seara, la ora 22, 10. Daladier a trimis lui Chamberlain un mesaj în care sugera să se organizeze o întâlnire *à trois* anglo-franco-germană „cu scopul de a se ajunge la o reglementare paşnică pentru care Hitler a pledat în discursul său de aseară". Era un indiciu că partizanii politicii de conciliere cu Germania nazistă reuşiseră să împiedice adoptarea unei hotărâri de rezistenţă faţă de pretenţiile lui Hitler.

Considerând că prezenţa lui Daladier, şeful unui cabinet dezbinat, nu i-ar fi fost de niciun ajutor. Chamberlain a hotărât să acţioneze de unul singur şi. În aceeaşi seară, i-a propus lui Hitler o întâlnire bilaterală pentru găsirea unei „soluţii paşnice" în chestiunea Cehoslovaciei… Având în vedere că situaţia devine tot mai critică, intenţionez să vin neîntârziat la dumneavoastră pentru o întrevedere în scopul găsirii unei soluţii paşnice – glăsuia *textul* telegramei expediată la ora *23.00*. pe care Henderson trebuia s-o înmâneze dictatorului german. Propun să vin la dumneavoastră pe calea aerului şi aş putea pleca începând de mâine. Vă rog să-mi comunicaţi termenul cel mai grabnic la care mă puteţi primi, precum şi locul întâlnirii. V-aş fi recunoscător pentru un răspuns grabnic" 12.

Hotărârea lui Neville Chamberlain de a *angaja* negocieri cu Adolf Hitler este cu atât mai condamnabilă cu

cât în cadrul tratativelor urma să fie abordată şi chestiunea statutului teritorial al unei ţări independente şi suverane – Cehoslovacia – al cărei guvern nu fusese invitat la convorbiri şi nici măcar consultat asupra oportunităţii unor astfel de discuţii.

Întrevederea Hitler-Chamberlaiu de la Berchtesgaden

Primind asentimentul lui Adolf Hitler, Neville Chamberlain a plecat spre Germania, în dimineaţa zilei de 15 septembrie, însoţit fiind de Horace Wilson şi William Strang. În aceeaşi zi, spre seară, delegaţii britanici au sosit la Berchtesgaden, unde erau aşteptaţi de Adolf Hitler şi principalii săi colaboratori.

Spre nemulţumirea lui Joachim von Ribbentrop, Hitler şi Chamberlain au hotărât să discute „între patru ochi", singurul martor fiind Paul Schmidt, care servea drept interpret. Potrivit relatării acestuia, convorbirea dintre cei doi nu s-a desfăşurat deloc într-un spirit paşnic, luând, adesea, forme de-a dreptul furtunoase. Problema centrală a discuţiilor dintre dictatorul nazist şi premierul britanic au reprezentat-o relaţiile germano-engleze şi, în cadrul evoluţiei acestora, găsirea unei soluţii pentru „rezolvarea" crizei sudete. Dar să derulăm, în continuare, „filmul" întrevederii Hitler-Chamberlain din 15 septembrie 1938, reconstituit după stenograma 13 redactată de Paul Schmidt şi după memoriile fostului interpret al lui Adolf Hitler.

«De când am devenit prim-ministru al Angliei – a declarat Chambeiiam, deschizând discuţia – am urmărit apropierea anglo-germană şi am folosit toate ocaziile pentru realizarea acestei intenţii. În ciuda dificultăţilor ivite în relaţiile anglo-germane, am avut tot timpul sentimentul că este posibil să avem o explicaţie directă, care să fortifice relaţiile noastre reciproce. În cursul ultimelor săptămâni situaţia a devenit gravă, pericolul unui conflict apărând de-a dreptul iminent. Conştient de tensiunea existentă, am hotărât să vin în Germania, pentru a încerca să clarific deschis situaţia într-o întrevedere cu

dvs.»

«Apreciez ca deosebit de importantă călătoria dvs. – a răspuns Adolf Hitler. Întreg poporul german se bucură de această călătorie, după cum dvs. aţi putut constata din manifestaţiile de simpatie ce vi s-au făcut la sosirea dvs. la München şi pe drumul spre Berchtesgaden. Pot să vă declar deschis că din tinereţe eu am avut ideea unei strânse colaborări anglo-germane. Războiul a reprezentat o grea încercare pentru convingerile mele. Dar, după 1918, am avut întotdeauna prezentă în spirit ideea unei amiciţii anglo-germane. În ultimii ani, această credinţă idealistă într-o comunitate rasială anglo-germană a suferit însă lovituri grele. Aş fi fericit, totuşi, dacă, în ciuda acestor lucruri, aş reuşi ca în ultimul moment să readuc întreaga evoluţie politică în cadrul concepţiilor pe care eu nu am încetat să le predic în discursurile şi în scrierile mele de 15 ani».

«Sunt bucuros să constat că apreciaţi călătoria mea – a intervenit din nou Chamberlain. Într-adevăr, nu este lucru uşor pentru un om de vârsta mea să întreprindă un asemenea voiaj. Dar, faptul în sine că l-am întreprins trebuie să vă demonstreze *dvs. şi* poporului german importanţa pe care eu o acord apropierii germano-engleze, precum şi dorinţa sinceră de a face toi ceea ce este în puterile mele pentru a depăşi dificultăţile prezente. Ar fi bine, poate, ca această primă întrevedere să servească unui schimb de idei generale asupra situaţiei, pentru ca fiecare să-l *înţeleagă mai bine pe* celălalt şi să-şi dea seama de posibilitatea sau imposibilitatea realizării unui acord. Trebuie să mărturisesc deschis că mulţi englezi sunt absolut convinşi că discursurile dumneavoastră ascund proiecte îndelung pregătite. În ceea ce mă priveşte, eu am pentru dumneavoastră cea mai înaltă stimă şi am. venit în Germania pentru a încerca să găsim. În cursul unui schimb direct de vederi, soluţia depăşirii dificultăţilor. Sper ca mulţumită acestui schimb de vederi, fiecare dintre părţi să reuşească să cunoască complet vederile partenerului său; din momentul când voi cunoaşte bine politica dvs. voi

putea lucra cu o încredere sporită pentru realizarea apropierii germano-engleze».

După aceste ultime cuvinte ale primului ministru britanic cei doi interlocutori au trecut la abordarea problemelor de fond ale relaţiilor internaţionale şi, în cadrul acestora, ale relaţiilor anglo-germane.

«Toate problemele în discuţie – a subliniat dictatorul german – sunt dominate de chestiunea germanilor sudeţi, care a depăşit, actualmente, stadiul discuţiilor teoretice, dat fiind că situaţia evoluează, din oră în oră, spre o criză deschisă. Tocmai de aceea mi se pare indicat să începem imediat cu această chestiune, determinantă pentru evoluţia ulterioară a relaţiilor germano-engleze. Nu zăbovesc asupra evocării unui trecut care să ateste numeroasele divergenţe şi puţinele puncte comune dintre Anglia şi Germania. Important este să ştiu dacă şi în ce măsură în starea actuală a lucrurilor cele două ţări pot să se înţeleagă asupra unei atitudini comune în chestiunea sudetă. În fapt, situaţia este următoarea: Germania, de bunăvoie, a limitat înarmarea navală la o proporţie determinată faţă de puterea navală britanică. Acest acord presupune, bineînţeles, pentru fiecare. parte contractantă, voinţa de a nu se antrena niciodată în război contra celeilalte părţi. Dacă Anglia lasă să se înţeleagă mereu că în unele circumstanţe va interveni contra Germaniei, condiţia de bază a acordului va dispărea şi este preferabil ca Germania să-l denunţe», s

«Germania – a dorit să afle Chamberlain – se gândeşte să denunţe pactul înaintea unui eventual conflict sau în momentul când acesta s-ar declanşa?»

«Anglia dă de înţeles în mod constant că ar putea interveni contra Germaniei şi aceasta în vreme ce Germania a încheiat pactul naval tocmai în ideea că nu va purta niciodată război cu Anglia – a răspuns Hitler. Rezultă de aici un dezavantaj pentru Germania şi ar fi mai sincer şi mai onorabil să se pună capăt relaţiilor convenţionale».

Reluându-şi expunerea asupra politicii Reichului, dictatorul german a afirmat hotărârea Berlinului de a

obţine, cu orice preţ, alipirea la Reich a germanilor sudeţi, fiind dispus ca pentru realizarea acestui scop să-şi asume chiar riscul unui război mondial.

«Dificultăţile cu Cehoslovacia vor înceta odată cu întoarcerea la Reich a germanilor sudeţi? – a întrebat primul ministru britanic. Englezii se întreabă dacă aceasta este tot ceea ce doreşte Germania sau dacă ea nu vrea, în realitate, fărâmarea statului cehoslovac»

«Nu există decât o problemă, cea a germanilor sudeţi, pe care o voi rezolva într-un fel sau altul. Aceasta este hotărârea mea foarte fermă. Voi alege momentul potrivit pentru o soluţie promptă. Am 49 de ani, şi dacă chestiunea cehoslovacă trebuie să antreneze Germania într-un război mondial, vreau ca aceasta să aibă loc cât sunt încă tânăr, pentru a putea conduce ţara să traverseze cu bine această criză, şi nu când voi fi la o vârstă înaintată. Nu este mai puţin adevărat că chestiunea cehoslovacă rămâne ultima problemă importantă de rezolvat. Aş regreta profund dacă ea ar fi cauza unui război mondial. Dar acest pericol nu este de natură să-mi zdruncine hotărârea. Nu doresc să las să subziste în spiritul nimănui cea mai mică îndoială asupra hotărârii mele ferme de a nu mai tolera multă vreme existenţa unui stat mic care tratează Reichul german milenar ca o cantitate neglijabilă».

Neville Chamberlain l-a ascultat cu deosebită atenţie pe Adolf Hitler, privindu-l deschis cu ochii săi căprui. Pe faţa sa bine conturată, tipic englezească, cu sprâncene stufoase, nas puternic şi gura energică sub o mustaţă mică, neagră, nimic nu trăda ce se petrecea în dosul frunţii înalte şi sub părul bogat, uşor încărunţit. Iar când a intervenit în discuţie pentru a cere unele lămuriri la cele spuse de interlocutorul său ori pentru a expune poziţia guvernului britanic a făcut-o plin de vioiciune şi zâmbind amabil, aproape împăciuitor.

«Înţeleg perfect, în oarecare măsură punctul de vedere german cu privire la acordul naval anglo-german – a declarat primul ministru britanic. La vremea respectivă

s-a încheiat un acord foarte rezonabil asupra forţelor navale, în ideea că problema unui război între cele două ţări nu se va pune vreodată. Dacă situaţia s-a schimbat astăzi în asemenea măsură incit trebuie avută în vedere eventualitatea unui război, este cu siguranţă pentru că chiar bazacarea permis încheierea pactului a dispărut. Din acest punct de vedere eu pot fi de acord cu dvs. Dar trebuie să adaug, totuşi, că din partea germană nu se face îndeajuns deosebirea între o *ameninţare* şi un *avertisment*. După 1914 s-a reproşat Angliei, în repetate rânduri, de a nu-şi fi expus destul de clar intenţiile. Războiul mondial ar fi putut fi evitat – au zis criticii – dacă Anglia şi-ar fi precizat net poziţia. Iată de ce. când cele două popoare sunt pe punctul de a ajunge din nou la război, trebuie în prealabil să-şi dea bine seama de consecinţele unui conflict de acest gen. În acest sens a acţionat. Anglia; ea n-a formulat o ameninţare, ci doar un avertisment. Cunoscând aceste fapte, vă revine dvs. misiunea de a lua hotărârile».

Şeful guvernului şi al regimului nazist n-a fost de acord cu explicaţiile primului ministru britanic. El a arătat că evoluţia evenimentelor ajunge, adesea, la un punct când nimic nu mai este posibil – nici măcar avertismentele drastice – pentru a împiedica „dezvoltarea fatală11, adică războiul.

La rândul său, şi reprezentantul Marii Britanii şi-a dat seama că nu avea niciun rost să mai insiste pentru a-l convinge pe Hitler de justeţea punctului său de vedere, concentrându-şi eforturile pentru a încerca să afle dacă exista vreo posibilitate de a împiedica declanşarea războiului. Neville Chamberlain şi ceilalţi conciliatori erau dispuşi să sacrifice Cehoslovacia pe altarul înţelegerii cu Reichul nazist, singura condiţie pe care ei o puneau fiind ca „afacerea cehoslovacă” să se consume în mod „paşnic11, pentru a nu trezi reacţia ostilă a opiniei publice britanice.

«Cred că am înţeles bine punctul de vedere german – a continuat Chamberlain. Am înţeles că dvs. sunteţi gata să acceptaţi riscul unui război mondial pentru a asigura

reîntoarcerea la Reich a celor 3 milioane de germani sudeţi. Pentru moment nu vreau să fac decât o singură remarcă: să aflăm dacă este posibil să împiedicăm izbucnirea unui război mondial din cauza celor 3 milioane de sudeţi. Am înţeles, totodată, că, după *dvs.*, Cehoslovacia nu poate să subziste ca o lance al cărei vârf ar fi îndreptat împotriva flancurilor Germaniei. Presupunând că germanii sudeţi s-ar reîntoarce la Reich, ceea ce ar rămâne din Cehoslovacia ar fi considerată, în continuare, ca un vârf periculos îndreptat împotriva flancurilor Germaniei?».

Întrebarea formulată de premierul britanic era destul de „tăioasă 1, deoarece un răspuns afirmativ din partea lui Hitler ar fi demonstrat că ceea ce urmărea în fond Berlinul era nu numai alipirea la Reich a teritoriilor germanilor sudeţi, ci şi Lichidarea independenţei statului cehoslovac. Dictatorul nazist nu s-a sfiit să declare că atâta urme cât Cehoslovacia va întreţine, cu alte ţări. alianţe ce constituiau „o ameninţare pentru Germania11, Berlinul va considera această ţară potrivnică Reichului şi nu va tolera existenţa ei.

Răspunsul lui Hitler a fost edificator pentru ceea ce urmăreau în fond naziştii: lichidarea oricărei veleităţi de independenţă a ceea ce ar fi rămas din Cehoslovacia după alipirea la Reich a teritoriilor locuite de germanii sudeţi, subordonarea totală a respectivului „stat11. Germaniei hitleriste. Cu toate acestea. Chamberlam a continuat la fel de calm. să pună întrebări, pentru a încerca să afle chiar şi în asemenea condiţii, ce „soluţii11 existau pentru o rezolvare „paşnică11 a „chestiunii cehoslovace11

«Îngrijorarea germană cu privire la rolul Cehoslovaciei s-ar risipi dacă s-ar ajunge la modificarea relaţiilor acestei ţări eu Rusia de o asemenea manieră încât Cehoslovacia să fie eliberată de angajamentele sale faţă de Rusia, în ipoteza când aceasta din urmă ar fi atacată, şi pe de altă parte, să fie privată de posibilitatea unui ajutor venind din Rusia sau din altă ţară?

Deşi întrebarea formulată de Chamberlam lăsa clar să se înţeleagă că Marea Britanie era dispusă să lipsească

Cehoslovacia de orice ajutor extern şt s-o livreze „legată11 „în braţele Germaniei naziste, se pare că insistenţele promierului britanic au sfârşit prin a-l indispune pe cancelarul Reichului. Cert este că Hitler a ignorat pur şi simplu ultima întrebare formulată de Chamberlain mărginindu-se să declare: «în *orice caz,* Ce*hoslovacia v*a *înceta s*ă *ma*i e*xiste î*n *scurt timp».*

Nemulţumit de faptul că, cu toate eforturile sale, nu găsea calea pentru „a trata 4 cu Hitler. Chamberlain a adoptat atunci o atitudine vădit indiferentă, declarând că, în fond, Marea Britanie nu se preocupa de chestiunea germanilor sudeţi în sine, ci de menţinerea păcii.

«În Cehoslovacia pacea a încetat de mult să mai existe – a izbucnit Hitler». În această ordine de idei, el a debitat fel de fel de calomnii, pretinzând că germanii sudeţi erau vânaţi pe străzi şi împuşcaţi de către cehi, că localităţi întregi fuseseră supuse unor atacuri cu gaze sau bombardamentelor de artilerie, după care a conchis: «E clar că nu mai pot tolera asemenea lucruri. Am făcut să se înţeleagă intenţiile mele la Nürnberg şi ar fi o eroare să se creadă că nu a fost vorba decât de fraze găunoase».

«Vă propun să adresăm un apel comun celor două părţi cu scopul de a le permite să continue discuţiile într-o atmosferă mai calmă» – a fost de părere primul ministru britanic.

«Îmi este imposibil să adresez un apel de acest gen germanilor sudeţi» – a răspuns prompt Hitler, care nu era deloc interesat în potolirea lucrurilor în Cehoslovacia.

Chamberlain, care până în acel moment păstrase o atitudine calmă, începu şi el să se enerveze: «Dacă dvs. respingeţi categoric ideea unui apel la cele două părţi nu-mi rămâne altceva decât să abandonez această propunere». După o pauză de câteva secunde el continuă: «De vreme ce sunteţi ferm hotărât să urmaţi o direcţie bine determinată şi nu vă opriţi la ideea unui armistiţiu pentru ce m-aţi lăsat să vin în Germania? în aceste condiţii cel mai bun lucru ar fi să plec imediat înapoi, nu văd pentru ce aş mai rămâne».

Problema „război sau pace” se afla, în acel moment, pe muchie de cuţit. Vreme de un minut Hitler ezită, după care se întâmplă ceea ce era de necrezut având în vedere modul cum se desfăşurase discuţia până în acel moment: el bătu în retragere.

«Mi se pare necesar să examinăm astăzi sau mâine dacă nu este posibil să găsim, totuşi, o soluţie paşnică» – a declarat Adolf Hitler. Dar pentru ca această schimbare de atitudine să nu fie interpretată de interlocutorul său drept slăbiciune, el a ţinut să reafirme că era ferm hotărât să rezolve chestiunea, într-un mod sau altul, în cel mai scurt termen.

Primind asigurări din partea lui Chamberlain că era de acord ca problema să fie rezolvată într-un termen foarte scurt, Hitler a formulat atunci propunerile Berlinului:

«O acalmie imediată – a precizat el – poate fi obţinută în teritoriul sudet dacă poliţia de stat cehă va fi retrasă şi dacă trupele vor fi consemnate în cazărmi. În rest, pentru a mă pronunţa asupra dezvoltării pe care o vor lua convorbirile, mi se pare important să cunosc atitudinea Angliei privitoare la teritoriul sudet. Vrea Anglia sau nu să-şi dea acordul la separarea acestui teritoriu şi la schimbarea statutului actual al Cehoslovaciei? Dacă Anglia poate subscrie la această separare şi face cunoscută lumii această decizie de principiu, puteţi fi convins că va rezulta din aceasta o mare potolire în teritoriul în cauză».

Constatând „cu satisfacţie” că în sfârşit fusese atins „nodul chestiunii”, Chamberlain n-a ezitat niciun moment să-şi declare acordul pentru separarea teritoriilor sudete şi livrarea lor Reichului. Problema care se punea era ca punctul său de vedere să fie aprobat de ceilalţi membri ai cabinetului britanic şi de guvernul francez.

«Eu nu sunt în măsură să fac declaraţii categorice în numele guvernului englez în întregime – a declarat premierul britanic. Pe de altă parte, eu am obligaţia de a consulta Franţa şi pe lordul Runciman. Dar pot spune, în numele meu, acum când am înţeles ţelurile dvs, şi când ansamblul situaţiei mi se pare clar, că sunt gata să aflu

dacă opinia mea este împărtăşită şi de colegii de cabinet. *Personal pot să declar că eu subscriu, în principiu, la separarea teritoriului sudet*. Dificultăţi mi se pare că rezidă în realizarea practică a acestui principiu. În aceste condiţii intenţia mea este să mă întorc în Anglia pentru a raporta guvernului şi a obţine aprobarea punctului meu de vedere».

Întrevederea s-a încheiat cu promisiunea lui Hitler că nu va lua nicio măsură de forţă împotriva Cehoslovaciei în următoarele zile. S-a stabilit, totodată, ca următoarea întrevedere să aibă loc tot în Germania, dar la Bad Godesberg, în regiunea Rinului de jos.

Conferinţa anglo-franceză din 18 septembrie 1938 1

Neville Chamberlaine s-a întors la Londra în ziua de 16 septembrie 1938. A doua zi, primul ministru britanic a avut o întrevedere de o oră şi jumătate cu Walter Citrine, Herbert Morrison şi Hugh Dalton din partea Consiliului naţional al Partidului Laburist, cărora le-a descris întâlnirea sa cu Hitler, omiţând însă să menţioneze că fusese de acord „în principiu" cu cedarea regiunii sudete.

În aceeaşi zi, s-a întrunit şi cabinetul britanic. Lordul Runciman, rechemat din Cehoslovacia şi invitat *să se ÂStă* la şedinţă, a informat despre rezultatele misiunii sale, conchizând că Cehoslovacia trebuia să cedeze Germaniei regiunea sudetă. La rândul său, Neville Chamberlain a prezentat un rezumat al convorbirilor purtate cu Adulf Hitler. Cu acel prilej el a fost „uimit" să constate că unii miniştri refuzau să aprobe în mod necondiţionat „principiul" separării germanilor sudeţi de Cehoslovacia, propus de Hitler, şi pe care el îl acceptase deja.

La Praga, conducătorii Cehoslovaciei urmăreau cu îngrijorare atitudinea guvernelor de la Londra şi Paris. Dându-şi seama că Marea Britanie şi Franţa nu vor risca un război cu Germania pentru apărarea Cehoslovaciei, preşedintele Eduard Bencă a abandonat teza menţinerii integrităţii statului cehoslovac, concentrându-şi eforturile spre obţinerea sprijinului celor două puteri occidentale în favoarea unei Cehoslovacii mai restrânsă teritorialiceşte,

dar care să păstreze, totuşi, atributele fundamentale ale independenţei şi suveranităţii. În acest scop. el l-a trimis pe social-democratul Jaromii Necas, ministrul ocrotirilor sociale, la Paris, pentru a negocia chestiunea respectivă cu socialiştii francezi. Instrucţiunile predate de Bencă lui Necas precizau că Cehoslovacia era dispusă, să cedeze Germaniei în regiunea sudetă teritorii în suprafaţă de 4 – (i.000 km –, care să cuprindă 1.500.000 – 2.000.000 locuitori de naţionalitate germană. Acest plan trebuia să rămână strict secret. Necas având indicaţii să nu-l informeze nici pe Ştefan Osusky. ambasadorul Cehoslovaciei la Paris. De altfel. nota manuscrisă pe care Bencă a încredinţat-o lui Necas la plecarea acestuia la Paris, în ziua de 17 septembrie. Începea cu fraza *„Nu voi admite niciodată să se pretindă că acest pian emană de la Cehoslovacia**, iar în final purta menţiunea: *„Să se distrugă această hârtie* –, 5.

Necas a sosit la Paris în seara zilei de 17 septembrie şi a luat imediat legătura cu Léon Blum, căruia l-a declaral: «Lucrurile se desfăşoară în acest moment în aşa fel încât Anglia şi Franţa vor să ne ceară concesii. Vă aduc harta pe care Daladier va putea să vadă prin indicaţiile asupra lucrărilor fortificaţiilor noastre militare care este traseul extrem, dincolo de care noi am considera Cehoslovacia ca pierdută». Prin intermediul lui André Blümel, prieten cu Léon Blum. harta trimisă de Beneš a fost predată lui Daladier în dimineaţa zilei de 18 septembrie, înainte de îmbarcarea acestuia în avionul cu care pleca la Londra pentru convorbiri cu liderii britanici. În şedinţa din 30 iulie 1947 a Comisiei parlamentare franceze de anchetă a evenimentelor survenite în Franţa în perioada 1933 – 1945 Léon Blum a declarat că André Blümel l-a găsit pe Daladier «foarte îngrijorat de pericolul în care se afla Cehoslovacia şi dornic de a face totul pentru a-l para, dar se simţea complet neputincios în faţa acelui soi de coaliţie pe care o formau contra lui liderii guvernului englez şi propriul său ministru de externe» lfi.

Convorbirile anglo-franceze au început în ziua de 18

septembrie, la ora 11. În *Downing Street nr. 1017*. Édouard Daladier era acompaniat de Georges Bonnet, ministru ai afacerilor străine, Alexis Leger, secretar general al Quai d'Orsay-ului. Charles Corbin. reprezentantul Franţei în Marea Britanie. Charles Rochat, Jules Henry şi Roland de Margerie. Din partea britanică au participat la convorbiri „cei patru mari" – Neville Chamberlain, lordul Edward Halifax, Sir John Simon şi Sir Samuel Floare, asistaţi de Sir Robert Vansittart, Sir Horace Wilson, Sir Alexander Cadogan. Edward Bridges, William Strang şi Frank Roberts.

Primul ministru britanic a făcut interlocutorilor săi francezi o expunere detaliată asupra *modului* cum decursese întrevederea cu Hitler la Berchtesgaden. El a prez*emn* t – Agresiunile eseiste din Kuroptân anii 193B

tat cu lux de amănunte punctul de vedere formulat de dictatorul nazist, precum şi ameninţările proferate de acesta la adresa Cehoslovaciei, dar a omis, şi de data aceasta, să precizeze că personal se declarase de acord cu acceptarea principiului separării germanilor sudeţi.

«Convorbirea mea cu dl. Iiitler s-a desfăşurat într-o atmosferă dificilă – a remarcat Chamberlain în finalul expunerii sale. Trebuie să recunosc că dl. Hitler este în stare să provoace o catastrofă generală. Este posibil ca el să nu dorească să atace Cehoslovacia, afară de cazul că el gândeşte că poate s-o facă fără riscuri. Dar dacă se decide totuşi să-şi asume riscul unui război general sau dacă ajunge la o asemenea situaţie în Germania încât îşi dă seama că este necesar un gest definitiv, atunci nimic nu se va putea face pentru a-l opri. Asigurările domnului Hitler că în prezent nu va pune în mişcare maşina militară ne-au dat un scurt răgaz, în care să decidem ce s-ar putea face». După părerea lui Chamberlain, exista o singură cale prin care acţiunea violentă putea fi înlăturată şi anume aceea ca guvernele Marii Britanii şi Franţei să fie gata să discute anumite măsuri de separare a sudeţilor. «Dacă noi putem accepta părerea că acesta este următorul pas de făcut, guvernul german este dispus să discute căile şi mijloacele

pentru punerea în aplicare a acestui principiu într-o manieră normală. Pentru moment, prima şi cea mai importantă chestiune este să stabilim dacă noi suntem pregătiţi să declarăm că vom relua negocierile cu dl. Hitler pe baza acceptării principiului separării germanilor sudeţi. În caz contrar, trebuie să ne aşteptăm că răspunsul lui va fi să dea ordin de marş şi noi cunoaştem că au fost luate deja toate măsurile pentru o acţiune în acest sens, în cel mai scurt timp posibil. Aş fi recunoscător să aflu părerea prietenilor francezi asupra deciziei ce trebuie s-o luăm acum».

«Am ascultat cu mare interes expunerea dvs. cu privire la convorbirea pe care aţi avut-o cu dl. Hitler – a declarat Édouard Daladier. Îmi dau seama că nu a fost deloc agreabilă. Este evident că Führerul trăieşte într-o atmosferă de exaltare care se manifestă mai ales la anturajul său cel mai apropiat. Dar aceasta nu exclude abilitatea. Eu recunosc în remarcile lui Hitler maniera propagandei naziste care nu a încetat să afirme că Germania întotdeauna a vrut pacea şi că este animată de cele mai paşnice interese, că dl. Hitler are cele mai bune intenţii, dar că Germania este ameninţată cu distrugerea de către vecinii lacomi». În această ordine de idei el a reamintit interlocutorilor săi întâlnirea la care, nu cu mult timp în urmă, feldmareşalul Göring îl asigurase pe lordul Haliax că Germania nu se gândea la anexarea regiunilor sudete. Or, nu trecuseră decât câteva luni şi se putea constata că germanii îşi aţintiseră deja privirea spre acele teritorii şi probabil aveau în vederile lor multe alte obiective. Întrucât guvernul francez nu avusese timp să studieze propunerile germane, în vreme ce guvernul Majestăţii Sale deliberase deja asupra lor, şi, în plus, avea şi avantajul de a cunoaşte opinia lordului Runciman, care tocmai se întorsese din Cehoslovacia, Daladier a fost de părere că era bine ca partea britanică să-şi spună mai întâi părerea asupra propunerii în curs de examinare.

«Cred că concluziile domnului Daladier sunt rezonabile – a intervenit Chamberlain. Lordul Runciman a

fost rugat să se întoarcă din Cehoslovacia pentru ca guvernele britanic şi francez să poată beneficia de părerile lui în decizia pe care o vor lua. El mi-a vorbit foarte deschis despre dr. Beneš. După părerea lui, situaţia s-a deteriorat în Cehoslovacia *deoarece dr*. Beneš a fost întotdeauna în urma mersului evenimentelor. Ar fi bine să reţinem aceste observaţii când reflectăm asupra schimbărilor petrecute în cererile germanilor. Lordul Runciman a spus clar că, după părerea sa, nicio mediere sau alt aranjament între cehi şi sudeţi nu are şanse de succes». Însuşindu-şi punctul de vedere al lordului Runciman, Chamberlain a declarat că în asemenea condiţii, chestiunea care se punea era foarte simplă şi anume dacă Anglia şi Franţa acceptau sau nu principiul separării germanilor sudeţi. «Guvernul francez – a conţinyat premierul britanic – are o poziţie diferită de a noastră, deoarece el este legat prin obligaţiile tratatului cu Cehoslovacia, în vreme ce noi nu suntem legaţi prin nimic. De aceea ar fi mai potrivit ca dvs. să vă exprimaţi opinia».

«Într-adevăr, guvernul francez este într-o poziţie mult mai delicată când se confruntă cu o asemenea propunere ce priveşte ţara de care francezii sunt legaţi prin legături de prietenie şi printr-o alianţă – a fost de acord Daladier. Întotdeauna este foarte delicat să sugerezi unui prieten şi aliat să consimtă la amputarea unui picior, ori, poate, a ambelor picioare». Daladier a precizat că avea mari rezerve faţă de acceptarea plebiscitului şi a separării germanilor sudeţi. După el, plebiscitul era o armă cu care guvernul german putea ţine Europa centrală într-o stare permanentă de alaimă şi nesiguranţă. «Oriunde este o minoritate germană, Germania ar putea cere mai întâi autonomia, iar apoi ar merge sigur spre anexare. Este sigur că dacă noi acceptăm acum acest principiu, această armă va fi folosită, ulterior „pretutindeni unde se va ivi o ocazie favorabilă domnului Hitler. Aşa că în loc să negociem o soluţie paşnică a incidentelor din Cehoslovacia, noi vom încuraja o politică ce va duce, până la urmă, la război».

«În general eu sunt de acord cu remarcile dvs. – a spus Chamberlain. Aş vrea totuşi să atrag atenţia că dl. Hitler nu cere să se accepte principiul separării ca un principiu cu aplicabilitate generală. Din contră, el a subliniat că este interesat numai în chestiunea sudeţilor. Dacă noi limităm recunoaşterea acestui principiu doar pentru germanii sudeţi nu văd vreo dificultate din partea germană».

«Mi se pare totuşi dificil să exprim o părere definitivă dacă acceptăm sau nu principiul şi metoda propusă, mai ales că n-am putut să discut chestiunea cu colegii de cabinet. Guvernul Majestăţii Sale ce atitudine va adopta? → – a întrebat premierul francez.

Se pare că întrebarea lui Daladier, formulată atât de direct, l-a găsit nepregătit pe Chamberlain, care a ezitat să răspundă ce atitudine va adopta guvernul său. Sau poate că ezitarea sa s-a datorat faptului că el nu voia să declare deschis că înclina spre acceptarea cererii lui Hitler. ci voia să-i constrângă pe francezi să se pronunţe primii în favoarea punctului de vedere al Berlinului. Politica conciliatorilor britanici în zilele respective a fost caracterizată extrem de sugestiv de către Oliver Stanley, ministrul comerţului în guvernul Chamberlain, care într-o discuţie eu Duff Cooper, a afirmat: «*în prezent., complotul constă în a-i speria pe francezi până într-atât, încât să trădeze şi apoi în a arunca răspunderea asupra lor*» – Această ipoteză ar explica de ce Chamberlain a găsit de cuviinţă să dea citire, tocmai în acel moment, unui document în care se semnala că pregătirile germanilor se intensificaseră în ultimele zile.

Manevra lui Chamberlain era prea străvezie încât să nu fie sesizată de şeful guvernului francez. În consecinţă, Daladier s-a hotărât brusc să înceteze jocul de până atunci şi să expună în termeni clari care era atitudinea Franţei: «Guvernul francez şi-a definitivat deja poziţia: el este pentru respectarea tratatului cu Cehoslovacia. În ciuda oricăror comentarii juridice ce ar putea fi făcute, Franţa nu are dreptul să privească angajamentele sale ca nule şi

neavenite. Este adevărat că în presă şi în anumite convorbiri particulare au apărut unele păreri, aşa cum apar de obicei în perioade de criză, potrivit cărora Franţa n-ar fi pregătită să-şi îndeplinească obligaţiile sale. Eu nici măcar nu mă gândesc – şi exprim acum părerea guvernului şi a poporului francez – că Franţa poate să-şi părăsească aliatul». Édouard Daladier a combătut aprecierea lordului Runciman că dr. Beneš ar fi fost „în urma evenimentelor", arătând că acesta fusese confruntat cu serioase dificultăţi provocate de Reichul nazist şi de liderii sudeţi, care-l reprezentau pe Hitler în Cehoslovacia. În această or. dine de idei el a reamintit că K. Henlein şi ceilalţi lideri sudeţi recurseseră la ameninţări şi provocări. De asemenea, Daladier nu a fost de acord nici cu afirmaţia lordului Runciman că cehii şi sudeţii nu pot trăi împreună, reamintind că ei o făcuseră vreme de 20 de ani fără război sau ameninţări cu războiul. «Mie mi-e teamă că scopul real al Germaniei este dezmembrarea Cehoslovaciei – a continuat premierul francez. Următoarea ţară ar fi România. Rezultatul va fi că în foarte scurt timp Germania va fi stăpânul Europei, şi în mod special, al griului şi petrolului Europei de sud-est. În decurs de un an ne putem aştepta să se îndrepte împotriva Franţei şi Marii Britanii, care vor trebui s-o întâmpine în împrejurări mult mai dificile decât cele de azi. Iată de ce eu sunt de părere să căutăm altă soluţie decât plebiscitul, care este atât de periculos pentru Cehoslovacia şi pentru pacea Europei. Graţie raportului domnului Chamberlain noi cunoaştem acum situaţia generală. Am prefera însă să cunoaştem şi concluziile pe care guvernul. britanic le-a tras din examinarea acestei situaţii.»

În acest moment al conferinţei a intervenit în discuţie şi Edward Halifax, care a lăsat clar să se înţeleagă că un război pentru apărarea integrităţii Cehoslovaciei nu numai că nu era de dorit, dar nu era nici necesar, deoarece indiferent de rezultatul lui conferinţa de pace tot nu ar mai fi păstrat frontierele din acel moment ale statului cehoslovac.

Imediat după ce Halifax şi-a încheiat alocuţiunea a luat din nou cuvântul Chamberlain pentru a sublinia că el era convins de faptul că nu avea niciun rost să se sugereze nişte propuneri alternative: «Timpul pentru aceasta a trecut – a insistat primul ministru britanic. Tratativele nu pot continua decât pe baza luării în considerare a căilor şi mijloacelor de aplicare a principiului separării. Dacă noi nu acceptăm această bază, aceasta înseamnă război. Să nu facem această greşeală. Dacă guvernul francez are obligaţii faţă de Cehoslovacia, care devin operative în anumite împrejurări, este dreptul guvernului francez să sfătuiască guvernul cehoslovac cum să acţioneze în respectivele împrejurări».

Dându-şi seama că reprezentanţii Marii Britanii înclinau spre acceptarea propunerilor Berlinului, Édouard Daladier a încercat încă o dată să atragă atenţia asupra consecinţelor pe care acestea le-ar fi avut pentru pacea Europei: «Dvs. sunteţi de părere că dacă nu vom da curs propunerilor domnului Hitler vom fi confruntaţi cu un război european. Eu privesc problema actuală mult mai puţin ca o problemă cehoslovacă, cât mai ales ca o problemă generală ce priveşte pacea Europei: Dacă noi acceptăm ultimatumul german, recunoscând toate pretenţiile sale, vom crea un precedent foarte serios. În continuare vor urma alte cereri şi Germania va conchide că noi îi dăm din nou cale liberă. După părerea noastră, chestiunea este mai complicată decât a sugerat partea britanică. Scopul pentru care noi am venit la Londra este să vedem ce se poate face pentru a salva pacea fără distrugerea existenţei Cehoslovaciei».

Argumentele lui Daladier, fie ele logice, fie sentimentale, nu l-au impresionat însă pe Ghamberlain, care s-a mulţumit doar să constate că găsirea unor căi şi mijloace de a salva ceea ce se mai putea salva din Cehoslovacia depindea de acceptarea de către anglo-francezi a cererilor lui Hitler, pentru a putea continua negocierile cu Berlinul.

La ora 13, 25 convorbirile au fost întrerupte la

propunerea lui Daladier, care dorea să se consulte cu Bonnet şi cu ceilalţi miniştri francezi. Pauza n-a fost însă deloc de bun augur, deoarece, la ora 15, 30, când discuţiile au fost reluate, Édouard Daladier, deşi şi-a menţinut punctul de vedere de respingere a plebiscitului şi a separării, a fost de acord să ia în considerare „un fel de cedare a unei părţi a teritoriului ocupat de sudeţi”, sub rezerva consultării prealabile cu guvernul cehoslovac: «Să-i facem pe cehi să înţeleagă dificultatea reţinerii populaţiei sudete în interiorul statului cehoslovac şi, folosind bunele noastre oficii la Praga, să recomandăm o soluţie pe această linie – a declarat Daladier. Cred că dacă ambele guverne, britanic şi francez, vor face un mare efort în acest sens, n-ar fi imposibil să convingă guvernul cehoslovac să părăsească atitudinea intransigentă pe care a adoptat-o».

Édouard Daladier, care cunoştea deja că conducătorii Cehoslovaciei erau dispuşi să cedeze anumite teritorii Germaniei, se pare că n-a vrut să spună acest lucru englezilor pentru a nu le da ocazia să forţeze Praga la concesii prea mari. Având în vedere că Cehoslovacia ar fi rămas într-o poziţie foarte expusă în privinţa apărării ei militare, deoarece cele mai importante fortificaţii ale cehilor se găseau tocmai în regiunea sudetă, şeful guvernului francez a avansat ideea unor garanţii internaţionale pentru un stat cehoslovac neutru: «Va fi foarte greu să convingem guvernul cehoslovac să fie de acord cu cedarea unei părţi a teritoriului său actual dacă nu putem să-l asigurăm de o garanţie internaţională pentru ceea ce rămâne din teritoriu] cehoslovac după amputarea zonei sudete – a fost de părere Daladier. De asemenea, eu cred că este foarte important ca Germania să participe la acegstă garantare internaţională a neutralităţii Cehoslovaciei».

Insistând ca Marea Britanie să dea garanţii asupra teritoriului ce rămânea Cehoslovaciei, francezii doreau să salveze astfel sistemul de alianţe politice şi militare al statelor din zona de est şi sud-est a Europei, ca un element pe care Franţă îşi bizuia propria ei securitate. La

consfătuirea cu britanicii din 18 septembrie Daladier a declarat deschis: «De-a lungul secolelor politica franceză a urmărit să ţină Germania ocupată în răsărit, pentru a preveni un atac german asupra Franţei. Aceasta este cu atât mai necesar astăzi, când populaţia Franţei este cu foarte puţin peste jumătate din populaţia Germaniei. Din acest motiv existenţa statului cehoslovac, în forma sa actuală, este un element foarte important pentru securitatea franceză […] Dacă noi am fi siguri că dl. Hitler spune adevărul când repetă obişnuita propagandă nazistă că el nu doreşte nimic altceva decât pe germanii sudeţi şi că cererile germane se opresc aici, n-aş insista asupra unei garanţii britanice. Dar eu sunt convins că Germania ţinteşte mult mai departe. Este clar, din *Mein Kampf*, că dl. Hitler este animat de dorinţa de dominare a Europei, aşa cum a făcut Napoleon. O garanţie britanică pentru Cehoslovacia ar putea-o ajuta, în *sensul* de a *contribui la* oprirea marşului german spre răsărit».

Aceste cereri formulate de francezi veneau în contradicţie cu politica lui Chamberlain, care urmărea să dea mână liberă Germaniei în Europa de răsărit. În consecinţă, primul ministru britanic şi ministrul său de externe au făcut tot ce le-a stat în putinţă să-i determine pe francezi să renunţe la cererea ca Marea Britanie să garanteze Cehoslovacia. «O nouă garanţie ar fi o foarte gravă deviere de la politica guvernului britanic – a declarat Chamberlain. Ea ar reprezenta o mare răspundere şi o sursă serioasă de complicaţii pentru guvernul Majestăţii Sale, deoarece Cehoslovacia este aşa de departe şi nu văd cum Marea Britanie şi-ar putea îndeplini obligaţiile […] Valoarea garanţiei noastre ar fi pur preventivă, în indicarea că guvernul britanic este parte într-o reglementare generală». Având în vedere insistenţele francezilor, Chamberlain nu a exclus total posibilitatea ca Marea Britanie să se alăture garanţiei, dar a precizat că angajamentele ei vor fi limitate şi condiţionate. El nu s-a sfiit să ceară „modificarea” tratatului sovieto-cehoslovac de o asemenea manieră incit să asigure Cehoslovaciei

statutul de ţară neutră. În aceeaşi ordine deidei, Edward Halifax a cerut ca guvernul. cehoslovac să se angajeze, într-un fel oarecare, că în problemele care ar pune în joc pacea şi războiul va accepta sfatul guvernului Majestăţii Sale, iar în cazul că nu-l va urma, guvernul britanic va fi în mod automat absolvit de garanţia sa.

Édouard Daladier s-a declarat de acord cu toate condiţiile formulate de britanici. În această situaţie, nemaiavând ce motive să invoce pentru a se sustrage garantării teritoriului ce rămânea statului cehoslovac, la ora 17, Neville Chamberlain a propus să se întrerupă discuţiile pentru a se putea consulta cu ceilalţi membri ai delegaţiei în vederea stabilirii poziţiei guvernului: său. La ora 19, 30, când au fost reluate dezbaterile, Chamberlain a făcut cunoscut că guvernul britanic era de acord să adere la garanţia internaţională ce urma să fie acordată Cehoslovaciei mutilate. Totodată, el a comunicat francezilor textul unui proiect de document prin care guvernele britanic şi francez cereau Cehoslovaciei să cedeze Germaniei regiunile locuite de germanii sudeţi în schimbul garantării internaţionale a noului stat cehoslovac. La ora 19, 45 Conferinţa a fost întreruptă a treia oară pentru ca participanţii să ia cina şi să poată studia cu atenţie documentul prezentat de partea britanică. Dezbaterile au fost reluate la ora 22, 30. Édouard Daladier a declarat că „simte că este de datoria sa, în aceste grave împrejurări, să accepte sensul general al telegramei. El a cerut să se facă unele modificări de detaliu, în sensul „îndulcirii tonului, astfel încât „redactarea mesajului să fie mai acceptabilă pentru guvernul ceti. După aproape două ore de dezbateri – conferinţa s-a încheiat noaptea târziu, la ora O, 15 –, cele două delegaţii au căzut de acord asupra documentului pe care să-l prezinte guvernului cehoslovac, dar nu înainte ca el să fie aprobat de guvernele Marii Britanii şi Franţei.

În finalul convorbirilor, Chamberlain a ţinut să mai lămurească cu interlocutorii săi francezi o ultimă chestiune: atitudinea Londrei şi Parisului în caz cp. Praga

ar fi răspuns NU propunerilor formulate de anglo-francezi.

«Un astfel de răspuns nu este posibil – a fost de părere Édouard Daladier. Dar dacă totuşi dl. Beneš răspunde negativ, înseamnă că el acceptă ideea războiului. În această eventualitate, propunerile prezente de reglementare a chestiunii sudete ar cădea şi tratatul de asistenţă frâneocehoslovac ar intra în vigoare».

«Credeţi că *poate fi lăsată* domnului *Beneš* libertatea de a lua o decizie care priveşte Franţa şi, v-ar putea târî în război, după ce el a refuzat să ţină seama de un sfat ce i-a fost dat? a insistat Ctiamberlain.

«Trebuie să se exercite cea mai puternică presiune pentru a-l convinge pe dl. Beneš că este necesar ca guvernul cehoslovac să accepte soluţia propusă de guvernele francez şi britanic» – a declarat şeful guvernului francez, spre satisfacţia lui Nevoile Chamberlain şi a celorlalţi conciliatori britanici, care tocmai acest scop urmăreau.

În ziua de 19 septembrie, documentul franco-britanic a fost supus aprobării celor două guverne la Londra şi Paris. La ora 11. Consiliul du Miniştri al Franţei s-a declarat de acord cu propunerile, aşa că la 12.30. Georges Bonnet a fost în măsură să predea documentul ambasadorului cehoslovac Osusky. În cabinetul britanic, propunerile au fost însă aspru criticate mai ales pentru că se dădeau garanţii Cehoslovaciei mutilate. «După transferul regiunii sudeto-germane Cehoslovacia va fi. din punct de vedere economic, un stat lipsit de stabilitate – a declarat ministrul de război. Leslie Hore-Belisha. E greu de conceput cum va putea ea supravieţui. Din punct de vedere strategic. Cehoslovacia va fi foarte vulnerabilă şi nu putem dispune de mijloace pentru a onora garanţia dată. Cum vom putea lupta împotriva polonilor sau a maghiarilor dacă aceştia vor ataca Cehoslovacia? Mă tem că soluţia propusă nu este în fond „soluţie. S-ar putea să nu fie decât o amânare a datei fatale

Avându-se în vedere urgenţa problemei şi pentru a nu se înrăutăţi relaţiile cu Franţa, al cărei guvern insistase

asupra necesităţii garanţiei, membrii cabinetului britanic şi-au dat, totuşi, acordul ca [nanul respectiv să fitânaintat preşedintelui Ber.es 1S.

Confruntări la Praga pe marginea propunerilor angio-franceze din 18 – 19 septembrie 1938

În ziua de 19 septembrie, la ora 14, Sir Basil Newton şi Leopold Victor de Lacroix, reprezentanţii diplomatici ai Marii Britanii şi Franţei la Praga, au prezentat guvernului cehoslovac următorul document: 19

„1. Reprezentanţii guvernelor francez şi britanic s-au reunit astăzi pentru a studia situaţia generală şi au examinat raportul făcut de primul ministru al Marii Britanii asupra conversaţiei sale cu Adolf Hitler. Miniştrii britanici au prezentat, de asemenea, colegilor lor francezi concluziile trase din raportul asupra acţiunii desfăşurate în timpul misiunii sale de lordul Runciman. Şi unii, şi alţii suntem convinşi că după recentele evenimente ne aflăm în momentul când menţinerea pe mai departe în cadrul frontierelor statului cehoslovac a districtelor locuite în principal de germanii sudeţi nu mai este posibilă fără a se pune în pericol înseşi interesele Cehoslovaciei şi, de asemenea, ale păcii europene. În lumina acestor consideraţii, cele două guverne au fost în consens asupra faptului că menţinerea păcii şi salvgardarea intereselor vitale ale Cehoslovaciei nu pot fi asigurate decât dacă aceste districte sunt acum transferate Reichului.

2. Acest rezultat ar putea să fie atins sau printr-un transfer direct, sau ca urmare a unui plebiscit. Suntem conştienţi de dificultăţile pe care le comportă un plebiscit şi noi cunoaştem bine obiecţiile pe care dvs. deja le-aţi ridicat în mod particular împotriva unei astfel de proceduri în ceea ce priveşte posibilitatea repercusiunilor foarte largi pe care această tranzacţie le-ar putea avea. Din acest motiv, presupunem că dv. aţi prefera să rezolvaţi problema germanilor sudeţi prin metoda unui transfer direct, lichidând astfel această afacere.

3. Districtele ce ar urma să fie transferate ar cuprinde, desigur, regiunile locuite în proporţie de mai

mult de 50% de germani şi în acelaşi timp sperăm să obţineţi, pe calea negocierilor, sub îndrumarea unei comisii internaţionale, care ar cuprinde un reprezentant cehoslovac, o ajustare de frontieră acolo unde s-ar considera necesar. Suntem convinşi că transferul districtelor mai mici, pe baza unui procentaj superior, nu ar constitui o soluţie.

4. Organismul internaţional de care este *vorba ar putea*, *de* asemenea, să fie însărcinat şi cu chestiunile privind un eventual schimb de populaţie pe baza dreptului de opţiune într-o limită de timp determinată.

5. Ne dăm seama că dacă guvernul cehoslovac este dispus să accepte măsurile sugerate în ceea ce priveşte modificările de mai sus, este justificat din partea lui să ceară asigurări pentru securitatea sa viitoare.

6. În consecinţă, guvernul Maiestăţii Sale britanice ar fi gata să participe la o garanţie internaţională a noilor frontiere ale statului cehoslovac contra unei agresiuni neprovocate. Una dintre principalele condiţii ale acestei garanţii ar fi salvgardarea independenţei statului cehoslovac, prin substituirea unei garanţii generale contra oricărei agresiuni neprovocate tratatelor actualmente în vigoare şi care comportă obligaţii reciproce cu caracter militar.

7. Guvernele francez şi britanic recunosc, şi unul şi celălalt, proporţia sacrificiului care este cerut guvernului cehoslovac în interesul păcii. Dar tocmai pentru că este vorba aici de un interes general comun, al Europei şi în mod particular al Cehoslovaciei, au considerat că este sarcina lor să expună în mod deschis condiţiile esenţiale pentru salvgardarea păcii.

8. Primul ministru [Chamberlain – n.n.] trebuie să reia convorbirile sale cu dl. Hitler, cel mai târziu miercuri (21 septembrie – n.n.) şi mai devreme dacă ar fi posibil. Considerăm deci că trebuie să vă cerem să ne daţi un răspuns cât mai curând posibil”.

Guvernul cehoslovac a discutat propunerile franco-britanice toată ziua de 20 septembrie 1938, fără a reuşi

însă să hotărască dacă le acceptă sau nu. Pentru „a ajuta”.

Praga să se decidă a fost necesar ca Foreign Office-ul şi Quai d’Orsay-ul să recurgă la noi. şi repetate presiuni asupra cehilor. În asemenea condiţii, spre seară, ministrul afacerilor străine al Cehoslovaciei, Kami! Krofta, a prezentat reprezentanţilor diplomatici ai Franţei şi Marii Britanii o notă20 în care se arăta:

„Guvernul cehoslovac mulţumeşte guvernelor englez şi francez pentru comunicarea făcută, în care ele formulează punctul lor de vedere asupra soluţionării actualelor dificultăţi internaţionale privitoare la Cehoslovacia. Conştient de răspunderea ce o poartă aceste guverne atât în interesul Cehoslovaciei, al amicilor şi aliaţilor ei, cât şi al păcii generale, guvernul cehoslovac îşi exprimă convingerea că propunerile cuprinse în comunicare sunt inapte pentru atingerea scopului urmărit de guvernele englez şi francez în sforţările lor în favoarea păstrării păcii.

Aceste propuneri au fost făcute fără a consulta punctul de vedere al reprezentanţilor Cehoslovaciei. Ele sunt îndreptate împotriva Cehoslovaciei, a cărei părere nici n-a fost măcar ascultată, cu toate că guvernul cehoslovac a atras atenţia că nu-şi poate asuma răspunderea pentru o declaraţie făcută fără consimţământul său. *De aici reiese clar că numitele propuneri nu pot îi acceptabile pentru Cehoslovacia.1*

La scurt timp după ce primise acest răspuns din partea lui Krofta, de Lacroix a fost din nou convocat la Palatul Hrad, de data aceasta de către preşedintele-Consiliului de Miniştri al Cehoslovaciei, Milan Hodza. În şedinţa din 16 martie 1948 a Comisiei parlamentare franceze de anchetă a evenimentelor petrecute în perioada 1933 – 1945, referindu-se la întrevederea cu Hodza, de Lacroix a făcut următoarea relatare: «Dl. Hodza m-a întrebat dacă eram sigur că Franţa se dă la o parte în caz de conflict. I-am răspuns că nu ştiu nimic. Şi i-am propus să telegrafiez imediat la Paris pentru a avea un răspuns ferm. El mi-a obiectat că acest demers ar fi prea lung şi a

adăugat: „Admit *apriori* că Franţa nu va acţiona şi dacă chiar în această noapte dvs. aţi putea obţine din partea guvernului francez o telegramă de confirmare, preşedintele Republicii va ceda. Este singurul mijloc de a salva pacea”. Dl. Hodza a adăugat, răspunzând întrebărilor mede. că acţionează în deplin acord cu dl. Beneš şi cu Statui Major şi că estimează că fără ajutorul Franţei un război contra Germaniei ar echivala cu o sinucidere».21

O comunicare cu un conţinut similar a fost făcută şi lui Basil Newton.

Telegrama prin care de Lacroix informa despre întrevederea cu IVI – ilan Hodza a sosit la Paris la orele 21.45. Între orele 22 şi 24 Georges Bonnet s-a consultat cu Alexis Leger, secretar general la Quai d’Orsay, cu preşedintele Consiliului. Édouard Daladier. cu preşedintele Republicii, Albert Lebrun. după care. la ora O.30. a telefonat lui de Lacroix următorul mesaj:

„Franţa, de acord cu Anglia, s-a oprit asupra Singurei proceduri pe care o consideră, în actualele circumstanţe, în măsură să împiedice intrarea germanilor în Cehoslovacia. Respingând propunerea franco-britanică, guvernul ceh îşi asumă responsabilitatea de a determina Germania să recurgă la forţă. Prin aceasta el rupe solidaritatea franco-britanică, care s-a stabilit, şi anulează orice eficacitate practică a unei asistenţe din partea Franţei [...] Cehoslovacia îşi asumă deci un risc de la care credeam că am îndepărtal-o. Ea trebuie să fie conştientă de concluziile pe care Franţa este în drept să le tragă dacă guvernul cehoslovac nu acceptă imediat propunerea francobri tanică”. 22

Informat de ambasadorul britanic la Paris, Etic Phipps, despre atitudinea francezilor, Halifax a cerut ca de

Lacroix să întreprindă demersul pe lângă Beneš împreună cu reprezentantul Marii Britanii la Fraga, Sfr Basil Newton, „Rog a acţiona imediat după primirea prezentei» indiferent de oră” 23 – insista Halifax.

În cursul nopţii de 20 21 septembrie, la ora 2. Newton şi de Lacroix au fost primiţi de preşedintele Beneš.

discuţia durând o oră şi un sfert. Cu acel prilej, ei au avertizat că în caz de conflict Anglia nu va veni în ajutorul Cehoslovaciei şi, în asemenea condiţii, nici Franţa nu-şi va îndeplini obligaţiile asumate prin tratat. Singurul mijloc de a evita războiul şi invadarea Cehoslavaciei – subliniau ei – era acceptarea propunerilor franco-engleze2”.

După ce reprezentanţii Marii Britanii şi Franţei au părăsit Palatul Hrad, preşedintele Beneš s-a angajat într-un lung şir de consultaţii cu miniştrii, cu preşedinţii Senatului şi Camerei, cu liderii partidelor politice şi cu conducătorii armatei. Problema asupra căreia conducătorii Cehoslovaciei trebuiau să-şi spună părerea era următoarea: Să reziste Cehoslovacia. Înfruntând orice risc, cererilor Germaniei, Poloniei şi Ungariei şi presiunilor exercitate de Anglia şi Franţa? Sau să se supună. În speranţa că eu teritoriul grav mutilat, va reuşi să se menţină ca entitate statală şi de sine stătătoare, garantată de marile puteri? Tabloul schiţat de Beneš era destul de sumbru, datorită izolării în care ţara sa se afla.

Vizita întreprinsă de Chamberlain la Berchtesgaden şi comentariile presei engleze, care lăsau să se înţeleagă că era posibil ca pretenţiile germane să fie satisfăcute, au determinat cercurile conducătoare din Ungaria horthystă şi din Polonia să-şi intensifice *presiunile atât la* Pragă» cât şi la Londra şi Paris, pentru a obţine, concomitent, rea –, lizarea propriilor lor cereri revizioniste faţa de Cehoslovacia.

În ziua de 16 septembrie 1938, ambasadorul britanic la Budapesta, Sir Geoffrei George Knox, informa Foreign *Office-ul*: *„Primul ministru* [*Béla Imredy*] *a trimis astă* seară după mine şi în prezenţa ministrului de externe [Kalman Kânya] [] m-a rugat cu foarte multă insistenţă să vă informez că în cazul în care se va efectua o simplă cedare a teritoriului sudet, sau se va trece la aplicarea plebiscitului fără ca acelaşi tratament să fie extins şi asupra minorităţii maghiare din Cehoslovacia, Ungaria nu va accepta niciodată o astfel de soluţie şi va lupta împotriva ei cu toate mijloacele posibile” 25. A doua zi,

ambasadorul Ungariei în Marea Britanie, Bareza György, care-şi întrerupsese brusc concediul de odihnă şi se întorsese la Londra, s-a prezentat la Foreign Office şi a înmânat lui Alexander Cadogan o notă cerând satisfacerea pretenţiilor revizioniste ale Ungariei faţă de Cehoslovacia concomitent cu cele ale Germaniei. El a relevat că în Ungaria s-ar aprecia ca un fapt deosebit de grav dacă s-ar confirma impresia că englezii se arătau interesaţi de rezolvarea doar a cererilor germanilor sudeţi pentru că aceştia aveau «mai multe baionete în spatele lor». Bareza nu s-a sfiit să recurgă la şantaj afirmând că în caz că Londra refuza să sprijine pretenţiile Budapestei,» guvernul ungar se va afla într-o situaţie deosebit de delicată şi va fi obligat să-şi schimbe politica şi să cadă din ce în ce măi mult în braţele germanilor» 26.

Conducătorii Ungariei îşi dădeau seama că satisfacerea cererilor lor revizioniste depindea în mod hotărâtor de atitudinea Berlinului. Tocmai de aceea, ei au depus eforturi stăruitoare pentru a reîncălzi relaţiile germanoungare, care, după convorbirile din august, suferiseră o oarecare răceală. În acest scop, regentul Ungariei, Horthy Miklós, a trimis lui Hitler – după toate probabilităţile la 17 septembrie – următoarea scrisoare27 în care cerea ca Berlinul să sprijine pretenţiile Ungariei faţă de Cehoslovacia.

„Domnule Führer şi Cancelar federal!

În ultimele zile, conform unor ştiri răspândite de presa engleză în special, există tendinţa de a rezolva problema cehoslovacă prin sau fără plebiscit, în aşa fel încât teritoriile cehoslovace populate de germani să fie anexate Imperiului german în rest» totul ar rămâne aşa cum a fost.

Cred că este inutil să accentuez că o asemenea rezolvare nu poate constitui reglementarea definitivă a problemei cehoslovace. Aceasta s-ar putea rezolva numai în cazul în care fiecare minoritate stabilită pe teritoriul cehoslovac s-ar bucura de aceleaşi drepturi, adică dacă s-ar acorda tuturor naţionalităţilor din Cehoslovacia dreptul

de a hotărî prin plebiscit asupra apartenenţei teritoriului locuit de ele. Fireşte că atât minoritatea ungară din Cehoslovacia, cât şi guvernul ungar nu pot permite discriminări în dauna fraţilor noştri; acest lucru probabil va găsi înţelegere deplină la guvernul german.

Suntem convinşi că concepţia noastră în această problemă este identică cu cea a guvernului german şi anume că asigurarea păcii Europei centrale poate fi soluţionată numai prin reglementarea temeinică şi definitivă a problemei cehoslovace.

Ţinându-se cont de actualitatea iminentă a problemei cehoslovace, am considerat necesar să atrag atenţia Excelentei Voastre asupra acestei împrejurări în speranţa sigură că pe baza legăturilor calde şi prieteneşti ce există între ţările noastre voi putea conta, în aceste clipe grele, pe sprijinul deplin al Excelentei Voastre”.

Nefiind sigur că scrisoarea va avea efectul scontat, Horthy a căutat să pledeze şi verbal pe lângă conducătorul nazist. În acest scop, el a plecat în Germania la o vânătoare organizată de Hermann Göring şi – potrivit unor surse – a luat legătura şi cu Adolf Hitler.

Demersurile lui Horthy au fost primite cu bunăvoinţa la Berlin, deoarece veneau în întâmpinarea propriilor planuri urzite de nazişti. În consecinţă, la 20 septembrie, Hitler a trimis un avion special la Budapesta pentru a-l aduce în Germania pe preşedintele Consiliului de Miniştri al Ungariei, Bela Imredy, şi pe ministrul de externe, Kalman Kânya. În aceeaşi zi, dictatorul german a conferit la Obersalzberg cu cei doi reprezentanţi ai Ungariei, ascultând pretenţiile Budapestei faţă de Cehoslovacia şi dându-le indicaţii asupra modului cum să acţioneze pentru a fi cât mai utili Berlinului. «Sunt hotărât să rezolv chestiunea cehă chiar cu riscul unui război mondial – a declarat Adolf Hitler. Germania cere totalitatea teritoriilor locuite de germani [sudeţi – n. n]. Sunt convins că Anglia şi Franţa nu vor interveni. Pentru Ungaria acesta este ultimul moment pentru intervenţie, altfel nu voi fi în măsură să satisfac interesele ungureşti. După părerea mea, este mai

bine să distrugem Cehoslovacia. Nu putem tolera existenţa acestui portavion în centrul Europei». Precizând că «Chestiunea cehoslovacă va fi hotărâtă în cel mult trei săptămâni», Hitler i-a sfătuit pe reprezentanţii Budapestei să ceară, la rândul lor, un plebiscit în teritoriile pe care Ungaria le dorea şi să nu dea – nicio garanţie noilor frontiere ale Cehoslovaciei. Totodată, el a avansat ideea ca Ungaria să şantejeze puterile occidentale, ameninţând cu părăsirea Societăţii Naţiunilor şi crearea unui corp de voluntari care să lupte împotriva Cehoslovaciei.

«Ungaria nu va garanta noile frontiere cehoslovace – a răspuns Imredy – decât atunci când toate cererile ungai e vor o fost satisfăcute – Preşedintele Consiliului d, e Miniştri al Ungariei a promis să remită Führerului, chiar în aceeaşi zi, o notă cu caracter confidenţial în care pretenţiile guvernului său să fie precizate-8.

Dând curs indicaţiilor primite din partea Führerului nazist, guvernul horthyst a făcut noi presiuni la Londra şi Paris pentru a obţine satisfacerea cererilor sale revizioniste faţă de Cehoslovacia. Astfel, la 21 septembrie, reprezentantul diplomatic ai Ungariei în Franţa, contele Şandor Khuen-Belasi-Hedervary, a făcut un demers la Quai d Orsav cetind „egalitate de tratament”, cu germanii sudeţi pentru minoritatea ungara din Cehoslovacia. El a ameninţat că dacă cererea ungară, nu va fi satisfăcută tensiunea între Budapesta şi Fraga se va agrava

Diplomaţia polonă şi-a concentrat eforturile spre Londra şi Paris pentru a convinge cercurile conducătoare din Anglia şi Franţa să-şi dea consimţământul la satisfacerea cererilor Varşoviei... Guvernul polon este de părere că actuala criză din Cehoslovacia nu poate fi soluţionată printr-un tratament restrâns – se arată în nota pe care ambasadorul Poloniei în Marea Britanie. contele Edwar’d Raczyński, a predat-o lui Orme Sargent. la Foreign Office. Respingerea cererilor Poloniei ar da naştere la accentuarea tensiunii dintre Polonia şi Cehoslovacia”. Contele Raczyński a precizat că dorinţa Varşoviei era ca „orice concesii ce vor fi făcute germanilor

sudeţi să fie extinse în mod automat şi asupra minorităţii poloneze” 38.

La 21 septembrie, contele Raczyński a făcut o nouă intervenţie la Foreign Office, de data aceasta fiind primit chiar de către Hall fax. Cu acel prilej, Raczyński a relevat că *după părerea guvernului său criza* din *Europă 11U* putea fi rezolvata în mod definitiv «fără rezolvarea problemelor pe care le ridică toate minorităţile de pe teritoriul Cehoslovaciei […] în cazul în care acest punct de vedere nu este acceptat, guvernul polon, spre marele său regret, va fi nevoit să-şi rezerve atitudinea cu pl ivire la eventuala.sa *colaborare în problemele* menţionate» 31.

Pe de altă parte, trebuie precizat faptul că deşi între Varşovia şi Berlin nu a existat o cooperare de genul celei stabilite între Berlin şi Budapesta, guvernul polon l-a informat, totuşi, pe Hitler, în ziua de 20 septembrie, prin intermediul ambasadorului Josef Lipski, cu privire la pretenţiile pe care Polonia le avea faţă de Cehoslovacia. Iar Hitler a încurajat şi acţiunile guvernului de la Varşovia, deoarece în felul acesta îşi putea rezolva mai uşor planurile lui agresive. „Pare clar faptul că *Polonia şi Ungaria*, *cu sprijinul tacit al Germaniei*, acţionează în strânsă colaborare pentru ocuparea teritoriilor locuite de minorităţile naţionale respective din cadrul Cehoslovaciei**32 – constata în ziua de 22 septembrie 1933 Sir Howard Kennard, ambasadorul Marii Britanii la Varşovia.

Referindu-se la rolul jucat de cercurile guvernamentale din Polonia în timpul crizei cehoslovace, istoricul polonez Henryk Batowski arată că guvernul polonez a tratat Cehoslovacia ca pe „un vechi incomod”, şi „un element inutil** pe harta Europei. „Neînţelegând propriul său interes strategic fundamental, atât timp cât a fost insensibilă la partea morală a întregii chestiuni, [Polonia] a ajutat lui Hitler la dezmembrarea bastionului cehoslovac**33.

Abandonată de Franţa, Cehoslovaciei nu-i mai rămânea decât să recurgă la ajutorul Uniunii Sovietice, cea

–, laltă mare putere de care ea era legată printr-un tratat de asistenţă mutuală, aceasta cu atât mai mult, cu cât, răspunzând unei întrebări formulate de guvernul francez.

dacă U.R.S.S. ar putea să acorde ajutor Cehoslovaciei, guvernul sovietic a declarat, la 2 septembrie, că va rămâne credincios obligaţiilor asumate. Simultan, el a propus convocarea unei reuniuni a reprezentanţilor armatelor sovietice, cehoslovace şi franceze, precum şi o conferinţă a statelor interesate în menţinerea păcii. «Noi credem – a declarat M.M. Litvinov însărcinatului cu afaceri francez – că la ora actuală o asemeneaconferinţă, cu participarea Angliei, a Franţei şi a U.R.S.S., şi o declaraţie comună, care ar avea cu siguranţă sprijinul moral al lui Roosevelt, are mai multe şanse de a-l reţine pe Hitler de la o aventură militară decât orice altă măsură».

În ziua de 19 septembrie, după primirea proiectului franco-britanie, Beneš a adresat guvernului sovietic, prin intermediul reprezentantului diplomatic sovietic la Praga, întrebările: Ar acorda U.R.S.S., conform tratatului, sprijin prompt şi eficace Cehoslovaciei, dacă Franţa rămânea fidelă tratatului şi venea, la rândul ei, în ajutor? U.R.S.S. ar ajuta Cehoslovacia în calitate de membră a Societăţii Naţiunilor, în virtutea articolelor 16 şi 17, care prevedeau sancţiuni militare împotriva agresorului? Guvernul sovietic a răspuns afirmativ ambelor întrebări formulate de Beneš. În nota pe care Vladimir Potemkin, adjunct al comisarului poporului pentru afaceri străine, a înmânat-o lui Zdeněk Fierlinger, reprezentantul Cehoslovaciei la Moscova, pentru a o transmite la Praga, se preciza că Uniunea Sovietică era de acord să sprijine Cehoslovacia nu numai în virtutea Pactului de asistenţă mutuală, care condiţiona acest ajutor de participarea Franţei, ci şi a Statutului Societăţii Naţiunilor, cu condiţia ca în caz de agresiune germană, Beneš să ceară Consiliului Societăţii Naţiunilor aplicarea articolelor 16 şi 17 relativ la sancţiuni militare. De asemenea, era necesar ca Cehosloyacia însăşi să se apere şi să ceară asistenţă sovietică *y*.

În cursul zilei de 21 septembrie a sosit la Praga textul discursului rostit de Litvinov la Geneva, în faţa Consiliului Ligii Naţiunilor, discurs în care reprezentantul sovietic a reafirmat, încă o dată, că ţara sa îşi va respecta obligaţiile asumate faţă de Franţa şi Cehoslovacia. «Noi suntem hotărâţi să ne îndeplinim angajamentele conform Pactului şi să acordăm asistenţă Cehoslovaciei, *în acelaşi timp cu Franţa*, prin toate mijloacele de care dispunem – a declarat Litvinov. Autorităţile noastre militare sunt gata *să participe imediat la o conferinţă cu reprezentanţii militari ai Franţei şi ai Cehoslovaciei pentru a studia măsurile pe care le impune situaţia*». Totodată, Litvinov a sugerat ca problema să fie ridicată şi la Liga Naţiunilor, cu scopul «de a mobiliza opinia publică» şi «de a clarifica poziţia altor state şi a eventualei lor asistenţe active sau cel puţin pasive». Cu acelaşi prilej, Litvinov a precizat că guvernul sovietic considera că una dintre măsurile ce ar corespunde epuizării tuturor mijloacelor capabile de a evita conflictul armat ar fi să se convoace imediat o conferinţă a marilor puteri europene şi a altor state interesate pentru a pregăti un eventual demers colectiv35.

Agravarea crizei cehoslovace a sporit neliniştea şi starea de alarmă a opiniei publice româneşti. Documentele Partidului Comunist Român, organele sale de presă, ziarele şi revistele de orientare democrată au înserat în coloanele lor numeroase articole care dezvăluiau pericolul ce se crea în cazul când Cehoslovacia s-ar fi prăbuşit şi chemau la luptă împotriva Reichului hitlerist şi a aliaţilor săi.

„Muncitorimea română nu poate privi cu nepăsare cum i se răpeşte unei ţări libere libertatea ei – scria ziarul «Scânteia-la 8 iulie 1938. Muncitorimea nu poate sta cu braţele încrucişate

Ia văzul uneltirilor hitlerismului contra păcii. Azi e ameninţată Cehoslovacia, mâine cea ameninţată va fi România”.

La 19 septembrie, când drama Cehoslovaciei era în plină desfăşurare, Comitetul regional pentru Ardeal şi Banat al P.C.R. a adoptat o *Hotărâre cu privire la apărarea*

Republicii Cehoslovace, *36*, în care arăta:

„Nu poate exista nicio îndoială în privinţa faptului că reacţiunea fascistă internaţională în frunte cu Mussolini, Horthy, Franco şi Germania hitleristă, aliată cu militarismul japonez, vrea să incendieze din nou lumea […] Acum, ruşinea întregii lumi, zvastica, vrea să înghită Cehoslovacia. Mâine? Noi venim la rând, România, poarta României, Ardealul cu pământul său sfinţit cu sângele răscoalelor ţărăneşti şi al luptelor de eliberare naţională […] în aceste ceasuri serioase ale pericolului, când posibilitatea izbucnirii războiului bate la uşă, considerăm de datoria noastră să apelăm la popoarele noastre – la muncitori, ţărani, burghezi deopotrivă –, să le organizăm şi să le conducem la luptă pentru apărarea ţării, a păcii, a pâinii noastre […] Atunci când noi apărăm independenţa şi libertatea Cehoslovaciei, ne apărăm pe noi înşine, apărăm pacea Europei împotriva duşmanului nostru comun”.

Pe măsură ce încordarea internaţională sporea, s-au intensificat şi tatonările întreprinse de guvernul francez pentru a afla dacă Bucureştii vor permite tranzitul trupelor sovietice spre Cehoslovacia, peste teritoriul românesc. Aceasta şi datorită faptului că un *nu* categoric spus de autorităţile române ar fi oferit Parisului posibilitatea de a justifica în faţa opiniei publice nerespectarea obligaţiilor ce-i reveneau din tratatul cu Cehoslovacia.

Guvernul român a apreciat că o acţiune unilaterală a sa, în condiţiile când Marea Britanie şi Franţa se orientau spre concilierea cu agresorul pe seama intereselor Cehoslovaciei şi când Liga Naţiunilor se dovedea incapabilă să apere ordinea internaţională, putea a trage şi asupra României ofensiva statelor revizioniste. Pe; de altă parte, rezervele guvernului român se explicau şi prin resentimentele anticomuniste ale cercurilor conducătoare, prin teama lor de a accepta intrarea trupelor sovietice pe teritoriul ţării în condiţiile lipsei unui tratat politic între România şi U.R.S.S. Întâlnindu-l pe Beranger, preşedintele Comisiei afacerilor externe a Senatului francez, în zilele de 13 şi 14 septembrie, ministrul de externe al României,

Nicolae Petrescu-Comnen, a precizat că «România îşi va îndeplini cu sfinţenie obligaţiile sale contractuale», ce-i reveneau din statutul de membră a Micii înţelegeri, dar nu ar putea să-şi asume altele în plus decât pe baza unui acord cu Polonia, Iugoslavia şi celelalte state balcanice.

Conştient de pericolul ce rezulta pentru însăşi existenţa României ca stat dacă Cehoslovacia se prăbuşea, guvernul român şi-a înfrânt, până la urmă, rezervele mai sus amintite, hotărând să ia noi măsuri în sprijinul aliatei sale. Astfel, el şi-a dat consimţământul, în mod tacit, pentru survolul aviaţiei sovietice spre Cehoslovacia. Într-o discuţie avută cu Georges Bonnet la Geneva, în ziua de 11 septembrie, Nicolae Petrescu-Comnen a declarat că dacă ar fi consultat cu privire la trecerea avioanelor sovietice spre Cehoslovacia, oficial guvernul român ar refuza să acorde permisiunea, dar în practică apărarea antiaeriană a României era atât de săracă încât nu putea face niciun rău avioanelor, care zburau la mari înălţimi. Mai mult încă, dacă Liga Naţiunilor ar fi hotărât ajutorarea Cehoslovaciei, guvernul român era dispus să permită şi tranzitul forţelor terestre sovietice peste teritoriul – României…

Faptul că ezitările guvernului român nu erau în niciun caz de natură să torpileze o hotărâre a marilor puteri de ajutorare a Cehoslovaciei rezultă şi din declaraţia făcută generalului Gamelin de regele Carol al II-lea, care a precizat că *în caz de necesitate* «va lăsa pe ruşi să treacă prin partea de nord a teritoriului său pentru a merge în Cehoslovacia» 37. I.M. Maiski, care în perioada respectivă deţinea funcţia de ambasador al Uniunii Sovietice la Londra şi se afla în centrul evenimentelor pe care le relatăm, afirmă în lucrarea memorialistică *Cine l-a ajutat pe Hitler*…

„Litvinov presupunea că România va permite trupelor şi aviaţiei sovietice să treacă pe teritoriul ei, însă considera că spre a influenţa România în acest sens ar fi foarte indicat să se ridice cât mai repede la Liga Naţiunilor problema ajutorului ce trebuia acordat Cehoslovaciei. Dacă în Consiliul Ligii s-ar realiza măcar o majoritate în

favoarea acestui ajutor (conform statutului se cerea unanimitatea), România s-ar ralia fără îndoială acestui punct de vedere şi n-ar obiecta împotriva trecerii trupelor sovietice 33

Guvernul cehoslovac a fost ţinut tot timpul la curent cu evoluţia atitudinii guvernului român; la 18 septembrie, Kamil Krofta i-a mărturisit ambasadorului american la Praga, Wilbur Carr, că «totul este pregătit pentru trecerea armatelor sovietice prin România».

După cum se ştie, nici guvernul cehoslovac şi nici guvernele celor două mari puteri, cu care Cehoslovacia încheiase tratate de ajutor mutual, nu au întreprins un demers oficial pe lângă guvernul român pentru a permite trecerea trupelor sovietice în ajutorul Cehoslovaciei.

Potrivit unor izvoare, situaţia deosebit de precară a Cehoslovaciei, prinsă între presiunile germane, ungare şi polone, pe de e parte, şi cele ale Mani Britanii şi Franţei, pe de altă parte, au determinat guvernul sovietic să ofere sprijinul său ia Praga indiferent de atitudinea Franţei, eu condiţia ca guvernul cehoslovac să prezinte Ligii Naţiunilor cazul Beneš şi Hodza n-au găsit însă necesar să recurgă la sprijinul unilateral al Uniunii Sovietice. Aceasta» deoarece mulţi lideri politici, reprezentanţi ai marii şi micii burghezii, nutreau teamă de „bolşevism”. Este semnificativ în acest sens că însuşi primul ministru. Mi Ian Hodza, precum şi ministrul apărării. František Machnâk, şi ministrul de interne. Josef Cerny, toţi membri ai Partidului Agrarian, se opuneau unei rezistenţe alături de Uniunea Sovietică, iar Biroul Partidului Agrarian era solidar cu ei. După unele mărturii, anumiţi reprezentanţi ai Partidului Agrarian ameninţau chiar că vor deschide frontierele lui Hitler dacă guvernul hotăra să accepte sprijin unilateral din partea Uniunii Sovietice

După ce au analizat întregul complex de factori mai sus amintiţi, preşedintele Beneš şi guvernul condus de Milan Hodza au hotărî! să accepte propunerile anglofraneeze.

Poporul era potrivnic însă realizării acestor planuri,

pro nuntindu-se, într-o majoritate zdrobitoare, pentru a» politică de rezistenţă naţională cu sprijin sovietic.

Pentru a-şi putea impune propria lor politică, cercurile oficiale au insistat asupra izolării Cehoslovaciei *pe* plan internaţional. În comunicatul transmis de radio Fraga în ziua de 21 septembrie. În care hotărârea adoptată de guvern era motivată prinpresiunile exercitate de Anglia şi Franţa, se lăsa să se înţeleagă că Cehoslovacia nu „se putea bizui nici pe asistenţa Uniunii Sovietice. „După tratatul sovieto-cehoslovac din 1925, Uniunea Sovietică trebuie să furnizeze ajutorul său *numai în cazul când Franţa acordă sprijinul ei*”, preciza comunicatul. Or, cum Franţa nu era dispusă să-şi îndeplinească angajamentele, reieşea că nici Uniunea Sovietică n-ar mai fi fost dispusă să sprijine Cehoslovacia. Această interpretare corespundea declaraţiei rostite la Geneva în aceeaşi zi de Comisarul poporului pentru afacerile străine, declaraţiee avea să fie publicată şi în ziarul „Pravda” la 22 septembrie 1933. Comunicatul cehoslovac nu spunea însă niciun cuvânt despre faptul că guvernul cehoslovac nu solicitase ajutorul Uniunii Sovietice 41.

În seara zilei de 21 septembrie ani avut loc la Praga şi în numeroase alte oraşe ale Cehoslovaciei puternice demonstraţii populare în care cetăţenii şi-au exprimat protestul împotriva capitulării şi au cerut demisia guvernului Hodza şi alcătuirea unui guvern de rezistenţă naţională, în aceeaşi seară, conducerile partidelor comunist şi social-democrat, împreună cu un grup de deputaţi adversari ai capitulării au convenit ca a doua zi să fie organizată la Praga o grevă generală, precum şi puternice demonstraţii de protest în faţa Parlamentului. Totodată, la reuniunea ce a avut loc la redacţia ziarului „Lidové noviny”, cu participarea conducătorilor Partidului Comunist din Cehoslovacia şi a unor lideri politici burghezo-democraţi potrivnici capitulării, între care Ladislav Rasin, din Partidul Democraţiei Naţionale, Richter, Ripka şi Strânsky, reprezentanţi ai Partidului Socialist Naţional, Rybarik, deputat agrarian slovac şi alţii,

„s-a hotărât ca a doua zi, cu prilejul manifestaţiei ce urma să aibă loc în faţa Parlamentului, să se proclame formarea unui *Comitet pentru apărarea Republicii*, în frunte cu Rasin. Exista intenţia ca respectivul *Comitet* să *fie transformat în guvern de apărare a Republicii*.

Atât greva generală, cât şi manifestaţia organizată în faţa Parlamentului au constituit un mare succes pentru partidul comunist, demonstrând încrederea de care comuniştii se bucurau în rândul maselor. Acţiunea s-a încheiat fără a se fi propus alcătuirea *Comitetului pentru apărarea Republicii*, cum se stabilise în seara zilei precedente. În schimb, s-a inspirat manifestanţilor părerea că numai aducerea generalului Syrovy în fruntea guvernului putea salva Cehoslovacia de la dezastru 42.

Fiind unul dintre legionarii cehoslovaci care, luptând în cadrul armatei ruse, se acoperiseră de glorie în bătălia de la Zborov, din iulie 1917, purtată împotriva armatelor austro-ungare, generalul Syrovy se bucura de multă popularitate în rândurile poporului. În asemenea condiţii, a fost suficient să i se pronunţe numele pentru ca masele să scandeze „Syrovy la guvern”, fără a se întreba dacă generalul era, într-adevăr, omul de care Cehoslovacia avea nevoie în asemenea momente.

Sub presiunea maselor, guvernul condus de Milan Hodza şi-a prezentat demisia şi s-a constituit un nou guvern în frunte cu generalul Syrovy. Era o victorie importantă a poporului. Numai că în euforia ce cuprinsese masele în urma acestei victorii, prea puţini au fost cei care au remarcat că noul guvern n-a anulat hotărârea adoptată de cel precedent privitoare la acceptarea propunerilor franco-engleze.

Bad Godesberg: A doua întrevedere

Hitler-Chamberlain în dimineaţa zilei de 22 septembrie, Neville Chamberlain a plecat din nou spre Germania pentru a-l întâlni pe Adolf Hitler. Era însoţit, ca şi în călătoria precedentă, de Horace Wilson şi de William Strang, precum şi de William Malkin, şeful secţiei juridice şi de redactare a documentelor din Foreign Office. Sosiţi la

Godesberg, englezii au fost găzduiţi la hotelul „Petersberg” în camere elegante, cu vederea spre Rin.

În aceeaşi zi, după-amiază, Chamberlain a avut o nouă întrevedere43 cu Hitler, la hotelul „Dreesen”, interpreţi fiind nelipsitul Paul Schmidt şi Sir Ivon Kirkpatrick.

Luând primul cuvântul, premierul britanic a reamintit interlocutorului său cele discutate şi convenite la întâlnirea precedentă de la Berchtesgaden, după care l-a pus la curent cu propunerile elaborate împreună cu reprezentanţii guvernului francez: «în timpul ultimei noastre întrevederi aţi declarat că chestiunea germanilor sudeţi prezintă un caracter de extremă urgenţă şi că soluţionarea ei nu poate fi amânată mult timp – a declarat Chamberlain. În afară de aceasta, aţi expus că chestiunea germanilor sudeţi trebuie să fie reglementată înainte ca oricare altă problemă să fie abordată. Pentru aceasta m-am consacrat în acest interval de timp, exclusiv chestiunii germanilor sudeţi». Precizând că guvernul englez era de acord să li se dea germanilor sudeţi posibilitatea de „a opta” pentru Germania, Chamberlain a continuat arătând că el acţionează pentru a stabili sub ce formă s-ar putea exprima „opţiunea” respectivă: «Primul mijloc care ar trebui avut în vedere este, natural, plebiscitul Dar organizarea plebiscitului ar da loc la serioase dificultăţi […] Mijlocul cel mai simplu şi care oferă în acelaşi timp minimul de dificultăţi constă în a renunţa la plebiscit şi a cădea de acord asupra unei cedări de teritoriu Reichului de către Cehoslovacia […] în ceea ce priveşte teritoriile în care populaţia germană are majoritatea, cedarea către Beichul german nu suferă nicio dificultate. Dar atunci când este vorba de teritorii cu populaţie amestecată, trebuie să se manifeste multă prudenţă în trasarea liniei frontierei. În acest din urmă caz nu se poate trasa schematic o linie rigidă de frontieră; ar trebui să se creeze o comisie care, uimind nişte instrucţiuni generale, să aibă totuşi libertatea de decizie necesară pentru a fixa frontiera».

După părerea lui Chamberlain, cedarea de teritoriu

punea şi chestiunea construcţiilor, a băncilor, a căilor ferate şi a altor proprietăţi ale statului cehoslovac pentru care Germania trebuia să plătească despăgubiri De asemenea. era necesar ca Reichul german să preia o parte a datoriilor externe ale statului cehoslovac echivalentă cu proporţia teritoriului cedat. În finalul intervenţiei sale premierul britanic a abordat problema garanţiilor ce urmau să fie acordate Cehoslovaciei mutilate: «Ca urmare a modificărilor frontierei, Cehoslovacia va pierde fortificaţiile sale din districtele muntoase şi-şi vede. În consecinţă, securitatea diminuată. Deşi îmi amintesc că în cursul primei întâlniri de la Bechtesgaden aţi declarat că Germania nu are de formulat alte revendicări în afară de chestiunea germanilor sudeţi, este de aşteptat, natural, ca guvernul ceh, abandonând o parte a teritoriului său naţional. inclusiv fortificaţiile ce se găsesc pe el să ceară o compensaţie pentru pierderea securităţii ce o reprezentau aceste fortificaţii. S-ar putea avea în vedere să se înlocuiască tratatele actuale de alianţă ale Cehoslovaciei, însoţite de obligaţii militare, printr-o garanţie internaţională, care ar intra în vigoare în caz de agresiune neprovocată», informând că guvernul englez era gata să se asocieze unei asemenea garanţii internaţionale, Chamberlain a precizat că aceasta nu excludea posibilitatea ca, în caz de litigiu, să se procedeze la noi rectificări de frontieră, fără recurgerea la violenţă, dar în virtutea unui acord, în memoriile sale, Paul Schmidt consemnează că în momentul când şi-a încheiat expunerea Chamberlain s-a lăsat, plin de mulţumire, pe spătarul scaunului, în vreme ce faţa sa părea să exprime cuvintele: «Nu este aşa că am lucrat minunat în aceste cinci zile?».

Spre stupefacţia lui Chamberlain, Adolf Hitler a răspuns că proiectul franco-britanic nu putea fi acceptat. «Es tut mir furchtbar leid, aber das gent nicht mehr (îmi pare nespus de rău, dar acum nu mai merge)» – a declarat senin şeful regimului şi al partidului nazist. Pentru a-şi justifica atitudinea, Hitler a lansat un virulent atac la adresa Cehoslovaciei, încercând să demonstreze

inoportunitatea menţinerii acestui stat independent. Ignorând sau denaturând realităţile istorice, el nu s-a sfiit să afirme că «Cehoslovacia este o construcţie artificială a cărei naştere a fost motivată, la vremea respectivă, prin oportunitate politică».

Acelaşi Paul Schmidt consemnează că Chamberlain s-a ridicat brusc de pe scaun, fiind extrem de revoltat din cauza refuzului lui Hitler de a accepta propunerile anglo-franceze. Ochii săi, de obicei blânzi, aruncau sclipiri mânioase pe sub sprâncenele stufoase. El a declarat că îşi consacrase eforturile rezolvării în primul rând a problemei sudete deoarece la Berchtesgaden Führerul insistase asupra urgenţei acestei chestiuni.

Dictatorul german a reafirmat punctul său de vedere că problema sudetă traversa „o fază critică" şi că ea trebuia reglementată cât mai repede, în orice caz înainte de 1 octombrie: «Situaţia schimbătoare în Cehoslovacia – arăta Hitler – cere o acţiune rapidă. Astăzi este o criză guvernamentală care ar putea conduce mâine la o criză de stat [...] Anumite cercuri încearcă astăzi să mobilizeze strada şi să trezească instincte militare bolşevice, invocând

nu ştiu ce ajutor rus. Nu mai este nicio oră de pierdut [...] Operaţiunea pe care Germania o crede indispensabilă trebuie să fie executată fără întârziere».

Primul ministru britanic a declarat că nu înţelegea atitudinea Führerului şi o dezaproba. El a relevat că se reîntorsese în Germania deoarece a considerat că de vreme ce Anglia şi Franţa erau de acord cu cererea ca Cehoslovacia să cedeze Reichului o parte, a teritoriului său, Führerul va fi gata să discute „metodele şi măsurile de realizare". Chamberlain l-a rugat insistent pe Hitler să facă «tot ce este posibil pentru a reglementa lucrurile în ordine şi pe cale paşnică şi pentru a nu lăsa ca împuşcăturile şi incidentele să tulbure pacea. Principiul [cedării] este acceptat. Acum se acţionează pentru a se stabili mei toda aplicării acestui principiu». – în pofida

insistenţelor lui Chamberlain, dictatorul german a refuzat să accepte planul anglo-francez, precizând că singurul mijloc de a evita tulburările consta în stabilirea imediată a unei noi linii de frontieră, al cărei traseu să coincidă cu „frontiera lingvistică” şi peste care Cehoslovacia să-şi retragă trupele şi administraţia.

Pe de altă parte, Hitler a respins şi propunerea ca Germania să plătească despăgubiri pentru bunurile statului cehoslovac aflate pe teritoriul cedat. Mai mult încă, el a ameninţat că orice distrugere sau ridicare de bunuri ale statului va atrage din partea Germaniei „contramăsurile corespunzătoare”. În privinţa garantării frontierelor Cehoslovaciei – propusă, după cum am văzut, în planul anglo-francez –, dictatorul german a declarat că «Dacă Anglia vrea să dea această garanţie, aceasta o priveşte. Germania nu poate să subscrie la o garanţie dată Cehoslovaciei decât atunci când toţi vecinii statului cehoslovac, precum şi marile puteri, inclusiv Italia, vor subscrie la aceasta». În acelaşi context, Hitler a respins şi o altă propunere făcută de premierul britanic, privind încheierea unui pact de neagresiune între Germania şi Cehoslovacia.

În încheierea convorbirii, Hitler i-a prezentat lui Chamberlain o hartă a teritoriilor pe care Cehoslovacia trebuia să le cedeze imediat, fără nicio condiţie, şi a insistat asupra urgenţei acestui transfer.

Întrevederea Hitler-Chamberlain din 22 septembrie s-a încheiat într-un dezacord total. Cei doi interlocutori au convenit ca discuţiile să fie reluate a doua zi, la ora 11, 30.

Bad Godesberg: Schimbul de scrisori

Chamberlain-Hitler în dimineaţa zilei de 23 septembrie Chamberlain s-a hotărât să trimită lui Hitler o scrisoare44 în care formula o serie de observaţii pe marginea discuţiilor din ziua precedentă:

„Sunt gata să supun guvernului cehoslovac propunerile dumneavoastră teritoriale, pentru ca el să poată examina frontiera provizorie pe care aţi sugerat-o […] Mă îndoiesc, însă, că guvernul ceh va fi de acord să

accepte propunerea dumneavoastră […] Dificultatea ce o prezintă în ochii mei propunerea pe care mi-aţi prezentat-o ieri după-amiază vine din aceea că dumneavoastră sugeraţi ca teritoriile să fie ocupate imediat de trupe germane. […] Dacă, conform propunerii dumneavoastră, trupele germane trebuie să intre în teritoriile în cauză, în mod sigur, guvernului ceh nu-i va rămâne altă alegere decât să dea armatei sale ordinul de a rezista, ceea ce ar echivala cu distrugerea bazei însăşi a înţelegerii stabilite între dumneavoastră şi mine acum o săptămână".

Deşi începea cu cuvintele „My dear Reichskanzler" şi <? ra concepută într-un stil destul de amabil, scrisoarea lui Chamberlain a provocat multă nervozitate la statul major al lui Hitler. În urma unor consfătuiri cu participarea principalilor săi consilieri, dictatorul nazist dictă un răspuns 43 pentru Cham & erlam în care repeta, în general, argumentele folosite în ziua precedentă.

Având în vedere că textul scrisorii fusese redactat în limba germană şi timpul era deja destul de înaintat, Paul Schmidt a fost însărcinat s-o prezinte personal lui Chamberlain şi cu acea ocazie să i-o traducă în engleză.

Ne viile Chamberlain l-a primit pe emisarul lui Hitler pe terasa camerei sale de la hotelul „Petersberg", la ora 15, 25. „Nu părea deloc nervos – consemnează în memoriile sale fostul interpret al lui Hitler. Liniştit şi alene, părând a fi mai degrabă un vilegiaturist care îşi petrece vacanţa acolo sus, mă salută şi după aceea mă conduse în camera sa de lucru, unde trebuia să traduc scrisoarea, de faţă fiind Sir Horace Wilson, Henderson şi Kirkpatrik. A durat destul de mult, în plus am mai avut de dat unele desluşiri verbale, astfel încât abia după o oră am ieşit din camera lui Chamberlain1".

Constatând că Hitler nu intenţiona să-şi schimbe punctul de vedere expus în ajun, Chamberlain a hotărât să întrerupă convorbirile şi să se întoarcă în Anglia. El i-a trimis pe Wilson şi Henderson la hotelul „Dreesen" să solicite un *Memorandum*, care să cuprindă pretenţiile Berlinului, precum şi o hartă cu traseul noii linii de

frontieră propusă de germani.

„După primirea acestui memorandum îl voi trimite la Praga, rugând guvernul cehoslovac să răspundă cât mai curând posibil – arăta Chamberlain în noua scrisoare40 trimisă lui Adolf Hitler. Până voi putea avea acest răspuns, aş fi bucuros dacă Excelenţa

Voastră ar binevoi să mă asigure că va continua să respecte acordul pe care noi l-am convenit la întâlnirea din 14 septembrie şi pe care l-am confirmat în ultima noapte, că nu va fi întreprinsă nicio acţiune, mai ales în teritoriul sudet, de către forţele Reichului, susceptibilă a compromite orice mediere”.

Horace Wilson şi Nevile Henderson au fost primiţi de ministrul afacerilor străine al Reichului, Joachim von Ribbentrop. Cu acel prilej s-a stabilit ca în aceeaşi seară Chamberlain să se întâlnească din nou cu Hitler pentru a primi documentele solicitate şi a asculta ultimele păreri ale acestuia în legătură cu chestiunea respectivă.

Londra şi Parisul autorizează Praga să mobilizeze între timp, la Londra şi la Paris încordarea înregistra cote de alarmă. Având în vedere răspândirea unor zvonuri după care trupele germane pătrunseseră deja în regiunea Eger din Cehoslovacia, englezii şi francezii se temeau să nu fie făcuţi răspunzători de cehi că îi împiedicaseră să mobilizeze la timp, pentru a se putea opune agresiunii. Pe de altă parte, o mobilizare prematură putea diminua şansele lui Chamberlain la Godesberg. Această dilemă în care se aflau englezii şi francezii este ilustrativ reflectată în indicaţiile cu caracter contradictoriu emanate de la Foreign Office şi Quai d’Orsay. În faţa ameninţărilor ce se profilau tot mai clar, în seara zilei de 22 septembrie Hall fax şi Leger au căzut de acord să dea instrucţiuni reprezentanţilor lor diplomatici la Praga pentru a comunica guvernului cehoslovac că poate dispune mobilizarea după ora 21. La ora 21, 10 Foreign Office-ul a comunicat ambasadorului Phipps să transmită Quai d’Orsay-ului că instrucţiunile date lui Newton de a permite cehilor să mobilizeze fuseseră suspendate „în lumina unui

mesaj trimis de Sir Horace Wilson de la Godesberg”. La ora 2 noaptea o nouă telegramă venită de la Godesberg, purtând semnătura primului ministru Chamberiam, preciza că „suspendarea trebuie *menţinută până după convorbirile de* mâine *dimineaţa*.

A doua zi, 23 septembrie, la ora 13, 40, Halifax, din ce în ce mai îngrijorat de încordarea situaţiei internaţionale, a telegrafiat delegaţiei aflate la Godesberg propunând să se permită cehilor să mobilizeze la ora 15.

«Mai aşteptaţi puţin» – a răspuns imediat Nevile Henderson, tot telegrafic.

Îngrijoraţi de ceea ce ar fi putut face Chamberiam la Godesberg, câţiva membri ai cabinetului britanic s-au întrunit, din iniţiativa ministrului de finanţe, John Simon, pentru a-l convinge pe Halifax să asigure mobilizarea armatei cehe. Au fost prezenţi, alături de Simon şi Halifax, ministrul marinei, Alfred Duff Cooper, ministrul sănătăţii, Walter Elliott, ministrul aviaţiei, Kinsley Wood, ministrul comerţului, Oliver Stanley, şi lordul cancelar Hailsham.

La rândul său, şi guvernul francez (Édouard Daladier) a fost de părere că mobilizarea cehilor nu mai trebuia întârziată.

În asemenea condiţii, la ora 16, Parisul şi Londra au permis guvernului cehoslovac să ordone mobilizare generală, mobilizare făcută publică printr-un comunicat al postului de radio Praga difuzat în seara zilei de 23 septembrie, la ora 22, 30.

În aceeaşi seară, la ora 22, Halifax i-a telefonat lui Chamberiam pentru a-l informa despre părerile exprimate de colegii săi de cabinet cu ocazia consfătuirii mai sus amintite:

«Deşi o mare parte a opiniei publice (din Marea Britanie) nu are încredere în pianul nostru, ea este, poate, dispusă totuşi să-l accepte – fără nicio tragere de inimă – ca o alternativă a războiului; ea pare să fi devenit mai fermă şi are impresia că am mers până la limita concesiilor, iar acum este rândul cancelarului să facă unele concesii. Ne putem închipui, bineînţeles, imensele

dificultăţi pe care le întâmpinaţi, dar, din punctul de vedere al poziţiei dumneavoastră, din cel al guvernului şi al ţării, colegii dumneavoastră socotesc de importanţă vitală să nu plecaţi de acolo înainte de a fi declarat fără înconjur cancelarului, pe cât posibil într-o întrevedere specială, că dacă în pofida marilor concesii făcute de guvernul cehoslovac el ar respinge totuşi ocazia unei soluţii paşnice şi ar recurge la una care, în mod necesar, implică un război, ar comite o crimă de neiertat împotriva umanităţii». 47

Bad Godesberg: A treia întrevedere

Hitler-Chamberlain

La Bad Godesberg, seara târziu, după ora 23, s-a desfăşurat o nouă rundă de convorbiri Hitler-Chamberlain 48 – una dintre cele mai dramatice din zilele crizei cehoslovace.

Deschizând discuţia, Hitler a mulţumit lui Chamberlain pentru eforturile sale în favoarea unei „soluţii paşnice 1 a problemei cehoslovace:

«Îmi dau seama nu numai că aceste efortui-i au cerut din partea dumneavoastră un surmenaj psihic, dar chiar că această acţiune dovedeşte o reală îndrăzneală politică – a declarat Hitler. Negocierile sunt cu siguranţă dificile […] Nu este uşor să găseşti o bază generală de înţelegere într-o afacere pe care două popoare o examinează din puncte de vedere atât de diferite […] Cu toate divergenţele de păreri între Anglia şi Germania, sper încă să fie posibil să găsim împreună o soluţie paşnică. Dacă se va ajunge la aceasta, fără îndoială că meritul succesului vă revine, în bună măsură, dumneavoastră».

«Apreciez mult cuvintele ce mi-aţi adresat drept mulţumire pentru eforturile mele – a răspuns Chamberlain. Înregistrez cu bucurie deosebită ultima dumneavoastră remarcă prin care v-aţi exprimat speranţa într-o soluţie paşnică posibilă. Presupun că dvs. veţi formula această speranţă într-un mod foarte concret. În fapt, nu sunteţi de acord ca Germania să remită o notă care să precizeze propunerile sale?».

Dând curs invitaţiei lui Chamberlain, Hitler a prezentat englezilor un *Memorandum* unde reafirma, în esenţă, ideile dezvoltate şi în cursul întâlnirii precedente, după care a continuat: «în aceşti ultimi ani, Germania a trebuit să se ocupe de o serie de chestiuni naţionale a căror soluţie se impune ineluctabil. În aceste ocazii, din nefericire, Anglia adesea nu s-a mulţumit să rămână complet indiferentă faţă de aspiraţiile germane; s-a ajuns să se ia poziţie potrivnică Germaniei, mai ales în presă. Acum este pentru prima dată cinci partea germană poate constata cu oarecare satisfacţie că Anglia se interesează, într-un spirit amical faţă de Germania, de soluţionarea acestei ultime chestiuni. Dacă aceste eforturi ar fi încununate de succes, s-ar putea vorbi de o adevărată turnură în istoria relaţiilor anglo-germane».

«Marea mea ambiţie este să provoc această turnură în raporturile dintre cele două popoare – a arătat Chamberlain […]. Dar sunt obligat să constat, cu regret, că nu am găsit decât puţină încurajare din partea dumneavoastră», în această ordine de idei, primul ministru britanic a reproşat cancelarului german că deşi el acţionase pe baza înţelegerii stabilite cu prilejul prifhei lor întrevederi de la Berchtesgaden şi reuşise să obţină ca „principiul cedării de teritorii” * să fie acceptat nu numai de Anglia şi Franţa, dar chiar şi de Cehoslovacia, rămânând de discutat doar *metoda şi modul de aplicare*, partea germană a refuzat să ia în considerare propunerile engleze. «V-aţi mărginit să declaraţi categoric că anumite lucruri trebuie să aibă loc şi foarte rapid. Nu v-aţi arătat dispus să intraţi într-o oarecare discuţie asupra modului în care principiul precizat ar putea fi realizat în linişte şi ordine.»

«Vă înşelaţi – a replicat Hitler – dacă credeţi că ideile şi sugestiile dvs. n-au fost studiate de partea germană». Dictatorul nazist a subliniat că luase hotărârea de a reglementa chestiunea în cu totul alt mod, dar nota remisă lui Chamberlain era tocmai rezultatul studierii propunerilor engleze, de care se ţinuse cont. – «*Englezii*

nu trebuie să piardă din vedere că în ochii a numeroşi germani soluţia cea mai bună constă în înlăturarea pur şi simplu a statului ceh şi în fixarea frontierelor din punct de vedere strategic – a precizat Hitler. Dacă nota germană nu conţine acest punct de vedere aceasta se datorează faptului că s-a ţinut cont de sugestiile engleze.»

«Nu pot să cred că dumneavoastră, pentru o chestiune de câteva zile, aţi fi gata să compromiteţi toate şansele unei colaborări între Germania şi Anglia – a continuat primul ministru al Marii Britanii. […] Dacă acum se vrea să se precipite lucrurile apare riscul îngrozitor de a se distruge orice perspectivă a unei soluţii paşnice.»

Se părea că discuţiile ajunseseră la un punct mort. Deodată, uşa sălii în care se purtau convorbirile se deschise şi un aghiotant al lui Hitler îi înmână acestuia un bilet. Dictatorul german îi citi, după care îl dădu lui Paul Schmidt, cerându-i să-l traducă în engleză. Era comunicatul difuzat de radio Praga la ora 22, 30 prin care se anunţa că preşedinte Beneš ordonase mobilizarea generală în Cehoslovacia. Câteva secunde în încăpere domni o tăcere mormântală. Neville Chamberiam stătea ca împietrit când interlocutorul său Hitler făcu observaţia că de acuma «afacerea îşi găseşte reglementarea».

Chamberiam îşi dădea seama că războiul plutea în aer. Dar tot nu voia să renunţe la hotărârea sa de a ajunge la o înţelegere cu agresorul, pe seama Cehoslovaciei, fără să se recurgă la arme. El a încercat să dea asigurări că mobilizarea ordonată în Cehoslovacia era doar o măsură de precauţie din partea cehilor, că ea nu constituia o acţiune ofensivă, ci doar una defensivă.

«Având mobilizarea făcută, cehii se vor afla la 100 de leghe de a lua în consideraţie o cedare de teritoriu oarecare către Germania» – a fost de părere Ad. olf Hitler.

«Cehii, sub presiunea Angliei şi Franţei, au acceptat deja cedarea de teritoriu. Ei nu vor reveni asupra acestei promisiuni» – a asigurat Chamberiam.

«Ordonând mobilizarea, cehii m-au forţat să iau contramăsuri – a declarat dictatorul nazist. Dar ţin să

constataţi că ei au fost cei care au mobilizat primii».

«Nu sunt de acord cu afirmaţia dvs. – l-a contrazis premierul britanic. Germania a fost cea care a mobilizat întâi. Ea are deja sub drapel 1, 5 milioane oameni şi a masat un număr mare de tancuri şi avioane la frontiera cehă, ameninţând, astfel, Cehoslovacia».

La această replică a primului ministru, care suna ca o acuzaţie la adresa Reichului, Adolf Hitler a ripostat arătând că Germania nu mobilizase de fapt. Conştient de tăria Wehrmachtului, el a încercat să-şi intimideze interlocutorul, arătând că în ziua în care Germania ar mobiliza efectiv, lumea ar putea să vadă diferenţa ce există între o armată germană mobilizată şi una în timp de pace. După care a continuat: «Am declarat în mod expres că situaţia actuală nu mai poate să dureze. Toate eforturile făcute pentru a ajunge la o înţelegere paşnică cu Cehoslovacia au eşuat».

«Memorandumul german este ultimul dvs. cuvânt? – a întrebat Chamberlain. Sunteţi hotărât cu adevărat să nu mai faceţi niciun pas tocmai când s-a ajuns atât de aproape de un acord?»

«Da, este ultimul meu cuvânt – a răspuns Adolf Hitler. Mai mult încă, ţin să repet că mobilizarea ordonată în Cehoslovacia mă forţează la anumite măsuri militare.»

«În aceste condiţii este inutil să continuăm întâlnirea – a fost de părere premierul britanic. Plec cu inima grea, pentru că speranţele pe care le-am avut venind în Germania s-au spulberat.»

În acel moment a intervenit în discuţie şi ministrul afacerilor străine al Reichului, Joachim von Ribbentrop, încercând să reînnoade firul tratativelor. El a atras atenţia lui Chamberlain că făcuse ultima sa declaraţie fără a avea cunoştinţă de conţinutul notei germane. «Această notă a fost stabilită de partea germană conform dorinţei exprimate de englezi şi ea reafirmă propunerile germane pentru o soluţionare a problemei cehe – a declarat von Ribbentrop. Ţin să subliniez faptul că dumneavoastră aţi făcut ultimele remarci fără să cunoaşteţi cu adevărat nota

şi fără a sesiza că ea conţine o metodă de negociere complet nouă.»

Chamberlain a replicat că la începutul întâlnirii Hitler precizase că nota reafirma, în substanţă, propunerile deja făcute în cursul convorbirilor, deci conţinutul ei era deja cunoscut. «Ceea ce mă interesează pe mine este dacă dl. Hitler va rămâne la acest punct» – a dorit să afle primul ministru britanic.

«*Ce înţelegeţi prin „*a rămâne la acest punct*”*» *8 intervenit Führerul*.

«Doresc să aflu – a precizat premierul britanic – dacă măsurile militare ale Germaniei, luate ca răspuns la mobilizarea cehă, nu înseamnă, cumva, o intrare a trupelor germane pe teritoriul ceh?»

«Măsurile militare despre care am vorbit n-au sensul unei Invazii a *Cehoslovaciei* – a *asigurat dictatorul* german. Atâta timp cât vor dura negocierile, nu voi intra în această ţară.»

«În aceste condiţii, sunt gata să transmit nota germană guvernului ceh şi să cer acestuia un răspuns urgent – a făgăduit Neville Chamberlain. Fac acest lucru pe temeiul promisiunii pe care aţi dat-o de a nu intra în Cehoslovacia. Eu nu abandonez nicio speranţă de pace atâta timp cât pacea nu a fost definitiv compromisă.»

Intervenind din nou în discuţie, von Ribbentrop a insinuat că în ciuda acceptării de către guvernul cehoslovac, prin mijlocirea anglo-francezilor, a cedării de teritoriu, situaţia continua să se învenineze ca urmare a măsurilor luate în interiorul Cehoslovaciei, măsuri ce culminaseră cu ordinul de mobilizare. El a cerut să se adreseze un reproş, la Fraga, pentru acest lucru. «Nu se poate pretinde că eforturile în favoarea păcii au eşuat, dar dacă pacea trebuie menţinută, este necesar să se acţioneze repede» – a încheiat ministrul nazist al afacerilor străine.

Parcurgând rapid nota germană, Chamberlain şi-a dat seama că documentul respectiv avea caracterul unui adevărat ultimatum. Or, el ştia că acceptarea acestui ultimatum putea incita opinia publică britanică. Tocmai de

aceea, el a încercat să „îndulcească” cât de cât propunerile Berlinului.

«Termenele extrem de scurte impuse în notă constituie lucrul cel mai dificil – a arătat şeful guvernului englez. Dacă guvernul ceh face publică nota după ce o primeşte este de prevăzut că forma în care ea a fost redactată va avea un efect deplorabil asupra opiniei publice engleze şi mondiale. Această formă dă notei alura unui ultimatum şi nu a unui document pentru negocieri.»

«Documentul german este o notă şi nu un ultimatum» – a fost de părere Adolf Hitler. Această afirmaţie seacă a dictatorului nazist nu era altceva decât o nouă minciună sfruntată, de vreme ce el însuşi a ţinut să precizeze că documentul nu urma să fie negociat, Cehoslovacia având posibilitatea doar să-l aprobe sau să-l respingă.

«În forma ei actuală nota germană va face o impresie foarte rea asupra opiniei publice din Anglia şi din alte ţări – a repetat Chamberlain. Ea vorbeşte limbajul unui cuceritor care dictează voinţa sa unui învins, îi prescrie tot ceea ce trebuie să facă şi nu-i lasă timp să discute măsurile de luat pentru executarea paşnică a planurilor, înţeleg perfect că nu se poate aştepta mult timp. Dar acesta nu este, totuşi, un motiv pentru a da formei şi termenelor prevăzute în notă un asemenea caracter ultimativ.»

«Vă rog să binevoiţi să-mi spuneţi foarte precis ce anume reproşaţi notei germane – a intervenit din nou Hitler. Este un fapt că o porţiune a teritoriului ceh va fi cedat Germaniei. Toate părţile sunt de acord asupra acestui punct. Or, o cedare înseamnă că la un moment dat trupele şi poliţia cehe vor trebui să părăsească teritoriul respectiv pe care-l vor ocupa trupele germane. Toate dificultăţile se rezumă deci la o chestiune de dată şi de termene. Evacuarea va trebui să aibă loc totuşi într-o zi.»

«Îmi voi îndeplini misiunea de mediator şi voi transmite documentul Cehoslovaciei – a promis Chamberlain. Dar vă atrag încă o dată atenţia, în mod insistent, asupra faptului că mai ales din cauza formei sale, acest document va produce cea mai rea impresie asupra

opiniei publice. Kevine cehilor să declare aacă acceptă sau nu nota. Dacă ei o accepta, bineînţeles că sunt de acord cu dvs, ca să nu mai fie pierdut niciun moment. De altfel, eu îi voi ruga pe cehi să răspundă cât mai repede posibil»

Ld cererea lui Chamberlam, care dorea să se consulte cu însoţitorii săi, convorbirile au fost întrerupte pentru scurt timp. La rândul său, şi Aclolf Hitler a discutat cu von Ribbentrop şi cu Weizsäcker, hotărând – pentru a ieşi în întâmpinarea dorinţelor britanicilor – să prelungească cu câteva zile termenul evacuării teritoriilor ce urmau să fie cedate. Această „concesie" a fost adusă la cunoştinţa englezilor de către dictatorul german imediat după reluarea convorbirilor: – «Sunt gata să modific în notă data evacuării, dacă această schimbare vă facilitează sarcina – a declarat Führerul adresându-se primului miniştrii englez. Propun, în consecinţă, să înlocuim diversele termene printr-o singură dispoziţie potrivit căreia guvernul ceh trebuie să transfere teritoriul indicat pe harta anexată la data de 1 octombrie 1938.»

«În calitate de mediator – a precizat primul ministru al Marii Britanii – natural că nu sunt în măsură să accept sau să resping propunerea dvs., ci doar să o transmit. Dar apreciez la justa ei valoare concesia dvs. asupra acestui punct

Convorbirile Hitler-Chamberlam au luat sfârşit aproape de ora 1. Părăsind sala hotelului „Dreesen", primului ministru britanic şi-a luat rămas bun de la Führer „în termeni cordiali", după cum menţionează Paul Schmidt în stenogramă:

«Am sentimentul că discuţiile din ultimele zile, în cursul cărora s-a explicat, de o parte: şi de alta, cu o mare francheţe, fără ca vreunul dintre interlocutori să se formalizeze, au creat între noi raporturi de încredere – a declarat Chamberlain. Continui să sper că grava criză actuală va putea fi depăşită şi voi fi bucuros să discut cu dvs., după aceea, în acelaşi spirit, despre alte probleme care rămân să fie rezolvate».

«Vă mulţumesc pentru cuvintele dvs. şi ţin să declar

că împărtăşesc aceleaşi sentimente – a răspuns dictatorul nazist. *Problema cehă, aşa cum am spus deja de mai multe ori, este ultima revendicare teritorială pe care* cm *avut-o de formulat în Europa*. Bineînţeles, Germania va pune chestiunea colonială. Dar nu este o cerere care să poată provoca un război.»

În ziua de 24 septembrie Neville Chamberlain s-a întors la Londra, aducând cu sine *Memorandum*-ul pe care i-l înmânase Adolf Hitler. În aceeaşi zi, la ora 18, Basil Newton, reprezentantul diplomatite al Marii Britanii în Cehoslovacia, a predat lui Krofta o traducere engleză a respectivului document, iar la ora 23, 15, colonelul Mason-Macfarlane, ataşatul militar britanic la Berlin, a dus la Fraga documentul în limba germană, precum şi hărţile însoţitoare.

Tot în seara zilei de 24 septembrie, la ora 22, 20, ambasadorul britanic la Paris, Sir Eric Phipps, a predat o copie a memorandum-ului lui Hitler unuia dintre secretarii lui Georges Bonnet.

Iată, însă, care erau „propunerile" făcute de guvernul hitlerist în vederea „reglementării" „imediate şi definitive" „a problemei germanilor sudeţi":

„1. Evacuarea în totalitate a trupelor, poliţiei, jandarmeriei, a funcţionarilor de vamă şi a grănicerilor din teritoriul desemnat pe hartă ca trebuind să fie cedat şi care va fi predat Germaniei la 1 octombrie.

2. Teritoriul evacuat trebuie să fie predat în starea în care se găseşte actualmente[1]. Guvernul german acceptă ca un reprezentant cu depline puteif al guvernului ceh sau al armatei cehe să fie ataşat Comandamentului Suprem al

1 într-o anexă se preciza că „transferul regiunii sudete trebuie să aibă loc fără să fie' distruse sau făcute inutilizabile instalaţiile militare, economice şi de transport, precum şi instalaţiile de sol ale aviaţiei şi toate staţiile de radio. Materialul economic şi de transport situat în teritoriul desemnat, în special materialul rulant al reţelei de căi ferate, trebuie să fie remis intact. Aici intră toate instalaţiile de servicii publice (uzine de gaze, instalaţii de forţe motrice etc.). în sfîrşit, nici o ridicare de provizii, de bunuri mobile, de vite, de materii prime etc. nu trebuie să fie efectuată".

Wehrmachtului în scopul de a reglementa în detalii modalităţile evacuării.

3. Guvernul ceh va lăsa imediat la *vatră* pe *toţi germanii* sudeţi aflaţi în serviciul armatei sau poliţiei, pe întreg teritoriul statului ceh.

4. Guvernul ceh va nune în libertate pe toţi deţinuţii germani arestaţi pentru fapte politice.

5. Guvernul german este de acord să permită ca în regiunile ce urmează să fie mai precis delimitate să aibă loc un plebiscit, până la 25 noiembrie cel mai târziu. Rectificările de frontieră motivate de rezultatele plebiscitului vor fi fixate de către o comisie, fie germano-cehă, fie internaţională.

6. Pentru reglementarea tuturor celorlalte detalii guvernul german propune constituirea unei comisii germano-cehe autorizate. „49

Examinarea memorandum-ului lui Hitler şi a hărţilor însoţitoare demonstra că între punctul de vedere anglo-francez, concretizat în propunerile din 18 septembrie, şi cel german existau deosebiri destul de mari. Astfel, în chestiunea *condiţiilor de transfer* către Germania a teritoriilor sudete, spre deosebire de documentul franco-britanic, care propunea constituirea unei comisii internaţionale însărcinată cu delimitarea unei frontiere după negocieri în cazurile litigioase, *Memorandum-ul* lui Hitler reclama stabilirea, din capul locului, a unei noi frontiere, unde Germania să-şi introducă, fără întârziere, forţele ei militare. Or, noua frontieră fixată pe hărţile germane îngloba teritorii cu populaţie majoritară cehă.

Din punct de vedere militar-strategic, în vreme ce propunerile franco-britanice transferau Germaniei doar o parte a fortificaţiilor Cehoslovaciei, *Memorandum*-ul lui Hitler lipsea respectivul stat de întregul său sistem ele fortificaţii, inclusiv de linia de fortificaţii grele Trutnov-Zamberk-Moravska-Ostrava construită cu asistenţă franceză, după modelul liniei Maginot. Pe de altă parte, acceptarea *Memorandum*-ului lui Hitler ar fi determinat strangularea Boemiei şi ar fi favorizat separarea ei de

Slovacia, de care rămânea legată doar printr-un coridor lat de 20 km.

Cât priveşte latura economică a problemei, este de remarcat că deşi Cehoslovacia păstra cea mai mare parte a resurselor de materii prime (cu excepţia lignitului), potenţialul său industrial scădea considerabil datorită pierderii unor importante întreprinderi textile, chimice, metalurgice şi de armament şi a unor căi principale de comunicaţie.

În seara zilei de 24 septembrie Neville Chamberlain a prezentat cabinetului britanic noile condiţii puse de Adolf Hitler în *Memorandum*-ul adresat cehilor. În concluzie, el a fost de părere că «ar trebui să acceptăm aceste condiţii şi să-i sfătuim pe cehi s-o facă». Duff Cooper, care avea îndoieli că opinia publică britanică va accepta permanentele cedări în faţa condiţiilor umilitoare puse de dictatorul nazist, a protestat, declarând: «Până acum ne-am aflat în faţa neplăcutei alternative: *pace şi dezonoare* sau *război*. Acum mi-am dat însă seama că există o a treia posibilitate şi anume *război şi dezonoare*, înţelegând prin aceasta posibilitatea de a fi împinşi cu piciorul în război de opinia publică, atunci când cei pentru care luptăm vor fi între timp înfrunţi» 50.

A doua zi, duminică, 25 septembrie, cabinetul britanic s-a întrunit încă de trei ori pentru a discuta criza, clar fără să reuşească să stabilească un punct de vedere unanim acceptabil. Neville Chamberlain nu înţelegea însă să renunţe la intenţiile sale de a se înţelege cu Adolf Hitler. În acest scop, el l-a trimis în Germania pe generalul-locotenent Sir Frederick Maurice, preşedintele Legiunii britanice (asociaţie a foştilor combatanţi – n.n.), cu misiunea de a propune şefului guvernului şi regimului nazist trimiterea în regiunea sudetă a zece mii de membri ai Legiunii, pentru a supraveghea organizarea plebiscitului în teritoriile ce urmau să fie transferate Reichului. Hitler l-a primit pe emisarul lui Chamberlain, dar a refuzat să accepte propunerea acestuia, în forma în care ea a fost făcută, declarând că «Germania nu poate să renunţe la

ocuparea teritoriilor sudete de către contingente germane». El a propus ca membrii Legiunii britanice să primească misiunea de a supraveghea organizarea plebiscitului doar în acele teritorii menţionate la punctul 5 al *Memorandum*-ului său din 23 septembrie 51.

Conferinţa anglo-franceză din 25 – 26 septembrie 1938

În seara zilei de duminică 25 septembrie, ora 21, 25 a început la Londra o nouă rundă de convorbiri franco-britanice 52. Delegaţia franceză era alcătuită din Édouard Daladier, Georges Bonnet, Charles Corbin, Alexis Leger, Charles Rochat, Jules Henry şi Roland de Margerie, în vreme ce britanicii erau reprezentaţi de Neville Chamberlain, lordul Ectward Halifax, Sir John Simon, Sir Samuel Hoare, Sir Robert Vansitart, Sir Horace Wilson. Sir Alexander Cadogan, Edward Bridges, William Strang şi Frank Roberts.

Deschizând discuţia, Neville Chamberlain a dat citire unei note în care făcea un rezumat al convorbirilor avute cu Adoif Hitler la Bad Godesberg, dar fără a preciza care era punctul de vedere al guvernului britanic faţă de noile cereri ale Berlinului. Cu toate acestea, Daladier nu a ezitat să declare că guvernul francez, examinând Memorandum-ul lui Hitler, hotărâse, în unanimitate, să respingă orice idee de suprimare a comisiei internaţionale de supravegherea. operaţiilor de transfer al teritoriilor sudete propusă de anglo-francezi la 18 septembrie.

«Guvernul francez nu recunoaşte domnului Hitler dreptul de a lua în stăpânire acest teritoriu prin forţă – a precizat primul ministru francez. Dacă el va face aceasta este evident că armata cehoslovacă va riposta. Astfel, noi vom fi confruntaţi cu un conflict european pe care am încercat să-l evităm duminica trecută. Acesta a fost primul punct pe care am dorit să-l clarific. Al doilea punct este că Consiliul de Miniştri francez a fost unanim în refuzul de a fi de acord cu plebiscitul cerut în zonele în care însuşi dl. Hitler a recunoscut că majoritatea populaţiei o formează cehii. În privinţa acestei cereri este cât se poate de

limpede că nu mai este vorba de găsirea unui aranjament acceptabil după grele sacrificii, ci, aşa cum am spus-o adesea, suntem confruntaţi cu un plan al domnului Hitler şi al regimului său ce vizează nu atât luarea în stăpânire a 3, 5 milioane de germani, cât mai ales distrugerea Cehoslovaciei prin forţă, înfeudând-o, iar după aceea să realizeze dominarea Europei, care este obiectivul său».

Neville Chamberlain s-a arătat „intrigat" de modul cum au fost interpretate la Paris noile cereri naziste: «Propunerea făcută în Memorandum-ul german este de a prelua aceste zone (teritoriile sudete – n.n.) *nu prin forţă, ci prin înţelegere* – a declarat premierul britanic, pledând în favoarea pretenţiilor lui Hitler. Trupele germane ar fi admise numai cu scopul de a apăra legea şi ordinea, pg care guvern uZ german pretinde că nu ar putea s-o facă, efectiv, pe altă cale. [...] Frontiera finală şi definitivă va fi fixată mai târziu, în urma plebiscitului ce urmeaează să aibă loc.»

Édouard Daladier înţelesese însă foarte bine implicaţiile Memorandum-ului german şi a încercat să atragă atenţia interlocutorilor săi britanici asupra acestora: «Dl. Hitler consideră tot teritoriul din zona marcată ca fiind deja al său [...]. Deci în această zonă nu este nevoie de plebiscit. Noi am fost deja de acord cu aceasta în vederea evitării conflictelor dintre germani şi cehi, care ar fi putut duce la un război real. Noi trebuie să fim, totuşi, de acord să înfiinţăm o comisie internaţională care să asigure evacuarea acestor zone de către trupele cehoslovace şi intrarea progresivă a trupelor germane. Dl. Hitler obiectează la propunerea înfiinţării unei comisii internaţionale. El vrea să intre imediat cu armata sa şi trupele cehoslovace să se retragă rapid, fără nicio consideraţie faţă de comisia internaţională. Totuşi, sunt chestiuni foarte dificile pentru a fi hotărâte într-un asemenea mod. În zonă sunt mulţi democraţi. Vor fi lăsaţi Axei şi călăilor domnului Hitler? Este esenţial pentru salvarea onoarei noastre să asigurăm plecarea acestor democraţi şi de asemenea să asigurăm ca acei cehi, care

doresc, să se retragă».

O altă problemă ridicată de Daladier era aceea că zonele în care Hitler propunea să se ţină un plebiscit, deoarece nu era sigur dacă majoritatea o deţineau cehii sau germanii, coincidea «din întâmplare» cu cele mai importante districte din Moravia. Dacă aceste zone erau ocupate de trupele germane, cum propunea Hitler, Cehoslovacia ar fi fost la discreţia Germaniei. Teritoriul ceh care mai rămânea ar fi fost tăiat de Slovacia şi cehii nu ar mai fi putut să întreprindă nimic fără aprobarea germanilor, care controlau coridorul ce leagă Cehia de Slovacia. «Cererea domnului Hitler echivalează cu dezmembrarea Cehoslovaciei şi instaurarea dominaţiei germane asupra Europei» – a conchis Daladier.

Dându-şi seama că francezii nu erau dispuşi să accepte pretenţiile lui Hitler, Neville Chamberlain şi cei care-l susţineau şi-au sporit eforturile pentru a spulbera orice intenţie a Parisului de a veni în sprijinul Pragăi. În acest sens, stenograma întrevederii consemnează un noian de întrebări pe care reprezentanţii Marii Britanii le-au pus lui Daladier pentru a afla care erau intenţiile Franţei în cazul în care Hitler şi-ar fi pus în practică ameninţările că va invada Cehoslovacia:

«Acceptând obiecţiile ridicate de dvs., ce propuneţi să facem în viitor?» – a dorit să afle Chamberlain, adresându-se lui Daladier.

«Să revenim la propunerile anglo-franceze acceptate duminica trecută» – a fost de părere premierul francez.

Neville Chamberlain a atras atenţia că Hitler fusese foarte hotărât, precizând că Memorandum-ul reprezenta ultimul său cuvânt şi că nu dorea să trateze pe o altă bază: «Dacă noi refuzăm, el va lua imediat măsurile militare necesare. Atunci el nu se va limita la o astfel de frontieră ca aceea marcată pe hartă, ci în stabilirea frontierelor sale viitoare se va conduce numai după considerente strategice şi militare […]. Care va fi atitudinea Franţei într-o astfel de eventualitate?»

«În cazul acesta, dl. Hitler va crea o situaţie în care

el va fi agresorul» – a constatat Daladier.

«Ce se va întâmpla apoi?» – a insistat Chamberlain.

«Fiecare dintre noi va face ceea ce îi incumbă datoria» – a declarat şeful guvernului francez.

«*Teebuie să* înţelegem din aceste cuvinte că Franţa va declara război Germaniei?» – a întrebat primul ministru al Majestăţii Sale britanice.

«Problema este foarte clară – a precizat Daladier. Guvernul francez a spus întotdeauna şi eu însumi am repetat, cu trei zile în urmă, că în cazul unei agresiuni neprovocate împotriva Cehoslovaciei, Franţa îşi va îndeplini întocmai obligaţiile sale. Din cauza ştirilor proaste sosite din Germania eu am cerut la 1.000.000 de francezi să se îndrepte spre frontieră. Ei au făcut-o calm şi cu demnitate, convinşi de dreptatea cauzei lor».

«Fără îndoială că dvs. aţi avut în vedere care va fi următorul pasa continuat Neville Chamberlain. Pentru guvernul Majestăţii Sale ar fi de mare ajutor să afle dacă Marele Stat Major Francez are un anume plan şi în ce constă el. Aceasta, deoarece presupun că guvernul francez intenţionează să poarte ostilităţi împotriva Germaniei într-o anumită zonă».

«Desigur că voi răspunde la această întrebare, care mi-a mai fost pusă cu 5 – 6 luni în urmă – a declarat Daladier. Franţa nu arp posibilitatea să trimită ajutor direct, pe uscat, Cehoslovaciei, dar ar putea s-o sprijine atrăgând cea mai mare parte a forţelor armate germane la frontiera apuseană».

«Sper că nu veţi considera că fac presiuni exagerate asupra dvs. în aceste chestiuni – a urmat premierul britanic. Dar nu se poate intra într-un conflict de o asemenea importanţă cu ochii şi urechile închise. Esenţial este să ştii condiţiile înaintea luării unei decizii.»

Răspunsurile lui Daladier l-au indispus în med vădit pe Chamberlain. În continuare el l-a rugat pe Sir John Simon să prezinte „anumite puncte” care provocaseră îngrijorarea miniştrilor britanici.

«Prima chestiune asupra căreia miniştrii britanici ar

dori să fie informaţi – a cerut John Simon – este dacă dvs. aveţi în vedere o invazie a Germaniei?»

«Aş putea să-l rog pe generalul Gamelin să dea o explicaţie tehnică completă, la o altă conferinţă, a planului care a fost deja elaborat» – a propus preşedintele Consiliului de Miniştri al Franţei.

«Nu doresc să mi se răspundă ca unui strateg, ci ca unui om politic – a continuat Sim on. Când trupele franceze vor fi chemate să-şi facă datoria, se vor mărgini ele să ocupe linia Maginot şi să rămână acolo în defensivă, fără vreo declaraţie de război, sau guvernul francez intenţionează să declare război şi să treacă la atac cu forţele sale de uscat. […] A doua chestiune pe care vreau s-o ridic este dacă dvs. preconizaţi să folosiţi forţele aeriene franceze deasupra teritoriului german, adică dacă intenţionaţi să intraţi în ostilităţi active cu Germania?»

«Aş considera ridicol să mobilizezi forţele de uscat franceze numai pentru a le ţine sub arme în fortificaţiile lor, fără a întreprinde ceva – a declarat Daladier. La fel de ridicol ar fi să nu se facă nimic în aer […] Prin urmare, cred că după ce trupele franceze vor fi concentrate, se va putea încerca o ofensivă pe uscat împotriva Germaniei. De asemenea, ar fi posibil ca forţele aeriene să atace anumite centre militare şi industriale germane mai importante, care pot fi uşor atinse, în ciuda anumitor legende răspândite pretutindeni.» Făcând precizările *cerute de Sir John Simon*, *Daladier a ţinut* să *adauge*, în continuare, că el dorea să vorbească mai mult despre obligaţiile morale ale Franţei, decât despre război şi strategie. În această ordine de idei el a reamintit interlocutorilor că numai cu o săptămână în urmă fusese de acord, fără să consulte alţi membri ai guvernului francez, să se dezmembreze o ţară prietenă legată de Franţa nu numai *prin tratate*, *ci* prin *legături seculare*. *Acesta* era sacrificiul Franţei pentru pacea Europei. «Nu a fost o sarcină prea agreabilă pentru mine – a declarat Daladier. Mi-a venit greu, a fost oarecum dezonorant, dar am socotit că aceasta este mai bine decât să înceapă din nou ceea ce noi am trăit cu 20 de ani în

urmă […] Vă întreb, însă, cât de departe vom merge pe calea pe care am pornit? în ce moment vom socoti noi că putem să ne oprim? Ca şi miniştrii britanici, şi eu urmăresc pacea şi dacă ea ar putea fi obţinută prin luarea de către Hitler a zonelor pe care guvernul francez a fost de acord să-i fie abandonate, chiar dacă aceasta presupune un sacrificiu mare din partea noastră, eu m-aş declara de acord. Totuşi, cehii sunt nişte fiinţe umane. Ei au ţara lor şi trebuie să lupte de partea noastră. Noi trebuie să-i întrebăm ce gândesc despre toate acestea.» Édouard Daladier a fost de acord că formula concilierii cu Germania ar putea fi găsită, dar şi-a exprimat temerea că toată această conciliere va servi numai pentru pregătirea distrugerii civilizaţiei apusene şi a libertăţii în lume. Dacă, totuşi, urmau să se facă noi concesii, ele trebuiau studiate împreună cu guvernul cehoslovac.

Respingând Memorandum-ul lui Hitler, şeful guvernului francez a cerut să fie reluată propunerea instituirii, în termen de 3 zile, a unei comisii internaţionale, care să-şi înceapă imediat lucrările şi să-şi încheie misiunea într-o săptămână sau în cel mult zece zile.

Atitudinea adoptată de Daladier era potrivnică planurilor lui Chamberlain, care era hotărât să sacrifice Cehoslovacia pe altarul înţelegerii cu Adolf Hitler. El a atras atenţia că dacă Memorandum-ul german nu era acceptat, dictatorul german va ordona atacarea Cehoslovaciei.

«Deşi propunerea dvs. sună destul de rezonabil, ea nu va fi acceptată de dl. Hitler […] Trebuie să reamintesc miniştrilor francezi, în mod insistent, că, în concepţia domnului Hitler, chestiunea durează de prea mult timp şi că el doreşte să obţină o soluţie imediată. Dacă nu m-aş fi dus în Germania, sunt convins că dl. Hitler ar fi întreprins deja o invazie militară. Ca rezultat al eforturilor mele, dl. Hitler a amânat o astfel de acţiune, dar numai pentru câteva zile […] Ce vom face când ne vom găsi în faţă cu invazia germană în Cehoslovacia, care s-ar putea să aibă

loc într-un termen foarte apropiat?» Referindu-se la afirmaţiile lui Daladier că în cazul unui atac german împotriva Cehoslovaciei, Franţa intenţiona să intervină în sprijinul aliatei sale prin operaţiuni militare terestre şi aeriene, Chamberlain a atras atenţia că guvernul său deţinea informaţii neliniştitoare referitoare la tăria forţelor aeriene franceze şi la capacitatea industriei franceze de a susţine eforturile acestora, prin înlocuirea rapidă a pierderilor ce se vor ivi din primele zile de război. El a încercat să-l sperie pe şeful guvernului francez zugrăvind tabloul unei „ploi de bombe" asupra Parisului şi a altor oraşe franceze: «Ce se va întâmpla dacă războiul va fi declarat şi o ploaie de bombe se va abate asupra Parisului şi a zonelor industriale franceze, a centrelor militare şi aerodromurilor? Poate Franţa să se apere singură şi să dea o replică efectivă Germaniei? De asemenea, aş vrea să întreb ce asigurări a primit Franţa de la Rusia? În plus, tonul presei franceze de azi nu sună foarte belicos şi dă impresia că Franţa nu este pregătită să facă faţă eventualităţii războiului în câteva zile. *Ar fi O Stâhă Consolare* – a încheiat Chamberlain – dacă Franţa, îndeplinindu-şi toate obligaţiile, ar da' asistenţă prietenei sale, dar s-ar găsi ea însăşi în imposibilitate să opună rezistenţă şi s-ar prăbuşi».

Şeful guvernului francez nu s-a lăsat antrenat într-o discuţie pe linia propusă de Chamberlain, de a analiza în ce măsură Franţa era pregătită de luptă, ci a încercat să demonstreze, o dată în plus, necesitatea de a se pune stavilă planurilor Berlinului de dominare a Europei: «Mi s-a vorbit mereu de dificultăţi – a declarat Daladier. Înseamnă aceasta că noi nu dorim să facem nimic? Noi predăm domnului Hitler 3 1/2 milioane de germani sudeţi. El a spus că nu este suficient şi vrea ceva în plus. Guvernul britanic este gata să accepte propunerile domnului Hitler şi să-i dea ce cere? Sunteţi gata să exercitaţi presiuni la Fraga, care ar duce la dispariţia Cehoslovaciei sau la strangularea ei, ceea ce ar însemna acelaşi lucru? Acestea sunt întrebările ce-şi aşteaptă răspunsul […] Noi trebuie să

facem faţă faptelor şi trebuie să ne decidem ce vrem. Dacă dl. Hitler ne înaintează anumite cereri, noi trebuie să fim de acord cu ele? Atunci el ar fi stăpânul Europei, pentru că după Cehoslovacia ar urma România şi apoi Turcia. Ba ar putea chiar să se îndrepte asupra Franţei şi să ia Boulogne şi Calais. După aceea ar putea să vrea pământ în Irlanda. Aceasta nu e o operaţie imposibilă faţă de ceea ce el a înfăptuit în trecut. Întotdeauna trebuie să cedăm ultimatumului domnului Hitler? Dacă noi suntem de părere să procedăm astfel, atunci-este intutil să ne mai întâlnim şi să mai discutăm aceste chestiuni. Sunt gata să fiu de acord cu anumite măsuri de conciliere care sunt în concordanţă cu sentimentele morale, dar vine un moment când se impune o oprire şi, după părerea mea, acest moment a venit».

Daladier a fost de acord că potenţialul militar şi industrial al Franţei era mai slab decât cel al Germaniei.

Cu toate acestea, el a dat asigurări că Franţa era perfect capabilă să mobilizeze forţele sale aeriene şi să atace Germania. Pe de altă parte, spre deosebire de Chamberlain, el a mărturisit că avea încredere în tăria forţelor militare ale Uniunii Sovietsee: «Ca în cazul tuturor ţărilor îndepărtate, există o tendinţă de exagerare. Uneori Rusia este prezentată ca extrem de puternică şi de bogată. Alteori, ca foarte slabă. Adevărul este pe undeva între aceste două extreme. Eu am înţeles că Rusia are 5.000 de avioane. Cel puţin 800 au fost trimise în Spania, şi oriunde ele au apărut, au scos din luptă avioanele italiene şi germane». Relevând că producţia industriei aeronautice sovietice era echivalentă cu cea germană, şeful guvernului francez a conchis declarând: «Rusia ar putea să reziste Germaniei».

La ora 23, 40 Neville Chamberlain a solicitat întreruperea convorbirilor timp de o jumătate de oră, pentru a putea să se sfătuiască cu ceilalţi membri ai cabinetului, întrevederea a fost reluată la O, 35, dar numai pentru a se hotărî ammarea discuţiilor pentru a doua zi, la ora 10,00. La sfatul membrilor cabinetului britanic,

Chamberlain a cerut ca generalul Gamelin să vină pentru consultări la Londra.

În noaptea de 25/26 septembrie Eduard Beneš a făcut cunoscut Londrei şi Parisului că Praga considera Memorandumul lui Hitler inacceptabil.

„În faţa acestei n & i şi crude cereri, guvernul meu se simte dator să opună cea mai deplină rezistenţă şi aşa vom face, cu ajutorul lui Dumnezeu – se arată în nota pe care Jan Masaryk, reprezentantul Cehoslovaciei în Marea Britanie, a înmânat-D lordului Halifax. Naţiunea Sfântului Venceslav, a lui Jan Hus şi a lui

Thomas Masaryk nu va fi o naţiune de sclavi. Apelăm la cele două mari democraţii apusene, ale căror sfaturi le-am urmat întotdeauna, chiar împotriva propriilor noastre raţionamente, să stea alături de noi în această oră de încercare" 53

În dimineaţa zilei de 28 septembrie Neville Chamberlain a avut o întrevedere cu Édouard Daladier şi cu generalul Gamelin, cărora le-a adus la cunoştinţă că luând în consideraţie noile condiţii, create prin respingerea de către preşedintele Beneš a *Memorandumului* Berlinului, hotărâse să-l trimită în Germania pe consilierul său apropiat, Sir Horace Wilson, cu un mesaj adresat lui Hitler, în care propunea ca reprezentanţi ai guvernului german să se întâlnească cu reprezentanţi ai guvernului cehoslovac pentru a discuta situaţia şi a găsi o modalitate de transferare a regiunilor sudete Germaniei. În caz că răspunsul lui Hitler la acest mesaj ar fi fost nefavorabil, Wilson urma să prezinte dictatorului german un avertisment verbal că Franţa şi Marea Britanie vor lupta alături de Cehoslovacia.

Daladier a fost de acord atât cu termenii mesajului lui Chamberlain, a cărui copie o primise, cât şi cu cei ai avertismentului verbal.

La ora 11, 20 convorbirile anglo-franceze 54 au fost reluate, fiind prezente aceleaşi persoane ca în seara zilei precedente, mai puţin Horace Wilson, care fusese trimis în Germania. Generalul Gamelin a conferit, separat, cu

ministrul britanic pentru coordonarea serviciilor apărării, Sir Thomas Inskip, şi cu şeful statului major imperial britanic, lordul Gort.

Deschizând discuţia, Neville Chamberlain a declarat: «Este evident, acum, că situaţia merge foarte repede spre punctul culminant. Dl. Hitler va ţine deseară o cuvântare radiodifuzată. Fără nicio îndoială, esenţa acestui discurs va fi expunerea intenţiilor sale finale. Acum noi ştim că guvernul cehoslovac este hotărât să reziste. Guvernul francez a spus clar că dacă ei fac aceasta, el îşi va îndeplini obligaţiile sale din tratat. Noi am spus public de câteva ori că nu ne vom putea îngădui să vedem Franţa cucerită şi înfrântă de Germania, că noi îi vom acorda asistenţă dacă Franţa ar fi în pericol. Guvernul Majestăţii Sale a Regatului Unit nu are intenţia să retragă ceea ce a spus. Dar atâta timp cât mai rămâne cea mai slabă şansă pentru pace, nu trebuie să neglijăm nicio ocazie pentru a o salva». În această ordine de idei, el i-a informat pe cei prezenţi despre misiunea cu care Horace Wilson fusese trimis în Germania, precizând că nu-şi făcuse mari speranţe în legătură cu aceasta, dar «poate este o mică şansă ce ar putea să aibă ceva succes în special pentru că sunt mulţi chiar în Germania care se îndoiesc dacă miza merită riscul». În numele delegaţiei franceze, Édouard Daladier şi-a exprimat «întregul acord cu iniţiativa primului ministru, pe care o aprobă pe deplin».

Convorbirile anglo-franceze s-au încheiat la ora 12, 07 „după ce cele două părţi au adoptat următorul comunicat:

„O nouă întâlnire a avut loc în cursul dimineţii între miniştrii francezi şi britanici, în care s-a stabilit un acord deplin asupra tuturor problemelor. Generalul Gamelin, care a fost chemat pentru o consultaţie specială, a făcut o scurtă vizită primului ministru şi ulterior a avut o întrevedere cu ministrul pentru coordonarea apărării”.

Se părea că britanicii înţeleseseră, în sfârşit, că singurul mijloc pentru a pune stavilă planurilor lui Hitler *era adoptarea unei poziţii ferme. În dlipă-amiaza Zilei* dfi

26 septembrie Reginald Leeper, şeful Departamentului de presă al Foreign Office-ului (prieten cu Eden, unul dintre adversarii politicii de conciliere), a redactat un comunicat, pe care l-a adus la cunoştinţa presei: „Dacă, în ciuda tuturor eforturilor depuse de primul ministru britanic, Germania va ataca Cehoslovacia, rezultatul imediat va fi acela că Franţa va fi obligată să vină în ajutorul acestei din urmă ţări, iar Marea Britanie şi Rusia vor fi, desigur, alături de Franţa". În aceeaşi ordine de idei se înscriu şi instrucţiunile pe care Halifax le-a transmis lui Wilson *ia* ora 16, 10, în numele lui Chamberlain, prin care se cerea emisarului britanic să atragă foarte serios atenţia Berlinului că în caz de război Marea Britanie şi Franţa vor sprijini Cehoslovacia: „După plecarea dumneavoastră, francezii şi-au manifestat clar intenţia de a veni în ajutor Cehoslovaciei, prin acţiuni ofensive, dacă va fi atacată – glăsuiau respectivele instrucţiuni. Acest lucru ne-ar atrage şi pe noi în conflict; trebuie să se spună cancelarului absolut clar că aceasta este alternativa inevitabilă a unei soluţii paşnice". 55

Misiunea lui Sir Horace Wilson la Berlin

La ora 17,00, Sir Horace Wilson a fost primit în audienţă de Adolf Hitler, căruia i-a prezentat următorul mesaj 56 din partea lui Chamberlain:

„Dragul meu cancelar, în calitatea mea de mediator, eu am transmis guvernului cehoslovac nota pe care Excelenţa Voastră mi-a remis-o în cursul ultimei noastre întâlniri.

Guvernul cehoslovac mi-a" făcut cunoscut că [...] el găseşte inacceptibilă propunerea conţinută în nota Voastră, de evacuare imediată a teritoriului şi de ocupare imediată a numitului teritoriu de către trupele germane, înainte ca aceste operaţii să fie negociate şi chiar pune în discuţie termenele transferului [...] Întrucât cumpănesc clar consecinţele ce ar rezulta dintr-o ruptură a negocierilor şi recurgerea la o soluţie de forţă, cer Excelenţei Voastre să accepte ca reprezentanţii Germaniei să se întâlnească cu reprezentanţii guvernului cehoslovac

pentru a discuta imediat situaţia în faţa căreia ne găsim, în vederea găsirii unui acord cu privire la modul în care teritoriul trebuie să fie transferat. Eu sunt convins că aceste discuţii pot fi rapid încheiate, şi dacă dvs. şi guvernul cehoslovac o doriţi, sunt gata să trimit ia aceste discuţii şi un, reprezentant al guvernului britanic”.

După ce a citit mesajul, dictatorul nazist a declarat că propunerile erau fără valoare atâta timp cât guvernul cehoslovac refuza să accepte cererile formulate în *Memorandum*-ul predat de el lui Chamberlain la Bad Godesberg. Dacă Fraga accepta nota respectivă, negocierile directe germano-cehe pentru punerea la punct a detaliilor puteau să înceapă imediat57. Întrevederea s-a desfăşurat într-o stare de tensiune foarte ridicată, Hitler utilizând epitete deloc protocolare la adresa lui Beneš şi cehilor în general. Dar iată cum consemnează Paul Schmidt în memoriile sale întrevederea dintre Adolf Hitler şi Sir Horace Wilson: „În momentul când din citirea scrisorii reieşea că Chamberlain părea să sprijine punctul de vedere cehoslovac, Hitler, a cărui nelinişte crescuse din ce în ce mai mult, sări brusc în sus şi strigă: „nu mai are niciun rost să mai ducem tratative», alergând spre uşă ca şi când ar fi vrut cu tot dinadinsul să-i bruscheze pe diplomaţii străini, lăsându-i singuri în propriul său «cabinet de lucru. Era o scenă cât se poate de penibilă, mai ales când văzurăm că Hitler se opri brusc în faţa uşii, dându-şi seama, probabil, cât de imposibilă era comportarea sa şi se întoarse la locul său ca un băiat îmbufnat. Peste: câteva clipe îşi recapătă stăpânirea de sine, astfel că puteam continua citirea scrisorii. Când am terminat, Hitler explodă cu o astfel de vehemenţă cum n-am mai văzut la el nici înainte şi nici după aceea […] Sunt convins că urechile domnului Beneš şi ale tuturor cehilor trebuie să fi ţiuit atunci ca şi când *toate bisericile din Praga ar fi sunat* alarma în acelaşi timp; atât de vehement erau atacaţi şi blestemaţi de către Hitler, în timp ce bietul «factor poştal» –, Sir Horace Wilson, care adusese scrisoarea, vorbea atât de încet şi timid, încât vocea lui

abia se putea distinge lângă vocea zgomotoasă a lui Hitler. Tot timpul ruga să se păstreze calmul şi raţiunea, dar prin aceasta nu făcea altceva decât să aţâţe şi mai mult furia lui Hitler. Alături, ca pe o scenă laterală, se desfăşura o altă convorbire, tot atât de enervantă: Henderson cu Ribbentrop. Tema era aceiaşi: Beneš – teroristul şi cehii ca provocatori de război". 58

Dictatorul german nu s-a sfiit să ameninţe că nu va lăsa lucrurile să treneze şi va da ordin de invadare a Cehoslovaciei: «Fie prin tratative, fie prin folosirea forţei, la 1 octombrie teritoriul va fi liber – a subliniat Adolf Hitler; şi dacă nu am certitudinea că cehii îşi vor da acordul în următoarele două sau trei zile, s-ar putea prea bine ca teritoriul să fie curăţat de cehi înainte de 1 octombrie». El a precizat că aştepta un răspuns afirmativ din partea guvernului cehoslovac până miercuri, 28 septembrie, ora 14.

Tulburat de teribila stare de iritaţie a lui Hitler, emisarul britanic a hotărât, cu de la sine putere, încâlcind, deci, instrucţiunile primite, să nu-i prezinte avertismentul verbal trimis de Chamberlain referitor la atitudinea fermă a Marii Britanii şi a Franţei. El a comis, astfel, aceeaşi gravă eroare ca şi Henderson în ajunul discursului rostit de Hitler la Nürnberg.

În seara zilei de 26 septembrie Hitler a ţinut la Sporptalast din Berlin un discurs radiodifuzat, în care a lansat atacuri violente la adresa preşedintelui Beneš şi a Cehoslovaciei. Cu acelaşi prilej, dictatorul nazist a reafirmat că cedarea regiunilor sudete constituia ultima lui revendicare teritorială şi că nu va mai formula nicio altă pretenţie de revizuire a Tratatului de la Versailles. Mai mult încă, el a promis să garanteze integritatea teritoriului ce ar fi rămas statului cehoslovac: «Am dat asigurări şi le repet aici că atunci când această problemă va fi rezolvată, Germania nu va mai prezenta revendicări teritoriale în Europa, în plus, am dat asigurări domnului Chamberlain că din momentul în care Cehoslovacia dă soluţie problemei […] nu mă voi mai interesa de statul ceh. Garantăm, astfel,

Cehoslovaciei, că nu vrem cehi».

Dictatorul german şi-a încheiat cuvântarea ameninţând deschis, în auzul întregii lumi, că dacă Cehoslovacia nu răspunde favorabil pretenţiilor lui, atunci Germania va recurge la forţă: «Am făcut domnului Beneš o propunere... Rămâne ca el să decidă dacă va fi pace sau război 59».

În ziua de 27 septembrie, la ora 12, 15, Hitler a avut o nouă întrevedere cu Horace Wilson co. «Mă voi reîntoarce la Londra – a declarat emisarul britanic. Aveţi vreun mesaj pentru dl. Chamberlain?».

«Nu am altceva să exprim domnului Chamberlain decât mulţumirile mele, o dată în plus, pentru eforturile sale în favoarea păcii» – a răspuns sec dictatorul german.

Înainte de a se despărţi de Adolf Hitler, Horace Wilson a arătat că mai avea ceva de adăugat şi că se va strădui s-o facă în tonul pe care l-ar fi adoptat Chamberlain însuşi dacă ar fi fost prezent. Ridicându-se *încet* de pe scaun, el a declarat, apăsând fiecare cuvânt în parte?

11 – Agresiunile naziste din Europa în anii 1938 – 1939

«Mulţi englezi au dorinţa vie să intre în discuţii cu Germania asupra oricărei chestiuni pendinte între cele două ţări. Din cauza timpului scurt de care dispunem, eu nu vreau să enumăr în detaliu lista acestor chestiuni, ci mă limitez să spun că, după părerea engleză, reglementarea lor va avea ca urmare o îmbunătăţire generală a situaţiei economice. Din partea engleză dorinţa este deci foarte vie pentru o discuţie şi o înţelegere cu Germania. Eu îmi amintesc că dvs. aţi calificat într-o zi Anglia şi Germania drept bastioane împotriva pericolului unei dezagregări, care vine din răsărit. Eu însumi, ca şi alţi englezi, n-am uitat aceste cuvinte ale dumneavoastră. În zilele următoare, într-un răstimp de una sau două săptămâni, trebuie să se decidă orientarea lucrurilor şi în funcţie de această orientare, vor avea loc sau nu convorbiri anglo-germane. Situaţia este următoarea: ori Cehoslovacia acceptă nota şi totul va fi în ordine, ori o respinge şi atunci

nu. se cunoaşte când se va termina conflictul care ar rezulta. Dacă Germania atacă Cehoslovacia, Franţa – aşa cum Daladier i-a informat pe englezi şi cum a şi declarat public – îşi va onora angajamentele faţă de Cehoslovacia, angajamente pe care Germania le cunoaşte bine. Într-o asemenea eventualitate, dacă forţele armate franceze vor fi implicate într-un război cu Germania – ceea ce nu ştiu dacă va fi cazul –, Anglia se va simţi obligată să dea ajutor Franţei».

«Cuvintele *dacă forţele armate franceze vor fi implicate activ într-un război cu Germania* nu pot avea decât un singur sens, anume că Franţa va ataca Germania, căci Germânia nu are intenţia să atace Franţa» – a fost de părere Adolf Hitler.

«Având în vedere importanţa acestei declaraţii, ţin s-o mai repet o dată – a insistat emisarul britanic. Dacă cehii acceptă nota germană, totul va fi bine; dar dacă o resping şi Germania îi atacă, Franţa a declarat Angliei că;

Într-un asemenea caz, ea îşi va îndeplini angajamentele faţă de Cehoslovacia. Francezii îşi aleg întotdeauna cu grijă cuvintele şi pentru aceasta eu le repet exact în forma în care ei le-au exprimat. Ei nu au zis că vor ataca Germania, ci numai că îşi vor îndeplini angajamentele lor faţă de Cehoslovacia. Nu cunosc în ce formă şi le vor îndeplini. Dar dacă în îndeplinirea angajamentelor sale faţă de Cehoslovacia, Franţa va decide, totuşi, ca forţele ei armate să ia parte activă într-un război cu Germania, Anglia se va simţi obligată să ajute Franţa pentru motive pe care dvs. şi toţi cei care cunosc situaţia le înţeleg».

«Aceasta înseamnă, întrebuinţând o formulă concisă, că dacă Franţa atacă Germania, Anglia va ajuta Franţa – a constatat cancelarul Reichului. Este deci verosimil că într-o săptămână ne vom afla în război. Căci dacă Cehoslovacia respinge nota germană, eu sunt ferm decis să zdrobesc această ţară. Atunci Franţa va ataca, probabil, Germania şi cum Anglia va ajuta Franţa, războiul va fi declanşat. Eu repet că cehii au de ales între a accepta şi a refuza. Eu

presupun că ei vor refuza, ştiind bine că în acest caz pot conta pe sprijinul Angliei şi al Franţei. Dacă cehii resping nota, voi distruge Cehoslovacia. Franţa va ataca atunci Germania, Anglia va ajuta Franţa şi de acum într-o săptămână va izbucni războiul general».

Sir Horce Wilson voia să continue convorbirea, dar ambasadorul Nevile Henderson l-a sfătuit să renunţe. În vreme ce-şi lua rămas bun de la Hitler, Horace Wilson a ţinut totuşi să-i spună că «trebuie să se evite catastrofa cu orice preţ» şi că «va încerca din nou să-i aducă pe cehi la raţiune».

În aceeaşi seară, dictatorul german a adresat lui Chamberlain un nou mesaj 61, în care, deşi utiliza un ton mult mai împăciuitor decât cel folosit la întrevederile cu Horace

Wilson, continua să acuze guvernul cehoslovac că, prin refuzul de a satisface clauzele memoriului de la Bad Godesberg, împingea, în mod deliberat, evoluţia evenimentelor spre o conflagraţie mondială.

Un nou plan britanic

La Londra, Neville Chamberlain a făcut noi paşi pentru a ieşi în întâmpinarea dorinţelor naziştilor. Încă din seara zilei de 26 septembrie, citind discursul lui Hitler de la Sporptalast, el şi-a dat seama că nu va reuşi să-i determine pe cehi să se aşeze „ia masa tratativelor1 cu reprezentanţii guvernului german, în condiţiile când dictatorul nazist nu înceta să ameninţe că va recurge la forţă pentru realizarea ţelurilor sale expansioniste. Cum Chapiberlain dorea să evite cu orice preţ declanşarea războiului, într-o declaraţie dată publicităţii chiar în aceeaşi seară, el s-a angajat, în numele guvernului britanic, să oblige Praga să predea Germaniei regiunile sudete: «Cancelarul nu crede că promisiunile făcute vor fi ţinute. Aceste promisiuni n-au fost făcute direct guvernului german, ci guvernelor englez şi francez. *Vorbind în numele guvernului britanic, declar că ne considerăm moralmente responsabili de executarea loială şi deplină a acestei promisiuni şi că noi suntem dispuşi să garantăm că ele vor*

fi îndeplinite cu o promptitudine rezonabilă, cu condiţia ca guvernul german să accepte ca stabilirea termenului şi condiţiilor transferului să aibă loc prin discuţii şi v, a *prin forţă* G2».

Dându-şi seama că pe Hitler îl preocupa în primul rând stabilirea unor termene „strânse" de evacuare a regiunilor sudete, în ziua de 27 septembrie, la ora 18, 45, guvernul britanic a prezentat un nou plan 03 care prevedea:

1. Trupele germane vor ocupa regiunile Eger şi Asch, în afara liniilor de fortificaţii cehe, la 1 octombrie 1938.

2. Plenipotenţiarii germani şi cehi se vor întâlni eu un reprezentant al guvernului britanic, într-un oraş din regiunea sudetă, la 3 octombrie. Reprezentantul britanic va avea acelaşi drept de vot ca şi colegii săi german şi ceh.

3. În aceeaşi zi se va reuni o comisie internaţională de frontieră formată din germani, cehi şi britanici.

Tot în ziua respectivă vor sosi observatori, şi dacă este posibil, o comisie britanică. Patru ofiţeri britanici vor putea fi adăugaţi ulterior; observatorii, comisia şi militarii vor fi plasaţi sub autoritatea comisiei internaţionale a frontierelor.

Plenipotenţiarii german, ceh şi britanic vor avea sarcinile: a) de a lua măsuri pentru retragerea imediată a trupelor şi a poliţiei de stat cehe; b) da a defini liniile generale ale regimului de protecţie a minorităţilor rămase în teritoriile cedate, astfel încât să fie salvgardat dreptul lor de opţiune, precum şi de a-şi retrage bunurile: măsuri similare vor fi luate şi faţă de minoritatea germană din noua Cehoslovacie; c) de a redacta, pe baza planului anglo-francez, instrucţiuni concrete destinate comisiei internaţionale în vederea demarcării cât mai grabnice a noilor frontiere.

4. Trupele germane vor intra în zona delimitată pentru care împuterniciţii se vor fi declarat în întregime de acord. S-ar păţea să fie vorba de întregul teritoriu; dar e posibil ca la 10 octombrie să fie încă prea devreme, deoarece, în cazul că forţele cehoslovace nu ar fi retrase

complet la data respectivă s-ar putea ajunge la o întâlnire a lor cu forţele germane, ceea ce este de temut. Totuşi, comisia internaţională a frontierelor va trebui să stabilească traseul definitiv al frontierei până la 31 octombrie cel mai târziu, iar la acea dată trupele şi poliţia cehe să se găsească deja retrase dincolo de acea frontieră.

5. Confexinţa împuterniciţilor va examina dacă au fost încheiate acorduri pentru ratificarea frontierelor delimitate de comisia internaţională astfel încât să corespundă mai bine cerinţelor locale, geografice şi economice, ale diverselor regiuni. În acest scop ea va trebui să examineze necesitatea sau oportunitatea plebiscitelor locale.

6. Îndată ce va fi posibil se vor deschide negocieri între Germania, Marea Britanie, Franţa şi Cehoslovacia cu scopul: a) de a stabili măsuri comune pentru demobilizarea şi retragerea trupelor; b) de a revizui actualele tratate încheiate de Cehoslovacia şi de a institui un sistem de garanţie comună pentru noua Cehoslovacie.

În aceeaşi seară noul plan britanic a fost trimis ambasadorilor Eric Phipps şi Basil Newton pentru a v obţine asentimentul guvernelor Franţei şi Cehoslovaciei. Având în vedere că războiul putea izbucni din oră în oră, înainte ca planul britanic să fi fost pus în aplicare, Halifax i-a cerut lui. Phipps să insiste pe lângă Bonnet ca Franţa să se declare de acord că nu va întreprinde nicio acţiune cu caracter ofensiv contra Germaniei decât „după o prealabilă consultare şi înţelegere” cu Marea Britanie 6<, Cunoscând faptul că Hitler îl asigurase pe Wilson că nu va lua iniţiativa unui atac împotriva Franţei, demersul lui Halifax urmărea să-i reţină pe francezi de la o astfel de acţiune şi să-i împiedice, astfel, să-şi îndeplinească obligaţiile faţă de Cehoslovacia în caz că Reichul recurgea la invadarea acestei ţări.

Georges Bonnet şi-a dat consimţământul la propunerea lui Halifax. Mai mult încă, el a fost de părere că propunerile britanice nu erau suficient de cuprinzătoare pentru a-i satisface pe germani şi a propus ca ambasadorul

francez la Berlin, André François Poncet, să facă un alt demers, şi să ofere, în numele Franţei, ocuparea de către germani a unei porţiuni mai întinse din teritoriul Cehoslovaciei 65

Sub presiunile conjugate ale Londrei şi Parisului, cărora li s-a alăturat şi Washingtonul, conducătorii Cehoslovaciei au abandonat poziţia de respingere a cererilor germane şi, într-o întrevedere cu Basil Newton, Kamil Krofta s-a declarat favorabil planului britanic. Referindu-se la motivele care l-au determinat până la urmă să cedeze, Eduard Beneš a declarat la 10 decembrie 1942: „Când mi-au fost comunicate pretenţiile lui Hitler le-am transmis Marii Britanii, Uniunii Sovietice şi S.U.A., le-am declarat că suntem gata de război, şi le-am întrebat dacă şi ele sunt pregătite să intre în război. Ştiam că voi pierde un milion de soldaţi, iar Cehoslovacia va fi distrusă. Eram pregătit pentru toate acestea. Eram gata să şi mor. Ce mi-au răspuns însă marii aliaţi! […] Mi-au spus că nu am voie să provoc un conflict, că trebuie să cedez şi astfel să salvez Europa, că acestea ar fi ultimele pretenţii ale lui Hitler şi că ele trebuie îndeplinite dacă se doreşte salvarea păcii. Tuturor le-am răspuns că cedarea mea nu va înlătura criza. Ea va fi doar începutul unei noi crize. Am semnalat tuturor că armata cehoslovacă este bine, pregătită şi înarmată şi că, dacă voi ceda, tot acest material de război va cădea în mâinile Germaniei, că fabricile cehoslovace vor livra tunuri care vor distruge oraşele Franţei şi Angliei. Totul a fost în zadar. Toţi mi-au cerut să cedez” 6G.

Odată obţinut acordul guvernelor de la Paris şi Praga, la ora 23,00, Nevile Henderson a avut o întrevedere cu Ernst Weizsäcker, secretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine al Reichului, căruia i-a înmânat planul britanic, cu rugămintea de a fi transmis Führerului. Într-o scrisoare destinată lui von Ribbentrop, predată concomitent, Henderson preciza că planul britanic constituia „cea mai *bună cale de a asigura* transferul ordonat al teritoriilor pe care guvernul ceh s-a declarat gata să le cedeze”.

Weizsäcker a refuzat să se angajeze în vreun fel, mulţumindu-se să declare că va înainta planul respectic lui Hitler; el a lăsat, totuşi, să-i scape, că, după părerea lui, cancelarul «nu va voi sau nu va putea să ia în considerare planul britanic» C7.

Între timp, în seara aceleiaşi zile, Chamberlain s-a adresat prin radio naţiunii. Afirmând că nu va părăsi speranţa „într-o soluţie pacifică1, şi nici nu-şi va înceta eforturile efective în vederea păcii, atâta vreme cât va mai rămâne cea mai mică şansă de pace, primul ministru britanic a declarat că este gata să meargă pentru a treia oară în Germania nazistă, să trateze cu Adolf Hitler, dacă prin aceasta se putea îndepărta pericolul războiului. Lui Nevilie Chamberlain îi lipsea însă exact calitatea care-l putea impresiona pe Hitler, şi anume voinţa de a se opune agresiunii. În discursul radiodifuzat din seara zilei de marţi 27 septembrie, el a lăsat clar să se înţeleagă că Marea Britanie nu va intra în război din cauza Cehoslovaciei: «Oricare ar fi simpatia noastră pentru mica naţiune care se află în faţa unui mare şi puternic vecin, noi nu vom putea, în toate împrejurările, să ne angajăm a arunca totalitatea Imperiului britanic numai pentru ea. Dacă vom avea să ne batem, aceasta ar trebui să fie pentru probleme mai vaste decât cea care se pune [...] Războiul este groaznic şi trebuie să ne asigurăm, înainte de a ne angaja în el, că într-adevăr sunt în joc cauze mari şi că chemarea de a risca totul pentru apărarea lor este realmente irezistibilă, odată cântărite toate consecinţele [...] Atâta vreme cât războiul nu a început rămâne speranţa de a-l împiedica şi ştiţi că voi lucra pentru pace până în ultimul moment” 68.

În vreme ce primul ministru îşi rostea discursul la radio, Duff Cooper a dat, din proprie iniţiativă, ordinul de mobilizare a flotei. Când a fost informat de această măsură, Chamberlain mai întâi s-a împotrivit, dar până la urmă a aprobat-o şi s-a declarat de acord să i se facă o largă publicitate.

Spre o conferinţă internaţională

Ziua de 28 septembrie s-a scurs într-o stare de

tensiune extremă deoarece la ora 14 expira ultimatumul lui Hitler adresat cehilor.

Dimineaţa, la ora 4, Quai d'Orsay-ul (Georges Bonnet) a dat instrucţiuni ambasadorului André François-Poncet să întreprindă un demers suplimentar la Wilhelmstrasse. După ce l-a pus la curent pe omologul său britanic cu instrucţiunile primite, la ora 8, 30 ambasadorul francez a telefonat lui Weizsäcker, solicitând să fie primit în audienţă de Adolf Hitler pentru a-i prezenta un plan francez de reglementare a pretenţiilor germane. «Guvernul francez ar dori să facă încă un* efort pentru a preîntâmpina o nenorocire iminentă – a consemnat Weizsäcker într-o notă09 întocmită pe marginea convorbirii cu André Fracois-Poncet. Ar fi vorba de o propunere care ar merge mai departe decât tot ceea ce guvernele britanic şi francez au prezentat până acum. În mare, propunerea ar sugera *ocuparea de către trupele germane a celor patru, laturi ale cadrilaterului Boemiei, inclusiv a teritoriilor cuprinzând fortificaţiile cehe*. Trupe de supraveghere cehe ar fi totuşi menţinute în aceste lucrări. Executarea fără tulburări a acestei ocupaţii ar fi plasată sub garanţia guvernului francez. Propunerea constituie o noutate nu numai în sensul că merge mai departe decât ceea ce ni s-a propus până acum, dar şi prin faptul că cehii încă nu o cunosc.

Noi, germanii, suntem consultaţi primii. Dacă am fi de acord, guvernul francez ar invita Cehoslovacia să se declare, la rândul ei, de acord. Dacă ea va refuza, Franţa va trage din acest refuz consecinţe pe care nu crede necesar1 *Să* le *precizeze*.» André François-Poncet a fost primit de Hitler la ora 11, 15; dictatorul german n-a acceptat propunerile guvernului francez, dar nici nu le-a respins, rezervându-şi dreptul de a răspunde mai târziu.

Tot în dimineaţa zilei de 28 septembrie, la Londra, Sir Horace Wilson a avut o întrevedere cu Fritz Hesse, ataşatul de presă german, căruia i-a declarat că dacă Germania era dispusă să cedeze în privinţa formei pe care s-o îmbrace transferul regiunii sudete, Marea Britanie se

angaja să-i determine pe cehi şi pe francezi să accepte toate cererile Berlinului: «Actualul proiect german este considerat, din punct de vedere psihologic, ca o aplicare a forţei brutale, pentru că el dă impresia de oprimare a libertăţii unui popor – a relevat Horace Wilson. Guvernul britanic este gata să dea, în fapt, satisfacţie tuturor cererilor dvs., în afară de cea care priveşte ocuparea militară, totalmente insuportabilă. Orice altă formă de ocupaţie, fie de către poliţie, fie de către trupe engleze, este, dimpotrivă, posibilă. Dacă nu se va putea obţine din partea domnului Hitler ca el să renunţe la acceptarea integrală a proiectului său, Anglia va intra în război împotriva Germaniei [...] Dar, dacă dvs. aţi ceda *în formă*, guvernul britanic ar fi gata să impună cehilor şi francezilor acceptarea efectivă a tuturor cererilor dvs. [...] Nimic nu este mai agreabil Marii Britanii decât o capitulare a cehilor care să vină chiar de la ei înşişi». 70 Cu acelaşi prilej, consilierul lui Chamberlain a insistat ca Berlinul să nu recurgă la măsuri de ordin militar împotriva Cehoslovaciei, deoarece dacă trupele se puneau în mişcare, cu siguranţă se ajungea la război.

Fritz Hasse a fost de părere că pentru a obţine acordul lui Hitler ar fi nevoie de un nou mediator şi a sugerat să se facă apel la dictatorul italian Benito Mussolini.

Horace Wilson s-a declarat de acord că intervenţia lui Mussolini putea fi eficace acolo unde primul ministru Chamberlain şi el însuşi nu reuşiseră. De altfel, Fordign Office-ul îl autorizase deja, în cursul nopţii, pe ambasadorul britanic la Roma, lordul Perth (Sir Eric Drummond), să discute cu Ciano această chestiune. Aşa că la ora când Wilson discuta cu Hesse despre posibilitatea intervenţiei lui Mussolini, acelaşi subiect era dezbătut la Roma între Galeazzo Ciano şi lordul Perth.

«Nu-i timp de pierdut; este o chestiune de ore, nu de zile" – a exclamat Ciano după ce l-a ascultat pe ambasadorul britanic şi a plecat în grabă spre Palazzo Venezia să-l informeze pe socrul său *7 l*.

Sfătuit şi ajutat de principalul său consilier, Sir Horace Wilson, Chamberlain a întreprins noi demersuri, atât la Berlin cât şi la Roma, solicitând celor doi dictatori să fie de acord cu organizarea unei conferinţe internaţionale care să discute şi să decidă modalitatea transferului regiunii sudete.

La ora 11.30 Halifax a telegrafiat lui Nevile Henderson să – solicite imediat o întrevedere lui Hitler şi să-i înmâneze următorul mesaj 72 din partea lui Chamberlain:

„După citirea scrisorii dvs. am fost sigur că puteţi obţine toate cererile esenţiale fără război şi fără amânare. Sunt gata să vin imediat la Berlin pentru ca să discutăm, împreună cu dumneavoastră şi cu reprezentanţi ai guvernului ceh – iar dacă doriţi şi cu reprezentanţi ai Franţei şi Italiei –, modalitatea transferului. Sunt convins că într-o săptămână am putea ajunge la un *acord*. *Deşi* suspectaţi atât de mult intenţiile guvernului de la Praga, nu puteţi să vă îndoiţi de posibilitatea guvernului britanic şi francez de a face ca aceste promisiuni să fie îndeplinite corect, pe deplinşi imediat. După cum ştiţi, eu am arătat public că suntem gata să garantăm că ele vor fi astfel îndeplinite. Nu pot să cred că dumneavoastră vă veţi lua răspunderea începerii unui război mondial, care poate distruge civilizaţia, din cauza câtorva *zile de* aminare în reglementarea acestei probleme de lungă durată

Concomitent a fost transmis lordului Perth, la Roma, an mesaj 73 pentru Benito Mussolini:

„Am adresat astăzi un ultim apel domnului Hitler de a se abţine de la folosirea forţei în reglementarea problemei sudete […] M-am oferit să merg imediat la Berlin să discut aranjamentele cu reprezentanţii germani şi cehi şi, dacă cancelarul doreşte, cu cei ai Italiei şi Franţei. Nădăjduiesc că Excelenţa Voastră îl va informa pe cancelarul Germaniei că este dispus să fie reprezentat şi să-i recomande să fie de acord cu propunerea mea care va salva popoarele noastre de la război”.

Demersurile britanicilor au fost primite favorabil la

Roma. După cum am arătat în capitolele precedente, încă de la 26 mai Ciano îl asigurase pe ambasadorul german cu privire la „dezinteresul" Italiei faţă de soarta Cehoslovaciei, precum şi de completa „solidaritate" a Romei cu Berlinul. Când, în septembrie, criza cehă intra în faza ei culminantă, guvernul german n-a furnizat, totuşi, italienilor nicio informaţie asupra intenţiilor sale şi nici cu privire la tratativele purtate cu guvernul britanic. Cu toate acestea, Mussolini continuase să susţină acţiunea germană printr-o exuberanţă verbală, oferind aliatului său de la nord de Alpi o solidaritate ce sfârşise prin a-i mira chiar şi *p z* germani Astfel, într-un discurs rostit la 18 septembrie la Trieste, susţinând punctul de vedere al lui Hitler, dictatorul italian declarase: «Dacă se va crea pentru sau contra Cehoslovaciei un front universal, trebuie să se ştie că locul Italiei este ales» 74. Iar la 26 septembrie, într-un alt discurs, pronunţat la Verona, Mussolini afirmase: «Este zadarnic să mai încerce diplomaţii să salveze ceea ce s-a făcut la Versailles. Europa care a fost clădită la Versailles este în agonie. Soarta ei se decide săptămâna aceasta». 75

În pofida unor astfel de declaraţii, se pare că Mussolini nu era, totuşi, hotărât să intre în războiul care se profila. În orice caz, Italia nu era pregătită de luptă. Abia la 27 septembrie Mussolini a dat dispoziţii pentru un început de mobilizare, care ar fi permis Italiei, în primul moment, neutralitatea armată. Având în vedere această situaţie, este probabil că intenţia sa era mai degrabă de a contribui, printr-o atitudine ameninţătoare, la capitularea Cehoslovaciei şi a democraţiilor occidentale în faţa presiunilor Berlinului. Această interpretare este confirmată şi de graba cu care el a acceptat misiunea de „mediator" propusă de Chamberlain la 28 septembrie, misiune ce-i permitea să contribuie la „rezolvarea" crizei sudete, fără război, în favoarea Germaniei. Într-adevăr, Attolico a primit indicaţii să ceară de urgenţă audienţă Führerului şi să propună amânarea cu 48 de ore a acţiunii pe care o plănuia. Cu acelaşi prilej, ambasadorul italian l-a asigurat pe Hitler că oricare ar fi decizia pe care o va

adopta, Mussolini va fi alături de el. 76

Tot în dimineaţa zilei de 28 septembrie Hitler a primit o telegramă 77 din partea preşedintelui Statelor Unite ale Americii, Franklin Delano Roosevelt, în care acesta insista ca negocierile să fie continuate fără întrerupere până la *găsirea* unei soluţii „echitabile şi constructive”.

În asemenea condiţii, Hitler s-a declarat de acord cu propunerea lui Chamberlain. La ora 15, 15 Henderson i-a telefonat lui Cadogan pentru a-i aduce la cunoştinţă că Führerul îl invita pe primul ministru britanic să se întâlnească cu el la München. Invitaţii similare au primit şi *Benito Mussolini şi Édouard Daladier*.

Capitolul V

DRAMA CEHOSLOVACIEI

În seara zilei de 28 septembrie, Benito Mussolini, însoţit de Ciano şi de alţi colaboratori, a plecat cu un tren special spre München. A doua zi, dimineaţa, s-au îndreptat spre aceeaşi destinaţie, dar cu avionul, şi primii miniştri ai Marii Britanii şi Franţei. Neviile Chamberlain a luat cu sine pe consilierul său apropiat Horace Wilson, pe lordul Dunglass, secretar particular parlamentar al primului ministru –, pe Frank Trelawney Arthur Ashton-Gwatkin, care făcuse parte din Misiunea Runciman în Cehoslovacia, şi pe William Strang, şeful departamentului Europa Centrală din Foreign Office, în vreme ce Édouard Daladier era însoţit de Alexis Leger, secretar general la Quai d’Orsay. Pe aeroportul Heston, unde la sugestia lui John Simon venise întregul cabinet, pentru a-i face „o surpriză plăcută”, Chamberlain nu şi-a ascuns optimismul că va ajunge la o înţelegere cu Hitler, declarând corespondenţilor de presă şi de radio: – <Când eram copil îmi spuneam: dacă nu izbuteşti prima dată, încearcă din nou, şi încă o dată, şi încă o dată. Iată ce fac şi acum». 1

La ora 9, 24, trenul lui Mussolini a sosit în gara Kufstein, unde dictatorul italian a fost întâmpinat de Hitler. Mussolini, Ciano şi însoţitorii lor s-au urcat între &ul lui

Hitleryân care se mai aflau Rudolf Hess. generalul

Wilhelm Keitel şi alte oficialităţi naziste. Pe traseul Kufstein-Miinchen, unde au ajuns cu câteva minute înainte de ora 11, cei doi dictatori au pus la punct ultimele amănunte de regie ale tragediei ce avea să se joace în după-amiaza *aceleiaşi zile*.

La ora 11, 15 a aterizat pe aeroportul Oberwienfeld avionul care-l aducea pe Édouard Daladier, iar la 11.57 cel cu care călătorea delegaţia britanică. Atât Daladier, cât şi Chamberlain au fost salutaţi, la sosire, de Joachim von Râbbentrop. Francezii au fost găzduiţi la hotelul *Cele patru anotimpuri*, iar englezii la hotelul *Regina*.

În aceeaşi dimineaţă a sosit la München şi un reprezentant al guvernului horthyst, István Csâky, care a luat imediat legătura cu italienii, solicitându-le sprijinul pentru rezolvarea pretenţiilor revizioniste ale Budapestei

Conferinţa cvadripartită de la München

Conferinţa de la München 2 a început la ora 12, 45 la *Führerhaus* (Casa Führerului). Hitler şi Mussolini erau acompaniaţi de miniştrii de externe, Joachim von Ribbentrop şi Galeazzo Ciano, în vreme ce Chamberlain şi Daladier aveau ca însoţitori pe Horace Wilson, respectiv pe Alexis Leger.

Deschizând discuţia, Hitler a exprimat şefilor de guvern prezenţi mulţumiri pentru „bunăvoinţa de a fi răspuns invitaţiei de a veni la München 1, după care a intrat direct în tratarea subiectului conferinţei – rezolvarea urgentă a pretenţiilor Berlinului de încorporare la Reich a germanilor sudeţi. „Precizarea11 făcută de dictatorul german, încă de la primele cuvinte, după care «existenţa Cehoslovaciei, în forma sa actuală, este un pericol pentru pacea europeană», era menită să demonstreze interlocutorilor săi hotărârea Berlinului de a recurge la forţă în caz că, nu i se dădea satisfacţie. În aceeaşi ordine de idei Führerul nazist a continuat arătând: – «Pentru a rezolva problema, oamenii de stat responsabili din Europa s-au întrunit la München şi eu constat că divergenţele de păreri sunt insignifiante: de o parte, sunt de acord asupra cedării teritoriului către Germania, iar de altă parte,

Germania nu revendică nimic altceva decât acest teritoriu […]. În discursul meu de la Sporptalast am declarat că la 1 octombrie voi intra în Cehoslovacia, în orice caz. Mi s-a răspuns că aceasta ar avea caracterul unui act de violenţă. Problema care se pune este de a face în aşa fel ca actul respectiv să nu aibă un asemenea caracter […]. Se poate discuta asupra modalităţii transferului, dar trebuie să se acţioneze rapid. Forţele armate nu pot rămâne faţă în faţă la infinit». «Mulţumesc Führerului pentru invitaţia de a participa la această consfătuire – a declarat Chamberlain. De asemenea, mulţumesc şi Ducelui, a cărui iniţiativă, dacă am înţeles bine, a contribuit în bună măsură la organizarea dezbaterii de astăzi. Întâlnirea dă Europei un nou răgaz, atunci când ieri încă catastrofa părea iminentă. Eu îmi dau seama perfect că trebuie acţionat repede şi sunt deosebit de bucuros că Führerul a declarat că vrea să procedeze în ordine şi să nu folosească violenta. Dacă se abordează problema în acest spirit, cu siguranţă se ajunge la rezultate».

«Teoretic acordul este deja realizat şi acum este vorba, pur şi simplu, de a pune în practică acest acord teoretic – a fost de părere Mussolini, intervenind, la rândul său, în discuţie. Factorul timp joacă aici un rol primordial. Orice amânare constituie o sursă de pericole […] Mai bine să se ajungă de astăzi ia un acord, pentru că o amânare chiar de 24 de ore ar provoca o nouă nelinişte şi neîncredere». Spunând aceste cuvinte, dictatorul italian a prezentat textul unor „propuneri italiene” de reglementare a pretenţiilor germane, propuneri ce au servit ca „bază” a discuţiilor ulterioare şi a acordului semnat de cei patru şefi de guverne. Cât de „italiene” erau aceste propuneri aflăm din mărturia pe care Erich Kordt, unul dintre consilierii ataşaţi *Ministerului Afacerilor Străine al Reichului*, *a* făcut-o la Nürnberg, la 4 iulie 1948, în faţa tribunalului militar U.S. IV: «Weizsäcker elaboră cu Neurath şi Göring o notă scurtă privind condiţiile posibile ale unui compromis pe baza unui plebiscit organizat în diferite regiuni şi a unor date de evacuare în cazul în care rezultatele plebiscitului

ar fi favorabile Germaniei. Göring supuse proiectul lui Hitler, care parcurse rapid hârtia şi spuse: „Bine. este acceptabil”. Această hârtie are o semnificaţie specială, căci imediat după aceea mi s-a cerut s-o dau la tradus în franceză lui Sehmidt. Secretarul de stat a comunicat-o ambasadorului Attolico, Attolico plecă în mare grabă să-l întâlnească pe Mussolini, aflat în drum spre München. Când discuţiile de la Mâinehen se deschiseră, spre marea surpriză a lui Ribbentrop şi a altor persoane prezente, Mussolini prezentă această sugestie ca fiind a sa, într-o asemenea manieră, încât întreaga conferinţă de la München se desfăşură pe baza acestei note». 3 După ce Mussolini îşi expuse propunerile, care, după cum am văzut, fuseseră formulate de germani, urmă la cuvânt Édouard Daladier: «Sunt bucuros de-a avea ocazia să vă întâlnesc – declară el adresându-se lui Hitler. De altfel, această întâlnire fusese mai de mult proiectată, însă împrejurările au împiedicat mereu ţinerea ei. Dar mai bine mai târziu decât niciodată, cum zice un proverb francez. Ţin să omagiez şi demersul domnului Mussolini, care va conduce, sper, la soluţionarea chestiunii. Apreciez în mod deosebit expunerea sa obiectivă şi realistă pe care o accept ca bază de discuţii. Aceasta nu înseamnă, bineînţeles, că eu subscriu întru totul la cele expuse de dl. Mussolini, pentru că trebuie să se ţină, totuşi, cont de considerentele economice, pentru a evita să depui germenele unor noi războaie. Rămâne, prin urmare, să reglementăm chestiunea organizării plebiscitului şi aceea a delimitării teritoriului. Menţionez doar aceste puncte pentru că nu am studiat încă serios proiectul ce mi-a fost dat spre lectură. Dar sunt gata de pe acum să accept acest proiect ca bază de discuţii».

«Şi eu sunt de acord cu proiectul domnului Mussolini – a interimit premierul britanic. De altfel, eu însumi m-am gândit la o soluţionare într-un mod analog. În chestiunea garanţiei cerute Angliei, eu aş fi bucuros să mă pot consulta cu un reprezentant al guvernului ceh. Şi aceasta pentru că Anglia, natural, nu poate să-şi asume garanţia ca

teritoriul va. fi evacuat la 10 octombrie şi că nicio distrugere nu va avea loc dacă nu am o promisiune a guvernului ceh în acest sens».

La această remarcă a premierului britanic, Hitler a intervenit imediat, arătând că nu-l interesa o astfel de promisiune din partea guvernului ceh, deoarece acesta era pe cale de a proceda, chipurile, la distrugeri. Problema care se pune – a spus Führerul nazist – este cum să determini guvernul ceh să accepte proiectul, deoarece cehii pretind că nu pot evacua înainte ca noi fortificaţii să fie construite şi ca deciziile de natură economică să fie luate.

«Guvernul francez nu va tolera în această afacere nicio manevră dilatorie a guvernului ceh – a dat asigurări Daladier. Guvernul ceh şi-a dat cuvântul, trebuie să-l respecte. În niciun caz nu se poate admite amânarea evacuării teritoriului până la realizarea noilor fortificaţii. Această idee nici nu mai trebuie discutată, deoarece guvernul ceh primeşte garanţii în schimbul acestor cesiuni.» Primul ministru francez s-a alăturat părerii lui Chamberlain că era oportun să fie prezent la discuţii şi un reprezentant ceh, care să poată fi consultat dacă ar fi fost cazul. Aceasta mai ales pentru a evita dezordinile ce ar fi *putut să se producă cu ocazia unei afaceri atât de* delicate cum era cedarea de teritorii.

Hitler s-a opus însă din nou acestei sugestii pretextând că «dacă trebuie să cerem aprobarea guvernului ceh pentru fiecare amănunt nu se poate spera într-o soluţie înainte de 14 zile». De altfel – a continuat el – în proiectul Ducelui era prevăzută o comisie din care să facă parte şi un reprezentant al guvernului ceh.

«Nici eu nu sunt de părere că trebuie să mai aşteptăm mult timp – a fost părerea lui Chamberlain. Dar, înainte de a asuma o garanţie, am nevoie să ştiu dacă pot s-o ţin şi pentru aceasta aş fi bucuros să am în camera vecină un reprezentant de la Praga pentru a obţine asigurări de la el».

«N-am avut la îndemână un reprezentant ceh care să

fie calificat pentru a vorbi în numele guvernului său – a răspuns Adolf Hitler, care refuza cu încăpăţânare să admită consultarea guvernului de la Praga. Ceea ce mă interesează este să ştiu ce se va întâmpla dacă guvernul ceh nu acceptă propunerile marilor puteri.»

În acest moment al dezbaterii a intervenit din nou şi Mussolini sprijinind punctul de vedere al lui Hitler: «Nu mi se pare posibil să aşteptăm un reprezentant ceh. Marile puteri trebuie să ia garanţia morală că evacuarea va avea loc şi că nu vor fi provocate distrugeri. Ele trebuie să comunice la Praga că guvernul ceh trebuie să accepte cererile şi că în caz de refuz va avea de suportat consecinţe militare. Este vorba de un fel de cerere a marilor puteri ca teritoriul să nu fie transformat în deşert înainte de a fi transferat.»

«Eu aş dori, totuşi, prezenţa unui reprezentant ceh – a insistat primul ministru britanic. În ceea ce priveşte termenele prevăzute de dl. Mussolini, ele mi se par rezonabile. Sunt gata să subscriu la ele şi să informez guvernul ceh că trebuie să le accepte. Dar nu pot să-mi asum nicio garanţie înainte de a şti dacă guvernul ceh va onora proiectul nostru.» De altfel – a continuat Chamberlain – câteva chestiuni speciale rămâneau să fie lămurite: care vor fi competenţele comisiei internaţionale şi sub ce regim va fi plasat teritoriul evacuat? în această ordine de idei, el şi-a exprimat credinţa că Hitler va menţine aici ordinea şi va face ce este necesar ca locuitorii ostili anschlussului cu Germania să nu fie persecutaţi.

«În teritoriile cedate Germaniei vor fi aplicate legile germane» – a precizat Hitler, refuzând să dea vreo asigurare în privinţa statutului locuitorilor ostili anschlussului regiunilor sudete. După care dictatorul german a trecut la problema care-l preocupa în mod deosebit şi anume de a şti dacă chestiunea, în ansamblul ei, era apreciată ca «un conflict germano-ceh» care să fie reglementat de cele patru mari puteri occidentale. «Dacă se consideră că este o problemă europeană, atunci marile puteri trebuie să arunce autoritatea lor pe talgerul

balanţei şi să garanteze că transferul va avea loc în mod regulat – a cerut Adolf Hitler. Căci, în ipoteza că guvernul ceh respinge proiectul, este clar că cea mai înaltă autoritate morală ce poate exista, adică aceea exprimată prin semnătura celor patru oameni de stat reuniţi în prezent, nu va fi de ajuns. În această ipoteză doar întrebuinţarea forţei poate reglementa chestiunea.» Cu alte cuvinte, Hitler cerea „binecuvântarea" anglo-francezilor pentru o acţiune în forţă împotriva Cehoslovaciei în cazul că guvernul de la Praga ar fi refuzat să se supună judecăţii „celor 4 mari".

«Eu nu am nimic de obiectat la termenii propuşi – a asigurat încă o dată Chamberlain. Chestiunea cehă este o problemă europeană şi marile puteri au nu numai dreptul, dar şi datoria s-o rezolve. Ele trebuie să vegheze ca guvernul ceh să nu refuze evacuarea din nesocotinţă sau încăpăţânare.» Ca o dovadă a faptului că dorea să fie utilizată autoritatea, marilor puteri, Chamberlain a propus ca proiectul lui Mussolini să fie distribuit şi să se întrerupă, pentru scurt timp, şedinţa, pentru a da posibilitatea studierii documentului.

În ceea ce mă priveşte, eu mi-am luat deja responsabilităţile la Londra, când am acceptat principiul unei cedări a teritoriilor germanilor sudeţi fără consultarea guvernului ceh – a declarat Daladier. Dacă aducerea unui reprezentant de la Praga ar crea dificultăţi, sunt gata să renunţ la această cerere, căci important este ca chestiunea să fie rezolvată rapid.» *i*

După cum se constată, Chamberlain şi Daladier au cedat presiunilor lui Hitler şi Mussolini ca cele patru mari puteri să hotărască soarta Cehoslovaciei fără consultarea guvernului ceh.

La ora 15, 15 dezbaterile au fost întrerupte pentru a permite studierea proiectului prezentat de Mussolini, precum şi pentru luarea dejunului. Englezii şi francezii au luat prânzul separat, la hotelurile unde erau găzduiţi, în vreme ce Mussolini a fost oaspetele lui Adolf Hitler. Dezbaterile conferinţei au fost reluate la ora 16, 30 5. La

propunerea lui Mussolini, s-a hotărât ca „proiectul italian” să fie discutat şi aprobat „punct cu punct”. După ce „cei patru mari” au căzut de acord în principiu asupra prevederilor convenţiei, un comitet de redactare, alcătuit din reprezentanţi ai puterilor respective, având concursul consilierilor juridici, a trecut la formularea textului acordului, operaţie încheiată spre orele 22,00.

Între timp au sosit cu avionul la München doi reprezentanţi ai guvernului cehoslovac: Hubert Masaryk, secretarul particular al ministrului de externe Krofta, şi Vojtech Mastny, reprezentantul Cehoslovaciei la Berlin. La ora 19, ei au avut o primă întâlnire cu unul dintre însoţitorii lui Chamberlain, Frank Trelawney Arthur Ashton-Gwatkin, căruia i-au atras atenţia că impunerea unor sacrificii mai mari decât cele cuprinse în planul anglo-francez ar avea urmări dezastruoase pentru Cehoslovacia.

La ora 22,00 Masaryk şi Mastny au fost primiţi de Horace Wilson; acesta le-a explicat, în linii mari, prevederile acordului convenit de reprezentanţii celor patru puteri şi le-a transmis o hartă cu indicarea regiunilor ce urmau a fi ocupate de îndată. La obiecţiile lui Masaryk, Wilson a repetat, de două ori, cu multă fermitate, că nu avea nimic de adăugat la declaraţiile sale anterioare. După ce Horace Wilson s-a întors în sala conferinţei, Masaryk şi Mastny au încercat să-l convingă pe Ashton-Gwatkin de necesitatea revizuirii pianului, spunându-i că de fapt aceasta depinde de fermitatea Londrei şi Parisului. Totul s-a dovedit însă zadarnic, Ashton-Gwatkin explicând că delegaţia britanică era de acord cu noul plan: «Dacă nu-l veţi accepta veţi aranja treburile voastre cu Germania în deplină singurătate – a avertizat diplomatul britanic. S-ar putea ca francezii să se exprime într-un limbaj mai amabil, dar eu vă asigur că ei împărtăşesc punctul nostru de vedere. *Ei se vor* dezinteresa la rând iâl lor».6

Între orele 22,00 şi 23,00 Hitler, Mussolini, Chamfoerlain şi Daladier au făcut o ultimă lectură a acordului şi au aprobat textul său definitiv, iar între orele

23,00 şi miezul nopţii s-a procedat la semnarea lui. În acelaşi timp s-a căzut de acord şi asupra unor anexe la convenţie.

Acord între Germania, Regatul Unit, Franţa şi Italia încheiat la München la 29 septembrie 1938 7

Germania, Regatul Unit, Franţa şi Italia, în conformitate cu înţelegerea deja realizată în principiu, referitoare la cedarea regiunii sudeto-germane, au căzut de acord asupra următoarelor condiţii şi forme ale acestei cesiuni, precum şi asupra măsurilor necesare pentru aceasta şi se declară, în baza acestei convenţiuni, responsabile, fiecare în parte, pentru asigurarea măsurilor necesare executării ei.

1. Evacuarea începe la 1 octombrie.

2. Regatul Unit, Franţa şi Italia au căzut de acord ca evacuarea teritoriului să fie terminată la 10 octombrie, şi aceasta fără a se proceda la niciun fel de distrugere a instalaţiilor existente, şi că guvernul cehoslovac poartă răspunderea pentru evacuarea regiunii fără deteriorarea instalaţiilor respective.

3. Modalităţile evacuării vor fi stabilite în mod detaliat de o comisie internaţională compusă din reprezentanţii Germaniei, ai Regatului Unit, Franţei, Italiei şi Cehoslovaciei.

4. Ocuparea în etape de către trupele germane a sectoarelor în care populaţia germ. ană este predominantă începe la 1 octombrie.

5. Comisia internaţională amintită la paragraful 3 va determina teritoriile în care va trebui să aibă loc plebiscitul. Aceste teritorii vor fi ocupate de contingente internaţionale până la terminarea plebiscitului.

Aceeaşi comisie internaţională va stabili condiţiile efectuării plebiscitului. Ea va fixa ziua efectuării plebiscitului, care nu va putea fi posterioară sfârşitului lunii noiembrie.

6. Stabilirea definitivă a frontierelor va fi hotărâtă de către comisia internaţională. Această comisie va avea chiar competenţa de a recomanda celor patru puteri – Germania,

Regatul Unit, Franţa şi Italia – abateri, în anumite cazuri excepţionale, de la principiul strict etnografic în definirea zonelor supuse cedării fără efectuarea plebiscitului.

7. Se prevede dreptul de opţiune pentru cei ce doresc să se mute în regiunile ce urmează a fi cedate, cât şi pentru cei ce doresc să părăsească aceste regiuni. Opţiunea trebuie să aibă loc în decurs de şase luni din momentul încheierii convenţiei de faţă. O comisie germano-cehoslovacă va fixa detaliile opţiunii, va stabili măsuri de uşurare a schimbului de populaţie şi va soluţiona chestiunile principiale, ce rezultă din acest schimb.

8. În decurs de patru săptămâni cu începere de la încheierea prezentului acord guvernul cehoslovac va elibera din armată şi poliţie pe toţi germanii sudeţi, care doresc acest lucru. În acelaşi interval guvernul cehoslovac va elibera pe germanii sudeţi deţinuţi pentru delicte politice.

München, 29 septembrie 1938.

Hitler

Neville Chamberlain

Mussolini

Ed. Daladier

Anexe la convenţie

Nr. 1

Guvernul Maiestăţii Sale a Regatului Unit şi guvernul francez au aderat la prezenta convenţie pe bază că îşi menţin propunerea cuprinsă în paragraful 6 al propunerilor anglo-franceze din 19 septembrie, referitoare la o garantare internaţională a noilor frontiâre ale statului cehoslovac împotriva unei agresiuni.

Imediat ce chestiunea minorităţilor polonă şi ungară din Cehoslovacia va fi reglementată, Germania şi Italia vor acorda, la rândul lor, o garanţie Cehoslovaciei.

München, 29 septembrie 1938.

Hitler

Neville Chamberlain

Mussolini

Ed. Daladier

Nr. 2

Şefii guvernelor celor patru puteri sunt de acord că comisia internaţională prevăzută în convenţia de faţă va fi constituită din secretarul de stat al Ministerului Afacerilor Străine al Reichului, din ambasadorii englez, francez şi italian acreditaţi la Berlin şi dintr-un reprezentant ce urmează a fi numit de guvernul cehoslovac.

München, 29 septembrie 1938

(urmează aceleaşi semnături)

Nr. 3

Toate problemele care decurg din cedarea teritoriului se soco3 tesc a fi de competenţa comisiei internaţionale.

München, 29 septembrie 1938.

(urmează aceleaşi semnături)

Nr. 4

Şefii guvernelor celor patru puteri declară că dacă în decursul viitoarelor trei luni problema minorităţilor naţionale polonă şi ungară din Cehoslovacia nu va fi reglementată printr-un acord între guvernele interesate, atunci această problemă va constitui obiectul unei viitoare conferinţe a şefilor guvernelor celor patru puteri, prezente aici.

München, 29 septembrie 1933.

(urmează aceleaşi semnături)

După încheierea conferinţei şi retragerea delegaţiilor germană şi italiană, englezii şi francezii au găsit răgazul necesar pentru a discuta cu cei doi reprezentanţi ai Cehoslovaciei. Dar nu pentru a asculta eventualele lor obiecţii faţă de cele hotărâte, ci doar pentru a le aduce la cunoştinţă clauzele acordului şi a-i sfătui să comunice la Fraga că guvernul cehoslovac nu avea altă soluţie de ales decât să se supună verdictului dat de cele patru mari puteri. Dar iată, în relatarea lui Hubert Masaryk, întocmită la ora 4 dimineaţa, deci imediat după întrevedere, cum s-a desfăşurat întâlnirea delegaţilor cehi cu reprezentanţii Marii Britanii şi ai Franţei: „La ora 1, 30 am fost introduşi în sala în care avusese loc conferinţa, unde au fost prezenţi

domnii: Neville Chamberlain, Daladier, Sir Horace Wilson, d. Leger, d. Mastny şi eu. Atmosfera era apăsătoare: se aştepta pronunţarea sentinţei. Francezii erau vizibil încurcaţi şi păreau a fi conştienţi de urmările acestui eveniment pentru prestigiul Franţei. D. Chamberlain, într-un scurt cuvânt introductiv, a amintit de convenţia ce tocmai fusese încheiată şi a dat textul convenţiei domnului Mastny pentru a-l citi. La citirea textului am cerut explicaţii cu privire la unele formulări [...] în timp ce d... Mastny vorbea cu Chamberlain despre chestiuni poate mai puţin importante (Chamberlain căsca întruna şi nu manifesta niciun fel de semn de tulburare) am întrebat pe domnii Daladier şi Leger dacă se aşteaptă din partea guvernului nostru la vreo declaraţie sau un răspuns la convenţie. D. Daladiei, care se găsea într-o stare de încurcătură evidentă, n-a răspuns nimic; d. Leger a răspuns că cei patru bărbaţi de stat nu dispun de mult timp şi a declarat, hotărât, că ei nu aşteaptă nici *un răspuns de la noi, că socotesc planul acceptat şi că* guvernul nostru trebuie nu mai târziu de astăzi la ora 5 după-amiază să trimită reprezentantul său la Berlin, la şedinţa comisiei internaţionale. Apoi, a declarat că funcţionarul cehoslovac pe care-i vom trimite trebuie să fie sâmbătă la Berlin pentru a stabili amănuntele evacuării primei zone. Atmosfera a devenit şi mai apăsătoare pentru toţi cei prezenţi.

Nouă ni s-a explicat într-un fel destul de brutal, şi încă de un francez, că sentinţa este fără drept de apel şi fără posibilitatea de a introduce în ea modificări.

D. Chamberlain nu şi-a ascuns oboseala. După ce textul fusese citit, ni s-a înmânat o altă hartă, cu neînsemnate rectificări. Ne-am luat rămas bun şi am plecat. *Republica Cehoslovacă, în frontierele de la 1918, încetase să existe*". 9

Cu acelaşi prilej s-a hotărât ca Ashton-Gwatkin să meargă la Praga, însoţindu-i pe Mastny şi Masaryk, pentru a duce instrucţiuni lui Basil Newton şi a insista pe lângă guvernul cehoslovac să accepte verdictul de la München al

celor patru puteri.

În dimineaţa zilei de 30 septembrie Neville Chamberlain a avut o ultimă întrevedere cu Adolf Hitler I0. După ce s-au felicitat reciproc şi şi-au exprimat «mulţumirea» şi «fericirea» de a fi reuşit să semneze acordul din noaptea precedentă, prin care Cehoslovacia era, practic, lăsată la cheremul Germaniei naziste, primul ministru britanic a cerut interlocutorului său ca, în cazul când guvernul cehoslovac «*ar putea* îi *atât de nebun încât să refuze condiţiile şi să opună rezistenţă*», să nu întreprindă vreo măsură care «*ar diminua părerea excelentă despre el ce va străbate lumea ca urmare a acţiunii de ieri*». Precizarea făcută de Neville Chamberlain că prin această cerere avea în vedere faptul ca aviaţia germană să nu bombardeze Praga sau să ucidă femei şi copii prin bombardament l-a lăsat pe Hitler să înţeleagă că Marea Britanie nu se mai opunea atacării Cehoslovaciei dacă Praga ar fi refuzat să primească hotărârea adoptată de cei patru la München.

În finalul întrevederii, Neville Chamberlain a propus să fie semnată o declaraţie bilaterală, care să exprime dorinţa celor două ţări pentru îmbunătăţirea relaţiilor reciproce, ca bază a unei mai mari stabilităţi europene, întrucât Hitler s-a declarat de acord, s-a dat citire unui proiect de document ce fusese redactat de englezi în cursul nopţii. În vreme ce i se traducea textul respectiv, dictatorul nazist a exclamat de câteva ori «da! da!», iar la sfârşit a întrebat: «Când doriţi să semnăm acest document?»

«Imediat» – a precizat Chamberlain.

«Atunci să-l semnăm» – a fost de acord Hitler.

Stenograma întrevederii consemnează că „amândoi s-au ridicat şi au mers la masa de scris şi fără niciun alt cuvânt şi-au pus semnăturile pe document”.

Declaraţia anglo-germană 11

„Noi, Führerul şi cancelarul german şi primul ministru britanic, am avut în această dimineaţă o întâlnire şi am convenit să recunoaştem că chestiunea relaţiilor

anglo-germane *este de* primă importanţă pentru cele două ţări şi pentru Europa.

Noi privim acordul semnat noaptea trecută şi acordul naval angâo-german ca un simbol al dorinţei celor două popoare de a nu-şi mai declara niciodată război.

Am hotărât ca metoda consultării să fie adoptată pentru rezolvarea oricărei alte chestiuni care ar privi cele două *ţări ale* noastre şi suntem hotărâţi să continuăm eforturile noastre pentru a înlătura posibilele surse de diferende şi a contribui, astfel, la asigurarea păcii Europei".

30 septembrie 1938

Adolf Hitler Neville Chamberlain

Cehoslovacia în doliu

La Praga, în ziua de 30 septembrie, încă de la ora 6 dimineaţa, Kamil Krofta a fost vizitat de însărcinatul cu afaceri al Reichului, Henke, care i-a remis textul hotărârilor Conferinţei de la München şi i-a făcut cunoscut că guvernul cehoslovac era invitat să trimită un reprezentant la comisia internaţională însărcinată cu executarea acordului. Aşa cum am arătat, respectiva comisie urma să se reunească, în aceeaşi zi, la ora 17, la Berlin.

La ora 9, Vojtech Mastny, revenit la Praga, s-a prezentat preşedintelui Beneš, punându-l la curent în detaliu cu cele întâmplate la München. O oră mai târziu, s-a întrunit Consiliul de Miniştri al Cehoslovaciei, care şi-a continuat dezbaterile până la ora 14. Comunicatul dat publicităţii de agenţia de ştiri *Ceteka* anunţa opiniei publice din ţară şi străinătate că guvernul cehoslovac acceptase să se supună „deciziilor" celor patru mari puteri.

„Examinând toate hotărârile de la München, precum şi toate împrejurările care aveau să acţioneze asupra rezoluţiei sale, guvex-nul Republicii Cehoslovace, după ce a ţinut seama şi a analizat toate recomandările transmise de guvernele Franţei şi Marii Britanii, a hotărât, de acord întru totul cu toţi factorii răspunzători ai partidelor

politice, să accepte deriziunile de la München ale celor patru mari puteri – se arăta în comunicat. El a făcut aceasta cu conştiinţa că este necesar să salvgardeze naţiunea şi că este cu neputinţă să se ia astăzi o altă hotărâre. Luând. această decizie, guvernul Republicii Cehoslovace trimite lumii, în acelaşi timp, protestul său împotriva hotărârii luate la München în chip unilateral şi fără participarea sa" 12.

Ştirile despre cele petrecute la München începuseră încă din cursul dimineţii să se răspândească în rândul cetăţenilor, care au părăsit locurile de muncă sau locuinţele, îndreptându-se spre pieţele publice, în aşteptarea dispoziţiilor conducătorilor statului. La Praga, o mulţime imensă se adunase în piaţa Sfântul Venceslav. Deşi au ascultat comunicatul guvernului, patrioţilor cehoslovaci tot nu le venea să creadă că totul se sfârşise, şi încă mai aşteptau ca ceva să intervină, şi să schimbe cursul evenimentelor. La ora 17, generalul Sirovy, care îndeplinea atât funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri, cât şi pe aceea de comandant suprem al armatei, s-a adresat poporului, confirmând că nimic nu mai era de făcut: «Clipa aceasta este una dintre cele mai grele din viaţa mea. Atât ca soldat, cât şi ca preşedinte de Consiliu, trebuie să mă gândesc la salvarea vieţii noastre, a tuturor. Cunosc condiţiile necesare unei victorii, pentru că am făcut războiul. În deplină cunoştinţă a răspunderii mele de şef al armatei, trebuie să spun că ne aflăm în faţa unor forţe mai mari ca ale noastre şi că trebuie să procedăm în consecinţă. La München, reprezentanţii celor patru puteri europene au hotărât să ne invite să acceptăm noile frontiere. Ei ne-au pus în faţa următoarei alternative: sau să ne apărăm cu desperare şi să sacrificăm o întreagă generaţie de adulţi, fără să socotim femeile şi copiii, sau să acceptăm condiţii fără precedent în istorie. Am fost părăsiţi. *Am rămas singuri*. *Toţi vecinii noştri sunt sub* arme. Situaţia noastră este identică cu aceea a unei fortăreţe asediată de forţe zdrobitoare». În continuare, s-a dat citire unui ordin de zi al generalului Krejči, şeful

Statului Major al armatei cehoslovace, care glăsuia: «Suntem soldaţi şi soldaţii trebuie să fie gata să-şi înăbuşe oricând sentimentele intime şi să se conducă după raţiunea rece». 14 La Praga, în piaţa Sfântul Yenceslav, primarul oraşului, dr. Zenkl, a încercat să explice mulţimii, care asculta înmărmurită, cauzele catastrofei: «Noi am avut încredere în tratatele şi obligaţiile solemne pe care le-au impus marile naţiuni şi statele puternice, dar acestea au considerat drepturile unei naţiuni mici ca fiind mai puţin importante decât presiunile brutale ale uneia dintre ele, care este mare şi puternică. Ne găsim din nou implicaţi într-o criză istorică declanşată de predominarea forţei asupra dreptului». După ce a ascultat în linişte aceste alocuţiuni, mulţimea s-a organizat, spontan, într-un lung şi tăcut cortegiu, îndreptându-se spre castelul Hrad, unde îşi avea reşedinţa preşedintele Republicii. Mulţi aveau lacrimi în ochi. Această demonstraţie a cetăţenilor Pragăi l-a îndemnat pe poetul ceh Josef Hora să adreseze poporului un patetic apel de a nu se prăbuşi în desperare: „Să nu pierdem încrederea în noi înşine, în şefii noştri, în viitorul nostru […] Noi trebuie să ne pregătim pentru orice sacrificiu ca să obţinem abolirea injustiţiei de astăzi „pentru copiii noştri, pentru naţiunea noastră de mâine. Nimeni nu va putea s-o facă pentru noi” 15.

În toiul acestei crize de o gravitate excepţională, guvernul polon a adresat guvernului cehoslovac o notă ultimativă prin care cerea cedarea imediată a oraşului Tesehen din Silezia şi începerea unor tratative pentru predarea şi a altor teritorii.

Aşa cum am arătat în capitolele precedente, guvernul polon se străduia să exploateze presiunea germană asupra Cehoslovaciei, încercând să obţină satisfacerea propriilor lui aspiraţii revizioniste. Pe de altă parte, Varşovia căuta să-şi asume cât mai puţine riscuri, urmărind să-şi atingă ţelul printr-o acţiune de sine stătătoare, independentă de cea a Germaniei.

După întrevederea Hitler-Chamberlain de la Berchtesgaden şi mai ales în zilele convorbirilor celor doi

de la Godesberg, aflându-se în mod brusc în faţa situaţiei de a vedea că pretenţiile germane sunt satisfăcute, în timp ce Polonia risca să rămână „cu mâinile goale”, guvernul polon a adoptat o atitudine mai „activă”, ordonând mişcări de trupe în direcţia frontierelor Cehoslovaciei şi preferând public ameninţări de invazie. „Demonstraţiile pentru recuperarea teritoriului Teschen-Silezia au culminat ieriseara (22 septembrie – n. n) cu un miting la care au participat peste 50.000 de persoane – transmitea ambasadorul Marii Britanii la Varşovia, Sir Howard Kennard. Demonstraţii similare au avut loc în toate părţile ţării” i6. La rândul său, ataşatul militar britanic semnala Ministerului de război, tot în ziua de 23 septembrie, „mişcări de trupe recente de la Poznan, Deblin, Przemyśl şi Rzeszow în direcţia frontierei cu Cehoslovacia” i7. Unele ziare polone au publicat o serie de ştiri tendenţioase preluate din presa nazistă referitoare la iminenta prăbuşire a Cehoslovaciei.

Ameninţările proferate de cercurile revizioniste polone au trezit vii nemulţumiri nu numai la Praga, ci şi la

Londra, Paris şi Moscova. În ziua de 22 septembrie, ambasadorul britanic, Howard Kennard, a înmânat lui Josef Beck o notă în care se arăta: „Guvernul Majestăţii Sale britanice a aflat cu regret că guvernul polon a considerat necesar să ia măsuri militare speciale care se pare că nu au alt scop decât intimidarea guvernului cehoslovac. Guvernul Majestăţii Sale britanice nu poate admite că ar exista vreo justificare pentru o politică de intimidare şi speră în mod sincer că guvernul polon nu va persista şi mai cu seamă nu va ajunge până la punctul în care să fie antrenat într-un act de agresiune concret împotriva statului cehoslovac [...] Dacă guvernul polon va întreprinde vreo acţiune directă, guvernul Majestăţii Sale britanice nu va putea răspunde de consecinţe” 18. A doua zi, 23 septembrie, Vladimir Potemkin, adjunct al

comisarului poporului pentru afacerile străine al U.R.S.S., a remis însărcinatului cu afaceri al Poloniei la Moscova, Jankowski, următoarea declaraţie: „Guvernul sovietic a aflat din diverse surse că trupele guvernului polon sunt concentrate la frontiera polono-cehă şi se pregătesc să străpungă respectiva frontieră şi să ocupe prin forţă o parte a teritoriului Republicii Cehoslovace. Deşi aceste ştiri au fost larg difuzate şi caracterul lor este alarmant, guvernul polon nu le-a dezminţit până acum. Guvernul sovietic speră că această dezminţire va apărea într-un termen scurt. În cazul în care această dezminţire nu va apărea şi trupele polone, confirmând aceste ştiri, vor traversa efectiv frontiera Cehoslovaciei şi vor ocupa teritorii cehoslovace, guvernul sovietic crede necesar să avertizeze guvernul polon că, în prezenţa unui act de agresiune comis de Polonia contra Cehoslovaciei, se va vedea constrâns să denunţe Fără preaviz pactul de neagresiune încheiat la 25 iulie 1932 între Uniunea Sovietică şi Polonia, prin aplicarea articolului 2 al acestui pact" în

Josef Beck a răspuns cu „superbă aroganţă", după cu releva Agenţia TASS, atât guvernului englez, cât şi celui sovietic. „În ce priveşte unele măsuri de securitate adoptate de guvernul polon, eu nu cred că este util să le supunem unor discuţii, guvernul Republicii fiind liber să judece el însuşi oportunitatea măsurilor luate pentru a asigura salvgardarea intereselor legitime ale Poloniei" – se arăta în nota pe care ministrul de externe polon a înmânat-o ambasadorului britanic în ziua de 23 septembrie 20. Iar răspunsul pe care Jankovski l-a predat lui Potemkin, în aceeaşi zi, preciza: „Măsurile care au fost luate în vederea apărării statului polon depind exclusiv de guvernul polon, care nu dă socoteală nimănui pentru aceasta". 21

Încercând să detaşeze Polonia de frontul anticeh, la 22 septembrie preşedintele Eduard Beneš a adresat şefului statului polon, Ignacy Moscicki, o scrisoare în care propunea ca în vederea restabilirii relaţiilor prieteneşti dintre Praga şi Varşovia să aibă loc „o explicaţie deschisă

şi amicală” cu scopul de a înlătura dificultăţile ivite între cele două ţări. „Aş dori să rezolvăm această problemă pe baza acceptării principiului unei rectificări a frontierei – preciza Beneš. Acordul în problema relaţiilor noastre reciproce evident ar fi o consecinţă logică şi imediată a acestui aranjament”. În răspunsul remis în ziua de 27 septembrie la Praga de ministrul polon Kazimierz Papee, preşedintele Moscicki cerea să se încheie imediat un acord prin care să fie reglementate problemele aflate în suspensie între cele două ţări în aceeaşi ordine de idei, o notă a guvernului polon adresată guvernului cehoslovac cerea cedarea imediată a districtelor Teschen şi Friestadt22.

Se părea că între Praga şi Varşovia se va ajunge la o reglementare a diferendelor printr-o soluţie separată şi înainte de „rezolvarea” chestiunii germanilor sudeţi. Numai că în vreme ce la Varşovia se aştepta consimţământul guvernului cehoslovac, promis deja, s-a răspândit ştirea convocării Conferinţei de la München. Cum Polonia nu a fost *invitată la München* şi nici nota cehoslovacă nu venea, nervozitatea a început să sporească la Varşovia.

Conferinţa de la München a acordat, după cum am văzut, un termen de trei luni pentru „reglementarea” problemei minorităţilor polonă şi maghiară din Cehoslovacia.

La 30 septembrie, a doua zi după semnarea acordului de la München, guvernul cehoslovac a propus guvernului polon următoarele principii pentru soluţionarea problemelor în chestiune între cele două ţări:

1. Guvernul cehoslovac dă guvernului polon asigurarea solemnă că rectificarea frontierelor şi remiterea consecutivă a teritoriilor, care vor fi hotărâte prin procedura stipulată, se vor realiza în orice împrejurări, orice întorsătură ar lua situaţia internaţională. Republica Cehoslovacă este gata să dea o declaraţie în acest sens atât Franţei, cât şi Marii Britanii şi să accepte aceste două state ca garante ale acordului.

2. Repartiţia teritoriului se va face pe baza principiului că districtele în chestiune vor fi divizate din punct de vedere teritorial în funcţie de raportul numeric existent între populaţia polonă şi cea cehă.

3. Va fi constituită imediat o comisie polonă-eehă, care va elabora procedura de detaliu pe baza acestui principiu. F, a ar putea fi convocată pentru data de 5 octombrie 1938. Această comisie va reglementa, în plus, problemele cu privire la opţiunea, deplasările şi Schimburile reciproce de populaţie, cât şi toate problemele economice şi financiare ce vor rezulta.

4. Se va fixa data la care comisia va trebui să-şi încheie lucrările. Noi propunem data de 31 octombrie.

5. Va fi stabilită imediat data. la care va trebui să se efee?

tueze remiterea teritoriilor. Această dată va fi fixată determinându-se limitele extreme: termenul cel mai apropiat posibil şi cel mai îndepărtat.

6. Un comunicat comun ar putea aduce imediat la cunoştinţa opiniei publice din ambele ţări că a intervenit o înţelegere în privinţa unei rectificări a frontierelor şi că întreaga procedură se va încheia într-un răstimp asupra căruia cele două părţi au căzut de acord.

7. Pentru a nu lăsa nicio îndoială asupra valabilităţii, acordului şi asupra dorinţei ferme care animă cele două guverne, comisia îşi va încheia lucrările cel mai târziu la 5 octombrie, iar remiterea teritoriului în chestiune s-ar putea efectua cel mai repede la 31 octombrie şi cel mai târziu la 1 decembrie, dată la care comisia îşi va fi încheiat lucrările. Data de 1 decembrie nu va trebui depăşită. 23

În pofida acestor propuneri, guvernul polon, minat şi de dorinţa de a demonstra independenţa Varşoviei faţă de cele patru mari puteri care se întruniseră la München, a hotărât să „rezolve” problema în decurs de 24 de ore, printr-o acţiune separată, ultimativă. În consecinţă, în aceeaşi zi de 30 septembrie 1938, ministrul Poloniei la Praga, Kazimierz Papee, a prezentat lui Krofta o notă cu caracter ultimativ în care cerea evacuarea, în decurs de 24

de ore, începând din ziua de 1 octombrie, orele 12, a oraşului Teschen şi remiterea lui autorităţilor militare polone. Restul teritoriului districtelor Teschen şi Friestadt urma să fie evacuat şi predat Poloniei în decurs de 10 zile. „Predarea teritoriilor menţionate trebuie să aibă loc fără ca întreprinderile şi obiectivele de utilitate publică, cât şi căile de comunicaţie de toate genurile să fie distruse, făcute inutilizabile sau evacuate”: şi – preciza nota guvernului polon.

Ultimatumul guvernului polon a provocat o profundă nemulţumire la Fraga. Într-o întrevedere avută cu Basil Newton în ziua de 1 octombrie, Krofta a declarat că „el consideră comportarea Poloniei în împrejurările actuale ca fiind de-a dreptul infamă, însă având în vedere că Cehoslovacia a fost abandonată, ea nu mai are altă alternativă decât să accepte ultimatumul”. Într-adevăr, în aceeaşi zi, ministrul de externe al Cehoslovaciei a predat reprezentantului Poloniei la Praga un document în care se arăta: „Guvernul cehoslovac consideră propunerile din nota sa din 30 septembrie ca fiind juste şi echitabile. *Având totuşi în vedere nota guvernului polon din 30 septembrie* şi *forţat de împrejurări, guvernul cehoslovac acceptă propunerile din această notă*”. 25

La rândul său, şi guvernul horthyst a făcut presiuni în zilele respective pentru satisfacerea imediată a pretenţiilor sale revizioniste faţă de Cehoslovacia. Încă de la 20 septembrie trupe maghiare fuseseră masate la frontiera cu Cehoslovacia. În ziua de 26 septembrie, într-o discuţie avută cu reprezentantul Franţei la Budapesta, un funcţionar superior din Ministerul Afacerilor Străine al Ungariei a declarat că dacă Wehrmachtul va invada regiunea sudetă, atunci trupele Ungariei vor pătrunde în regiunile locuite de minoritatea maghiară. El a precizat că Budapesta nu se temea de complicaţii internaţionale, deoarece *Dl. Chamberlain nu doreşte să angajeze Anglia într-un război*. Acelaşi funcţionar a afirmat, faţă de ministrul României la Budapesta, că *Ungaria nu poate face promisiuni în sensul că va păstra neutralitatea*.

Încercând să afle noi amănunte privind atitudinea guvernului ungar, ambasadorul britanic la Budapesta, Sir Geoffrey George Knox, a solicitat, în aceeaşi zi, o audienţă ministrului de externe al Ungariei. «Domnul Kânya a spus că, deocamdată, nu poate afirma nimic precis – raporta Knox, Foreign Office-ului –, însă fapt este că oprimarea minorităţii maghiare din Cehoslovacia (am aflat că zvonurile cu privire la oprimarea minorităţii maghiare sunt cu totul lipsite de temei), cât şi măsurile luate de Cehoslovacia la frontiera sa cu Ungaria ar putea să-i determine pe unguri să pătrundă cu trupele pe teritoriul Cehoslovaciei.»

Reprezentantul Marii Britanii a atras atenţia că opinia publică din ţara sa începuse să-şi dea seama că situaţia creată nu trebuia judecată doar ca o „afacere cehoslovacă", ci ca ceva mult mai grav, şi anume că în Europa se ridicase o putere militară dominantă şi agresivă: «în decursul istoriei – a avertizat Sir Knox –, noi am mai fost puşi de două sau trei ori în situaţii asemănătoare; dacă dvs. vă veţi gândi bine, atunci poate că vă veţi aduce aminte la ce rezultate s-a ajuns în acele ocazii» 26.

Având în vedere că situaţia Cehoslovaciei se înrăutăţea din oră în oră, guvernul român a încercat să vină în ajutorul aliatei sale, iniţiind o serie de acţiuni menite să micşoreze presiunia concentrică ce se exercita împotriva ei. Încă de la 21 septembrie, N. Petrescu-Comnen, aflat la Geneva, cerea ca guvernul român să facă Belgradului propunerea ca România şi Iugoslavia să intervină la Paris şi Londra pentru a opri Ungaria să atace Cehoslovacia. Şeful guvernului iugoslav a respins propunerea guvernului român, arătând că din moment ce Fraga acceptase propunerea franco-engleză privind desprinderea unei părţi din teritoriul său, „Cehoslovacia, astfel cum exista în momentul încheierii pactului Micii înţelegeri, nu mai există în realitate". El era de părere că din moment ce fuseseră acceptate pretenţiile germanilor sudeţi, trebuiau satisfăcute şi cele maghiare şi polone. 27. La 22 septembrie, Comnen s-a adresat din nou lui

Stoiadinovie pentru un demers comun la Paris, Londra, Roma, Berlin, Varşovia şi Budapesta în sprijinul Cehoslovaciei. «Departe de mine ideea de a ne angaja într-o acţiune ce ne-ar putea duce la război – arăta ministrul român al afacerilor străine. Socotesc însă că avem o răspundere istorică şi că într-o zi am putea fi întrebaţi *cum se poate că guvernul* de *la Bucureşti şi Belgrad să nu* fi încercat măcar o acţiune diplomatică pentru a împiedica unirea Slovaciei cu Ungaria, ceea ce ar putea însemna începutul revizuirii totale a clauzelor Tratatului de la Trianon.» De data aceasta Belgradul a aprobat propunerea Bucureştilor, iar acest fapt a determinat Budapesta să înţeleagă că nu va putea ataca Cehoslovacia fără ca tratatele din cadrul Mieii înţelegeri să nu intre în acţiune. 27 bis.

Cu toate acestea, la 28 septembrie, ministrul Ungariei hortyste la Praga a predat lui Kamil Krofta o notă în care se afirma: „Guvernul ungar consideră că cel mai bun mijloc pentru asigurarea păcii în bazinul dunărean ar fi satisfacerea revendicărilor ungare în acelaşi timp cu satisfacerea revedendicărilor formulate de Germania” 28.

La 1 octombrie, după acceptarea documentelor redactate la München de cele patru puteri şi a ultimatumului guvernului polon, Praga s-a arătat „dispusă” să înceapă negocieri cu Budapesta şi a propus să se constituie o comisie din experţi maghiari şi cehoslovaci care să discute întreaga problemă.

În zilele de 9 – 13 octombrie s-au desfăşurat la Komârom tratative între delegaţile guvernamentale ale celor două ţări. Reprezentanţii guvernului maghiar au cerut cedarea necondiţionată a unui teritoriu ce se întindea până la linia Bratislava – Nitra – Levice – Rimarska Sobota – Roznova – Uzhorod – Mukaveko, inclusiv oraşele mai sus menţionate. Delegaţia cehoslovacă a respins cererile respective, fiind de acord cu cedarea unui teritoriu mai restrâns – aproximativ 11% din teritoriul Slovaciei, cu o populaţie de 400.000 de locuitori29.

Consiliul de Miniştri al Ungariei s-a întrunit în seara

zilei de 13 octombrie pentru a hotărî ce soluţie să adopte. Propunerea de „rezolvare pe calea armelor” nu a fost reţinută, întrucât Jeno Ratz, ministrul apărării naţionale, şi-a exprimat părerea că armata ungară nu putea risca un război pe trei fronturi (cu Cehoslovacia, România şi Iugoslavia) 30. Până la urmă s-a convenit să se supună cazul puterilor semnatare ale tratatului de la München, pregătind, în acelaşi timp, mobilizarea parţială. La rândul său, forţat de împrejurări, şi guvernul de la Fraga a hotărât să apeleze la arbitrajul internaţional. Întrucât Anglia şi Franţa şi-au declinat participarea la o nouă conferinţă internaţională, misiunea de „a arbitra” şi-au. asumat-o miniştrii afacerilor străine ai Germaniei şi Italiei3! Prin sentinţa pronunţată la Viena, la 2 noiembrie 1938, de Joaehim von Ribbentrop şi Galeazzo Ciano, Cehoslovacia a fost obligată să cedeze Ungariei partea de sus a Slovaciei, în urma celor trei amputări teritoriale Cehoslovacia a pierdut aproape 5 milioane de: cetăţeni? 2.

Manifestări ale opiniei publice din Marea Britanie şi Franţa după semnarea acordului de la München în după-amiaza zilei de 30 septembrie Édouard Daladier şi Neville Chamberlain s-au înapoiat la Paris, respectiv la Londra. Édouard Daladier a părăsit Münchenul la 13, 20. Era extrem de deprimat, deoarece nu putea să-şi înfrângă sentimentul că sacrificând un aliat fidel, Franţa nu numai că se dezonorase, dar făcuse şi o gravă greşeală, punându-şi în pericol propria-i securitate. Mai târziu, el avea să mărturisească lui Leopold Stennet Amery că se aştepta să fie primit ia Paris cu ouă stricate şi că îşi ridicase gulerul paltonului pentru a se putea apăra. Când a aterizat pe aeroportul Le Bourget, la ora 15, 55, constatând cu surpriză că este întâmpinat cu aclamaţii, Daladier s-a întors spre Alexis Leger şi i-a şoptit: «Idioţii *l*» *33*. După care, a rostit o scurtă alocuţiune, în ton cu sentimentele celor veniţi să-l aclame: «Negocierile au fost desigur grele, dar am convingerea profundă că acordul încheiat era indispensabil pentru menţinerea păcii în Europa. Am, de asemenea, certitudinea astăzi că datorită dorinţei de

concesiuni mutuale şi spiritului de colaborare care a însufleţit acţiunea celor patru mari puteri occidentale pacea este salvată

La ora 17, 50 Consiliul de Miniştri s-a întrunit sub preşedinţia lui Lebrun şi a hotărât convocarea Parlamentului pentru ziua de marţi 4 octombrie.

Neville Chamberlain a decolat de la München la ora 14, 20 şi a aterizat pe Heston la 17, 40. În faţa numeroşilor cetăţeni veniţi să-l întâmpine el a afirmat că soluţia problemei cehoslovace constituia «numai preludiul unei reglementări mai generale ce va da pace întregii Europe», după care a dat citire, cu voce puternică, declaraţiei anglogermane semnată, împreună cu Adolf Hitler, în cursul dimineţii. Ascultându-l pe Chamberlain, cei prezenţi pe aeroportul Heston au simţit o adevărată uşurare, crezând că pericolul de război fusese îndepărtat: «Bine ai venit, Neville! Dumnezeu să te binecuvânteze!» s-au auzit strigăte din rândul mulţimii35.

De la aeroport, primul ministru britanic a fost condus, cu un adevărat alai triumfal, mai întâi la Palatul Buckingham, unde a fost primit de perechea regală, iar apoi în Downing Street nr. 10. „Niciodată un învingător pe câmpul de luptă nu s-a înapoiat cu lauri atât de strălucitori ca dl. Chamberlain de la München – scria ziarul

Times a doua zi. Domnia sa n-a făcut numai să dispară pericolele, dar a creat o bază pentru noi speranţe în privinţa viitorului 36.

Oamenii politici cu minte lucidă nu s-au lăsat însă înşelaţi de aceste aspecte exterioare. Orme Sargent, cel mai înverşunat adversar al politicii de conciliere din cadrul Foreign Office-ului, privea scârbit manifestaţiile şi spunea plin de amărăciune: «Judecând după veselie şi aclamaţii, ai putea crede că sărbătoresc o mare victorie asupra unui inamic şi nu trădarea unui aliat mai mic» 37. La 1 octombrie, Duff Cooper, un alt adversar al politicii de conciliere, şi-a dat demisia din guvern. Două zile mai târziu, el a luat cuvântul în Camera Comunelor şi a explicat în felul următor gestul său: «Guvernul britanic n-a

folosit limbajul pe care-l înţeleg dictatorii. Limbajul întrebuinţat de primul ministru şi de Sir John Simon nu înseamnă nimic pentru mentalitatea domnului Hitler şi a domnului Mussolini. Preşedintele Consiliului de Miniştri n-a arătat lămurit la Berchtesgaden sau Godesberg care este atitudinea Angliei [...] D. Chamberlain s-a înapoiat de la Godesberg cu un ultimatum ai cărui termeni nu puteau fi dictaţi decât unei puteri învinse, după un lung război». După ce a criticat acordul de la München şi declaraţia ang lo-germană, relevând că ea fusese semnată fără ca guvernul să fi fost înştiinţat, fără ca dominioanele să fi fost întrebate şi fără consultarea consilierilor diplomatici ai guvernului, Duff Cooper a conchis: «Primul ministru crede că se poate bizui pe buna credinţă a domnului Hitler, pe care-l presupune interesat numai de soarta germanilor. Primul ministru crede că poate dobândi o rezolvare judicioasă a tuturor chestiunilor în litigiu cu dl. Hitler-Poate să aibă dreptate. Nădăjduiesc şi mă *rog* să *fie astfel*. *Dar cum Mt* cred să fie aşa, este mai bine să plec din guvern» S8.

Atacat chiar de către un membru al echipei guvernamentale, Chamberlain a fost silit să urce la tribuna Parlamentului pentru a încerca să-şi justifice politica promovată, de conciliere cu Germania, şi mai ales ultimele măsuri adoptate pe această linie. «Timpul era un factor esenţial – a fost de părere primul ministru britanic. La faţa locului se aflau toate elementele necesare unei explozii care ar fi putut grăbi catastrofa. Era, prin urmare, de cea mai mare importanţă să obţinem repede o rezolvare pentru ca această penibilă şi grea operaţie a transferului teritoriilor sudate să se facă în cel mai scurt timp cu putinţă». Chamberlain a apărat declaraţia anglo-germană, spunând că ea nu era ostilă nici unei alte naţiuni, ci constituia doar «un efort de a stabili cu dl. Hitler un contact pe care îl cred esenţial pentru diplomaţia modernă. Cine se va ridica pentru a condamna sentimentul ce se găseşte exprimat în această declaraţie?» – a întrebat premierul britanic în aplauzele majorităţii conservatoare a

Camerei. În finalul declaraţiei sale el a recunoscut că acordul de la München şi declaraţia anglo-germană nu permiteau să se încetinească programul Marii Britanii de reînarmare, ci dimpotrivă acest program trebuia accelerat pentru a recupera rămânerea în urmă faţa de Germania39.

Deşi s-a bucurat de aplauze repetate din partea majorităţii conservatoare a Parlamentului, declaraţia lui Chamberlain n-a fost găsită satisfăcătoare de niciunul dintre fruntaşii celorlalte partide din opoziţie. Mai mult încă, ea a fost criticată chiar de către unii dintre colegii săi de partid, adversari ai politicii de conciliere.

Fruntaşul laburist Clement Attlee a relevat că prin acordul de la München nu se obţinuse decât «un armistiţiu într-o stare de război», şi că poziţia Marii Britanii şi a Franţei într-un pact în patru era prea slabă. pentru a salva

Europa. El s-a pronunţat pentru organizarea unei conferinţe internaţionale cu un caracter mai larg şi a sugerat să se facă apel la bunele oficii ale Statelor Unite ale America şi să nu fie exclusă Uniunea Sovietică. A urmat la cuvânt Sir Archibald Sinclair, liderul opoziţiei liberale, care a adus un omagiu personal lui Chamberlain pentru» curajoasele lui eforturi», dar a denunţat «politica de retrageri succesive în faţa dictaturilor agresive, politică pe care nu va putea fi niciodată întemeiată o pace durabilă». Ultimul vorbitor din ziua de 3 octombrie a fost Anthony Eden, membru marcant al Partidului Conservator, fost ministru de externe între anii 1935 – 1938, post din care demisionase în urma unor dezacorduri fundamentale cu Chamberlain asupra orientării politicii externe a Marii Britanii. El a criticat în termeni aspri acordul de la München, arătând că acesta putea să fie «orice în afară de dreptul liberei determinări. Sunt puţini printre noi, oricare ar fi sentimentele noastre de uşurare, care să nu simtă oarecare umilinţă citind aceste propuneri». Totodată, el a pus guvernului gardă asupra primejdiilor unei păc-i europene bazată pe: „pactul în patru” şi a relevat importanţa cooperării cu statele mici, care «sunt aproape totdeauna de partea păcii». După părerea lui Eden, nu era

momentul să se întârzie cu discuţia pentru a lămuri dilema dacă acordul de la München reprezenta începutul unei ere mai bune sau doar şase luni de pace, ci să se adopte măsuri energice pentru reînarmare, astfel încât Marea Britanie să fie capabilă să răspundă oricărei alte sfidări. «Afacerile străine – a conchis Anthony Eden – nu pot fi puse la nesfârşit pe baza lozincii „rezistaţi şi daţi". Cedările succesive nu aduc decât umilinţe succesive şi apoi pretenţii *şi mai umilitoare încet*» e.

Deţinând în Cameră o majoritate liniştitoare, Nevi He Chamberlain nu s-a arătat îngrijorat de criticile ce i se aduceau. La 5 octombrie, Sir John. Simon a prezentat următoarea moţiune, care a fost primită cu aplauze pe băncile majorităţii:

„Camera aprobă politica guvernului Majestăţii Sale *datorită* căreia a fost vitat războiul în cursul recentei crize şi sprijină sforţările sale pentru a asigura o pace trainică".

Cu acelaşi prilej, ministrul de finanţe a răspuns şi celor ce-l criticaseră pe Chamberlain şi politica guvernului britanic, declarând: «Numai istoria va spune dacă ceea ce s-a făcut la München este preludiul unor lucruri mai bune sau dacă prevederile despre o sporire a răului sunt justficate. Nimeni nu se poate rosti astăzi asupra acestei chestiuni, însă guvernul este ţinut să ceară aprobarea Parlamentului pentru acţiunea pe care a adoptat-o» 41.

Refuzând să aştepte, cum ceruse Sir John Simon, până ce istoria şi-ar fi dat verdictul asupra hotărârilor de la München, Winston Churchill a luat cuvântul şi a declarat că în ultima vreme Marea Britanie suferise «*o* înfrângere totală şi fără drept de apel». Primul ministru – a continuat Churchill – nu a obţinut pentru Cehoslovacia decât ca dictatorul german «în loc să obţină prada sa prin luptă, să o primească bucată cu bucată […] Acum totul s-a sfârşit. Cehoslovacia, tăcută, îndoliată, înfrântă, dispare în întuneric. Cu timpul, ea va cădea pradă regimului naţional-socialist. Marea Britanie şi Franţa se găsesc în faţa unui mare dezastru. Sistemul de alianţe din Europa Centrală, pe care Franţa se baza pentru securitatea sa, a fost distrus

[…] Toate poziţiile noastre au fost treptat minate, părăsite, pe motive plauzibile sau îndoielnice» 42.

Apreciind că o continuare a dezbaterilor ar fi putut să-i determine şi pe alţi deputaţi să se ralieze celor ce criticau politica de conciliere eu Berlinul şi acordul de la

München, guvernu' a hotărât să le întrerupă; la 6 octombrie, s-a supus aprobării deputaţilor o moţiune în care se propunea ca după şedinţa din ziua respectivă Camera Comunelor să ia vacanţă până la 1 noiembrie. Moţiunea a fost aprobată cu 313 voturi pentru şi 150 voturi contra.

În continuare, a fost supusă Camerei spre aprobâre o moţiune de încredere în guvern, care a fost aprobată cu 366 de voturi pentru şi 144 de voturi contra. Amendamentul opoziţiei la moţiunea de încredere a fost respins cu 369 de voturi contra şi 150 de voturi pentru43*

În Franţa, Parlamentul fusese convocat pentru ziua de 4 octombrie. Întrucât mai mulţi deputaţi îşi manifestaseră intenţia de a interpela guvernul, acesta a recurs chiar de la început, la procedura votului de încredere, care a dat următoarele rezultate: DA – 535 de voturi; NU – 75 de voturi; Abţineri – 3 voturi. Marea majoritate a celor ce votaseră NU erau deputaţi comunişti. În expunerea făcută cu acelaşi prilej în faţa Camerei Deputaţilor, Édouard Daladier a încercat să justifice acţiunile guvernului, afirmând: «Ne găseam în faţa următoarei alternative: sau să spunem *nu* revendicărilor sudete şi să împingem astfel guvernul cehoslovac la intransigenţă, iar guvernul german la agresiune, provocând un conflict armat care ar fi avut ca urmare o rapidă nimicire a Cehoslovaciei, sau să încercăm a găsi un compromis. Dacă prima ipoteză s-ar fi verificat, cine ar putea susţine că integritatea Cehoslovaciei ar fi putut fi menţinută după un groaznic război de coaliţie, chiar victorios. Am ales pacea. Planul franco-britanic de la Londra a izvorât din această alegere j…» An) spus *da* şi nu regret nimic» 44.

Continuând politica münchenează, conciliatorii

francezi au avansat, spre mijlocul lunii octombrie, ideea semnării unei declaraţii franco-germane similare celei anglogermane din 30 septembrie 1938. Declaraţia franco-germană45, semnată la 6 decembrie 1938 de *Georges Bonnet* şi Joachim von Ribbentrop, cu prilejul vizitei întreprinse la Paris de ministrul de externe al Reichului, prin cele trei clauze pe care le conţinea (1. O declaraţie de amiciţie şi de bună vecinătate; 2. O recunoaştere definitivă a frontierei franco-germane existente; 3. Un angajament de a se consulta asupra chestiunilor de interes comun) avea semnificaţia unui pact de neagresiune între cele două state.

Consecinţele «Munehenului» asupra României încheierea acordului de la München a stârnit indignarea profundă a opiniei publice din România. Forţele democratice, largi cercuri sociale şi politice au protestat împotriva mutilării statului cehoslovac şi şi-au exprimat solidaritatea cu popoarele ceh şi slovac. Comuniştii români au trimis un salut frăţesc partidului comunist din ţara aliată şi prietenă care trecuse „la continuarea, în ilegalitate, a luptei sale dârze contra fascismului şi pentru libertatea Cehoslovaciei" 1. Totodată, conducerea P.C.R., pe baza unei ample analize a consecinţelor evenimentelor din Europa centrală, a avertizat asupra accentuării pericolului izolării României pe plan internaţional, cât şi asupra conturării unui posibil atac hitleristo-horthyst asupra ţării noastre. La 25 noiembrie 1938, ziarul „Scânteia" scria:

„România, după München, e mai mult ca oricând – după fericita expresie a lui Iorga – «p ţară pândită». Şi pândită nu numai de corbii de pradă ai revizionismului maghiar, ci şi de sălbatica fiară îmbătată de sângele jertfelor sfâşiate, care este fascismul german [...] Existenţa ei liberă este ameninţată. Partidul nostru nu va cruţa nicio sforţare, nicio jertfă, pentru a strânge laolaltă muncitorimea şi a porni în fruntea ei la unirea tuturor forţelor dornice să apere pacea şi independenţa României" 4S.

La 1 decembrie 1933, cu ocazia aniversării a doua decenii de la Adunarea de la Alba Iulia, au fost organizate, în numeroase localităţi, întruniri muncitoreşti cu scopul de „a comemora acest fapt istoric, pentru a arăta însemnătatea lui şi pentru a manifesta hotărârea întregii muncitorimi de a apăra Unirea împotriva oricărei ameninţări” ’47.

În etapa imediat următoare Münchenului, cercurile conducătoare din România au depus eforturi pe plan diplomatic pentru a împiedica o nouă mutilare a Cehoslovaciei. La 5 octombrie, primindu-l în audienţă pe ambasadorul Poloniei, contele Roger Raczynsky, Nicolae Petrescu-Comnen a declarat: «Trebuie să facem imposibilul pentru ca Cehoslovacia să supravieţuiască, să devină viabilă şi să rămână aliata noastră. Cu cât va fi mai slabă, cu atât mai uşor va deveni pradă imperialiştilor, mărindu-se astfel forţa adversarilor noştri şi, în consecinţă, primejdia pentru noi înşine». Totodată, într-un mesaj adresat lui Josef Beek, Comnen arăta: „O politică prevăzătoare ar dicta Poloniei măcar acum o apropiere neîntârziată de Cehoslovacia, care ar trebui păstrată cât mai puternică în vederea creării unui grup de puteri mijlocii şi mici, care să se garanteze mutual în vederea primejdiilor viitoare mai *apropiate chiar decât* pare a crede Varşovia. În aceeaşi ordine de idei, pentru a împiedica o nouă mutilare a aliatei sale. reprezentanţii României la Londra, Paris, Berlin şi Roma au insistat pe lângă guvernele respective să-şi asume în mod oficial „garanţia noului statut teritorial al Cehoslovaciei” 48.

Atitudinea poporului român, activitatea diplomatică deosebit de susţinută a Bucureştilor în sprijinul Pragăi au fost călduros apreciate în Cehoslovacia. Astfel, la 10 octombrie, noul ministru al afacerilor străine, František Chvalkovsky, a transmis lui Crutzescu gratitudinea guvernului său pentru poziţia adoptată He guvernul român în perioada crizei, declarând: «Nu vom uita niciodată că singurele dovezi efective de prietenie ne-au fost date de dvs.» 49.

În aceeaşi ordine de idei, a doua zi după dictatul italo-german de la Viena din 2 noiembrie 1938, care a fost întâmpinat cu dezaprobare de opinia publică românească, postul de radio Praga transmitea:

„Cercurile oficiale cehoslovace, împreună cu întreaga presă şi opinia publică au luat act cu cele mai adânci sentimente de recunoştinţă de atitudinea guvernului român. În aceste clipe grele, politica României a dovedit calităţi cu adevărat cavalereşti. Numai la nevoie se cunosc prietenii adevăraţi; şi poporul ceh, împreună cu cel slovac au avut, în nenorocirea lor, mângâierea de a putea constata lealitatea desăvârşită a României [...] Cehoslovacii nu vor uita niciodată dovezile de cinste şi credinţă pe care i le-a dat poporul român „50.

Câţiva ani mai târziu, în 1942, preşedintele Édouard Renes a declarat la Londra: «Numai România ne-a rămas credincioasă până la capăt» 51.

Acordul de la München, prin care Germania nazistă a obţinut posibilităţi sporite în vederea realizării expansiunii economice şi politice spre estul şi sud-estul Europei, a avut consecinţe ce depăşeau cu mult „problema Cehoslovaciei". La 4 octombrie 1938, relevând „efectele Mlinchenului" asupra României, Iugoslaviei şi a altor state mici şi mijlocii, Winston Churchill consemna că pretutindeni se manifesta „tendinţa puternică şi în unele cazuri constrângerea de a accepta cea mai bună acomodare posibilă cu singura ţară capabilă să folosească violenţa fără niciun scrupul" 52.

Politica de cedare în faţa agresorului nazist promovată de cercurile conducătoare din Marea Britanie şi Franţa s-a repercutat deosebit de grav şi asupra situaţiei României. Semnarea Pactului de la München şi mutilarea Cehoslovaciei au determinat destrămarea Micii înţelegeri şi, odată cu aceasta, îngustarea substanţială a posibilităţilor României de a se folosi de sistemul de alianţe pe care îşi baza propria-i securitate. De asemenea, după „München" s-a înregistrat o intensificare a propagandei revizioniste desfăşurate de cercurile

conducătoare din Ungaria horthystă, revizionismul acestora devenind factorul de presiune folosit cu precădere de Berlin împotriva Bucureştilor şi a Belgradului. Totodată, se constată o recrudescenţă a acţiunilor Gărzii de fier, care a avut drept urmare subminarea din interior a capacităţii de rezistenţă a poporului român.

Speculând dificultăţile în care se afla România în perioada postmiinchenezĕ, naziştii au recurs la presiuni cu caracter politic şi militar pentru a sili guvernul român să-şi schimbe orientarea în politica externă şi să consimtă la sporirea comerţului germano-român. La 6 noiembrie 1938, cu ocazia unei întrevederi avute cu Gheorghe Brătianu şi Atta Constantinescu, Hermann Göring a ţinut să remarce „neclaritatea" atitudinii României în timpul crizei cehoslovace, precum şi faptul că relaţiile economice dintre cele două state nu progresau, deşi Anglia şi Franţa recunoscuseră „prioritatea intereselor germane în regiunea economică dunăreană". După care, demnitarul nazist a continuat, eu intenţia vădită de a şantaja: «*a* rămas o problemă încotro se va îndrepta România până la urmă, ceea ce influenţează şi problema relaţiilor [Germaniei] cu Ungaria» 53.

Iar la 24 noiembrie 1938, după întrevederea pe care regele Carol al II-lea a avut-o cu Adolf Hitler, în prezenţa lui Joachim von Ribbentrop, acesta din urmă nota, într-un addendum la nota de conversaţie:

„Ideea fundamentală a politicii noastre faţă de Ungaria şi România trebuie să fie actualmente de a menţine aceste două fiare încinse şi de a le modela în interesul Germaniei".51

Decapitarea agenturii naziste din România, prin uciderea lui Corneliu Zelea Codreanu şi a altor şefi legionari – expresie a tendinţelor pronunţate ale unor influente grupări politice de a nu da curs liber acaparării economice şi subordonării politice a României de către Reich –, a determinat o înăsprire a relaţiilor dintre guvernul român şi cel german. Presa din cel de al III-lea

Reich a dezlănţuit o violentă campanie împotriva României, în vreme ce Wilhelm Fabricius s-a înapoiat la Berlin într-un „concediu” sine die, care prevestea ruperea relaţiilor diplomatice între cele două state G5. Agenţii nazişti au răspândit zvonuri privind o eventuală intervenţie germană împotriva României, ce urma să se producă la începutul anului 1939. Toate acestea şi-au atins într-o anumită măsură scopul, determinând guvernul român să ia în consideraţie posibilitatea unor „concesii” faţă de Reich. La jumătatea lunii decembrie. Karl Clodius, aflat la Bucureşti în fruntea unei delegaţii pentru tratative economice româno-germane, raporta Berlinului:

„Chiar adversari declaraţi ai Germaniei, care înainte nu mi-au ascuns niciodată opoziţia lor, acum folosesc un limbaj cu totul schimbat în convorbirile noastre. Fără îndoială, această schimbare nu se datorează unei simpatii subite faţă de Germania, ei este, în mod exclusiv, consecinţa unor consideraţii politice realiste şi adesea chiar a fricii pe care o inspiră Germania”. 5 ti în urma unor sondaje reciproce, în cursul cărora reprezentanţi ai guvernului german au declarat că Reichul aştepta de la România „o legătură economică trainică în cuprinsul unui plan mai larg şi de mai lungă durată”, „soluţii economice, fapte şi limpezirea atmosferei de neîncredere”, regele Carol al II-lea şi-a dat acordul pentru venirea la Bucureşti a unei delegaţii germane conduse de directorul ministerial Helmuth Wohlthat şi pentru începerea negocierilor în vederea încheierii unui tratat atotcuprinzător.

Lichidarea statului cehoslovac

Anexarea regiunilor sudete, prin acordurile de la München, a reprezentat înfăptuirea doar a primei etape a planurilor lui Hitler cu privire la Cehoslovacia, planuri ce aveau ca ţel final lichidarea statului cehoslovac şi încorporarea la „Marele Reich” a teritoriului său. După „München” politica Berlinului a urmărit mai întâi să impună „federalizarea” statului cehoslovac, iar apoi, să obţină disoluţia şi absorbirea teritoriilor sale de că4» e Germania.

Sub presiunile Berlinului, la 5 octombrie guvernul Syrovy a fost remaniat, ministrul afacenilor străine, Kamil Krofta, fiind înlocuit cu dr. František Chvalkovsky, fost ministru plenipotenţiar la Berlin şi Roma, ale cărui sinpatii pentru Reich erau notorii. A doua zi, preşedintele E du ard Beneš şi-a anunţat demisia într-un mesaj adresat întregului popor: «Nu am de gând să analizez întreaga situaţie politică ce m-a dus la această hotărâre – a declarat Beneš. Vreau numai să subliniez, pe scurt, că întregul sistem de echilibru european ridicat după război a slăbit tot mai mult şi în ultimii ani el s-a schimbat fundamental. El s-a schimbat în paguba noastră şi a prietenilor noştri […] Nu voi aduce învinuiri nimănui, istoria va judeca, într-o bună zi, tot ceea ce s-a întâmplat şi va rosti sentinţa sa în toată dreptatea. Voi spune numai ceea ce simţim cu toţii: sacrificiile ce ne-au fost cerute atât de stăruitor sunt disproporţionate şi nedrepte. Naţiunea noastră nu va uita niciodată acest lucru […] Fiind democrat convins, cred că îmi fac datoria dacă mă retrag. Vom rămâne, firește, democraţi şi vom continua să colaborăm cu vechii noştri prieteni. Cu toate acestea, e nevoie să deschidem căi noi pentru ca statul şi naţiunea noastră să poată să se dezvolte paşnic şi fără piedici într-un nou mediu şi să se adapteze la noi împrejurări» 57.

Manevraţi de către naziști, conducătorii separatişti slovaci au hotărât, în cadrul conferinţei de la Zilina din 7 octombrie, că ceară „autonomia” Slovaciei, cerere pe care guvernul Syrovy nu a putut decât s-o accepte. La îi octombrie „federalizarea” a fost completată prin acordarea „autonomiei” Ucrainei subcarpatice. Republica Ceho-Slovacă, cu denumirea scrisă în două cuvinte, a devenit astfel un „stat federativ” trialist58.

La 30 noiembrie, a fost ales ea preşedinte al noului stat Emil Iiacha, un jurist cu o carieră strălucitoare, preşedintele Curţii administrative supreme. În vârstă de 66 de ani şi cu o sănătate destul de şubredă, Emil Hacha nu a acceptat decât după multe ezitări însărcinarea primită.

Imediat după alegere, Hacha a încredinţat lui Rudolf

Beran misiunea de a forma un guvern de unitate naţională. Noul cabinet, alcătuit pe baze federale, în care Beran era asistat de un vicepreşedinte, Karel Sidor, ca ministru de stat pentru Slovacia, cuprindea: *un departament central* format din ministerele afacerilor străine (František Chvalkovsky), apărării naţionale (generalul Jan Syrovy) şi finanţelor (Josef Kalfus); *un departament ceho-morav* ce grupa 6 ministere (interne, educaţie naţională, justiţie, lucrări publice, sănătate şi comerţ); *un aepartamen slovac*, format din 5 ministere, avându-l ca preşedinte pe Josef Tiso, şi un *departament pentru Ucraina subcarpatică*, condus de Augustin Voloşin, asistat de încă un ministru 59

Pretenţia afişată de guvernul Beran că va realiza unitatea naţională prin „federalizare" s-a dovedit iluzorie în condiţiile presiunilor şi ingerinţelor continue ale naziştilor. Deşi reprezentau doar cu puţin peste 3 % din populaţie, germanii rămaşi în Ceho-Slovacia s-au constituit în „Volksgruppe", sub conducerea deputatului Kundt şi, la 17 ianuarie, au revendicat „autonomia absolută". Pretenţiile lor au fost susţinute deschis de Hitler şi Ribbentrop cu ocazia vizitei întreprinse de Chvalkovsky la Berlin la 21 ianuarie 1939. Cu acelaşi prilej, dictatorul nazist a cerut guvernului de la Praga să lichideze definitiv „benesismul" în administraţie, armată şi presă, să adopte măsuri radicale împotriva evreilor, să reducă efectivul armatei, iar pe plan economic a pretins o colaborare mai strânsă, pe baza tarifelor preferenţiale, şi predarea unei părţi a rezervelor de aur şi devize. Pe planul politicii externe Hitler a insistat ca Cehoslovacia să renunţe la vechile sale alianţe şi să adere la Pactul antikomintern şi la Axa Berlin-Rorna.

Guvernul Beran s-a grăbit să iasă în întâmpinarea cererilor Berlinului. În acest sens trebuie precizat că încă de la 9 octombrie activitatea partidului comunist fusese interzisă în Slovacia, iar câteva zile mai târziu şi în Ucraina subcarpatică. La 23 decembrie partidul comunist a fost oficial dizolvat pe întreg teritoriul Ceho-Slovaciei. După întrevederea lui Chvalkovsky cu Hitler şi Ribbentrop din

21 ianuarie şi-au încetat activitatea şi ultimele organe de presă în care mai activau partizanii politicii promovate de Masaryk şi Beneš, între care *Narodni Osvobozeni*, *Narodni Myslenka* şi altele. «Noi suntem pe cale de a lichida sechelele fostului regim, care ar putea să creeze neîncredere împotriva noastră» – a asigurat Rudolf Beran, la 22 februarie 1939. Totodată, au fost adoptate măsuri împotriva evreilor, trecându-se la eliminarea lor clin bănci, din marile societăţi, din instituţiile cu caracter social sau cultural. S-a procedat la reducerea efectivelor forţelor armate. La 18 februarie, însuşi şeful Statului Major, generalul Krejči, a fost nevoit să-şi dea demisia „din motive de sănătate”, în realitate sub presiunile Berlinului. Iar la 4 martie reprezentanţii Băncii Naţionale a Ceho-Slovaciei au semnat, la Berlin, un acord prin care cedau Băncii Reichului 391, 2 milioane de coroane în aur şi devize 60.

În pofida acestor concesii, Hitler nu era mulţumit şi şi-a intensificat manevrele pentru a obţine disoluţia şi lichidarea Cehoslovaciei. În acest scop el a acţionat, pe de o parte, prin intermediul conducătorilor separatişti ai slovacilor, încurajându-le veleităţile spre „independenţă”, iar pe de altă parte prin guvernul de la Budapesta, care manifesta pretenţii asupra teritoriului Ucrainei subcarpatice.

Cercurile conducătoare din Ungaria horthystă fuseseră extrem de nemulţumite de rezultatele sentinţei arbitrare de la Viena din 2 noiembrie, întrucât nu se acordase Budapestei toate teritoriile pe care le revendica. La 6 noiembrie, la o reuniune la înalt nivel cu participarea lui Horthy, Imredy şi a lui Kânya, s-a discutat posibilitatea unei intervenţii armate unilaterale pentru ocuparea Ucrainei subcarpatice. Considerându-se că pentru o asemenea acţiune era necesară aprobarea Reichuluv fostul prim-ministru Kalman Daranyi a fost trimis la Berlin cu un mesaj către Adolf Hitler în care se arăta: „Noi suntem perfect conştienţi că fără acţiunea dvs. n-am fi obţinut niciodată nimic”. Cu acordul lui Imredy. Daranyi a oferit lui Hitler „stabilirea de relaţii amicale din ce în ce mai intime

între Germania şi Ungaria” şi a promis că guvernul ungar era gata să părăsească „Societatea Naţiunilor” şi să adere la Pactul antikomintern 61.

La 18 noiembrie, reprezentanţii diplomatici ai Ungariei la Berlin şi Roma au înmânat guvernelor pe lângă care erau acreditaţi o notă în care guvernul horthyst anunţa hotărârea de a trece la ocuparea Ucrainei subcarpatice. La Berlin, Dôme Sztojay a fost primit de Ernst Woermann. care i-a atras atenţia că Germania era deja la curent cu planurile Budapestei şi că nu le aproba. «Astă-seară – a telegrafiat Sztojay la Budapesta – [Erdmansdorff] va primi instrucţiuni să comunice guvernului maghiar că germanii consideră acţiunea îngrijorătoare, deoarece ei se tem că guvernul cehoslovac ar putea să riposteze cu armele faţă de această acţiune, ceea ce ar putea avea complicaţii, or ei [germanii] nu ar putea să vină în ajutorul nostru. Consideră, deci, că o astfel de acţiune maghiară este inoportună”. La rândul său, Frederic Villani. ambasadorul Ungariei la Roma, informa că Ciano îi declarase: «Mussolini este foarte neliniştit, el se teme că ne vom aventura […] Nu va lua, ce e drept, măsuri împotriva noastră, dar dacă Germania va protesta energic, şi aceasta se va produce cu siguranţă, va trebui să se solidarizeze integral cu ea […] Pentru Ungaria şi pentru guvernul maghiar ar constitui un grav eşec dacă, odată intraţi cu trupele, ar trebui să le retragă în urma protestului ce ar *urma*. *De aceea el* fliano] cere guvernului maghiar, în numele lui Mussolini, să renunţe la plan» 62.

Guvernul horthyst a hotărât să declanşeze, totuşi, acţiunea în dimineaţa zilei de 21 noiembrie, dar a fost nevoit să bată în retragere în urma unui „demers” energic al lui von Ribbentrop, la care s-a asociat şi Ciano.

Demersul Berlinului şi Romei a stârnit o adevărată derută în cercurile conducătoare din Ungaria horthystă, care se temeau să nu fi pierdut încrederea celor două mari puteri fasciste. Convingându-se de eşecul total al politicii bazate pe iniţiative independente, guvernul horthyst s-a străduit să spulbere nemulţumirile celor două guverne, şi

mai ales ale celui german, oferind noi concesii din partea Ungariei. Este semnificativ, pentru măsurile întreprinse pe această linie de Budapesta, următorul memorandum pe care Sztojay l-a înmânat lui von Ribbentrop în ziua de 21 noiembrie:

„Principiul fundamental al politicii externe ungare, după formarea Axei Berlin-Roma, a fost totdeauna alinierea la această Axă, şi această aliniere a luat o formă şi mai perfectă în urma sentinţei arbitrare de la Viena.

Pornind de la această consideraţie, guvernul ungar consideră că este necesar, în scopul de a face mai puternice raporturile sale cu Germania, să intre în negocieri cu guvernul Reichului, atât pe plan politic, cât. şi pe plan economic.

În ceea ce priveşte chestiunile politice, guvernul ungar gâm deşte, înainte de toate, la lupta comună contra bolşevismului. Ungaria a fost, poate, primul stat care, în lupta sa contra comunismului, n-a deviat niciodată de la linia sa, şi care n-a fost niciodată accesibilă la aranjamente sau compromisuri cu bolşevismul. Poziţia antibolşevică a puterilor Axei a găsit întotdeauna înţelegere şi aprobare la noi şi dacă puterile Axei dau vreo importanţă acestui fapt, noi suntem gata să aderăm la Pactulantikomintern.

În domeniul economic există noi posibilităţi, şi Ungaria, al cărei comerţ internaţional s-a dezvoltat, până în prezent, într-o măsură considerabilă cu puterile Axei, va fi gata nu numai să continue să cultive aceste relaţii economice, ci să le intensifice, dându-le cea mai mare stabilitate şi dezvoltându-le în sensul unei acţiuni complementare adecvate.

Noi credem că va fi posibil să ne apropiem astfel de ţel, care este consolidarea raporturilor noastre cu puterile Axei, şi că din aceasta va rezulta o situaţie aptă să servească interesele puterilor Axei şi pe cele ale Ungariei”.63

La 28 noiembrie, Kalman Kânya, care-şi atrăsese mânia germanilor prin semnarea acordului de la Bled cu statele Micii înţelegeri, a trebuit să se retragă „din motive

de sănătate”, portofoliul afacerilor străine fiind încredinţat, la 10 decembrie, lui István Csâky. Cu prilejul convorbirilor avute la Berlin, în ziua de 16 ianuarie 1939, cu Hitler şi Ribbentrop, noul ministru de externe al Ungariei s-a angajat să satisfacă toate pretenţiile Germaniei şi să ceară în prealabil permisiunea Berlinului pentru orice acţiune diplomatică ar întreprinde64. Iar la 24 februarie Csâky a semnat documentele oficiale de aderare a Ungariei la Pactul antikomintern65. Subordonându-se total Reichului hitlerist, Ungaria lui Horthy a devenit complice în măsură din ce în ce mai pronunţată la acţiunile întreprinse de *Berlin pentru dezmembrarea ţărilor din Europa de răsărit* şi de sud-est.

La începutul lunii martie 1939, Berlinul a considerat că sosise momentul pentru lichidarea definitivă a „afacerii cehoslovace”.

Planurile hitleriştilor prevedeau ca Boemia şi Moravia *să fie încorporate Reichului*, *Slovacia să devină stat marionetă* „independent”, subordonat total Germaniei, iar Ucraina subcarpatică să fie predată Ungariei horthyste drept răsplată pentru politica ei fidelă Berlinului. Modul în care a acţionat Hitler pentru a-şi atinge scopul constituie o vie ilustrare a lipsei de scrupule de care dădea dovadă diplomaţia nazistă. Astfel, pentru a declanşa o nouă „criză”, care să permită intervenţia Berlinului, naziştii i-au sfătuit pe liderii separatişti slovaci să ceară „independenţa Slovaciei”, iar pe cehi i-au îndemnat să întrebuinţeze mijloace forte împotriva slovacilor. La 9 martie, însărcinatul cu afaceri al Reichului la Praga a primit indicaţii de la Berlin să comunice guvernului ceh că la Bratislava se organiza un „complot” ce urmărea proclamarea Slovaciei ca stat „independent”. Căzând în cursa întinsă de germani, preşedintele Hacha l-a demis pe Tiso şi odată cu el şi pe alţi trei miniştri, încredinţând conducerea guvernului provincial, cu titlu interimar, lui Karel Sidor, care-şi menţinea şi postul de vicepreşedinte al guvernului federal 6,! întrunit Josef Tiso a făcut apel la guvernul german, cerând să intervină în ajutorul

separatiştilor slovaci, s-a creat exact situaţia pe care o dorea Hitler pentru reglementarea contului final cu Cehoslovacia.

În seara zilei de 12 martie Adolf Hitler i-a comunicat lui Sztojay că «*sfărâmarea Ceho-Slovaciei este iminentă*» şi i-a cerut să informeze Budapesta că «*Ungaria are un termen de 24 de ore în care are posibilitatea să rezolve problema ruteană*» 67. A doua zi, dictatorul nazist l-a convocat la Berlin pe Josef Tiso, informându-l despre hotărârea sa cu privire la Cehia, Slovacia şi Ucraina subcarpatică. Revenit în ţară în noaptea de 13/14 martie, Tiso i-a cerut lui Hacha să convoace Dieta slovacă pentru ziua de 14 martie la Bratislava. Ştiind că liderul separatiştilor slovaci acţiona cu „binecuvântarea11 lui Hitler, Hacha s-a văzut silit să dea curs cererii respective. După ce l-au ascultat pe Tiso, care a declarat că dacă slovacii rămâneau uniţi cu cehii, atunci aveau să fie anexaţi de Reich, odată cu aceştia, deputaţii au votat separarea şi „independenţa 1 Slovaciei. În ziua de 16 martie, conform celor convenite la Berlin, Tiso a trimis lui Hitler o declaraţie în numele Dietei, în care îl ruga să garanteze securitatea Slovaciei devenită „independenţă11 şi să ia „toate măsurile necesare pentru apărarea frontierelor sale11 e8.

Tot în noaptea de 13/14 martie Augustin Voloşin a proclamat „independenţa11 Ucrainei subcarpatice şi s-a adresat consulului german din Hust, solicitând „protecţia Reichului11. Telegrama respectivă a sosit la Berlin în ziua de 14 martie, la ora 6, 15, dar a rămas fără răspuns. În aceeaşi dimineaţă, trupele ungare au trecut frontiera, declanşând acţiunea de invadare a teritoriului respectiv. La un nou apel, din 15 martie, în care Voloşin ameninţa că „în cazul când trupele maghiare continuă să înainteze, guvernul Ucrainei subcarpatice intenţionează să ceară românilor să ocupe ţara11, Berlinul a răspuns sfătuindu-l „să nu opună rezistenţă. În cazul de faţă [Germania] nu este în situaţia de a-şi asuma protectoratul 11. În seara zilei de 17 martie trupele ungare au atins frontiera polonă,

încheind ocuparea Ucrainei subcarpatice 69.

Simultan cu evenimentele mai sus amintite, germanii din Boemia şi Moravia s-au dedat la provocări împotriva cehilor, în câteva localităţi, cu scopul de a furniza Reichului mobilul care să-i permită ocuparea teritoriilor respective, sub pretextul că viaţa locuitorilor germani era în „pericol11. Presa germană a publicat numeroase atacuri contra guvernului de la Praga, în care vorbea de „un monstruos terorism ceh îndreptat contra germanilorde „o orgie husită insolentă" şi altele. În situaţia respectivă, în după-amiaza zilei de 13 martie, preşedintele Hacha l-a *invitat pe însărcinatul cu afaceri* german, A. Hencke, pentru a-i cere informaţii despre scopurile urmărite de guvernul german. Hencke, care primise indicaţii în acest sens de la Berlin, a refuzat însă să dea curs invitaţiei; în schimb, a doua zi, spre prânz, a fost Hacha cel care a primit o invitaţie din partea lui Adolf Hitler să meargă la Berlin.

În seara zilei de 14 martie Hacha a plecat spre Berlin, însoţit de ministrul de externe Chvalkovsky. La sosirea în gara Anholt el s-a bucurat de toate onorurile rezervate şefilor de state, dar chiar pe peron, înaintea trecerii în revistă a companiei de onoare, reprezentantul Cehoslovaciei la Berlin a apucat să-i şoptească ştirea că trupele germane trecuseră frontiera la Ostrava. După o aşteptare plină de tensiune la hotelul Adlon, la ora 1 noaptea Hacha şi Chvalkovsky au fost primiţi de Hitler, care era înconjurat de principalii săi consilieri militari şi civili. Asupra celor petrecute în acea noapte la cancelaria Reichului sunt revelatoare informaţiile pe care ni le furnizează fostul interpret al dictatorului german, Paul Schmidt:

„Am fost prezent la şedinţe mult mai lungi decât aceasta, care n-a durat decât trei sferturi de oră. L-am văzut pe Hitler mult mai enervat decât la această răfuială cu cehii. Niciodată, însă, n-am făcut însemnări la vreo conferinţă ale cărei urmări să fi fost mai nefaste.

De fapt, nici nu era o convorbire în adevăratul sens al

cuvântului. Era, mai degrabă, un simplu rechizitoriu din partea lui Hitler contra cehilor, în care el nu făcea altceva decât să repete lista tuturor păcatelor comise de aceştia, listă ce o epuizase complet, în faţa englezilor şi francezilor, cu ocazia crizei sudete, fără a mai adăuga noi amănunte. A spus că în Cehoslovacia nu se schimbase nimic faţă de regimul Beneš şi că spiritul acestuia dăinuia încă şi în noul stat. A pretins că el nu-şi manifesta neîncrederea faţă de Hacha, deoarece în Germania toată lumea era convinsă de loialitatea lui, dar – a continuat el – era necesar să preia protectoratul asupra Cehoslovaciei, pentru a se putea îngriji singur de cele necesare.

Cuvintele lui Hitler fură rostite cu mult temperament. De altfel, se pare că nici nu putea să vorbească de cehi – cu atât mai mult de domnul Beneš – fără să se enerveze […] în timp ce Hitler vorbea, Hacha şi Chvalkovsky stăteau ca împietriţi în fotoliile lor. Numai ochii lor arătau că mai erau încă în viaţă. Pentru ei trebuie să fi fost o lovitură înspăimântătoare să afle din gura lui Hitler că sfârşitul ţării lor sosise […] «Intrarea trupelor germane nu se mai poate opri – spuse Hitler – dacă vreţi să evitaţi vărsări de sânge, ar fi mai bine să daţi imediat un telefon la Praga şi să cereţi ministrului dvs. de război ca trupele cehe să nu opună niciun fel de rezistenţă» – Cu aceste cuvinte senzaţionala convorbire luă sfârşit". 70

Într-un raport înaintat lui Georges Bonnet la 17 martie, reprezentantul Franţei la Berlin, Coulondre, arăta că potrivit unor informaţii ce le deţinea de la „o persoană demnă de încredere", în cancelaria Reichului avuseseră loc scene de-a dreptul tragice:

„Timp de ore întregi domnii Hacha şi Cvalkovsky au protestat contra violenţei la care erau supuşi, declarând că ei nu puteau să semneze documentul ce li. se prezentase […] Dl. Hacha s-a ridicat, cu toată energia de care era capabil, contra statutului de protectorat care se intenţiona să fie impus cehilor […] Miniştrii germani s-au *arătat însă nemiloşi*. *Ei i-au fugărit* literalmente *pe* Hacha şi pe Chvalkovsky în jurul mesei pe care se aflau documentele,

readucându-i mei eu în faţa lor, punându-le tocul în mână şi repetându-le, neîncetat, că dacă persistau în refuzul lor, jumătate din Praga va fi distrusă în două ore de avioanele germane şi acesta nu va fi decât începutul. Sute de bombardiere nu aşteptau decât ordinul pentru a porni şi acest ordin va fi dat la ora 6 dimineaţa dacă semnătura nu va fi dată până atunci 71

Haeha şi Chvalkovsky au declarat că ei nu puteau să ia o hotărâre de asemenea importanţă fără asentimentul guvernului de la Praga, dar li s-a replicat, imediat, că o linie telefonică directă le stătea la dispoziţie pentru a se consulta cu ceilalţi membri ai guvernului ceho-slovac.

Când s-a încercat să se facă legătura cu Praga s-a constatat că linia telefonică nu funcţiona. Acelaşi Paul Schmidt, relatează, referindu-se la acest episod:

„Ribbentrop, nervos la culme, îmi ceru să constat imediat «cine o fi acela care nu şi-a făcut datoria» Prin telefon am pus în mişcare şi pe dracu', dar mi se spunea, în mod invariabil, că porţiunea germană a liniei ar fi în regulă, dar că Praga nu răspunde. Ribbentrop începu să urle, aproape dement de furie, şi-mi ceru să vorbesc în numele lui cu ministrul poştelor […] între timp, într-o altă cameră, Göring stătea de vorbă foarte liniştit cu Hacha. Dintr-odată, Praga răspunse, iar eu m-am năpustit în camera unde stăteau aceştia, pentru a le da legătura colo. Când Hacha auzi că Praga era la telefon, se ridică repede pentru a Vorbi, dar după câteva clipe legătura fu din nou întreruptă. Părăsii camera pentru «a-l scoate din pat pe dl. ministru al poştelor», după cum îmi ceruse Ribbentrop, suduind pe «domnii miniştri care dorm în timp ce noi, aci, muncim din greu». În timp ce manipulam la telefon, am auzit pe coridor, prin uşa deschisă, vocea lui Göring, care striga după profesorul Morell, medicul personal al lui Hitler. «Hacha e *pe* punctul de a leşina – spuse el foarte alarmat –, să sperăm că nu i se va întâmpla nimic», după care adaugă îngândurat: «pentru un oro atât de vârstnic ziua a fost destul de grea.»

Dacă i se întâmplă ceva lui Hacha – reflectam eu în

timp ce mă străduiam să obţin legătura cu Fraga – atunci mâine toată lumea va spune că a fost omorât aici, în cancelaria Reichului, dar gândurile îmi fură întrerupte de centrala noastră telefonică de ia Ministerul de Externe (Ribbentrop uriaşe că dacă nu se va putea vorbi cu Fraga, în cel mult o oră, va fi concediată cu şef cu tot) care-mi comunica, acum, că legătura cu Fraga fusese definitiv stabilită. I-am anunţat pe Göring şi Hacha în aceeaşi cameră în care-i lăsasem discutând. Nu se mai cunoştea nimic din leşinul lui Hacha, se pare că injecţia profesorului Morell îşi făcuse pe deplin efectul 72

După ce s-au consultat cu membrii guvernului aflaţi ia Fraga, Hacha şi Chvalkovsky au consimţit să-şi pună semnătura, la ora 3, 55, în dimineaţa zilei de 15 martie, pe următorul document, ce fusese pregătit de Hitler şi von Ribbentrop:

Aranjament

Führerul şi cancelarul Reichului a primit astăzi, la cererea lor şi în prezenţa ministrului afacerilor străine al Reichului. dl. Ribbentrop, pe preşedintele statului cehoslovac, dr. Hacha, şi ministrul cehoslovac al afacerilor străine, dr. Chvalkovsky. În cursul reuniunii a fost examinată, cu o deplină francheţe, situaţia serioasă creată de evenimentele survenite în timpul ultimelor săptămâni pe teritoriul până în prezent cehoslovac. Cele două părţi au fost de acord să-şi exprime convingerea că scopul tuturor eforturilor trebuie să fie asigurarea liniştii, ordinii şi a păcii în această parte a Europei centrale.

Preşedintele statului cehoslovac a declarat că pentru a servi’s acestui scop şi pentru a obţine o pacificare definitivă, el remite.

15 – Agresiunile naziste din Europa în anii 1938 – 1934

În deplină încredere, destinul poporului şi al regiunilor cehe în mâinile Führerului Reichului german. Führerul a acceptat această declaraţie şi a exprimat hotărârea sa *de* a lua poporul ceh sub protecţia Reichului german şi de a asigura dezvoltarea lui auto-Collia conform

caracterului său propriu”.*73*

În zorii zilei de 15 martie grosul trupelor germane, care numărau circa 200.000 de oameni, a trecut frontiera germano-cehă, pe o veritabilă furtună de zăpadă, îndreptându-se spre Praga. La ora 9, primele elemente motorizate ale Wehrmaentului au atins periferiile capitalei Cehoslovaciei. În cursul după-amiezii, Hitler însuşi şi-a făcut intrarea la Palatul Hrad, unde a fost imediat înălţată crucea încârligată. A doua zi, 16 martie, el a semnat un decret prin care cehii deveneau „cetăţeni protejaţi”, aflaţi în „spaţiul vital” al celui de al III-lea Reich. 74

Cehoslovacia încetase să mai existe ca stat independent pe harta Europei.

Semnificaţia Tratatului germano-român din 22 martie 1929

Invadarea şi cotropirea Ceho-Slovaciei de către trupele Intimiste şi horthyste în martie 1939 au declanşat o amplă şi puternică mişcare de protest în cele mai diferite straturi sociale ale poporului român. „O ură formidabilă s-a dezlănţuit contra lui Hitler”, consemna darea de seamă a Direcţiei generale a poliţiei pe luna martie 1939 75. În Bucureşti, mii de cetăţeni au demonstrat în faţa Ambasadei Ceho-Slovaciei, manifestându-şi solidaritatea cu popoarele acestei ţări. Militarii şi persoanele civile cehoslovace refugiate pe teritoriul românesc au fost primiţi pretutindeni cu ospitalitate de populaţie şi de autorităţile române. Atitudinea poporului şi a guvernului român în timpul „crizei” cehoslovace din martie 1939 i-a nemulţumit profund pe nazişti. Aceasta cu atât mai mult cu cât negocierile economice germano-române, începute la 14 februarie 1939, erau tergiversate de partea română, care refuza să accepte cererile rapace ale Berlinului. În timpul acestor tratative, desfăşurate pe parcursul mai multor runde, delegaţia germană a insistat pentru luarea unor măsuri menite să „adapteze” economia românească nevoilor germane, cum ar fi mărirea cotei schimbului comercial dintre cele două ţări, reevaluarea cursului mărcii în raport cu leul, sporirea investiţiilor de capital

german în industria petroliferă românească şi livrarea unor cantităţi sporite de petrol, participarea Reichului la modernizarea agriculturii României şi la exploatarea în comun a bogăţiilor subsolului românesc şi altele 76.

„Saltul spre România" executat de nazişti în martie 1939, odată cu dezmembrarea Ceho-Slovaciei şi încorporarea la Reich a celor mai importante teritorii ale acesteia, coroborat cu înăsprirea cererilor formulate de delegaţia germană în zilele de 10, 11 şi 13 martie, la tratativele de la Bucureşti, când Wohlthat a pretins înfiinţarea unor întreprinderi economice cu capital german care să producă bunuri necesare exclusiv Reichului, precum şi crearea de întreprinderi mixte şi a unor zone libere în porturi au determinat momente de maximă tensiune în relaţiile româno-germane. Membrii guvernului român ce participau la tratative (Grigore Gafencu, ministrul afacerilor străine.

I. Bujoiu, ministrul economiei naţionale, Mitiţă Constantinescu, ministrul finanţelor, şi Victor Slăvescu, ministrul înzestrării armatei) îşi dădeau seama de implicaţiile cererilor *Berlinului şi tocmai* de aceea insistau asupra „asigurării independenţei economice a României". În acelaşi timp însă, având în vedere, pe de o parte agresivitatea

Reichului şi atitudinea Ungariei horthyste, iar pe de altă parte, poziţia Marii Britanii şi Franţei, care, sub pretextul că nu erau pregătite de război, nu au schiţat niciun gest în apărarea Ceho-Slovaciei, deşi-i garantaseră noile fron (iere la München, cercurile conducătoare româneşti au considerat că pentru depăşirea acelui moment dificil era necesar să recurgă la soluţia „răscumpărării păcii", prin achitarea notei de plată pretinsă de Berlin, adică prin semnarea tratatului economic cu Germania. La 11 martie, cu Câteva zile înainte de izbucnirea crizei politice ce avea să ducă la lichidarea statului ceho-slovac. Armand Călinescu nota în *însemnările* sale:

„Se pune o problemă între noi şi germani [...] Chestia

are un aspect dublu: politic şi economic. Economicul important şi decisiv, iar politicul este accesor şi element de şantaj. Aceasta pentru germani. Pentru noi invers. *Vrem să asigurăm fruntariile şi plătim*"…

Iar la 15 martie. În ziua când trupele hitleriste pătrundeau în Prag a, acelaşi Armand Călinescu afirma, într-o audienţă la rege:

„Am asistat la încă o etapă a mişcării de înaintare germană. Mijlocul: provocarea dezagregării interne pe care a început-o spre a izola Boemia şi a o înghiţi.

O nouă etapă poate fi subjugarea României. Mijloace: provocarea unui conflict cu Ungaria şi cu minorităţile germane. Dacă lăsăm Germaniei iniţiativa de manevră vom cădea sigur. Reacţiunea noastră militară nu e posibilă; sprijin militar din Apus exclus; conflagraţie generală îndoielnică.

Ce măsuri putem lua pentru a evita?

1. Menţinerea atmosferei bună, menajând minorităţile; 2. Întărirea ideii de ordine şi unitate sufletească; 3. Concentrarea pentru instrucţie a doua contingente în plus peste efectivul nofaaal, câte şase luai şi rotaţie. Se întreţine astfel un potenţial şi o atmosferă, în special în Ardeal, care influenţează şi pe civili, într-un ceas istoric, când e vorba de existenţa statului (exemplul Cehoslovaciei), putem să facem sacrificiul de a ţine treze forţele; 4, Grăbirea înţelegerii economice cu Germania; 5. Eventuale, tratări cu Ungaria şi Bulgaria pentru schimb de populaţie11.77

Dezmembrarea şi cotropirea întregii Ceho-Slovacii şi răspândirea, pe diverse căi. a unor ştiri despre o posibilă agresiune hitleristă asupra României au declanşat un uriaş avânt patriotic în rândul poporului român, care şi-a manifestat hotărârea de a rezista cu armele în cazul că România ar i-i fost atacată.

Guvernul român, prezidat, după moartea Patriarhului Miron Gristea, de Armand Călinescu, a decretat mobilizarea parţială şi a pus trupele în stare de alarmă pentru a respinge orice atac îndreptat împotriva României.

Luând cuvântul, la 27 martie, în şedinţa Consiliului F.R.N., Armand Călinescu a declarat, referindu-se la măsurile întreprinse de guvernul român:

«Guvernul nostru nu se putea lăsa surprins de evenimente, de aceea el a luat imediat măsurile pe care le-a socotit conforme cu interesele de siguranţă a statului. Astfel, în primul rând, am făcut cunoscut cancelariilor străine că suntem hotărâţi să ne apărăm fruntariile. Pentru integritatea teritoriului ei, România se va bate împotriva oricui, cu toate puterile ei, şi fără să stea să cântărească rezultatele luptei. Noi avem un patrimoniu sfânt pe care înaintaşii noştri l-au creat; suntem datori să-l păstrăm cu orice sacrificiu. Iată ce am spus.

Dar pentru ca această hotărâre să fie efectivă, am *chemat* sub *arme mai multe contingente* de *rezervişti*, completând astfel forţele necesare pentru siguranţa fruntariilor. Şi atunci, domnilor, s-a întâmplat acest fenomen minunat, pe care, desigur, l-aţi văzut cu toţii: – Ţara a răspuns cu un entuziasm impresionant la chemare. Oamenii au alergat în cazărmi din primele zile. Au venit de trei şi patru ori mai mulţi decât cei ce erau concentraţi […] *În această manifestare am găsit noi şi semnul că politica de* siguranţă şi de demnitate a guvernului era în spiritul însăşi al Ţării».

La rândul său, Grigore Gafencu, definind „principiul care este la temelia politicii noastre”, afirma, cu acelaşi prilej:

«Nu luăm nimic ce nu e al nostru. Apărăm însă şi întărim tot ce ne aparţine […] România a dovedit în zilele prin care am trecut că înţelege să lucreze pentru pace prin fapte, străduindu-se să strângă pe temelii reale raporturile fireşti între popoare. Ea a arătat, de asemenea, că este hotărâtă să apere cu armele în mână hotarele şi neatârnarea ei. La orice atingere a acestor bunuri ea se va bate» 78

Hotărârea guvernului român de a se opune cu armele oricărei agresiuni a întrunit adeziunea maselor largi populare – români, maghiari, germani şi de alte

naţionalităţi – care şi-au exprimat sprijinul faţă de măsurile întreprinse de autorităţi. Pentru definirea poziţiei oamenilor muncii de naţionalitate maghiară este ilustrativă scrisoarea adresată primului ministru Armand Călinescu de un grup de membri ai secţiunii maghiare a F.R.N., în care se arăta:

— Hotărârea guvernul lui român de a se opune cu armele oricărei agresiuni a fost exprimată de Armand Călinescu şi în interviul acordat lui Jules Saiierwein, publicat în ziarul *Paris Soir*, la 26 martie 1939: «Este un lucru asupra căruia nu se poate şi nu trebuie să fie nicio îndoială: în ziua când România va fi atacată, ea se va apăra nu importă contra cui, şi va salvgarda până la limita forţelor sale integritatea teritoriului său. România se va bate fără a lua în considerare rezultatele eventuale ale războiului.

Domnule Prim-Ministru.

Subsemnaţii, mici meseriaşi, muncitori, agricultori şi intelectuali din Cluj, aderenţi la secţiunea maghiară a Frontului Renaşterii Naţionale, urmărind cu îndreptăţită îngrijorare desfăşurarea ultimelor întâmplări, cu onoare ne permitem a ne solidariza cu hotărâta Domniei Voastre atitudine exprimată fără echivoc în discursul rostit la şedinţa Consiliului Superior al F.R.N. – pentru apărarea independenţei şi integrităţii ţării faţă de orice agresiune de dinafară. Socotim că în momentele de acum apărarea hotarelor României pe baza fraternităţii între poporul român şi maghiar din ţară, pe baza principiilor de libertate, a egalităţii de drepturi şi a păcii interne, formează nu numai singura cale de urmat pentru înfăptuirea unei convieţuiri fericite a popoarelor de pe aceste meleaguri, dar este şi aportul cel mai mare pe care l-am putea aduce independenţei şi libertăţii tuturor popoarelor din Bazinul dunărean şi confraţilor noştri din Ungaria. […] Convingerea noastră fermă este că faţă de pericolul comun, maghiarimea din ţară trebuie să-şi spuse cuvântul răspicat, clar şi fără şovăire, în interesul solidarităţii comune”. 79

În împrejurările apropierii imediate a primejdiei unei agresiuni hitleristo-horthyste asupra României, linia politico-tactică a Partidului Comunist Român a demonstrat o preocupare crescândă din partea comuniştilor pentru soarta ţării. Documentele elaborate de comunişti în perioada respectivă precizau că sarcina poporului român în faţa pericolului de agresiune directă din partea Reichului hitlerist sau a sateliţilor săi revizionişti era apărarea hotărâtă a integrităţii, independenţei, demnităţii şi libertăţii României. În zilele crizei politice din martie, P.C.R. a dat *cuvânt* de ordine membrilor şi simpatizanţilor săi să sG prezinte la unităţile militare şi să acţioneze „pentru întărirea forţei politice şi morale a armatei, contra Germaniei hitleriste şi a statelor revizioniste", în înflăcăratul – apel către poporul român lansat la 17 martie 1939, P.C.R. avertiza:

„Trupele de asalt ale lui Hitler au invadat Cehoslovacia şi se găsesc la graniţa ţării noastre. Partidul Comunist din România dă alarma! Să fie pregătit de luptă întregul popor român [...] pentru apărarea ţării, împotriva cotropitorilor fascişti! Hitler vrea să ne răpească griul, petrolul şi teritoriul. El vrea să ne arunce în robie [...] Partidul Comunist din România declară; comuniştii vor lupta cu arma în mână în primele rânduri". 80

Comitetul Teritorial al P.C.R. pentru Ardeal şi Banat a editat, în zilele respective, o broşură-manifest intitulată *Nem kapitulălni*! *Ellenâllni*! în care a demascat cârdăşia dintre horthyşti şi fasciştii germani şi italieni. Luând atitudine împotriva pretenţiilor teritoriale ale Ungariei horthvste asupra unor teritorii româneşti, condamnând agitaţiile revizioniste ale horthyştilor, Comitetul Teritorial pentru Ardeal şi Banat scria:

„Graniţele actuale, independenţa României sunt grav periclitate de puterile Axei. Noi spunem deschis că libertatea, bunăstarea, dezvoltarea naţională, economică şi culturală a maghiarilor din Ardeal sunt, de asemenea, periclitate în urma aspiraţiilor de cotropire ale Axei. Suntem, de aceea, în mod categoric împotriva

revizionismului, în interesul maghiarilor şi al întregului popor din România. Înţelegem să ti agem toate consecinţele acestei atitudini şi suntem gata de a lupta cu arma în mână dacă va fi nevoie, disciplinat, curajos, organizat, împotriva aspiraţiilor de cotropire ale Axei şi sateliţilor ei. Vom apăra, dacă va fi nevoie, cu preţul vieţii noastre, frontierele actuale ale României. Din punct de vedere politic vom demasca cu toată puterea şi capacitatea noastră pe agenţii interni ai Axei şi-i vom combate, fie că sunt maghiari, germani sau români" 81.

Folosind tensiunea politică creată în România în zilele ce au urmat lichidării Cehoslovaciei, naziştii au recurs la presiuni brutale pe lângă ministrul afacerilor străine al României, declarând că un nou refuz al guvernului român de a semna acordul cu Germania sau chiar tergiversarea tratativelor ar avea urmări grave pentru România82. În situaţia respectivă, guvernul român a cedat şi, în ziua de 23 martie, la ora 17, 30, a fost semnat tratatul economic, care deschidea Reichului hitlerist calea spre pătrunderea masivă a capitalurilor germane în sectoarele-cheie ale economiei României şi spre acapararea treptată a celei mai mari părţi a exportului românesc. Toate acestea prejudiciau în mod grav independenţa economică şi politică a statului român.

Conştiente că dominaţia imperialismului german reprezintă o primejdie de moarte pentru poporul român, clasa muncitoare, masele ţărăneşti, intelectualitatea, importante cercuri ale burgheziei au primit cu indignare încheierea tratatului economic cu Germania şi au luat atitudine împotriva aplicării lui. Într-un raport destinat lui Herman Göring, Helmuth Wohlthat consemnează faptul că la plecarea delegaţiei germane spre Berlin autorităţile române fuseseră nevoite să-i asigure protecţia cu agenţi de poliţie în uniformă, pentru a împiedica luarea cu asalt a vagonului cu care călătorea de către militarii şi ţăranii români aflaţi în gări şi care „nu-şi ascundeau furia".

Partidul Comunist Român s-a pronunţat împotriva tratatului economic cu Germania semnat de guvernul

român sub imperiul presiunilor şi ameninţărilor naziştilor. „Români! Vom *lăsa ca nemţii să ne fure bogăţiile* patriei păstrate prin jertfa strămoşilor noştri? Nu! […] România este a noastră, nu a lui Hitler!” 83 – glăsuia unul dintre manifestele partidului comunist răspândite în acele zile în numeroase localităţi.

Cercurile conducătoare din România de orientare proengleză şi profranceză, care au continuat să aibă preponderenţă în guvern şi după martie 1939, au acţionat, pe de o parte, pentru menţinerea relaţiilor politice şi economice cu Marea Britanie, Franţa şi cu statele înţelegerii Balcanice, iar pe de altă parte, pentru limitatea aplicabilităţii prevederilor tratatului economic cu Reichul şi contracararea, în felul acesta, a efectelor lui înrobitoare. Sunt ilustrative pentru poziţia acestor cercuri însemnările primului ministru al guvernului român, Armand Călinescu, unul dintre principalii promotori ai politicii de rezistenţă faţă de agresivitatea Reichului nazist:

„*1. Aprilie*. La rege pentru chestii de politică externă […1 Eu expun astfel punctul de vedere: Mai întâi este sigur că în cazul unui război general, noi vom merge cu Anglia, fiindcă acolo va fi victoria şi aşa e sentimentul public. Cei ce au fost la concentrare acum au constatat acelaşi spirit în armată […] *Ţin să spun că dacă am făcut acordul economic cu Germania a fost pentru a câştiga timp şi unele avantagii economice* „nu *pentru a ne apropia politiceşte de Germania*

„*24 aprilie*. Expun pe larg M. Sale punctul meu de vedere asupra situaţiei. Mi se pare că se desemnează, din ce în ce mai mult, lupta între grupul franco-englez şi cel italo-german […] Am sentimentul din ce în ce mai mult că nu vom scăpa de încăierare. Situaţia noastră e grea, deoarece avem părţi slabe şi la apus, şi la răsărit, şi la sud. Poziţia de neutralitate e bună spre a nu provoca noi şi spre a fi siguri că nu vom rămâne singuri în luptă. În cazul când se va declanşa însă lupta de alţii, cum cred că decisiva va fi a Franţei-Angliei, nu putem să ne găsim în altă parte […] Este o fatalitate istorică. Sunt optimist. Neamul acesta a

rezistat mult, va rezista şi acum 84”.

La rândul său, Grigore Gafencu, într-un memoriu datat la 15 aprilie 1939, scria:

„Acordul nostru economic reprezintă o înţelegere care pune capăt, deocamdată, presiunii germane exercitată asupra noastră. Acest acord […] cere însă de pe acum organizarea unei acţiuni interne de rezistenţă sistematică în toate domeniile economiei noastre împotriva cererilor germane care ar depăşi cadrul sau măsura învoielilor noastre. Această rezistenţă poate fi cu atât mai efectivă dacă se poate întinde şi dacă poate fi sprijinită pe raporturile noastre cu alte ţări”.85

Una dintre măsurile luate de guvernul român pentru a contracara consecinţele tratatului economic cu Germania a fost încheierea unor tratate similare cu Franţa, la sfârşitul lunii martie 1939, şi cu Anglia, la 11 mai acelaşi an. Totodată, diplomaţia românească şi-a intensificat eforturile în direcţia revitalizării înţelegerii Balcanice şi a consolidării alianţei cu Polonia prin extinderea „erga omnes” a obligaţiilor reciproce 80. Completate cu acceptarea garanţiilor politice franco-britaniee din 13 aprilie 1939, aceste eforturi demonstrau voinţa cercurilor conducătoare guvernamentale de a se opune aservirii economice a României de către Reich, prin menţinerea şi dezvoltarea vechilor alianţe şi raporturi economice şi politice, şi de a lărgi posibilităţile de sprijinire din afară a securităţii frontierelor statului român.

Hotărârea poporului român de a apăra cu preţul oricărui sacrificiu şi prin orice mijloace independenţa naţională şi integritatea teritorială a patriei a fost eu pregnanţă pusă în evidenţă cu ocazia manifestaţiilor antifasciste de la 1 mai 1939, *la* a căror *organizare o contribuţie* esenţială a adus tovarăşul Nicolae Ceauşescu, patriot şi revoluţionar înflăcărat, profund devotat cauzei clasei muncitoare, poporului român. Manifestaţiile de la 1 Mai 1939S7, când zeci de mii de oameni au demonstrat sub lozincile „Vrem România liberă şi independentă!”, „Jos fascismul „Jos agresorul hitlerist!” „Trăiască pacea cu

Uniunea Sovietică!”, s-au înscris ca un serios semnal pe care poporul român îl adresa Europei, întregii lumi, pentru unirea eforturilor în vederea împiedicării declanşării conflagraţiei mondiale de către Germania hitleristă şi sateliţii ei, o dovadă că el rămăsese ataşat idealurilor de libertate şi independenţă naţională.

Copilolul YI

AAENDĂ DIPLOMATICĂ ÎNCĂRCATĂ ÎN CAPITALELE

MARILOR PLIERI EUROPENE

Adolf Hitler declanşează criza Danzig-ului

Cotropirea Boemiei şi Moraviei a adus Reichului sporirea resurselor economice şi de forţă de muncă, precum şi a potenţialului de război. Rezervele de aur ale Reichsbank-ului au fost completate cu cele 10 milioane de lire sterline găsite în depozitele Băncii Naţionale Cehe. Be asemenea, Wehrmachtul a capturat întreaga tehnică de luptă a armatei cehe – 1.500 de avioane, 469 tancuri, peste 500 tunuri A.A., mai mult de 43.000 de arme automate şi peste 1.000.000 de puşti, precum şi „un vast depozit de muniţii”, după cum avea să declare Hitler în Reichstag la 28 aprilie 1939, ce cuprindea mai mult de 3.000.000 de obuze şi peste 1.000.000.000 de cartuşe de armă. În plus, Germania a pus stăpânire pe importantele uzine de armament Škoda: posesori ai stabilimentelor Krupp şi Škoda, germanii au căpătat controlul asupra înarmării ţărilor din Europa de răsărit şi sud-est. Pe de altă parte, cei 3.000.000 de lucrători cehi încorporaţi cu forţa la Reich au permis scoaterea din câmpul muncii a unor importante contingente de germani şi constituirea a noi divizii.

S-a îmbunătăţit şi situaţia strategică a Germaniei hitleriste: locul graniţei şerpuite, lungă de mai multe sute de kilometri, ce-o separase de Cehoslovacia, a fost luat de *una mult mai* scurtă şi uşor de apărat. Mai mult decât atât, terenul plat al Boemiei şi Moraviei constituia o excelentă bază de atac pentru declanşarea unor operaţii militare de anvergură în special în spaţiul aerian. De altfel, nu este

lipsit de importanţă să relevăm că a doua zi după lichidarea Cehoslovaciei a fost constituită, la Viena, o nouă flotă aeriană, cea de a patra, care a mărit peste aşteptări puterea Luftwaffei *K*

După succesul desăvârşit obţinut în realizarea *planului Griin*, Führerul nazist se afla în situaţia de a avea dificultatea „alegerii": să pornească la îndeplinirea marilor lui planuri agresive în Europa răsăriteană, atacând Polonia şi Uniunea Sovietică, sau să se îndrepte împotriva Occidentului, pentru a zdrobi mai întâi Franţa şi a neutraliza Anglia pe continent. Relevând această stare de spirit de care erau frământate căpeteniile celui de al III-lea Reich, un funcţionar superior din Ministerul Propagandei a declarat:

«Avem în faţa noastră atâtea uşi deschise, atâtea posibilităţi, încât nu mai ştim ce să facem, încotro să ne îndreptăm».

Ezitarea conducătorilor nazişti n-a durat decât câteva zile: la numai o săptămână după dezmembrarea şi lichidarea Cehoslovaciei, Germania hitleristă a comis o nouă agresiune, forţând Lituania să-i cedeze oraşul Memel, (Kleipeda) port la Marea Baltică, şi teritoriile adiacente. Metodele utilizate au fost aceleaşi ca în cazul Austriei şi Cehoslovaciei: organizarea de provocări de către germanii din Memel şi intervenţia Reichului, sub pretextul că viaţa acestora era ameninţată. Singura deosebire a constat în aceea că de data aceasta „onoarea" de a cotropi Memelul nu a mai fost încredinţată Wehrmachtului, ci Kriegsmarinei.

La 21 martie, Weizsucker a cerut guvernului lituanian să trimită, a doua zi, plenipotenţiari la Berlin, cu un avion special, înarmaţi cu depline puteri pentru a remite Reichului teritoriul Memel. Pentru a distrage atenţia opiniei publice mondiale şi, mai ales, a Poloniei, de la acest nou act de agresiune, naziştii au regizat, în paralel, un alt conflict, la graniţa dintre Ungaria şi Slovacia. Este semnificativ, în acest sens. că în aceeaşi zi în care Weizsäcker trimitea guvernului lituanian nota mai sus

amintită, Hitler l-a primit pe ambasadorul Dôme Sztojay şi i-a rumânat un mesaj către Horthy, a cărui urmare a fost pătrunderea trupelor maghiare în Slovacia, pe valea râului Ung. şi izbucnirea războiului umgaro-slovac.

În ziua de 22 martie, spre seară, plenipotenţiarii lituanieni au sosit la Berlin şi. În aceeaşi noapte, ei au semnat documentul pretins de guvernul german, prin care Lituania ceda Reichului teritoriul Memel VRemaiavând nevoie de., războiul ungaro-slovac", Hitler a revocat învoirea dată Budapestei de a ataca Slovacia. Faptul că armata ungară a fost nevoită să se retragă după un război puţin glorios în care nu reuşise să oeit pe decât o fâşie de teren de 15 km nu l-a împiedicat pe regentul Horthy să-i exprime lui Hitler, printr-o scrisoare personală... bucuria sinceră 1 şi „recunoştinţa cea mai adim-a" pentru că acesta înţelesese „aşa de bine interesele poporului maghiar. În aceeaşi scrisoare Horthy afirma că soluţionarea dată de Berlin problemelor teritoriale din zonă... corespunde, fără îndoială. mai bine decât oricare alta şi intereselor Germanier k

Tot la 21 martie, ministrul nazist al afacerilor străine, Joachim von *Ribhentrop*: *a coinunicut unibfi-Sădorul U*! Poloniei, dosei Lipski. că menţinerea bunelor relaţii între

Berlin şi Varşovia era condiţionată de satisfacerea cererilor germane privitoare la cedarea oraşului Danzig către Relch şi la autorizarea construirii unei autostrăzi şi a unei căi ferate spre Prusia orientală, care să traverseze *Condorul*

La 26 martie, Lipski a predat lui von Ribbentrop un memorandum ce cuprindea răspunsul Varşoviei: guvernul polon era dispus să consimtă la modificarea statutului Danzigului de oraş liber aflat sub garanţia Societăţii Naţiunilor, printr-o garanţie comună germano-polonă; totodată, el era de acord să continue discuţiile pentru găsirea unor soluţii menite să faciliteze circulaţia auto şi feroviară germană peste Coridor, dar refuza să accepte extrateritorializarea căilor de comunicaţii.

Von Ribbentrop, care nu era obişnuit să constate că o

ţară mai puţin puternică decât Reichul hitlerist respingea cererile acestuia, a atras atenţia lui Lipski asupra imprudenţei comise de un alt stat şi a sorţii pe care acesta o avusese. Deşi nu fusese pronunţat niciun nume, era evident că ministrul nazist se referise la Cehoslovacia. Cu acelaşi prilej, el l-a avertizat pe reprezentantul Poloniei că orice violare a teritoriului Danzigului de forţe polone ar fi apreciată la Berlin ca un *casus belli*. Guvernul polon nu s-a lăsat însă intimidat: la 28 martie, colonelul Beck, ministrul afacerilor străine al Poloniei, i-a comunicat ambasadorului german Hans-Adolf von Moltke că Varşovia aprecia drept *casus belli* orice tentativă făcută de Reich sau de Senatul german al Danzigului pentru modificarea statutului acestuia de oraş liber5.

La data când a formulat răspunsul mai sus amintit colonelul Beck ştia că în cazul unui conflict cu Reichul nazist ţara sa nu era izolată, cum se întâmplase cu Cehoslovacia, ci se putea bizui pe sprijin din partea Marii Britanii şi Franţei.

Marea Britanie „descoperă” primejdia nazistă.

Politica de garanţii a guvernului englez

Eveniment cu profunde implicaţii politice, militare şi economice, agresiunea „paşnică” înfăptuită de Adolf Hitler prin anexarea Boemiei şi Moraviei a constituit un veritabil şoc pentru Marea Britanie şi Franţa, determinând o reorieniare a politicii lor externe. Practic, politica de conciliere promovată de cercurile conducătoare din cele două ţări n-a putut supravieţui intrării trupelor germane în Praga. Şi aceasta, în primul rând, datorită opiniei publice, care, indignată, a smuls iniţiativa guvernelor şi i-a forţat pur şi simplu pe Chamberlain şi Daladier să treacă la o politică de rezistenţă activă faţă de agresori.

Dacă lovitura dată de Hitler la Praga a constituit, într-adevăr, o cotitură în politica europeană a Marii Britanii şi Franţei, aceasta nu înseamnă că abandonarea politicii de conciliere s-a făcut „în mod brusc” şi fără regrete din partea conciliatorilor. Este semnificativ, în acest sens, că în ziua de 14 martie, când dezagregarea

Cehoslovaciei, în urma manevrelor naziştilor, se afla în plin proces de desfăşurare, Neville Chamberlain declara în Camera Comunelor: – După informaţiile primite de la Legaţia britanică din Praga, situaţia, văzută din afară, se menţine calmă la Bratislava, deşi s-au înregistrat unele ciocniri cu membri ai minorităţii germane în diferite părţi ale Slovarier întrebat de fruntaşul laburist Atlee «*Care va fi acţiunea guvernului britanic, dat fiind că el a garantat integritatea teritorială a Cehoslovaciei*?», *Chamberlain nu a fost în măsură să dea alt răspuns decât că* «*Chestiunea unei acţiuni oarecare nu s-a pus încă*».

«Nu este limpede – a insistat Clement Atlee – că dacă se exercită o presiune pentru a separa Slovacia de restul Cebo-Slovaciei guvernul britanic este obligat, în baza acordului de la München. să se intereseze imediat de ceea ce afectează integritatea a ce a mai rămas din statul cehoslovac?»

«Atâta vreme cât nu sunt complet informat, prefer să nu-mi dau părerea cu privire la prima întrebare – a. răspuns sec primul ministru. Iar după un moment de tăcere, a continuat: «Presupunând că ar fi aşa, nu există un motiv care să justifice executarea garanţiei»

A doua zi, 15 martie, când agresiunea împotriva Cehoslovaciei se produsese deja şi guvernul britanic avea şi motivul care să-l oblige să intervină, Chamberlain s-a eschivat de la executarea garanţiei sub pretextul că dezagregarea statului cehoslovac se produsese în urma unei „rupturi interioare”. El nu a exprimat niciun cuvânt de condamnare la adresa lui Hifler, ci doar regretul că schimbările teritoriale ce fuseseră operate nu «erau conforme cu spiritul de hi München». De asemenea, el a precizat că nu intenţiona să se lase abătut din calea sa, aceea de «a înlocui metoda forţei prin metoda discuţiei în rezolvarea diferendelor”.

Spre marea surpriză a lui Chamberlain. şi a celorlalţi conciliatori, opinia publică din Marea Britanie nu manifesta niciun fel de „înţelegere” pentru actul comis de Hitler. Ziarul *Times* afirma că prin desfiinţarea. statului

cehoslovac – acţiune ce viola o întreagă serie de asigurări date personal de Hitler – propaganda germană îşi pierduse orice credibilitate. *Daily Telegraph* şi-a exprimat regretul faţă de declaraţia primului ministru că va continua să acţioneze pe „calea Münchenului”, avertizând: „Münchenul este mort şi înmormântat” 8.

Pe de altă parte, politica conciliatorilor a fost supusă unor aspre critici şi de la tribuna Parlamentului. Când în ziua de 16 martie, răspunzând unei interpelări a lui Noel Baker («*Veţi comunica guvernului german că orice acţiune ce se va porni contra vieţii şi libertăţii conducătorilor poporului ceh va spori indignarea resimţită aici în urma agresiunii germane*?»), Neville Chamberlain a declarat: «*Nu cred că avem dreptul să presupunem că guvernul german ar avea o asemenea intenţie*» –, pe băncile opoziţiei au fost înregistrate vii proteste. Luând cuvântul, deputatul laburist Ilugh Dalton a declarat deschis: «*Politica domnului Chamberlain se prăbuşeşte şi răspunderea o poartă primul ministru*» 9. Ceea ce agrava situaţia lui Chamberlain era faptul că o serie de deputaţi conservatori şi chiar unii membri ai guvernului se arătau ostili continuării politicii de conciliere cu agresorul. Analizând toate aceste manifestări, Chamberlain a trebuit să reflecteze dacă nu exista pericolul să fie răsturnat din poziţia de şef al Partidului Conservator şi de prim-ministru.

În ziua de 17 martie Neville Chamberlain a plecat spre Birmingham, oraşul său natal, unde urma să pronunţe un discurs cu prilejul împlinirii vârstei de 70 de ani. După cum el însuşi avea să mărturisească, intenţionase să vorbească despre „comerţ şi muncă, despre ocrotirile sociale şi finanţe”. În tren s-a hotărât să lase complet la o parte textul pe care-l pregătise şi să abordeze problema ce *preocupa atunci opinia publică.de* pretutindeni: evenimentele din Europa centrală. În auzul poporului englez şi al altor popoare – discursul fiind radiodifuzat –, Chamberlain a trebuit să facă *mea culpa* pentru declaraţiile lui reţinute din zilele precedente: «Miercurea trecută fi 5 martie] a avut loc o dezbatere în Camera

Comunelor, a reamintit Chamberlain. A fost ziua în care trupele germane au intrat în Cehoslovacia, şi noi toţi, mai ales cei din guvern, eram într-o situaţie delicată, deoarece informaţiile pe care le deţineam erau incomplete; mare parte a lor erau neoficiale. Nu avusesem timp să le aprofundăm, cu atât mai puţin să ne formăm o părere documentată. Şi astfel se întâmplă că eu, vorbind în numele guvernului, cu toată răspunderea ce-mi revine, am fost obligat să mă mărginesc la o expunere succintă şi prudentă. Şi era, poate, natural ca această declaraţie obiectivă şi calmă să dea naştere la un echivoc şi multă lume a crezut că fiindcă vorbeam liniştit şi nu-mi exprimam violent sentimentele, eu şi colegii mei nu acordam prea mare importanţă subiectului. Sper să înlătur acest echivoc în această seară». Recapitulind evenimentele ce duseseră la acordul de la München, primul ministru britanic a reamintit asigurările pe care le primise din partea lui Adolf Hitler, după care a continuat, retoric: «Ce-a devenit declaraţia *„N-am altă pretenţie teritorială*?” Ce-a devenit asigurarea *„Nu ne trebuie cehi în Reich*?” Ce respect s-a dat aci principiului de autodeterminare, principiu asupra căruia dl. Hitler a discutat atât de vehement cu mine la Berchtesgaden, când cerea despărţirea ţinuturilor sudete de la Cehoslovacia şi includerea lor în Reichul german? […] Ni se spune acum că proclamaţia acestui nou protectorat german, contra voinţei locuitorilor lui, a fost inevitabilă din cauza agitaţiilor, care ameninţau pacea şi siguranţa puternicului lor vecin. Dacă au fost tulburări, n-au fost ele provocate din afară? […] Asistăm oare la sfârşitul unei aventuri vechi, sau la începutul uneia noi? Acest atac împotriva unui mic stat este ultimul sau va fi urmat de altele?». În încheierea discursului sau Chamberlain l-a avertizat pe dictatorul nazist că dacă ultima lui acţiune agresivă constituia un pas pe calea încercării de a domina lumea prin forţă, Marea Britanie nu se va limita la rolul de simplu spectator: «Nu cred să existe cineva care s-ar îndoi de sinceritatea mea când spun că nu se află aproape nimic ce n-aş sacrifica pentru pace. Dar

există un lucru care face excepţie şi acesta este libertatea de care ne-am bucurat de sute de ani şi la care nu vom renunţa niciodată [...] Mă simt obligat de a repeta că, cu toate că nu sunt dispus să iau, în numele ţării noastre, angajamente noi şi nedefinite, dependente de condiţii ce nu pot fi prevăzute acum, totuşi, nu s-ar putea face o greşeală mai mare ca aceea de a presupune că, fiindcă această ţară consideră războiul ca fără rost şi crud, naţiunea noastră şi-a pierdut vlaga într-atâta încât să nu ia parte, cu toată puterea, pentru a rezista contra unei astfel de provocări, dacă ea ar fi vreodată făcută. Actele de violenţă şi de nedreptate aduc cu ele, mai curând sau mai târziu, răsplata lor. Fiecare dintre aceste incursiuni creează noi primejdii pentru Germania în viitor şi eu îmi îngădui să profetizez că în cele din urmă ea va regreta amar actul pe care guvernul ei l-a săvârşit zilele acestea» 10.

Discursul rostit de Chamberlain la Birmingham a fost interpretat de opinia publică drept semnalul unei schimbări a politicii externe a Marii Britanii. Ziarul *Manchester Guardian*, din 18 martie, socotea că niciodată un ministru britanic nu rostise un discurs atât de grav de la cel din 14 august 1914 al lordului Cray, care prefaţase intrarea Angliei în primul război mondial. „Acest discurs marchează o schimbare hotărâtoare în politica noastră. Cuvintele *domnului Chamberlain sunt extrem de grave şi asupra lor* nu se poate reveni. Actele domnului Hitler au fost denunţate într-un chip care nu-şi găseşte niciun precedent în raporturile dintre şefi de stat ce nu sunt pe faţă în conflict". *Times*, din 20 martie, aprecia că expansiunea naţionaâsociarismului devenise „un pericol de tiranie universală. Cehoslovacia subjugată este o demonstraţie a acestei idei". *Financial News* cerea drept „represalii" denunţarea acordului comercial anglo-german, recent încheiat, iar *Daily Mail* preconiza introducerea în Marea Britanie a serviciului militar obligatoriu. De unanime aprecieri se bucura ideea constituirii unui „front unic al păcii", cu participarea tuturor statelor ce se

opuneau politicii agresive a ţărilor fasciste. În acest sens, *Daily Telegraph* sublinia necesitatea schimbării grabnice a politicii externe britanice în direcţia unei „strânse colaborări între puteri", în vreme ce *Daily Herald*, mergând mai departe, se pronunţa deschis pentru „o alianţă militară cu Franţa şi Rusia Sovietică şi o strânsă colaborare cu Statele Unite" li.

Această bruscă schimbare a stării de spirit a opiniei publice britanice nu a rămas nesesizată de ambasadorul Reichului, Herbert von Dirksen, care, într-o telegramă adresată Wilhelmstrasse-ului, la 18 martie, avertiza: „Nu trebuie să ne facem iluzii şi să refuzăm să vedem schimbarea esenţială care s-a produs în atitudinea Marii Britanii faţă de Germania" 12.

În Franţa, cotidianul *Le Jour* avertiza, la 16 martie, că Germania, pornită pe panta cuceririi hegemoniei în Europa, nu se va opri aici, ci „va ataca punctul cel mai slab, punctul unde rezistenţa e mai mică". A doua zi, *Le Jour* îşi exprima îndoiala asupra valorii declaraţiei franco-germane din 6 decembrie 1938 şi îndemna: „să nu se ţină seama de niciun angajament şi să ne pregătim să x-ăspundem la ameninţare prin ameninţare. Nu există altă soluţie". *Journal de Debals* releva că odată cu anexarea cehilor „Reichul moşteneşte fatalitatea ce a dus la prăpastie Austria imperială". În aceeaşi ordine de idei, *L'Intransigeant* scria: „Nu va fi aceasta pentru prima oară când un imperiu se va prăbuşi fiindcă a crezut numai în forţa materială. Nu pot fi călcate fără pedeapsă marile legi ale onoarei şi nici cele ale moderaţiei, care au sfârşit totdeauna prin a domina în univers. Führerul merge prea departe. Nimeni nu poate fi niciodată mai tare decât toată lumea, iar el nu face acum decât să ridice împotriva lui – în ciuda aparenţelor – tot ceea ce are un suflet" 13.

În cadrul Parlamentului francez politica guvernului Daladier a fost viu criticată. În şedinţa din 17 martie deputatul comunist Gabriel Péri a acuzat guvernul că prin pasivitatea manifestată contribuise ca o ţară să dispară de pe harta lumii în numai trei zile. Un alt deputat,

Ybarnegaray, i-a denunţat pe toţi cei care «voiesc pacea cu Germania în orice condiţii, cu preţul tuturor laşităţilor. Ei ar lăsa Germaniei mână liberă spre răsărit şi s-ar orienta numai spre mările libere ale imperiului. Suntem lămuriţi asupra acestui fel de patriotism, pe care-l întâlneşti prea des în anticamerele lui Goebbels şi von Ribbentrop». La rândul său, Léon Blum, fost prim-ministru, a cerut guvernului să privească realitatea în faţă şi să părăsească o politică condamnată de toată lumea.

Luând cuvântul, Édouard Daladier a refuzat să-şi dea demisia, afirmând: «Dacă aş avea sentimentul că plecarea mea ar fi folositoare ţării, nu aş fi lăsat nimănui grija de a-mi fi dat acest sfat. Rămânând, răspund nenumăratelor mărturii de simpatie ale poporului francez. Aştept să mă răsturnaţi dacă veţi putea». După ce. i-a asigurat pe parlamentari că gwvernul nu va ceda «nimic forţei sau ameninţărilor», «niciunul din drepturile noastre şi nicio *fă rimă din imperiul nostru*», *Daladier* a *anunţat* depunerea proiectului de lege prin care solicita puteri speciale «cari pot încă să ne permită să asigurăm mântuirea ţării». Pro

Iectul de *Lege* a fost aprobat cu 321 de voturi pentru şi 264 contra în Camera deputaţilor şi cu 286 de voturi pentru şi 7 contra în Senat *u*.

În ziua de 18 martie, reprezentanţii Marii Britanii şi Franţei la Berlin, Neviie Henderson, respectiv Robert Coulondre, au predat la Wilhelmstrasse protestele guvernelor lor împotriva actelor comise de Reich, care erau calificate drept „o violare flagrantă a literei şi a spiritului acordului de la München din 29 septembrie 1938”. Cele două guverne precizau că Marea Britanie şi Franţa nu pot recunoaşte situaţia nou creată în Cehoslovacia prin acţiunea Reichului. 15

În aceeaşi zi. la Moscova, comisarul poporului pentru afacerile străine al U.R.S.S., M.M. Litvinov, a predat ambasadorului german, Friedrich von der Schulenburg, o notă în care condamna, în mod ferm, agresiunea săvârşită de nazişti şi refuza să recunoască anexarea la Reich a teritoriilor Cehiei:

„Ocuparea Cehiei de trupele germane şi actele ulterioare ale guvernului, german nu pot fi considerate altfel decât arbitrare, violente şi agresive – se arăta în notă. Guvernul sovietic nu poate recunoaşte anexarea, la Imperiul german, a Cehiei şi, sub o formă sau alta, a Slovaciei, ca legitime şi conforme cu normele stabilite de dreptul şi echitatea internaţională sau cu principiile liberei hotărâri a popoarelor. După părerea guvernului sovietic, actele guvernului german nu numai că nu elimină ameninţarea la adresa păcii generale, dar au creat şi au agravat această ameninţare, au. tulburat stabilitatea politică în Europa centrală, au accentuat starea de alarmă care exista deja în Europa şi au dat o nouă lovitură sentimentului de securitate a popoarelor”.16

În această situaţie, de puternică indignare a opiniei publice mondiale faţă de cele petrecute la Praga şi de sporire evidentă a hotărârii de a rezista unor noi acţiuni agresive, s-a răspândit deodată, în Occident, ştirea că Hitler îşi alesese deja următoarea victimă – aceasta fiind România –, că Berlinul dăduse deja Bucureştilor un ultimatum economic şi că în funcţie de respingerea sau acceptarea acestuia Reichul avea să decidă dacă va da sau nu ordin Wehrmachtului să mărşăluiască spre gurile Dunării.

Guvernul britanic, aflat în stare de alertă, s-a întrunit în ziua de 18 martie, orele 17, pentru a analiza „situaţia internaţională” şi a fixa atitudinea Marii Britanii în evirtualitatea unui nou act agresiv al Reichului. Cu acel prilej, s-a evidenţiat necesitatea susţinerii României, relevându-se că dacă ea ar cădea, marşul lui Hitler spre subjugarea Europei de sud-est nu ar mai putea fi stăvilit, ceea ce ar face inoperantă blocada engleză în caz de ostilităţi. S-a hotărât să se ia legătura cu guvernele U. RS. S., Poloniei, Iugoslaviei, Turciei, Greciei şi României pentru a se obţine asigurări că ţările respective vor acţiona alături de Marea Britanie şi Franţa împotriva oricărei acţiuni menite să asigure dominaţia Reichului în Europa de sud-est.

Guvernul francez, informat în aceeaşi zi prin intermediul ambasadorului britanic Phipps, s-a declarat dispus să sprijine hotărârea adoptată de guvernul englez:

„România reprezintă la ora actuală ultimul obstacol în calea triumfului imperialismului german şi al cuceririi de către Reich a resurselor Europei centrale şi orientale – se arăta într-o notă a guvernului francez din 20 martie 1909. În faţa acestui pericol comun, guvernul francez se declară gata să ofere asistenţă României în cazul că aceasta ar deveni obiectul unei agresiuni germane. Dar această asistenţă nu va fi pe deplin eficace decât în măsura în care guvernele francez şi englez vor fi întru totul de acord ca să opună agresiunii o rezistenţă comună. Guvernul francez este, deci, gata să colaboreze cu guvernul britanic la orice examinare a unei acţiuni concertate a celor două guverne 17

În ziua de 21 martie, Georges Bonnet, care-l însoţea pe preşedintele Franţei, Albert Lebrun, în vizita întreprinsă în Marea Britanie, a discutat cu Halifax modalităţile de ajutorare a Bucureştilor. Cei doi miniştri de externe au căzut de acord că întrucât ţările lor nu aveau frontieră comună cu România, şi legăturile pe mare depindeau de accesul la Marea Neagră, acces ce putea fi cu uşurinţă împiedicat de germani, ei. a necesar să se obţină sprijinul militar al Uniunii Sovietice şi Poloniei, iar în cazul când nu se putea avea acordul amândurora, Polonia era de preferat. Cu câteva zile mai înainte ca Bonnet şi Halifax să adopte această hotărâre, pe baza indicaţiilor primite de la Londra, ambasadorul Marii Britanii la Moscova, William Seeds, se prezentase în audienţă la comisarul poporului pentru afacerile externe, M.M. Litvinov, dorind să afle, «Ce *atitudine ar adopta U.R.S.S. în cazul când România ar fi victima unei violenţe din partea Reichului hitlerist*?». Răspunsul guvernului sovietic sosise după numai câteva ore, Litvinov propunând convocarea unei conferinţe a ţărilor cele mai interesate (U.R.S.S., Marea Britanie, Franţa, România, Polonia şi Turcia) cu scopul de a fixa poziţia lor în eventualitatea unei

noi agresiuni germane. Litvinov adăugase că din punct de vedere psihologic cel mai potrivit era ca această conferinţă să se întrunească la Bucureşti, dar guvernul sovietic era dispus să accepte oricare alt loc. Confruntat cu această propunere concretă, guvernul britanic îşi dovedise ezitarea, Halifax comunicând ambasadorului sovietic I.M. Maiski, în dimineaţa zilei de 19 martie, că propunerea Moscovei era apreciată la Londra ca „prematură" 18. „Ministrul britanic al Afacerilor Externe mi-a prezentat două argumente – relatează Maiski – întâi, guvernul britanic n-ar găsi în prezent o persoană suficient de prestigioasă, pe care să o delege la această conferinţă; în al doilea rând, este riscant să se convoace conferinţa, fără a şti în prealabil cum se va sfârşi" i9.

La 21 martie, după convorbirile Halifax-Bonnet, guvernul britanic a propus semnarea unei declaraţii comune de către guvernele Marii Britanii, Franţei, Uniunii Sovietice şi Poloniei, care să prevadă consultări imediate, între semnatari, privind măsurile ce urmau să fie luate pentru organizarea unei riposte comune în eventualitatea unei agresiuni în Europa. Deşi guvernul sovietic s-a declarat de acord cu propunerea britanică, ea a fost abandonată, totuşi, chiar de către autorii ei, ca urmare a obiecţiilor guvernului polon. Într-o discuţie cu ambasadorul britanic ia Varşovia, Sir Howard Kennard, colonelul Beck a declarat că participarea Uniunii Sovietice la o astfel de declaraţie ar situa definitiv Polonia în tabăra sovietică, ceea ce va atrage reacţia Reichului20.

Confruntat cu această atitudine a guvernului polon, Halifax s-a gândit la o nouă soluţie, pe care Chamberlain a aprobat-o: Marea Britanie şi Franţa să dea o garanţie Poloniei, iar aceasta să garanteze, la rândul ei, România. Oferta britanică a fost făcută în condiţiile când Foreign Office-ul nu ştia nimic despre faptul că naziştii deschiseseră deja „criza Danzigului" şi că era ameninţată Polonia, nu România.

Colonelul Beck s-a declarat de acord, la 24 martie, să primească garanţia britanică, dar nu s-a şi abit deloc să

procedeze în mod similar faţă de România 2 i. Cu toate acestea, la 31 martie guvernul britanic a făcut publică garanţia dată Poloniei, sperând că în felul acesta Beck se va simţi obligat să se angajeze, la rândul său, faţă de România. Într-o declaraţie rostită în Camera Comunelor la 31 martie, Chamberlain a precizat:

„*În eventualitatea unei acţiuni ce ar ameninţa neîndoios* independenţa polonă şi pe care, în consecinţă, guvernul polon ar considera-o de interes vital şi i-ar rezista prin forţa armatei, guvernul Majestăţii Sale s-ar simţi obligat să dea de îndată guvernului polon tot ajutorul ce-i stă în putere. Guvernul Maiestăţii Sale a garantat aceasta guvernului polon. Pot să adaug că guvernul francez m-a autorizat să vă fac cunoscut că el este de aceeaşi părere cu guvernul Maiestăţii Sale referitor la această chestiune".22

O săptămână mai târziu, cu ocazia vizitei întreprinse de colonelul Beck în Marea Britanie, s-a căzut de acord să se semneze „un tratat reciproc şi permanent pentru a înlocui garanţiile temporare şi unilaterale date în prezent de guvernul Majestăţii Sale guvernului polon". Comunicatul anglo-polon din 6 aprilie preciza că până la semnarea respectivului tratat „guvernul polon se considera obligat să ajute guvernul Majestăţii Sale în aceleaşi condiţii cu cele prevăzute de garanţia temporară dată deja Poloniei" 23.

La 13 aprilie, guvernele Marii Britanii şi Franţei au acordat garanţii României şi Greciei printr-o declaraţie ce glăsuia:

„Guvernul englez şi guvernul francez atribuie cea mai mare importanţă prevenirii oricărei modificări impuse prin ameninţarea forţei statu-quo-ului în Mediterană şi în Peninsula Balcanică. Având în vedere circumstanţele speciale puse în evidenţă de evenimentele din ultimele săptămâni, cele două guverne au dat, în consecinţă. României şi Greciei asigurarea că dacă va fi întreprinsă o acţiune punând în pericol independenţa lor în aşa fel încât cele două ţări vor considera că este în interesul lor vital să reziste prin forţă, guvernul englez şi guvernul francez se

angajează să le dea de îndată toată asistenţa care le stă în putere”.24

Politica de garanţii promovată de cele două mari puteri democratice occidentale a avut efecte pozitive asupra situaţiei internaţionale, stimulând rezistenţa statelor ameninţate din Europa împotriva expansiunii Reichului nazist şi a sateliţilor săi. Începuse chiar să se înfiripe speranţa că va fi reluată politica de securitate colectivă şi va fi organizat un sistem eficace care să permită înfrânarea agresorilor. Totul depindea însă de fermitatea Londrei şi Parisului în faţa agresivităţii Berlinului.

De la planul „Weiss” la „Pactul de oţel”.

Aflând că Marea Britanie garantase Polonia, dictatorul nazist a fost cuprins de un violent acces de mânie. Williana Shirer, autorul lucrării *The rise and fall of the Third Reich*, aflat la Berlin în anii respectivi în calitate de corespondent de presă – afirmă că dictatorul nazist era în dispoziţii atât de agresive, încât nu mai era stăpân pe el şi că din această cauză el a interzis transmiterea în direcţi a discursului pe care l-a rostit la Wilhelmshavez, cu ocazia lansării la apă a cuirasatului *Tirpitz*, unde a atacat, în termeni violenţi, Marea Britanie şi Polonia.

În ziua de 3 aprilie, Hitler a dat o directivă secretă ca *constituie prima variantă a planului* de operaţii pentru distrugerea Poloniei, intitulat, în limbai codificat, *Fau Weiss*: 26

„Atitudinea actuală a Poloniei cere […] elaborarea pregătirilor militare pentru a înlătura definitiv, dacă va fi necesar, orice ameninţare venind din această direcţie […] Scopul va fi distrugerea forţei militare polone şi crearea, în est, a unei situaţii *care să* răspundă exigenţelor apărării naţionale […] Pregătirile vor trebui să fie făcute în aşa fel încât operaţia să poată fi declanşată la orice dată, începând cu 1 septembrie 1939”.

Pregătind acest nou act agresiv, Adolf Hitler avea nevoie de concursul lui Mussolini şi aceasta nu atât pentru faptul că armata italiană i-ar fi inspirat prea mare

încredere, cât mai ales pentru a fine în şah Anglia şi Franţa.

Confruntaţi cu noile acţiuni întreprinse de nazişti în primăvara anului 1939, Mussolini şi apropiaţii săi s-au aflat, pentru un timp, într-o adevărată dilemă: pe de o parte, ei doreau să-l ajute pe Hitler, deoarece îşi dădeau seama că propriile lor proiecte de agresiune nu aveau sorţi de izbândă decât dacă beneficiau de sprijinul Berlinului, dar, pe de altă parte, ei erau vădit îngrijoraţi de creşterea rapidă a puterii economice şi militare a naziştilor, în urma anexării la Reich a unor teritorii puternic industrializate, şi se temeau că Germania nazistă îşi va îndrepta, în continuare, acţiunile expansioniste spre Balcani. nesocotind „drepturile" Italiei în zona respectivă. Asupra atmosferei ce domnea la Roma în zilele respective aflăm informaţii extrem de interesante din Jurnalul27 ginerelui lui Mussolini, contele Galeazzo Ciano, care deţinea funcţia de ministru al afacerilor străine al Italiei. Primele ştiri despre o posibilă lovitură germană i-au parvenit lui Ciano abia în ziua de 14 martie:

„Veştile din Europa centrală devin tot mai grave. Pentru prima dată, vorbind cu Attolico, Ribbentrop a lăsat să se înţeleagă că programul german maximal comportă următoarele: încorporarea Boemiei, transformarea Slovaciei într-un stat vasal, cedarea Ruteniei ungurilor. Nu se poate încă spune cum şi când va fi realizat acest program, dar astfel de perspective trebuie să producă impresia cea mai funestă asupra poporului italian".

Şeful diplomaţiei italiene s-a arătat nemulţumit pentru că Germania recolta singură roadele politicii agresive promovate de statele fasciste:

„Axa nu funcţionează decât în favoare! unuia dintre parteneri, care dobândeşte o importanţă preponderentă şi acţionează la singura şi exclusiva sa iniţiativă, cu foarte puţine menajamente faţă de celălalt".

Însemnările lui Ciano din ziua de 15 martie lasă să răzbată, pe lângă amărăciunea determinată de faptul că Hitler nu catadicsise să-i informeze mai clar pe italieni

despre intenţiile Berlinului, unele accente de teamă faţă de acţiunile imprevizibile ale puternicului vecin de la nord de Alpi:

„Noaptea, evenimentele se precipită. După o întrevedere Hitler-Hacha-Chvalkovsky, trupele germane încep să ocupe Boemia. Este un lucru grav, cu atât mai mult, cu cât Hitler a asigurat că el nu va anexa niciodată Cehia singur. Intervenţia germană nu distruge Cehoslovacia de la Versailles, ci pe aceea care a fost construită la München şi Viena. Ce importanţă se va putea asigura în viitor altor declaraţii şi promisiuni ce ne privesc mai îndeaproape? E inutil de a ascunde că toate acestea preocupă şi umilesc poporul italian [...] între timp soseşte Hesse[2] cu obişnuitul mesaj. De data aceasta el e verbal şi foarte puţinsatisfăcător. Führerul ne face cunoscut că el a luat iniţiativa pentru că cehii nu voiau să demobilizeze, pentru că continuau să menţină contacte cu ruşii şi pentru că îi maltratau pe germani. Aceste pretexte sunt bune, poate, pentru propaganda lui Goebbels, dar ele n-ar trebui să fie întrebuinţate cu noi [...] Mă întorc la Duce după plecarea lui Hesse. îl găsesc nemulţumit de mesaj şi deprimat. Nu vrea să transmită presei vestea vizitei lui Hesse (< italienii vor râde de mine; de fiecare dată când ocupă o ţară Hitler îmi trimite un mesaj») [...] Revăd din nou pe Duce la sfârşitul după-amiezii. Îşi dă seama de reacţia ostilă a poporului italian, dar afirmă că a hotărât, pe viitor, să primească prietenos jocul funest al germanilor şi să evite «să displacă lui Dumnezeu, tot atife cât şi inamicilor lui»".

Preocupat de restabilirea echilibrului dintre cele două mari puteri fasciste, Ciano propune socrului său o soluţie tipic fascistă: cotropirea Albaniei:

„Trebuie să se dea Italiei o compensaţie: Albania. Vorbesc cu Ducele, căruia îi împărtăşesc convingerea mea că la ora actuală, nu vom găsi niciun obstacol local, nici complicaţii internaţionale, care să se opună proiectului nostru. El mă autorizează să telegrafiez lui Jacomoni să

2' * Ministrul Italiei îm Albania în perioadă 1036—1939,

pregătească mişcări sediţioase sporadice şi ordonă, personal, marinei, să ţină a doua escadră gata la Tarente”.

Deşi era extrem de tentat de propunerea lui Ciano şi o acceptase în principiu, Benito Mussolini a şovăit să treacă la înfăptuirea ei fără a avea acordul lui Hitler. ta 16 martie, Ciano ’notează:

„Ducele consideră că hegemonia prusiana este stabilită în Europa pentru viitor. E de părere că o coaliţie a tuturor celorlalte puteri, inclusiv a Italiei, ai putea împiedica expansiunea germană, dar nu şi să o împingă înapoi. El nu contează prea mult pe ajutorul militar pe care ar putea să-l furnizeze micile puteri. Întreb dacă, în asemenea condiţii, e convenabil pentru noi să strângem alianţa [cu Germania] sau dacă n-ar trebui mai degrabă să ne rezervăm o libertate de acţiune deplină, potrivit intereselor noastre. Ducele se declară net favorabil alianţei”.

A doua zi, 17 martie, Ciano l-a găsit pe socrul său „îngrijorat şi deprimat. Este pentru prima dată când îl văd în această stare. Chiar în momentul Ansehluss-ului el păstra o mai mare dezinvoltură. Este preocupat de problema croată. […] La sfatul meu, el hotărăşte să facă un demers pe lângă germani asupra chestiunii croate; este vorba de a le spune clar şi net că noi nu vom putea accepta o schimbare a statu-quo-ului în Croaţia fără o revizuire totală şi fundamentală a politicii noastre. îl chem pe Maekensen. îi amintesc că Führerul a spus Ducelui şi mie însumi că Mediterana mi-i interesează pe germani; pe această promisiune am fondat politica Axei. Dacă ea nu este respectată, Axa se sfărâmă; şi o intervenţie germană în afacerile croate va fi considerată automat o ruptură…”

Pe de altă parte, cercurile conducătoare italiene continuau să fie preocupate şi de „problema albaneză. La 20 martie, într-o discuţie cu Adolf Hitler, ambasadorul Italiei la Berlin, Bernardo Attolico, a declarat – în urma unei dispoziţii primite de la Ciano – că «*Italia trebuie să primească câte ceva*». Având nevoie de solidaritatea Italiei, Hitler a venit prompt în întâmpinarea dorinţelor lui

Mussolini, von Maekensen comunicând lui Ciano că

— Hans Georg von Maekensen, ambasadorul Reichului la Roma.

17 – Agresiunile naziste din Europa în anii 1938 – 1939

*Germania se dezinteresează de soarta Croaţiei şi re*cunoaşte *întâietatea intereselor italiene* [...] *Mediterana nu este. nu poate şi nu trebuie să devină o mare germană*».

Informat de Ciano despre această comunicare. Mussolini a găsit-o foarte interesantă «dacă am putea s-o credem»".

În pofida nemulţumirilor şi a îndoielilor, el nu intenţiona să-i abandoneze pe germani, declarând: «Noi *nu putem schimba politica*, *pentru că nu suntem târfe*» *28*.

A doua zi. 21 martie, ministrul de externe al Reichului a trimis omologului său italian o scrisoare în care repeta că hotarele de sud ale Germaniei erau definitive şi că Berlinul considera Marea Mediterană o zonă ce revenea sferei de interese a Italiei. Scrisoarea era însoţită de o declaraţie oficială prin care erau recunoscute „drepturile exclusive ale Italiei asupra – Mării Mediterane. Adriaticii şi asupra teritoriilor care aparţin de acestea".

Mussolini a interpretat gestul lui Hitler drept o invitaţie deschisă de a trece la acţiune împotriva Albaniei, în consecinţă, el a ordonat să fie urgentate pregătirile militare şi diplomatice în vederea declanşării „loviturii albaneze". La 7 aprilie, având asigurat sprijinul Germaniei naziste şi al Ungariei horthyste. Italia fascistă a invadat şi a cotropit Albania.

La jumătatea lunii aprilie. Hermann Gbring. unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Hitler, s-a dus la Roma şi. În zilele de 15 şi 16 aprilie, a avut două lungi întrevederi, cu Benito Mussolini. Cu acel prilej, cei doi interlocutori au căzut de acord că pentru pregătirea unui conflict general... Axa" avea nevoie de doi sau trei ani. Se pare că Göring n-a reuşit, totuşi –, să-i liniştească pe deplin pe italieni, deoarece Ciano notează jlee* ce m-a frapat cel mai mult în cursul acestor întrevederi a fost tonul pe care

vorbea Göring despre relaţiile cu Polonia când l-a reamintit perfect pe cel folosit altă dată faţă de Austria gî Cehoslovacia", la 20 aprilie, temerile lui Ciano au fost confirmate de ambasadorul Attolico, care a expediat de la Berlin „un raport foarte grav, anunţând o iminentă intervenţie a germanilor în Polonia".

Considerând că atacarea Poloniei ar fi însemnat declanşarea războiului general, pentru care Italia nu era deloc pregătită, Ciano, de comun acord cu Ducele, a dat dispoziţie lui Attolico să solicite o reuniune a miniştrilor de externe ai celor două state, pentru a discuta această chestiune. Convorbirile respective s-au desfăşurat la Milano în ziua de 6 mai. Ciano – purtător al unor instrucţiuni scrise primite de la socrul său – a exprimat dorinţa italienilor de a evita războiul pentru o perioadă de încă trei ani. Spre surpriza sa, Ribbentrop a răspuns că şi Germania era interesată în menţinerea păcii pentru o perioadă de câţiva ani. Fiind informat, de ginerele său, după întrevedere, despre declaraţia lui Ribbentrop, Mussolini i-a indicat să propună încheierea unui pact militar între cele două ţări. împrejurările care au determinat această bruscă hotărâre a dictatorului italian sunt arătate tot de Ciano în prefaţa memoriilor sale:

„Câteva ziare americane amintiseră că metropola lombardă [Milano] primise cu, ostilitate pe ministrul german şi că acest fapt denota o slăbire a prestigiului personal al lui Mussolini. Acesta, într-un acces de mânie, îmi dădu ordin, prin telefon, să consimt la cererile germanilor pentru o alianţă, pe care o lăsasem în suspensie de mai bine de un an, şi pe care scontam să n-o închei mult timp încă" 1. i

Von Ribbentrop a avut un moment de ezitare, el fiind partizanul unui pact în trei germano-italo-japonez, dar a sfârşit prin a se ralia propunerii lui Cliano; în schimb, Adolf Hitler, care a fost consultat prin telefon, nu numai că şi-a dat imediat *acordul*, *dar a şi contribuit la* redactarea comunicatului prin care se anunţa opiniei publice ştirea respectivă 29.

„Pactul de alianţă şi prietenie între Italia şi Germania”, pe care cei doi dictatori fascişti l-au supranumit „Pactul de oţel”, a fost semnat de von Ribbentrop şi Ciano în ziua de 22 mai, la Berlin, în sala de recepţie a cancelariatului Reichului, în prezenţa lui Hitler şi a altor demnitari nazişti. Caracterul vădit agresiv al acestui tratat reieşea cu pregnanţă chiar clin preambulul său, înserat la cererea lui Hitler, în care se arăta că cele două state

„Unite prin afinitatea profundă a ideologiei lor […] sâni hotărâte să acţioneze cot la cot şi să-şi unească forţele pentru obţinerea spaţiului vital care le este necesar”.

S-a căzut de acord ca Germania şi Italia să se sprijine reciproc în domeniul politic, diplomatic şi militar. În acest sens, articolul III al Pactului statua că dacă una din cele două părţi contractante ar fi fost antrenată

„În complicaţii războinice cu o altă putere sau cu alte puteri, cealaltă parte va interveni imediat, ca aliată, de partea sa şi e va susţine cu toate forţele militare, pe pământ, pe mare şi în aer”.

Obligaţia respectivă rămânea în vigoare chiar şi în eventualitatea unei agresiuni provocate de unul dintre cele două state semnatare. Ambele părţi se obligau ca

„În cazul unui război dus în comun, să nu încheie armistiţiu sau pace decât după un deplin acord prealabil”.30

A doua zi după încheierea „Pactului de oţel”, Adolf Hitler şi-a convocat principalii colaboratori în biroul său de la cancelaria Reichului pentru a-i anunţa că obţinerea unor noi „succese” nu mai era posibilă fără vărsare de sânge şi că, în consecinţă, războiul era inevitabil. Explicând mobilurile ce-l împingeau ia declanşarea acestei noi agresiuni, dictatorul nazist a declarat: «Motivul litigiului nu este Danzigul. Este vorba de extinderea spaţiului nostru vital la est, de a ne asigura resursele alimentare şi de a rezolva problema statelor baltice, […] Dacă destinul ne constrânge să ne încăieram cu Occidentul, posesiunea unui vast teritoriu în est vă fi pentru noi de un avantaj

inestimabil».

Precizând că hotărâse «atacarea Poloniei la prima ocazie favorabilă» şi că de data aceasta nu se mai putea sconta pe «o repetare a afacerii cehe», ceea ce însemna că «războiul va avea loc», Hitler a încheiat avertizându-i pe cei prezenţi: «Secretul este condiţia decisivă a succesului. Italia şi Japonia nu vor fi puse la curent cu obiectivele noastre.» 31.

Tratativele tripartite anglo-franeo-sovietiee de la Moscova. Prima fază în primăvara anului 1939, gruparea statelor – europene în caz de război căpătase o formă definită: cete două mari puteri occidentale – Anglia şi Franţa – şi aliaţii lor din Europa de răsărit şi de sud-est – Polonia, România, Grecia şi Turcia – se găseau faţă în faţă cu cele-două state totalitare ale Axei – Germania şi Italia, unite-prin „Pactul de oţel" – şi satelitul lor Ungaria *hovthfgt'd*. Singura mare putere care nu avea niciun fel de angajamente militare era Uniunea Sovietică, dar guvernul sovietic îşi exprimase, în zilele crizei politice din martie, hotărârea fermă de a participa la efortul comun ai statelor şi popoarelor interesate să se împotrivească politicii agresive a statelor fasciste, în vara anului 1939 ţinta principală a cotropitorilor nazişti a devenit Polonia. Totodată, existau unele temeri că planurile agresive ale Reichului vizau şi România. Era vorba, deci, de două state ce beneficiau de garanţiile Marii Britanii şi Franţei, dar care aveau graniţă comună, pe distanţe mari, eu Uniunea Sovietică. Pornind de la faptul că guvernul sovietic îşi manifestase disponibilitatea de a participa ia orice iniţiativă politică menită să frâneze agresiunile fasciste, politica externă britanică a vizat atragerea Uniunii Sovietice într-o coaliţie a statelor antifasciste şi antirevizioniste. Chamberlain şi Halifax nu-şi propuneau însă să încheie cu guvernul sovietic un tratat de asistenţă mutuală care să conţină obligaţii reciproce de întrajutorare între semnatari, ci limitau, totul, ia garantarea unilaterală de către Uniunea Sovietică a Poloniei şi României. Definind ţelurile urmărite de politica externă britanică, un memoriu

alcătuit mai târziu de Foreign Office preciza:

„Obiectivul nostru a fost. aşadar, începând cu garantarea de către noi a independenţei Poloniei, să construim un front al păcii la estul şi sud-estul Germaniei, cuprinzând România, Polonia, Grecia şi Turcia. Cheia acestei combinaţii a fost Polonia, deoarece poziţia Poloniei ar fi fost precară în faţă, unei Uniuni Sovietice ostile şi, probabil, chiar neutre, în caz de război, singurele linii de comunicaţii practice cu Polonia s-ar fi găsit pe teritoriul rus. De aceea, noi am dorit să fim asiguraţi de neutralitatea binevoitoare a Uniunii Sovietice şi, mai mult, de probabilitatea asistenţei oferite de ea Poloniei şi României în caz de atac”.

mi

Unele tentative pentru contactarea şi conectarea sovieticilor la planurile britanice mai sus amintite fuseseră făcute încă din martie, dar tratativele propriu-zise anglor anco-se vie ti ce au început la mijlocul lunii aprilie» A doua zi după ce anglo-francezii au acordat garanţii unilaterale României şi Greciei, Foreign Office-ul a dat indicaţii ambasadorului William Seeds (14 aprilie) să propună guvernului sovietic să facă o declaraţie după care în eventualitatea unei agresiuni împotriva unui vecin european al U.R.S.S., agresiune la care ţara respectivă va rezista; se va putea conta pe ajutorul Uniunii Sovietice, dacă acest ajutor va fi dorit. Cu alte cuvinte. Uniunea Sovietică urma să acorde garanţii unilaterale tuturor vecinilor săi europeni 33

Guvernul sovietic a apreciat că propunerea Londrei nu putea fi acceptată. În discuţia pe care a avut-o cu Seeds în ziua de 15 aprilie, Litvinov a arătat că o asemenea declaraţie era lipsită de reciprocitate, deoarece nu prevedea niciun fel de angajament din partea Angliei şi Franţei în cazul unui atac al Reichului hitlerist contra U.R.S.S. 34.

Concomitent s-a adresat guvernului sovietic şi guvernul francez, propunând adoptarea unei declaraţii comune franco-sovietice, prin care cele două părţi să se

angajeze să-şi dea mutual ajutor în caz că s-ar fi aflat în stare de război cu Germania ca urmare a acordării de asistenţă Poloniei ori României. Guvernul sovietic a apreciat că nici proiectul francez nu întrunea condiţiile pentru a fi acceptat, deoarece – la fel ca cel britanic – făcea abstracţie de posibilitatea unui atac german contra U.R.S.S. peste teritoriul statelor baltice şi nu conţinea niciun angajament în cazul când U.R.S.S. era victima unei agresiuni germane 35. În cele din urmă, guvernul francez a renunţat ia proiectul său, *alătwându-se propunerilor făcute de* Marea Britanie. De altfel, trebuie precizat că în cadrul tratativelor tripartite de la Moscova din primăvara şi vara anului 1939, francezii n-au făcut altceva decât să-i secondeze pe englezi, aşa încât negocierile anglo-franco-sovietiee s-au desfăşurat mai mult sub forma unui dialog între Moscova *şi Londra*. În *timp* ce rolul Parisului s-a *dovedit* de-a dreptul minor.

În ziua de 17 aprilie guvernul sovietic a remis guvernelor Marii Britanii şi Franţei propunerile sale relativ la încheierea între cele trei mari puteri a unui tratat de asistenţă mutuală, bazat pe principiul egalităţii în drepturi contra agresiunii. Proiectul sovietic stipula:

„1. Anglia, Franţa şi U.R.S.S. Încheie între ele un acord pe termen de la 5 la 10 ani, prin care ele se angajează să-şi dea imediat tot ajutorul posibil, inclusiv asistenţă militară, în cazul unei agresiuni în Europa contra oricăruia dintre statele semnatare.

2. Anglia, Franţa şi U.R.S.S. se angajează să acorde tot ajutorul posibil, inclusiv asistenţă militară, statelor din Europa orientală situate între Marea Baltică şi Marea Neagră, limitrofe cu U.R.S.S., în cazul când unul dintre aceste state era victima unei agresiuni”.

Guvernul sovietic insista ca „extinderea şi formele» asistenţei militare” acordate de fiecare dintre cele trei mari puteri în momentul intervenţiei contra agresorului să fie reglementate „într-un termen foarte scurt” şi consemnate într-o convenţie militară ce urma să fie semnată săimuitan cu acordul politic 36.

La 19 aprilie, *Comitetul pentru politică externă al Cabinetului britanic* (alcătuit din primul ministru Neville Chamberlain, ministrul afacerilor străine, lordul Halifax, ministrul pentru coordonarea apărării, lordul Chatfield, ministrul afacerilor interne, Sir Samuel floare, şi ministrul finanţelor, Sir John Simon) a hotărât să ceară şefilor statelor majore să pregătească de urgenţă „o apreciere despre forţa militară a Rusiei”. Documentul respectiv nu trebuia să îmbrace forma unei analize a argumentelor pe*ntru s*au co*ntra a*cceptării propunerilor guvernului sovietic, ci să se limiteze la estimarea, pe baza informaţiilor pe care le deţineau britanicii, „a valorii militare prezente şi a capacităţii de acţiune a armatei sovietice, a forţelor sale terestre, aeriene şi navale”.

Raportul şefilor statelor majore, care purta semnăturile lui Cyril L.N. Newall, a lordului Gort şi a lui A.B. Cunningham, a fost gata la 24 aprilie, dar el făcea o apreciere eronată a capacităţii de luptă a forţelor armate sovietice, minimalizând mai ales potenţialul economic al statului sovietic şi forţa ofensivă a trupelor sale 37.

Aprecierile formulate de şefii statelor majore cu privire la „potenţialul militar limitat” al armatei sovietice au servit lui Chamberlain pentru a determina Comitetul pentru politică externă şi guvernul să respingă, în întregime, propunerile guvernului sovietic şi să se menţină la cele pe care Londra le formulase în ziua de 14 aprilie. Totodată, britanicii au respins şi un plan de compromis ce fusese sugerat de francezi, prin care se dădeau garanţii Uniunii Sovietice în cazul că guvernul sovietic hotăra să acorde asistenţă militară Poloniei şi României.

Neville Chamberlain nu dorea o alianţă deschisă cu sovieticii. În concepţia sa, tratativele tripartite de la Moscova nu aveau alt scop decât de a împiedica alinierea Uniunii Sovietice la blocul opus germano-italian. Neavând încredere în valoarea militară a armatei sovietice – şefii militari consultaţi îi întăriseră convingerile în acest *sens* –, el a căutat să prelungească cât mai mult negocierile, iar atunci când a fost pus în situaţia de a-şi asuma anumite

angajamente comune cu guvernul sovietic, a bătut imediat în retragere. Pentru caracterizarea atitudinii lui Chamberlain faţă de tratativele cu Uniunea Sovietică, extrem de ilustrativ este următorul fragment dintr-o scrisoare pe care el a adresat-o surorilor sale la 26 martie *1939*: „*Trebuie să* recunosc că nutresc cea mai profundă neîncredere faţă de Rusia. Nu cred deloc în capacitatea sa de a duce operaţii ofensive eficiente, chiar dacă ar vrea aceasta. Nu am încredere nici în mobilurile ei, care mi se par că au puţin comun cu felul cum ne reprezentăm noi libertatea" 38.

Răspunsul guvernului britanic, prezentat Moscovei la 8 mai, ignorând punctul de vedere exprimat de Litvinov la 17 aprilie, se mărginea să reînnoiască propunerile Londrei din 14 aprilie, cerând guvernului sovietic „să se angajeze că, în cazul că Marea Britanie şi Franţa vor fi antrenate în război, în executarea angajamentelor asumate [se ai? ea în vedere garanţiile acordate Poloniei şi României – n.*n.]* va acorda imediat ajutorul său, dacă va fi solicitat":! O.

La 14 mai 1939, Viaceslav Mihailovici Molotov (care preluase, la 3 mai, şi funcţia de Comisar al poporului pentru afacerile străine) a remis ambasadorului Seeds răspunsul guvernului sovietic la ultimele propuneri ale guvernuluienglez, răspuns ce reafirma. În întregime, punctul de vedere exprimat de Litvinov la 17 aprilie:

„După ce a studiat cu atenţie propunerile guvernului britanic care i-au fost remise la 8 mai, guvernul sovietic a ajuns la concluzia că ele nu pot să servească drept bază pentru organizarea unui front de rezistenţă al statelor paşnice contra dezvoltării în continuare a agresiunii în Europa".

Referindu-se la motivele pentru care guvernul sovietic aprecia ca necorespunzătoare propunerile britanice, documentul prezentat de Molotov remarca:

„1. Propunerile britanice nu comportă principiul reciprocităţii fată de U.R.S.S.; ele o plasează într-o poziţie inegală, căci nu prevăd angajamentul Angliei şi Franţei de a garanta U.R.S.S. în cazul unui atac direct al agresorului

contra sa, în vreme ce atât Anglia şi Franţa, cât şi Polonia au această garanţie în virtutea reciprocităţii ce există între ele.

2. Propunerile, britanice nu au în vedere garantarea statelor din Europa orientală limitrofe cu U.R.S.S. cu excepţia Poloniei şi României; în fapt, frontierele de nord-vest ale U.R.S.S. dinspre Finlanda, Estonia şi Letonia rămân fără acoperire.

3. Absenţa unei garanţii date U.R.S.S. de către Anglia şi Franţa în cazul unui atac direct al agresorilor, precum şi neacoperirea frontierei de nord-vest a U.R.S.S. nu pot să servească decât la dirijarea agresiunii spre Uniunea Sovietică”.

În continuare. În nota prezentată de V.M. Molotov se sublinia că după părerea guvernului sovietic, crearea unei bariere eficace a statelor paşnice contra extinderii agresiunii în Europa necesita cel puţin trei condiţii:

1. Încheierea între Anglia, Franţa şi U.R.S.S. a unui pact efectiv de asistenţă mutuală contra agresiunii.

2. O garanţie dată de cele trei mari puteri statelor Europei orientale, inclusiv Letoniei. Estoniei şi Finlandei, contra agresiunii.

3. Încheierea unui acord concret între Anglia, Franţa şi U.R.S.S. cu privire la formele şi la întindei ea asistenţei date atât reciproc, cât şi statelor beneficiare ale garanţiei. În notă se preciza că fără un asemenea acord, pactele de asistenţă mutuală riscau să rămână ineficiente, cum se întâmplase. de altfel, în cazul Cehoslovaciei. e

Luând cunoştinţă de propunerile formulate de Molotov – care, în esenţă, le relua pe cele ale lui Litvinov din 17 aprilie –, Comitetul pentru politica externă a apelat din nou la şefii statelor majore, cerându-le, de data aceasta, să-şi dea părerea în legătură cu valoarea în general a alianţei cu Uniunea Sovietică. În consecinţă, şefii statelor *majore au întocmit un* nou *document pe* care Comitetul pentru politica externă l-a luat în dezbatere în ziua de 16 mai 1939.

„Aspectele strategice şi politice sunt strâns legate

într-o problemă de acest gen – se arăta în Aide-Memoire-ul întocmit de şefii statelor majore. În general, există înclinaţia spre părerea că o deplină garanţie de asistenţă mutuală între Marea Britanie, Franţa şi Uniunea Sovietică oferă anumite avantaje. Aceasta ar reprezenta un front solid de proporţii formidabile împotriva agresiunii şi dacă garanţia se aplică numai la Europa, pericolul de a face din Japonia un duşman ar fi mic [...] Adeziunea sinceră a Rusiei la cauza antiagresiunii ar putea influenţa pe anumiţi şovăielnici să ni se alăture1.

Şefii statelor majore avertizau că o eventuală eşuare a convorbirilor tripartite de la Moscova putea fi privită drept „o înfrângere diplomatică", cu repercusiuni militare directe, deoarece rezultatul imediat va fi „de a încuraja Germania mai departe la acte de agresiune şi, în cele din urmă, de a arunca Uniunea Sovietică în braţele ei" l chiar dacă sovieticii rămâneau neutri, Anglia şi Franţa tot nu se puteau declara mulţumite, deoarece ele erau efectiv interesate în atragerea Uniunii Sovietice în coaliţia antihitleristă, pe de o parte, pentru „a se putea apropia de resursele ei" – după cum preciza documentul –, iar pe de altă parte, „pentru a permite să se acorde asistenţă Poloniei şi României". Un alt factor ce pleda – în concepţia şefilor statelor majore – în favoarea realizării unui acord cu guvernul sovietic era şi teama că dacă Uniunea Sovietică şi-ar fi păstrat neutralitatea, ea ar fi rămas „într-o poziţie dominantă la sfârşitul războiului".

În continuare, Aide-Memoire-ul şefilor statelor majore aborda unele „chestiuni specifice", formulate de Ministerul pentru coordonarea apărării. O problemă de mare importanţă era aceea a consecinţelor de ordin militar ale încheierii unui tratat de asistenţă mutuală între Uniunea Sovietică, Anglia şi Franţa, tratat ce presupunea intrarea simultană în război a celor trei mari puteri dacă una; dintre ele ar fi fost victima unei agresiuni din partea Germaniei hitleriste. Răspunzând întrebării dacă exista posibilitatea ca germanii să dezlănţuie o invazie asupra Uniunii Sovietice „fie pe mare, fie prin statele baltice, fără

violarea neutralităţii Poloniei”, şefii statelor majore afirmau că o astfel de operaţiune ar fi întâmpinat dificultăţi. atât de mari, încât era puţin probabil ca Berlinul să se lanseze într-o asemenea aventură. Pornind de la această apreciere, ei precizau, în continuare, că Marea Britanie avea mai mult de câştigat, decât de pierdut, dacă dădea Uniunii Sovietice o garanţie împotriva Germaniei în schimbul promisiunii guvernului sovietic că dacă se ajungea la un război anglo-german trupele sovietice veneau, la rândul lor, în ajutorul englezilor.

G altă chestiune asupra căreia s-a cerut părerea şefilor statelor majore avea în vedere importanţa, din punct de vedere militar, a menţinerii independenţei statelor baltice împotriva unei agresiuni din partea Germaniei naziste şi, în acest context, consecinţele de ordin militar ale propunerilor guvernului sovietic de a se acorda garanţii tuturor statelor limitrofe cu U.R.S.S. situate între Marea Baltică şi Marea Neagră. Şefii statelor majore apreciau că „orice expansiune în continuare a Germaniei ar avea repercusiuni serioase, nu numai asupra întregii Europe, îl şi asupra întregii lumi. Din punct de vedere militar, acest lucru (ocuparea statelor baltice – *n.n.*) este de asemenea indezirabil, din cauza faptului că o acţiune germană de acest fel ar desăvârşi încercuirea F oloniei din trei părţi, ar aduce Leningradul foarte aproaipe de bătaia tunului german şi ar transforma Baltica într-un lac german”. Cu toate acestea, ei considerau că dezavantajele militare ale unei ocupaţii germane în statele b critice nu erau atât de grave încât să reclame intrarea Mar II Britanii în război şi propuneau – „din punct de vedere? strict militar” – ca guvernul britanic să refuze să acorde; garanţia sa vreunuia dintre statele baltice *li*.

În pofida acestor rezerve, concluziile de ansamblu ale şefilor statelor majore au fost favorabile încheierii unei alianţe cu Uniunea Sovietică.

Părerile membrilor Comitetului pentru politică externă în privinţa atitudinii pe care trebuia s-o adopte guvernul britanic faţă de contrapropunerile guvernului

sovietic au fost împărţite. Neville Chamberlain, care avea un rol hotărâtor în fixarea poziţiei respectivului Comitet şi a cabinetului englez, se menţinea la poziţia că trebuia evitată o alianţă deschisă cu Uniunea Sovietică. Din indicaţia sa. Sir Robert Vansittart, prim-consilier diplomatic al Foreign Office-ului, a încercat să afle, în ziua de 17 mai, de la ambasadorul sovietic I. M-Maiski, dacă guvernul sovietic ar fi de acord ca în schimbul începerii imediate a unor convorbiri la nivel înalt pentru asistenţă mutuală în caz de război, să renunţe la cererea de a se da garanţii statelor baltice şi să accepte propunerea anglo-franeeză de garantare doar a Poloniei, României şi Turciei.

Două zile. mai târziu, la 19 mai I.M. Maiski a comunicat că guvernul sovietic insista asupra acceptării în întregime a propunerilor formulate de Molotov. 42

În ziua de 24 mai guvernul englez s-a întrunit pentru a hotărî dacă să accepte sau nu condiţiile propune de guvernul sovietic. Cu acel prilej a fost luat în dezbatere un atotcuprinzător memoriu întocmit de Ministerul de Externe, în care erau examinate atât „avantajele 1, cât şi „dezavantajele" încheierii unei înţelegeri cu Uniunea Sovietică. Concluziile Foreign Office-ului erau favorabile încheierii unul pact tripartit anglo-franco-sovietic. sublinind că o asemenea alianţă reprezenta singura cale de evitare a războiului, întrucât Germania nazistă putea fi reţinută de la noi acte agresive numai prin manifestarea evidentă a forţei adversarilor.

Argumentele aduse de Foreign Office în sprijinul concluziilor sale au fost convingătoare. Astfel, s-a arătat că întreruperea negocierilor ar fi fost apreciată ia Berlin drept o nouă dovadă de slăbiciune a democraţiilor occidentale şi l-ar fi îndemnat pe Hitler spre noi agresiuni. De asemenea, a fost examinată şi posibilitatea realizării unei apropieri germano-sovietice în cazul eşecului tratativelor anglo-franco-sovietice. În sfârşit, s-a relevat că un pact mutual cu guvernul sovietic ar fi asigurat occidentului sprijinul militar al Uniunii Sovietice în toate circumstanţele. Este interesant de semnalat că în

concepţia celor care întocmiseră documentele intrarea în acţiune a forţelor armate sovietice era extrem de necesară atât pentru a obliga Germania să lupte pe două fronturi, cât şi pentru a evita situaţia ca sfârşitul războiului între Germania şi puterile occidentale să găsească Uniunea Sovietică cu armata intactă. Mizând pe neîncrederea lui Chamberlain faţă de sovietici, pentru a-l determina să accepte încheierea unui tratat cu Moscova, autorii documentului atrăgeau atenţia că Uniunea Sovietică, cu o armată proaspătă, în timp ce Anglia şi Germania ar fi fost „în ruine", ar fi asigurat Moscovei o situaţie predominantă în Europa la sfârşitul războiului.

La şedinţa din 24 mai a guvernului englez Halifax a vorbit despre necesitatea încheierii acordului tripartit anglo-franco-sovietic şi – pentru a-l determina pe Chamberlain să-şi înfrângă ezitările – a propus legarea respectivului acord de regulamentele de funcţionare ale Ligii Naţiunilor. Formula propusă de şeful Foreign Office-ului, care slăbea impresia unei alianţe deschise cu Uniunea Sovietică, a fost găsită „acceptabilă", până la urmă, de Neville Chamberlain şi aprobată de întregul cabinet. 44

În aceeaşi zi, primul ministru britanic a făcut în Parlament o scurtă declaraţie, în care aprecia cu mult optimism perspectivele imediate: «Am toate motivele să sper că în urma propunerilor pe care guvernul Maiestăţii Sale este de acum în măsură să le facă privitor la problemele principale ce s-au ivit în cursul tratativelor, putem conta pe realizarea unui acord deplin în viitorul cel mai apropiat». 45

Totodată, noile propuneri formulate de britanici au fost aprobate şi de guvrenul francez, care a fost de părere să se facă un demers comun pe lângă guvernul sovietic.

În ziua de 27 mai, ambasadorul englez, William Seeds, şi însărcinatul cu afaceri al Franţei la Moscova, Jean-Payart, au prezentat lui Molotov, într-o audienţă comună; textul noilor propuneri anglo-franceze, care admiteau – în sfârşit, principiul triplei alianţe şi prevedeau acordarea reciprocă de asistenţă militară în cazul că una

dintre ele era atacată de Germania.

În esenţă, varianta anglo-franceză conţinea următoarele prevederi:

1. Marea Britanie, Franţa şi U.R.S.S., „acţionândr în conformitate cu principiile articolului 16, paragrafele 1 şi 2 din statutul Ligii Naţiunilor-”; îşi acordă reciproc ajutor şi asistenţă prin toate mijloacele în cazurile: a) iacă vreuna dintre părţi este obiectul unei agresiuni comise de o putere europeană; b) dacă vreuna dintre părţi este antrenată în acţiuni militare, ca urmare a garanţiilor acordate vreunui stat european; c) dacă vreuna dintre părţi, este antrenată în acţiuni militare, ca urmare a ajutorului acordat vreunui stat european care, fără a fi primit garanţii din partea membrilor pactului, i-a solicitat totuşi ajutor pentru a lupta împotriva agresiunii. Cele trei guverne trebuie. să examineze în comun metodele necesare pentru ca sprijinul şi asistenţa lor reciprocă să poată da, în caz de nevoie, rezultatele cele mai eficace. Pactul se încheia pe termen de 5 ani. *m*

Comisarul poporului pentru afacerile străine al U.R.S.S. a apreciat că propunerile anglo-franceze erau necorespunzătoare. Aceasta, pe de o parte, datorită faptului că mecanismul declanşării asistenţei militare prin intermediul Societăţii Naţiunilor era prea complicat şi ineficient, iar pe de altă parte, celelalte cereri ale guvernului sovietic (de exemplu, garantarea în comun a statelor limitrofe cu U.R.S.S.) erau pur şi simplu ignorate. În acelaşi timp, Moloţov considera că prevederea privitoare la completarea pactului cu o convenţie militară, care să consolideze valoareasa practică, fusese redactată într-o formă generală şi imprecisă ce nu dădea garanţii că respectiva convenţie avea să fie semnată vreodată: «Proiectul anglo-francez nu numai că nu cuprinde planul de organizare a unei asistenţe mutuale sovieto-anglo-iâanceze efective, dar nu dovedeşte nici interesul Angliei şi Franţei de a încheia cu U.R.S.S. un asemenea pact – a declarat. Molotov după ce a luat cunoştinţă de propunerile Londrei şi Parisului. Te face să crezi că guvernele britanic

şi francez ţin mai mult să – vorbească despre acest pact decât să-l încheie; Este posibil că procedând astfel, ele urmăresc unele obiective pe care guvernul sovietic nu le cunoaşte. Ceea ce interesează guvernul sovietic este organizarea unei asistenţe mutuale anglo-franeo-sovietice contra agresiunii în Europa şi nu discursuri, Totodată, el n-are Intenţia să participe la tratative ale cărui scopuri îi scapă. Pentru a ţine asemenea tratative guvernele englez şi francez pot găsi alţi parteneri decât U.R.S.S.» 47

La 31 mai 1939 a avut loc la Moscova cea de a treia sesiune a Sovietului Suprem al U.R.S.S. În raportul48 ţinut cu acel prilej, V.M. Molotov a făcut o amplă analiză a situaţiei internaţionale după... Munehen". condamnând deschis ocuparea Cehoslovaciei de către Reich: «Lichidarea Cehoslovaciei ca stat independent şi suveran. În pofida acordului de la München, a arătat lumii întregi la ce a dus politica de neimixtiune care şi-a atins, la München. punctul ei culminant. Eşecul acestei politici a devenit evident. Ţările agresoare şi-a continuat însă politica. Germania a luat de la Republica Lituania – Memel şi regiunea Memel. Precum se ştie. nici Italia nu a rămas datoare. În luna aprilie. Italia a lichidat un stat independent – Albania. După asemenea avertismente, nu e deloc de mirare că la sfârşitul lunii aprilie, printr-o singură cuvântare a sa. şeful statului german a lichidat două importante acorduri internaţionale: acordul maritim dintre Germania şi Anglia şi pactul de neagresiune dintre Germania şi Polonia. Cândva. se acorda o mare însemnătate internaţională acestor tratate. Germania însă s-a descotorosit foarte simplu de ele fără a ţine seama de niciun fel de formalitate. Lucrurile nu s-au limitat la denunţarea acestor două tratate internaţionale. Germania şi Italia au mers mai departe. Zilele trecute a fost publicat acordul ipililar-politic încheiat între ele. Acest acord are un caracter agresiv. Potrivit acestui acord. Germania şi Italia se vor sprijini una pe alta în orice acţiuni militare iniţiate de una dintre aceste ţări, inclusiv în orice agresiune, în orice război ofensiv».

Trecând la prezentarea atitudinii statelor democratice occidentale, în noile condiţii, V.M. Molotov, a arătat că existau unele indicii ce puteau fi interpretate drept un început de schimbare în direcţia unei împotriviri faţă de agresiune. În acest sens, el releva că «tot mai mulţi oameni îşi dau seama de eşecul politicii de neimixtiune, îşi dau seama de necesitatea de a se căuta mai serios măsuri şi căi pentru crearea unui front unic al puterilor iubitoare de pace împotriva agresiunii. Într-o ţară ca Anglia au început să răsune cuvântări despre necesitatea unei schimbări radicale în politica externă».

Precizând că sarcina politicii externe a statului sovietic consta în «a opri extinderea agresiunii şi, în acest scop, în crearea unui front defensiv eficient şi de nădejde ai puterilor neagresive», Molotov i-a informat în continuare pe deputaţi despre tratativele pe care guvernul sovietic le începuse cu guvernele Marii Britanii şi Franţei. El a atras atenţia că la baza acordului cu Anglia şi Franţa trebuia să stea principiul reciprocităţii şi al obligaţiilor egale, după care a continuat: «în ultimele zile, am primit noi propuneri anglo-franceze. În aceste propuneri, se recunoaşte deja, în cazul unui atac direct al agresorilor, principiul ajutorului între Anglia, Franţa şi U.R.S.S. pe bază de reciprocitate. Aceasta este, desigur, un pas înainte. În ce priveşte problema garanţiilor ce ar urma să fie date ţărilor din Europa centrală şi răsăriteană, propunerile mai sus pomenite nu marchează niciun progres dacă examinăm lucrurile din punctul de vedere al reciprocităţii».

Ultima parte a raportului lui V.M. Molotov *a fost* consacrată analizării relaţiilor U.R.S.S. cu Germania. Polonia. Finlanda şi Japonia. În acest context el a amintit că existau îs.

Indicii ce-l determinau să afirme că nu era exclus ca tratativele economice germano-sovietice, întrerupte din cauza unor divergenţe, să fie reluate. Această declaraţie a lui Molotov ce lăsa să se înţeleagă că exista posibilitatea realizării unei apropieri germano-sovietice – chiar dacă el

vorbise doar de tratative economice – suna ca un avertisment adresat guvernelor britanic şi francez pentru a le determina să accepte propunerile guvernului sovietic.

Conştient de pericolul grav pe care-l reprezenta un război în care Reichul hitlerist ar fi avut de înfruntat un bloc unit anglo-franco-sovietic, Berlinul a încercat să torpileze încheierea unei asemenea alianţe, prin avansuri făcute fie Londrei şi Parisului, fie Moscovei. La începutul anului 1939 guvernul german propusese guvernului sovietic, semnarea unui acord comercial între cele două state. Având în vedere ostilitatea politicii germane faţă de U.R.S.S. în perioada anterioară, guvernul sovietic a apreciat că dezvoltarea relaţiilor economice germano-sovietice era extrem de dificilă, mai ales în condiţiile când Reichul continua politica sa agresivă49. La 20 mai, după o întrevedere cu comisarul poporului pentru afacerile străine al U.R.S.S. V.M. Molotov şi adjunctul său, Potemkin, ambasadorul Reichului la Moscova, von Schulenburg, raporta Berlinului: „În cursul convorbirii a ieşit la iveală vechea neîncredere sovietică atunci când Molotov şi-a exprimat suspiciunea în legătură cu faptul că negocierile economice ar fi, în ce ne priveşte pe noi, doar un joc politic”. Cu acelaşi prilej, Molotov a declarat că guvernul sovietic consideră că negocierile economice erau inoportune atâta timp cât nu va fi creată baza politică necesară, dar s-a obţinut să precizeze ce trebuia să se înţeleagă prin aceasta rj0.

Spre sfârşitul lunii mai. 1939, ministrul afacerilor străine al Reichului i-a cerut ambasadorului german la Moscova să-l viziteze din nou pe Molotov şi să-i comunice că guvernul german dorea normalizarea relaţiilor între Germania şi Uniunea Sovietică.

„Întrucât ultimele ştiri denotă că tratativele în vederea încheierii unui pact anglo-rus ar putea duce, sub o formă sau alta, la obţinerea unui rezultat pozitiv în zilele următoare, mi se pare indicat ca în continuarea convorbirii cu ruşii să ieşim mai mult din rezervă decât proiectasem până acum – arăta von Ribbentrop. Vă rog, deci, ca să-l

vizitaţi cât mai curând posibil pe Molotov şi să aveţi cu dânsul o convorbire în sensul următor: [...] în anii trecuţi politica externă germană s-a aflat în primul rând sub semnul opoziţiei faţă de Komintern. Prima sarcină a naţional-socialismului a fost de a construi o Germanie nouă şi puternică, care să fie asigurată în med absolut faţă de orice tendinţe comuniste. Această sarcină a fost rezolvată. Bineînţeles că şi pe viitor vom suprima orice mişcare comunistă în interiorul Germaniei, precum şi orice influenţă din afară a Kominternului.

Altfel se prezintă însă problema relaţiilor de politică externă între cele două state, Germania şi Uniunea Sovietică [...] Noi, de partea noastră, nu vedem niciun complex de probleme, în care interesele ambelor părţi ar fi direct opuse. Din această cauză ne putem închipui foarte bine că a sosit momentul ca să avem îs vedere o liniştire şi o normalizare a relaţiilor politice externe germano-sovietice" 51

Problema normalizării relaţiilor dintre Germania şi Uniunea Sovietică a fost abordată şi cu prilejul unei între –, vederi pe care secretarul de stat al Ministerului Afacerilor Străine al Reichului, Ernst von Weizsäcker, a avut-o cu însărcinatul cu afaceri a Uniunii Sovietice la Berlin.

Gheorghi Astahov. În ziua de 30 mai 1939. Într-un memorandum întocmit după întrevedere, Weizsäcker consemna:

I-am spus că eu personal văd atitudinea germană faţă de Rusia Sovietică în felul următor: Germania nu este mică la suflet, dar nu este nici prea insistentă. În magazinul politic german nu există, ce-i drept, o marfă, anume o predilecţie pentru comunism. Cu comuniştii am terminat-o repede şi ne menţinem pe această poziţie; de altfel, nici noi nu ne aşteptăm ca Moscova să manifeste predilecţie pentru naţional-socialism [...] Rămânând în cadrul imaginii mele, i-am spus apoi că în magazinul nostru politic se află şi pentru Rusia un sortiment destul de mare, de la normalizarea relaţiilor, aşa cum mi-a dat de înţeles

ambasadorul rus, până la duşmănia inflexibilă. În faţa normalizării se mai află, fireşte, tot felul de moloz şi sâni convins că mulţi ar vrea să-l mai sporească [...] Nu ştiu dacă mai este loc pentru asemenea normalizare, pas cu pas, a relaţiilor dintre Rusia Sovietică şi Germania, după ce Moscova poate a şi dat ascultare ademenirilor londoneze. În orice caz, n-aş vrea să mi se reproşeze că, în ceea ce ne priveşte, nu ne-am pronunţat şi am ţinut ascunsă, atitudinea noastră".

În felul acesta se prezenta dosarul discuţiilor dintre guvernul german şi cel sovietic la data de 31 mai 1939, când Molotov a rostit în Sovietul Suprem cuvântarea mai sus amintită.

În ziua de 2 iunie guvernul sovietic a făcut, oficial, noi contrapropuneri, în care încerca să convingă Anglia şi Franţa să modifice dispoziţiile proiectului lor, care – după părerea conducătorilor sovietici – ar fi incitat Germania hitleristă să invadeze ţările baltice şi, trecând peste ele, să atace Uniunea Sovietică, După o menţionare preliminară a principiilor de funcţionare a Societăţii

Naţiunilor, în cadrul cărora urma să se încadreze şi tratatul anglo-franco-sovietic, textul propus de sovietici stabilea următoarele. şapte articole menite să stea la baza acordului:

1. Cele trei puteri îşi vor acorda reciproc ajutor şi asistenţă în cazul a) unei agresiuni a unei puteri europene contra uneia dintre ele; b) unei agresiuni contra Belgiei, Poloniei, României, Greciei, Turciei, Letoniei, Estoniei şi Finlandei; c) dacă una dintre «ele trei puteri acordă ajutor unui alt stat european care solicită sprijin pentru a rezista unei violări a neutralităţii sale;

2. Cei trei semnatari ai pactului vor încheia, în cel mai scurt timp posibil, o înţelegere asupra metodelor, formelor şi importanţei asistenţei;

3. În caz de necesitate, vor proceda la consultări urgente în afara procedurii normale a Societăţii Naţiunilor;

4. Schimbul textelor tuturor angajamentelor prezente şi viitoare relative la punctul 1;

5. În caz de război, armistiţiul şi pacea nu vor.fi încheiate decât cu acordul comun;

(j. Acordurile de mai sus vor intra în vigoare simultan cu acordurile încheiate la punctul 2;

7. Pactul va fi încheiat pe termen de cinci ani., 3

Ambasadorul William Sceds, care conducea tratativele din partea britanicilor, a sugerat Londrei să respingă contrapropunerile lui Molotov. Comitetul pentru politică externă al cabinetului britanic a ţinut însă seama de avertismentul lui Molotov privind posibila apropiere germano-sovietică şi a decis să nu întrerupă convorbirile cu guvernul sovietic. Ca urmare, la 6 iunie – s-a decis chemarea lui Seeds la Londra pentru a primi noi instrucţiuni. Întrucât Seeds nu s-a putut deplasa, deoarece era ţintuit la pat de o stare gripală, guvernyl britanic a decis să-l trimită la Moscova. În calitate de expert, pe William Strang, şeful departamentului Europa centrală din cadrul Forreign-Office-ului. Purtător al unor informaţii complete cu privire la „cele mai recente vederi ale guvernului britanic”, el avea misiunea de a-l seconda pe ambasadorul Seeds la tratativele cu guvernul sovietic.

William Strang a părăsit Londra cu destinaţia Moscova în ziua de 14 iunie. A doua zi, miniştrii Marii Britanii şi Franţei la Moscova, William Seeds, respectiv Paul Emile Naggiar, acompaniaţi de William Strang, au fost primiţi de Viaceslav Mihailovici Molotov şi adjunctul său Vladimir Potemkin, care făcea şi serviciul de interpret. Discuţiile au avut ca subiect în principal chestiunea celor trei state baltice: guvernele Marii Britanii şi Franţei se menţineau, în continuare, pe poziţia de a refuza să le acorde garanţii împotriva voinţei lor şi propuneau semnarea doar a unui document în care să se stipuleze că în cazul că respectivele ţări erau atacate, guvernele puterilor occidentale vor intra în tratative cu guvernul sovietic pentru a afla dacă securitatea vreunuia dintre cele trei mari puteri era pusă în pericol5 i.

În ziua de 16 iunie, Molotov a adus la cunoştinţă delegaţilor anglo-francezi că guvernul sovietic nu era de

acord cu poziţia adoptată de guvernele Marii Britanii şi Franţei de a pretinde Uniunii Sovietice să dea asistenţă statelor garantate de angio-francezi, în vreme ce ele refuzau să dea garanţii statelor baltice şi să intervină în mod automat în ajutorul lor în caz că erau atacate. În nota guvernului sovietic se aprecia că prin cererile lor guvernele britanic şi francez încercau să plaseze Uniunea Sovietică într-o poziţie „inegală şi umilitoare”. Alte chestiuni fundamentale asupra cărora părţile nu cădeau de acord erau determinate de refuzul Londrei şi Parisului de a accepta propunerile

Moscovei privitoare la semnarea simultană a pactului de asistenţă mutuală şi a convenţiei militare, precum şi a unui angajament de a nu încheia separat armistiţiu sau pace cu adversarii în caz de război. 55

Opinia publică britanică nu împărtăşea rezervele guvernului şi făcea presiuni pentru a-i determina pe Chamberlain, Halifax şi pe ceilalţi membri ai cabinetului să accepte propunerile sovietice. Într-un articol intitulat semnificativ *îndrăzneală pentru Baltica* 56, Alfred Duff Cooper scria: […] Se pare că ţările baltice constituie piatra de încercare. Dacă ele sunt atacate, Rusia e în pericol, iar Rusia doreşte să se asigure că aliaţii ei îi vor veni în ajutor. Statele baltice par să fie oarecum în situaţia unui iepure aflat în prezenţa unui boa constrictor care a promis să nu-l mănânce. Ele ne asigură cu vocea tremurândă că se simt în siguranţă şi că nu au nevoie de garanţii. Primul ministru spune că evident este imposibil să garanteze un stat împotriva voinţei acestuia. La prima vedere această afirmaţie pare convingătoare, dar să o examinăm mai de aproape.e.

Ţările respective sunt pentru Rusia ceea ce este Belgia pentru Marea Britanie. Cu deosebire că Rusia nu este protejată de Marea Baltică. Dacă un guvern belgian ar declara că se dispensează de garanţiile Franţei şi Angliei, ceea ce nu este de fel imposibil, ar însemna asta excluderea hotărârii ţărilor noastre de a intra în război, dacă e nevoie, pentru a evita ca Belgia să cadă în mâinile

unei puteri ostile? Natural că nu. Garanţia ar funcţiona oricare ar fi avizul Belgiei.

Să fim deci realişti şi să constatăm faptele. Când noi ne constituim apărători ai frontierelor unei ţări nu facem acest lucru din dragoste pentru locuitorii ei, ci pentru propria noastră securitate. Dacă Rusia consideră că integritatea ţârilor baltice este esenţială pentru securitatea ei. nu avem dreptul să o dezaprobăm: iar dacă îi cerem ajutorul în caz de pericol, nu putem eschiva reciprocitatea angajamentelor".

Articolul lui Duff Cooper se încheia cu următorul avertisment: „Circulă zvonuri sinistre cu privire la intrigile germane [...] Aerul este plin de ameninţarea unei imense catastrofe. Foarte des în trecut guvernul a tergiversat lucrurile, recuperând apoi timpul pierdut printr-o acţiune precipitată. În acest caz. nu vom mai putea repara lucrurile. Dacă ezităm astăzi atunci totul este pl, erdut".

Într-un alt articol cu titlul *Rusia este aliatul de care are nevoie Marea* Britanie acelaşi Duff Cooper demonstra cititorilor că orice alianţă ce avea drept scop împotrivirea faţă de agresiunile fasciste – inclusiv alianţa cu Uniunea Sovietică – era utilă Marii Britanii. „Dacă veţi fi atacat în plină noapte de o pereche de gangsteri şi dacă vedeţi apărând un individ bine construit şi care pare dispus să vă dea o mână de ajutor este mai mult decât probabil că n-o să vă apucaţi să verificaţi dacă virtualul aliat este romano-catolic sau un – frate din Playmouth»; n-o să-i pipăiţi bicepsii înainte de a-i primi ajutorul".

Sub presiunile opiniei publice şi ale Parlamentului, Foreign Office-ul a acceptat o sugestie a ambasadorului Franţei la Moscova de a garanta statele baltice printr-un protocol secret şi a debloca astfel tratativele tripartite angio-franco-sovietice. În ziua de 26 iunie. Comitetul pentru politică externă al cabinetului britanic s-a declarat de acord cu o propunere făcută de Halifax în sensul mai cus arătat, ajungându-se, astfel, la un acord de principiu prin care Anglia, Franţa şi Uniunea Sovietică urmau să

acorde garanţii colective Finlandei, Estoniei, Letoniei. Poloniei. României, Turciei şi Greciei, în Răsărit, şi Belgiei.

În Apus. Totodată, guvernele britanic şi francez s-au declarat de acord cu cererea guvernului sovietic referitoare la inadmisibilitatea încheierii armistiţiului sau a păcii separate r>L

Cu toate acestea, pactul anglo-franco-sovietic era departe de a putea fi încheiat, deoarece dezacordul continua încă să persiste într-o problemă pe care guvernul sovietic o considera fundamentală şi anume aceea a semnării concomitente a înţelegerii politice şi a convenţiei militare. Mai mult încă, la începutul lunii iulie, discutându-se formularea textului ce prevedea acordarea de garanţii statelor baltice, s-a constatat că între poziţia guvernului sovietic şi cea a guvernelor britanic şi francez existau deosebiri de păreri insurmontabile. Cu acel prilej, comisarul poporului pentru afacerile străine al U.R.S.S. a insistat ca în protocolul secret să se stipuleze că respectivele garanţii urmau să intre în vigoare atât în cazul unei agresiuni directe, cât şi în al uneia indirecte. El a precizat că prin formula *agresiune indirectă* avea în vedere „o lovitură de stat internă sau o răsturnare a politicii în favoarea agresorului".

Englezii, care se declaraseră de acord, la insistenţele sovieticilor, să apere statele baltice împotriva unei *agresiuni directe*, de genul celei ce avusese loc în martie împotriva Cehoslovaciei, s-au. arătat potrivnici noii formulări propuse de Molotov, prin care statele baltice urmau să fie garantate şi împotriva unei agresiuni germane organizate sub forma unei lovituri de stat a unor grupuri interne stipendiate de Reich sau a incitării cercurilor conducătoare de a promova o politică progermană. La 10 iulie, informând Comitetul pentru politică externă al cabinetului despre cererea formulată la Molotov, Halifax a arătat că, după părerea lui, ea nu trebuia acceptată, O asemenea garanţie – aprecia şeful Foreign Offiee-ului nu numai că nu ai fi ferit statele baltice de agresiunea – Germaniei, dar le-ar fi împins în braţele

acesteia 59.

Spre deosebire de britanici, francezii doreau să iasă în întâmpinarea cererilor guvernului sovietic. La 22 iulie, *William Seeds telegrafia Foreign Office-ului*: „*Conform* punctului de vedere personal al ambasadorului francez, definiţia agresiunii indirecte propusă de Molotov poate fi acceptaia şi, în mod particular, el m-a lăsat să înţeleg că aceasta este şi părerea guvernului francez. Ambasadorului francez îi este din ce în ce mai greu să sprijine opoziţia guvernului Majestăţii Sale faţă de formula lui Molotov", î0.

În a doua jumătate a lunii iulie, francezii au încercat să-i determine pe englezi să accepte punctul de vedere sovietic şi să includă în tratat şi formula „agresiunii indirecte" propusă de Molotov, dar Comitetul pentru politică externă şi guvernul englez au îmbrăţişat punctul de vedere al lui Halifax şi au refuzat să facă orice concesie <.

Cealaltă chestiune importantă rămasă nerezolvată avea în vedere semnarea simultană a acordurilor politice şi militare, cerută eu insistenţă de sovietici, dar refuzată de angâo-francezi. La 17 iulie 1939, comisarul poporului pentru afacerile străine al U.R.S.S. făcea cunoscut miniştrilor plenipotenţiari sovietici la Londra şi Paris:

„Noi insistăm asupra ideii că acordul militar face parte integrantă din tratatul militar şi politic actualmente în discuţie şi respingem categoric propunerea franco-britanică ce preconizează să cădem de acord mai întâi asupra părţii – politice» a tratatului şi de a încheia după aceea convenţia militară. Această propunere de rea-credinţă rupe tratatul în două şi este contrarie, propunerii noastre fundamentale asupra simultaneităţii încheierii tratatului în ansamblu, inclusiv a părţii militare [...] Fără semnarea unei convenţii militare concrete, parte integrantă a ansamblului tratatului, acesta s-ar transforma într-o declaraţie goală" 02.

Având în vedere instransigenţa părţii sovietice în privinţa acestei chestiuni, Chamberlain şi Halifax şi-au dat acordul, în principiu, ca înţelegerea politică şi convenţia

militară să fie încheiate simultan şi să intre în vigoare la aceeaşi dată. În ziua de 25 iulie, ca răspuns la propunerile guvernului sovietic din 23 iulie, Halifax a făcut cunoscut acordul; guvernului britanic pentru ţinerea de convorbiri militare la nivel înaltG:!, iar la 31 iulie, într-o declaraţie concisă, Neville Chamberlain a anunţat că guvernele Marii Britanii şi Franţei hotărâseră să trimită la Moscova misiuni militare pentru a trata cu sovieticii încheierea unei convenţii militare.

Înainte ca Chamberlain să facă această declaraţie, guvernul britanic hotărâse, într-o scurtă şedinţă, că până nu se încheiau convorbirile politice, tratativele militare să fie purtate „cu mare precauţie”. În consecinţă, instrucţiunile 64 pregătite de împuternicitul şefilor statelor majore pentru delegaţia militară britanică, după ce menţionau că guvernul englez „nu doreşte să-şi asume angajamente detaliate puţind să ne lege mâinile în toate circumstanţele”, indicau ca negocierile să fie purtate în direcţia redactării acordului militar în termeni cât mai generali, neangajanţi, Luând cunoştinţă de aceste instrucţiuni, până şi ambasadorul William Seeds a găsit necesar să atragă atenţia Londrei că dacă misiunea militară engleză se plasa pe poziţia „extremei precauţii”, cum i se indicase, atunci „convorbirile militare nu vor avea alte rezultate decât să sporească suspiciunile Rusiei *că* intenţiile noastre nu *sunt* serioase şi cănoi nu dorim deloc încheierea unui acord concret şi definitiv”. Deşi pe parcursul convorbirilor instrucţiunii au fost întrucâtva modificate, acordându-se permisiunea de a se aborda mai în detaliu şi aspectele strategice ale cooperării militare dintre cele trei mari puteri, delegaţiile militare ale Angliei şi Franţei nu au fost împuternicite cu depline puteri pentru a trata şi semna un acord cu Uniunea Sovietică.

Concomitent cu desfăşurarea tratativelor tripartite anglo-franco-sovietice, în cursul lunilor iunie şi iulie au continuat şi contactele diplomatice dintre reprezentanţii Reichului şi ai Uniunii Sovietice fără să se depăşească însă faza tatonărilor reciproce. Aceasta, deoarece Moscova

dădea prioritate tratativelor cu Londra şi Parisul, încercând să încheie un acord de asistenţă mutuală cu Marea Britanie şi Franţa. La 25 iunie. Întâlnindu-l pe Astahov. Karl Iulius Schnurre (şeful sectorului Economia Europei de est al Secţiei de politică economică din cadrul Ministerului Afacerilor Străine al Reichului) insista. asupra „necesităţii ameliorării relaţiilor politice între U.R.S.S. şi Germania" şi făcea aluzie la faptul că „comisarul poporului pentru afacerile străine sovietic a rămas insensibil la toate tentativele părţii germane de a aborda acest subiect". La 3 iulie, după o întrevedere cu Molotov, ambasadorul Reichului la Moscova raporta Berlinului: „Am început convorbirea arătând că, pe baza discuţiilor purtate la Berlin – îndeosebi cu domnul ministru al afacerilor străine al Reichului – eu am impresia că la noi ar fi primită cu plăcere o normalizare a relaţiilor cu Uniunea Sovietică [Molotov a ascultat cu interes şi a declarat că el ia cunoştinţă cu satisfacţie de comuniicarea mea. Am continuat, arătând că aşteptăm o declaraţie din partea sovietică asupra a ceea ce a înţeles Molotov prin cuvintele «crearea unei baze politice pentru reluarea negocierilor economice [...] în răspunsul său. Molotev nu a abordat întrebarea cu privire la sensul noţiunii «bază politică», dar a declarat că Ununea Sovietică. În conformitate cu cele enunţate de conducătorii ei, doreşte relaţii bune cu toate statele şi de aceea s-ar bucura şi de normalizarea relaţiilor cu Germania – cu condiţia reciprocităţii". La. 4 august, ambasadorul Reichului la Moscova avertiza Berlinul: „Am impresia că la ora actuală guvernul sovietic este hotărât să semneze un tratat cu Anglia şi Franţa dacă ele acceptă unele dorinţe sovietice". ei

Tentative britanice pentru realizarea unui acord eu Germania

După cum am văzut, în zilele când statul cehoslovac dispărea de pe harta Europei, iar naziştii lăsau deja să se înţeleagă care erau ţările ce urmau la rând. Anglia a „descoperit", deodată, primejdia nazistă şi a ieşit din starea de dormitare. Guvernul englez a dat garanţii

Poloniei şi României şi a angajat tratative cu guvernele Franţei şi Uniunii Sovietice pentru făurirea unui front al păcii în răsăritul Europei. Cu toate acestea, acţiunile cercurilor guvernante britanice erau grevate încă de puternice reziduuri ale „epocii müncheneze”. De altfel, acest fapt nici nu trebuie să surprindă, deoarece oamenii politici care deţineau puterea la Londra în vara anului 1939 erau tot cei ce consimţiseră la dezmembrarea Cehoslovaciei în septembrie 1938.

Spre deosebire de guvernanţi, poporul englez a optat, însă, cu hotărâre în favoarea politicii de împotrivire faţă de agresorii fascişti. *Extrem* de *semnificativ pentru definirea* „atmosferei politice din Anglia” în vara anului 1939 este raportul politic întocmit de ambasadorul Germaniei la Londra, Herbert von Dirksen, la 10 iulie, în care acesta scria:

„[…] Opinia publică engleză, impresionabilă în genere la reacţiuni *emoţionale*, *datorită dezlănţuirii* propaga udei *antigermane* prin presă, la radio, în teatre, în filme, a fost adusă la o asemenea stare de spirit, încât ideea de «război» a devenit axa ei centrală de gândire şi discuţie […] Atitudinea faţă de complexul de idei definite de cuvântul «război» este diversă. O parte – cea mai puţin numeroasă – a opiniei publice engleze reacţionează cu exaltare isterică). oamenii aceştia cred în orice ştire monstruoasă, ei apelează la ajutorul polonez şi rusesc şi prin aceasta slăbesc poziţia tactică a. guvernului în tratativele cu Rusia. Dar majoritatea ocupă o poziţie, mai bărbătească, gândind în felul următor: de vreme ce războiul e inevitabil, să-l ducem cu toată hotărârea şi cu cât mai repede, cu atât mai bine, pentru a termina cu chestia aceasta şi a ne întoarce la e situaţie mai liniştită […] Se poate constata că ostilitat ea faţă de Germania creşte, că voinţa de luptă s-a întărit, că s-a accentuat sentimentul: nu mai trebuie să ducem niciun fel de „tratative, onoarea noastră e în joc; trebuie să luptăm; guvernul nu mai trebuie să facă nicio concesie”.

Ambasadorul von Dirksen atrăgea atenţia factorilor

de răspundere de la Wilhelmstrasse asupra necesităţii de a nu ignora, această atitudine a poporului englez, ci de a o lua. În considerare „ca pe o realitate serioasă, în special într-o astfel de ţară ca Anglia, unde opinia publică joacă un rol atât de hotărâtor”. În acelaşi timp însă – susţinea von Dirksen –, nu trebuia nici să se cadă în cealaltă extremă, de a socoti că Marea Britanie se angajase „în mod irevocabil” pe calea războiului. „Înăuntrul cabinetului şi al unui cerc îngust, dar influent, de oameni politici se afirmă tendinţa de a trece de la negativismul politicii de încercuire la o politică constructivă faţă de Germania – nota ambasadorul Reichului. Şi oricât de puternice ar fi influenţele contrare ce tind să ucidă în germene această plantă gingaşă – campania de presă de la sfârşitul săptămânii trecute este rezultatul acestor influenţe –, personalitatea lui Chamberlain serveşte ca o anumită garanţie că politica Angliei nu va fi predată în mina unor aventurieri inconştienţi”. 00

La mijlocul lunii iulie, „tendinţele constructive faţă de Germania” ale guvernului Chambeiiam – menţionate în raportul mai sus amintit al lui Dirksen – s-au concretizat în iniţierea unei înţelegei-i între Londra şi Beiiin. Din indicaţia lui Chamberlain, Robert Hudson (ministrul comerţului transmaritim) şi Horace Wilson (colaborator apropiat al primului ministru, prim consilier economic al guvernului englez) au purtat tratative la Londra cu un emisar al Bei linului (Helmuth Wohlthat, director ministerial însărcinat cu misiuni speciale în departamentul lui Göring pentru executarea „planului de patru ani”), căruia i-au expus un plan concret de reglementare a raporturilor anglo-germane. La 18 iulie, Horace Wilson şi Helmuth Wolhithat au avut o primă întrevedere, care a durat o oră şi 15 minute. Cu acel prilej, reprezentantul Marii Bi itanii i-a prezentat delegatului german un memorandum în care se propunea începerea unor tratative secrete bilaterale anglo-germane şi i-a dat a înţelege că respectivul memorandum avea aprobarea lui Chamberlain. 07

În seara zilei de 20 iulie Wohlthat s-a întâlnit eu Robert Hudson, întrevederea durind o oră. După cum raporta Berlinului, ambasadorul von Dirksen, ministrul englez al comerţului transmaritim „a dezvoltat planuri de cooperare anglo-germană ce merg foarte departe în obiectivele lor de deschidere a noi pieţe mondiale, ca şi de exploatare a celor existente”. În acest sens Hudson şi-a expus, în mod amănunţit, „părerile asupra delimitării sferelor de interese germane şi engleze şi asupra posibilităţii înlăturării concurenţei ucigătoare pe pieţele comune116S.

La 21 iulie Wohlthat a avut cu Wilson o ultimă întreyedere, de o *jumătate de oră*. *Belerindu-se la convorbirile* Wohlthat-Wilson, ambasadorul von Dirksen informa că fusese examinat un adevărat *program*, ce conţinea chestiuni de ordin politic, militar şi economic. Problemele de ordin politic aveau în vedere încheierea unui *pact de neagresiune*, prin care partea engleză înţelegea „renunţarea la principiul agresiunii ca atare”, precum şi a unui *pact de neintervenţie*, care să conţină „o delimitare a sferelor de influenţă între marile puteri şi în special între Anglia şi Germania”. Chestiunile cu caracter militar vizau limitarea înarmărilor. Dintre problemele economice, cele mai importante priveau formarea unei largi zone coloniale în Africa şi în Pacific cu participareae Reichului, chestiunea materiilor prime şi a achiziţionării lor de către Germania, cea a pieţelor de desfacere a produselor industriale, precum şi reglementarea datoriilor internaţionale şi a ajutorului financiar reciproc. După cum se vede, gama problemelor abordate la întrevederile Wohlthat-Wilson a fost extrem de largă, fapt consemnat şi în raportul mai sus amintit al ambasadorului german.

„Obiectivul final spre care tinde dl. Wilson constă într-o largă înţelegere anglo-germană în toate chestiunile importante, aşa cum a prevăzut iniţial Führerul – preciza ministrul Reichului la Londra. Astfel, după părerea lui, ar fi puse pe tapet şi rezolvate probleme de o atât de mare importanţă, încât chestiunile din Orientul apropiat, aflate

în impas, cum sunt Danzigul şi Polonia, s-ar deplasa pe un plan secundar, pierzându-şi importanţa lor actuală. Sir Horace Wilson a spus precis domnului Wohlthat că încheierea pactului de neagresiune ar da Angliei posibilitatea de a se elibera fie obligaţia ce o are faţă de Polonia. În felul acesta problema polonă ar pierde mare parte din actualitatea ei [...] I. a întrebarea domnului Wohlthat dacă guvernul englez ar fi de acord, în cazul oportun, ca în afara problemelor mai sus amintite să fie puse din partea Germaniei şi alte chestiuni pe ordinea de zi. Wilson a răspuns afirmativ; el a afirmat că Führerul n-are decât să ia o coală albă de hârtie şi să înşire pe ea problemele care îi interesează; guvernul englez ar fi dispus să le examineze".1, 11

Câteva zile mai târziu, la 24 iulie, într-un alt raport destinat Wilhelmstrasse-ului, ambasadorul Reichului la Londra atrăgea din nou atenţia asupra disponibilităţii guvernului englez de a promova o politică „constructivă", faţă de Germania.

Von Dirksen era conştient de dificultăţile pe care urma să le depăşească guvernul englez în tentativa sa de a încheia o înţelegere cu Berlinul. În acest sens, el arăta că opinia publică engleză era atât de iritată, iar intransigenţii câştigaseră într-atâta teren, încât „publicarea unui comunicat despre asemenea planuri de tratative cu Germania ar fi imediat pusă sub focul ucigător al lui Churehill sau al altor aţâţători la război, care s-ar ridica imediat cu lozinca: – Jos cu al doilea München», sau – Jos cu întoarcerea la politica de împăciuire». [...] De aceea, persoanele ocupate cu elaborarea programului de tratative înţeleg că paşii preliminări îndreptaţi înspre o apropiere cu Germania trebuie să fie făcuţi în modul cel mai secret. Numai după ce va fi stabilit că Germania este gata de a duce asemenea tratative şi se va ajunge la o unitate de vederi, cel puţin în ceea ce priveşte programul, şi. pe cât se poate, în ceea ce priveşte şi anumite principii generale, numai *atunci guvernul englez* s-ar simţi suficient de tare pentru a putea informa opinia publică despre intenţiile

sale şi despre paşii deja făcuţi** 70 îs.

În aceeaşi ordine de idei, consilierul de presă al Ambasadei Reichului la Londra, Fritz Hesse, semnala „o considerabilă ascuţire a încordării în politica externă”, ca urmare a luptei tot mai deschise dintre grupul celor ce doreau *„calmarea situaţiei” în relaţiile anglo-germane şi* grupul celor care „fie că socoatertecesar să obţină o hotărâtă înfrângere diplomatică a Germaniei, fie că respinge vreun acord cu aceasta în orice condiţii, şi împinge, astfel, la război”. Unele organe de presă britanice (*News Chronicle*, *Daily Herald*, *Yorkshire*. *Post*, *Daily Telegraph*) au publicat articole în care se afirma că Chamberlain era capabil ca într-o bună zi să facă „o nouă cotitură”, întorcându-se la politica de „împăciuire”, avansându-se chiar supoziţia că el va încerca să profite de vacanţa parlamentară pentru a realiza manevra respectivă. Tot o ilustrare a luptei ce se dădea în cercurile politice britanice între cele două grupuri o constituia ştiinţ ia îi va lui Duff Cooper de a publica în presă propunerea creării unui consiliu parlamentar de supraveghere, compus în special din oponenţi ai politicii de conciliere, al cărui scop era tocmai de a-l împiedica pe Chamberlain să revină la o asemenea politică. 71

În pofida atitudinii opiniei publice britanice, promotorii politicii de conciliere cu Reichul nu au încetat să-i contacteze pe reprezentanţii Ambasadei Germaniei şi să sugereze diverse soluţii pentru încheierea unei înţelegeri între cele două mari puteri. La 29 iulie, Charles Roden Buxton, fost deputat laburist, l-a vizitat pe însărcinatul cu afaceri german la Londra, Theodor Kordt, şi i-a comunicat „părerile sale asupra posibilităţilor de evitare a unei conflagraţii, posibilităţi ce mai există încă”. Întrucât orice încercare de reglementare a chestiunii era imediat blocată de opinia publică, Roden Buxton a propus să se adopte calea „diplomaţiei secrete”, pentru a pune popoarele în faţa faptului împlinit. „Cercurile conducătoare ale Germaniei şi Marii Britanii – arăta el – ar trebui să încerce, pe cale de tratative, cu excluderea

oricărei participări a opiniei publice, să găsească drumul de ieşire din situaţia aceasta insuportabilă”.

În însemnarea întocmită după întrevedere, Kor-dt a consemnat că Roden Buxton a schiţat şi un plan de reglementare a raporturilor anglo-germane. Conform acestui plan, Germania trebuia să promită că nu se va amesteca în treburile interne ale Imperiului britanic, în timp ce Marea Britanie se angaja „să respecte integral sferele germane de interese în Europa de est şi sud-est”. O consecinţă a acestui fapt – aprecia Theodor Kordl în documentul mai sus amintii – ar fi constat în aceea că Marea Britanie ar fi renunţat la garanţiile acordate „unor state ce intră în sfera de interese a Germaniei. Mai departe, Marea Britanie promite să acţioneze astfel, încât să determine Franţa să rupă alianţa cu Uniunea Sovietică şi să renunţe la toate legăturile şi cu Europa de sud-est”. De asemenea, Marea Bi; itanie urma să întrerupă şi tratativele pe care le ducea la Moscova, împreună cu Franţa şi Uniunea Sovietică, pentru încheierea unui pact de asistenţă mutuală. La rândul ei, Germania – în afară de atitudinea de neamestec amintită mai sus – trebuia „să se declare gata la o colaborare europeană”, să garanteze că peste un timp va acorda „o oarecare autonomie Boemiei şi Moraviei” şi să convină la o reducere generală a înarmărilor.

În încheierea întrevederii, însărcinatul cu afaceri al Reichului l-a întrebat pe interlocutorul său dacă împărtăşise ideile respective membrilor guvernului britanic… Mr. Roden Buxton a evitat să dea un răspuns direct – menţiona Theodor Kordt în însemnarea destinată Berlinului. Însă mi se pare că din explicaţiile lui înflorite se poate trage concluzia că asemenea idei aparţin lui Sir Horace Wilson şi. prin urmare, şi primului ministru Chamberlain. Nu e exclus ca Mr. Roden Buxton să fi vrut să Jânseze un balon de încercare. Mie însă mi-a făcut impresia că şirul de idei ăl domnului Roden Buxton se bizuie pe o analiză exactă a chestiunii”.72

Dorind să-şi facă „o imagine absolut clară în

chestiuni atât de importante”, ambasadorul von Dirksen l-a vizitat pe Horace Wilson „la dânsul acasă”, în ziua de 3 august, ora 16, şi a avut cu el o convorbire de aproape două ore. În aceeaşi zi, el raporta Berlinului:

„S-a lămurit că fondul convorbirii Wohlthat-Wilson rămâne pe de-a întregul în vigoare. Sir Horace Wilson mi-a confirmat că a propus lui Wohlthat următorul program de tratative:

1. Încheierea tratatului de «neagresiune», prin care ambele părţi se obligă să nu pună în aplicare vreo acţiune agresivă unilaterală, ca metodă a politicii lor. […] Sir Horace Wilson a spus că înţelegerea anglo-germană, înglobând renunţarea la agresiune împotriva unei terţe puteri, ar elibera complet guvernul britanic de obligaţiile de garanţie luate asupră-şi în prezent faţă de Polonia, Turcia etc.; aceste obligaţii au fost luate numai pentru cazul de agresiune şi în formularea lor au în vedere tocmai această eventualitate. Cu înlăturarea acestui pericol ar cădea de asemenea şi aceste obligaţii.

2. O declaraţie anglo-germană că ambele puteri doresc să descarce atmosfera politică, cu scopul de a crea posibilitatea unor acţiuni comune de îmbunătăţire a situaţiei economice mondiale.

3. Tratative pentru dezvoltarea comerţului exterior.

4. Tratative referitoare la interesele economice ale Germaniei în Sud-Est.

5. Tratative în chestia materiilor prime. Sir Horace Wilson a subliniat că aici trebuie să intre şi chestiunea colonială […]

6. Acord de neintervenţie. Sir Horace Wilson a explicat că declaraţia ce se cere din partea Germaniei este deja conţinută în discursul Führerului din 2!! aprilie. Din partea Angliei se va l’ace de asemenea o declaraţie de neintervenţie faţă de Marea Germanie. Această declaraţie se va extinde, de exemplu, şi în problema Danzigului […]

7. Înarmările. Sir Horace Wilson a spus că vrea să sublinieze în mod categoric că prin aceasta nu se subînţelege dezarmarea, ci tratative despre înarmări în

general. În cursul convorbirii s-a lămurit mai departe că dânsul îşi dă bine seama de dificultăţile ce stau în calea încheierii vreunui acord oarecare de limitare a înarmărilor, ca şi de faptul că un asemenea acord ar putea fi încheiat şi înfăptuit abia peste câţiva ani".

În încheierea raportului său von Dirksen atrăgea atenţia Wilhelmstrasse-ului că acest program de desfăşurare a tratativelor era considerat la Londra drept „un sondaj oficial din partea Angliei la care se aştepta răspunsul Germaniei". De asemenea, el informa că în desfăşurarea convorbirii „a predominat impresia că legăturile ce au apărut în lunile din urmă cu alte state constituie numai un instrument de rezervă pentru o adevărată împăcare cu Germania şi că aceste relaţii vor cădea de îndată ce va fi atins *unicul obiectiv important, şi care merită eforturi – acordul cu Germania*". 73

La 9 august, primindu-l pe von Dirksen în audienţă de rămas bun, înainte de plecarea acestuia în concediu, lordul Halifax a remarcat că e în prezent, opinia publică este foarte iritată şi se comportă cu neîncredere faţă de tratativele cu Germania [...] însă e tot atât de adevărat că o perioadă de calm, indispensabilă pentru liniştirea opiniei publice, ar crea un tablou cu totul diferit decât cel din prezent. Atunci, fără *îndoială*, *va fi posibil să fie* examinate problemele unei politici de conciliere. Guvernul britanic doreşte mult ca acest lucru să se realizeze şi ar fi dispus să meargă foarte departe pentru atingerea acestui scop».75

După cum se vede, pentru a ajunge la o înţelegere cu Germania, cercurile conducătoare guvernamentale britanice erau gata să revină asupra garanţiilor acordate Poloniei, României, Turciei şi Greciei şi să întrerupă tratativele cu Uniunea Sovietică. Mai mult încă, ele erau dispuse să abandoneze chiar şi pe cel mai apropiat aliat – Franţa – a cărei cooperare rămânea „de importanţă secundară" şi numai „în cazul când se va crede de dorit".

Tentativele engleze pentru realizarea unui acord cu Germania au fost interpretate la Berlin ca o nouă dovadă de slăbiciune din partea Marii Britanii şi în general a

democraţiilor occidentale. În consecinţă, ele nu au avut alt rezultat practic decât de a întări convingerea lui Hiller că puterile occidentale nu vor interveni în sprijinul Poloniei. Pe de altă parte, negocierile anglo-germane, despre care presa britanică a publicat unele informaţii, au sporit suspiciunile guvernului sovietic faţă de tergiversările practicate de britanici şi francezi în cadrul tratativelor tripartite de la Moscova şi l-au determinat să devină mai atent la avansurile pe care i le făcea guvernul german.

Fisuri în „Pactul de oţel".

— Evoluţia evenimentelor politice internaţionale în vara anului 1939 a pus în evidenţă şi ambiguitatea relaţiilor dintre Germania nazistă şi Italia fascistă. Aşa cum am arătat, în timpul întrevederilor de la Milano din 6 – 7 mai, atât Ciano, cât şi Ribbentrop vorbiseră despre necesitatea câtorva ani de pace, timp în care cele două ţări să-şi poată completa pregătirile militare. Numai că în vreme ce italienii se gândeau la „o pace absolută" germanii aveau în vedere doar pacea cu democraţiile occidentale, deoarece ei erau convinşi că războiul cu Polonia, la care nu renunţaseră, va putea fi localizat.

La 30 mai, Mussolini a adresat lui Hitler un memoriu 75 în care argumenta de ce era interesată Italia în menţinerea unei păci până în anul 1942. Încrezător în loialitatea aliaţilor săi, el nici nu a mai menţionat „problema polonă" în acest document. Hitler s-a declarat de acord „în ansamblu" cu consideraţiile expuse de Mussolini, dar şi-a exprimat dorinţa de a-l întâlni pe dictatorul italian, la Brenner, pentru a lămuri unele dintre punctele enunţate.

Spre sfârşitul lunii iunie au început deodată să circule zvonurile că la Danzig era pe cale să se producă „o lovitură germană". Londra a primit cu calm ştirile despre iminenta acţiune a Germaniei, dar Parisul s-a alarmat. La 30 iunie, Daladier i-a comunicat lui Phipps că «numai o declaraţie făcută de Franţa şi Marea Britânie în termeni foarte energici şi precişi poate împiedica declanşarea loviturii la Danzig». El dorea ca respectiva declaraţie să fie

dată publicităţii chiar în aceeaşi noapte. Totodată, Daladier a cerut ambasadorului Poloniei, Jules Lukasiewicz, să comunice Varşoviei că Franţa rămânea fermă în onorarea obligaţiilor asumate: «Dacă germanii vor intercepta telegrama, cu atât mai bine» a precizat Daladier 7C.

Deşi lordul Halifax a refuzat să dea curs propunerii lui Daladier, la 1 iulie, Georges Bonnet a predat ambasadorului german, contele Welezeck, o notă în care se preciza:

„Orice acţiune, indiferent sub ce formă, care, tinzând să modifice *statu-quo*-ul ia Danzig, ar provoca o rezistenţă armată a Poloniei, va face să acţioneze acordul franco-polon şi va obliga Franţa să acorde imediat asistenţă Poloniei”.77

Pe de altă parte, zvonurile despre un posibil atac german împotriva Poloniei au sfârşit prin a-i îngrijora şi pe italieni, care nu înţelegeau să se lase târâţi orbeşte într-un conflict cu puterile occidentale, temându-se de riposta acestora. Citind *Jurnalul* lui Galeazzo Ciano putem constata cum. pe măsură ce ştirile alarmante se acumulau la Roma. Mussolini şi ginerele său au început să devină mai întâi bănuitori, iar apoi neîncrezători fată de germani, care-i ţineau pe italieni într-o ignoranţă totală atât în privinţa diverselor acţiuni diplomatice pe care le întreprindeau. cât şi a pregătirii războiului contra Poloniei. Dar să parcurgem. împreună. *Jurnalul* lui Ciano.

3 iulie 1939. Situaţia internaţională se întunecă în aceste zile din cauza problemei Danzigului. Eu rămân calm, deoarece1 cred că e vorba de o. alarmă falsă. germanii într-adevăr n-au spus un cuvânt care să nu se poată împăca cu angajamentele Pactului [de oţel – *n.n.*]

19 iulie 1939. îl fac pe Magistraţi [consilier al Ambasadei Italiei de la Berlin – *n.n.*] să vină la Roma pentru a discuta despre întâlnirea dintre Hitler şi Mussolini prevăzută pentru 4 august. Mă tem ca ea să nu fi fost, provocată prin una din crizele de frică endemică ale lui Attolico. În toi cazul, trebuie pregătită cu grijă pentru a evita ca să fie o strădanie zadarnică. Din moment ce planul

de război trebuie întârziat cât mai mult posibil din numeroase motive, vom putea propune. Führerului ideea reunirii unei conferinţe internaţionale. Aceasta ne-ar garanta avantajele următoare: dacă democraţiile [Anglia şi Franţa – n.n.] acceptă să negocieze, ele vor sfârşi prin a ceda şi ar pierde destul teren: dacă ele refuză, noi vom avea avantajul de a fi luat o iniţiativă pacifistă care va slăbi poziţiile interne ale altora şi va întări propriile noastre poziţii. Dar care sunt în realitate intenţiile lui ITitler? Attolico este pesimist şi crede în imienţa unei noi crize, care va fi, poate, fatală.

20 iulie 1939. Veşiile trimise de Altolieo continuă să fie îngrijorătoare. După el, germanii pregătesc o lovitură asupra Danzigulul la 14 august şi pentru prima dată Caruso [consul general al Italiei la Praga – *n.n.*] semnalează, de asemenea, de la Praga importante mişcări de trupe. Este posibil oare ca toate acestea să se producă fără ca noi să fim informaţi, mai ales după toate declaraţiile pacifiste făcute de camarazii din Axă? Vom vedea.

22 iulie 1939. L-am condus pe Magistrat! la Duce, care a pregătit un proiect de comunicat pentru întâlnirea de la Brenner: el se bazează pe propunerea unei conferinţe internaţionale. Ducele comentează îndelung motivele propunerii noastre; în ceea ce mă priveşte, rămân sceptic asupra şanselor reale ale unei conferinţe, dar sunt de acord cu el asupra utilităţii acestei iniţiative, care va servi mai ales să semene confuzie şi disensiune în lagărul inamic, unde, deja, numeroase voci se ridică contra războiului [...]

26 iulie 1939. Telefonez lui Magistraţi cu privire la întrevederea sa cu Ribbentrop. Acesta [Ribbentrop – *n.n.*] a rezervat o primire negativă propunerii noastre privind o conferinţă internaţională [...] în aceste condiţii mi se pare preferabil să amânăm întâlnirea dintre cei doi şefi.

31 iulie 1939. Nicio veste în afară de amânarea întâlnirii de la Brenner, hotărâtă de Hitler în persoană [...]

2 august 1939. Attolico reia tema obişnuită a

întâlnirii Hitler-Mussolini, agitând mereu gogoriţa unei fapte necugetate a Führerului pentru 15 august. Insistenţa lui Attolico mă lasă perplex. Acest ambasador ori şi-a pierdut de tot capul, ori el vede şi ştie unele lucruri care nouă ne scapă complet. Aparenţele mă fac să înclin spre prima supoziţie, dar se cade să urmăresc evenimentele cu atenţie.

6 *august 1939*. Discut cu Ducele [...] Analizăm situaţia şi cădem de acord că e indispensabil să găsim o ieşire. Căci, urmând calea germană, vom merge drept la război şi vom ajunge acolo în condiţii nefavorabile pentru Axă şi în special pentru Italia. Noi suntem la capătul rezervelor noastre de aur, la capătul stocurilor de metale şi foarte departe de a fi putut completa efortul nostru autarhic şi militar. Dacă criza izbucneşte, noi ne vom bate pentru a salva cel puţin «onoarea». Dar e mai bine să evităm acest lucru. Sugerez Ducelui ideea unei întrevederi cu Ribbentrop, în cursul căreia voi încerca să reiau proiectul mussolinian al unei conferinţe internaţionale. Ducele este foarte favorabil acestei idei [...]

9 august 1939. Ribbentrop a aprobat ideea unei întâlniri. Hotărăsc să plec mâine seară spre Salzburg. Ducele ţine mult să demonstrez germanilor, sprijinindu-mă pe documente, că războiul va fi o nebunie în acest moment. Pregătirea noastră nu este suficientă pentru a ne permite să fim siguri de Victorie. După opinia Ducelui, şansele noastre sunt de 50%. Peste trei ani, ele vor fi, în schimb, de 80%.

10 august 1939. Ducele este mai mult ca pricind convins de necesitatea întârzierii conflictului. El a redactat cu propria sa mină un proiect de comunicat asupra întrevederii de la Salzburg, care, în concluzie, face aluzie la convorbiri internaţionale pentru rezolvarea chestiunilor ce pun în pericol existenţa Europei 1.

În ziua de 10 august Ciano a plecat spre Germania, având indicaţii ferme din partea socrului său să-i avertizeze pe conducătorii Reichului asupra inoportunităţii declanşării conflictului în acel moment. Paul Sehmidt

mărturiseşte că Ciano şi întreaga delegaţie italiană erau emoţionaţi la culme de misiunea pe care o aveau.

«Puteţi să mă credeţi – s-a adresat Attolico lui Paul Sehmidt –, Anglia şi Franţa sunt ferm hotărâte, de data aceasta, să intre în război dacă Hitler are de gând să procedeze fată de Polonia la fel cum a procedat faţă de Cehoslovacia.»

«Nu pe mine. trebuie să mă convingeţi – a răspuns interpretul lui Hitler. Dacă ministrul dumneavoastră ele externe îşi va exprima convingerea în acest sens, vă rog să fiţi încredinţaţi că voi traduce cuvintele sale cât mai răspicat şi cu deplină convingere.»

«În aceste zile veţi avea foarte mult de lucru – a continuat Attolico – şi veţi avea de tradus cancelarului dumneavoastră exact ce v-am spus acum, căci acesta este conţinutul mesajului pe care-l trimite Mussolini şi pentru care Ciano vine la Hitler.» 70

În după-amiaza zilei de 11 august, contele Ciano a avut o primă întrevedere cu von Ribbentrop, la castelul de la Fuschl al acestuia. Desfăşurată pe parcursul a zece ore, întrevederea a decurs într-o atmosferă „sumbră şi rece", în timpul unei plimbări prin grădină, Ribbentrop l-a informat pe oaspetele său pe un ton de parcă i-ar fi vorbit despre un neînsemnat detaliu administrativ că germanii se hotărâseră „să dea foc butoiului cu pulbere 4.

«Ei bine, Ribbentrop – a întrebat Ciano –, ce doriţi dumneavoastră în fond? Danzigul sau Coridorul?»

«Mai mult decât atât, noi dorim războiul» – a răspuns ministrul afacerilor străine al Reichului.

Prezent ca de obicei la întâlnire în calitate de interpret, Paul Schmidt mărturiseşte că Ciano, încercând să-şi îndeplinească misiunea, se întrecea pe sine, demonstrând, avertizând, liniştind şi în acelaşi timp subliniind slăbiciunea italină. Însă fără folos. Ribbentrop fremăta ca un câine de vânătoare care abia aşteaptă să primească porunca stăpânului să se năpustească asupra prăzii. Atacurile sale furibunde contra Angliei, Franţei şi Poloniei alternau cu declaraţii de-a dreptul groteşti asupra

puterii germane. Într-un cuvânt, nu se putea trata cu el.

Referindu-se la discuţia cu von Ribbentrop, Ciano a consemnat în *Jurnalul* său:

„Voinţa sa de a declanşa războiul este implacabilă. El respinge orice. soluţie care ar fi susceptibilă de a satisface *Germania* şi de a evita, în acelaşi timp, conflictul. Sunt Sigur că dacă li s-ar da germanilor măi mult chiar decât au cerut, ei tot ar ataca, pentru că sunt posedaţi de demonul distrugerii. Conversaţia noastră capătă uneori o turnură dramatică. Nu ezit să-mi exprim părerea în maniera cea mai brutală. Dar aceasta nu-l interesează deloc, îmi dau scama cât de puţin reprezentăm noi în ochii germanilor.’1

A doua zi, 12 august, între orele 14.30 şi 17, 45, Ciano a fost primit de Adolf Hitler. Cu acel prilej, încercând să-l prevină pe dictatorul german asupra „nebuniei” unei acţiuni militare şi să obţină o amânare a declanşării conflictului, emisarul lui Mussolini l-a avertizat, „cu toată insistenţa posibilă”, că un război contra Poloniei nu va rămâne izolat, ci va atrage intervenţia puterilor occidentale. La fel ca von Ribbentrop, Hitler se arăta însă de nezdruncinat în hotărârea de a da glas tunurilor.

Deschizând convorbirile, şi Hitler a explicat lui Ciano. cu ajutorul hărţilor, poziţia favorabilă a Germaniei din punct de vedere militar, subliniind, în special, tăria foştificaţiilor germane. În continuare, trecând la analizarea situaţiei militare a puterilor occidentale şi a Poloniei. Hitler a atras atenţia asupra vulnerabilităţii Angliei clin aer: «Deşi producţia de avioane a făcut progrese, apărarea antiaeriană a rămas încă mult în urmă. Anglia nu s-a hotărî! asupra unui tip de tun antiaerian decât toamna trecută. Or. experienţa pe care noi am câştigat-o în cei 7 ani de când am început reînarmarea arată că producţia pe scară mare nu devine posibilă decât destul de mult timp după alegerea prototipului, aşa că Anglia nu-şi va putea crea o apărare antiaeriană eficace decât peste un an sau doi.

Până în momentul de faţă Anglia nu a făcut niciun progres nici pe mare. Navele aflate în construcţie nu vor

intra în funcţiune decât peste câtva timp. În ceea ce priveşte armata, de la introducerea serviciului militar obligatoriu, au fost chemaţi sub arme 60.000 de oameni. Dacă Anglia îşi păstrează trupele necesare pe propriul ei sol, nu va fi în stare să pună la dispoziţia Franţei decât maximum două divizii de infanterie şi o divizie blindată. În plus, pa va putea trimite în Franţa câteva escadrile de bombardiere, dar nu şi escadrile de avioane de luptă, deoarece, la izbucnirea războiului, flota aeriană germană va ataca imediat Anglia şi avioanele de luptă engleze vor avea de apărat propria lor ţară».

Analizând situaţia Franţei, Hitler a arătat că trebuia avut în vedere faptul că în eventualitatea unui conflict general, după înfrângerea Poloniei, care „se va produce într-un timp foarte scurt”, Germania va fi în măsui a să concentreze 100 de divizii de Westwand; această măsură va obliga Franţa să-şi concentreze pe Linia Maginot toate forţele disponibile în colonii, pe frontiera cu Italia şi altundeva, în vederea luptei „pe viaţă şi pe moarte” care va începe atunci.

După părerea lui Hitler, nici armata polonă nu punea probleme Reichului întrucât calitatea acesteia era „extrem de inegală”. Pe lângă câteva divizii de mâna întâi, existau o mulţime de unităţi de calitate inferioară, iar apărarea antitanc şi antiaeriană erau foarte slabe.

Hitler a pretins că întrucât prin întreaga ei atitudine Polonia lăsa limpede să se înţeleagă că în orice conflict ea va fi de partea duşmanilor Germaniei şi Italiei, lichidarea ei rapidă nu putea constitui decât un avantaj pentru puterile Axei în ciocnirea inevitabilă cu democraţiile occidentale: – Dacă o Polonie ostilă continuă să existe pe frontiera de răsărit a Germaniei – afirma el –, rănim imobilizate nu numai cele 11 divizii din Prusia Orientală, ci şi alte contingente din Pomerania şi Silezia. Vorbind în termeni cu totul generali, este mult mai bine ca falsele ţări neutre să fie lichidate una după alta. Acest *lucru poate fi realizat destul de uşor dacă una din puterile Axei o acoperă pe cealaltă de fiecare dată cină una din părţi este*

pe cale de a elimina o ţară neutră nesigură şi viceversa.»

Acest lung monolog al lui Hitler i-a confirmat încă o dată reprezentantului Italici că Berlinul era ferm hotărât să dea foc butoiul cu pulbere. Cu atât mai mult a încercat el să avertizeze asupra faptului că ţara sa era nepregătită pentru o asemenea încercare: «Italia este extrem de surprinsă de gravitatea situaţiei – a afirmat Ciano. Germania nu a dat nicio indicaţie, nici cu ocazia convorbirilor de ia Milano, nici în discuţiile avute în cursul vizitei mele la Berlin, precum că situaţia este atât de gravă în ceea ce priveşte Polonia. Pe baza acestei stări de lucruri, Ducele, credincios convingerii sale că o ciocnire cu democraţiile apusene este inevitabilă, şi-a stabilit drept obiectiv pregătirile pentru această eventualitate şi şi-a făcut planurile pe o perioadă bine definită de 2 – 3 ani. Dacă conflictul este acum inevitabil, după cum a accentuat din nou Ducele la plecarea mea, Italia va fi, desigur, integral de partea Germaniei, dar, din diverse motive, pe care le voi expune, ea ar saluta animarea unui conflict generalizat până la o dată ulterioară. În primul rând, deoarece Italia crede că un conflict cu Polonia nu va rămâne limitat la acea ţară, ci se va transforma într-un război european general.»

«Asupra acestui punct de vedere părerile noastre diferă – a. intervenit Hitler. Eu sunt convins că, în ultimă instanţă, democraţiile apusene se vor feri să dezlănţuie un război general.»

«Sper că părerea dumneavoastră se va dovedi a fi cea corectă, dar nu cred să fie aşa – a continuat Ciano. În orice caz, în aprecierile noastre, ar trebui să ţinem cont de cea mai nefavorabilă eventualitate, respectiv de un conflict general. Tocmai de aceea să nu uitaţi că de la conflictul din Abisinia, Italia trăieşte, de fapt, în continuare, într-un fel de stare de război şi de aceea are urgentă nevoie de un răgaz. Eforturile materiale făcute de Italia, mai cu seamă în războiul spaniol, au fost foarte mari. Rezervele noastre de materii prime sunt complet epuizate. Ne trebuie timp pentru a ne reface stocurile. Pe de altă parte, Italia va

trebui să-şi mute industriile de război în sud, pentru a le apăra mai bine, deoarece la ora actuală toate se află în locuri expuse. La fel, artileria italiană, mai cu seamă cea antiaeriană, are mare nevoie să fie modernizată. Coasta, foarte lungă, şi alte locuri expuse sunt insuficient apărate. Capacitatea flotei este de-a dreptul nefavorabilă. În prezent, Italia are numai două vase de război, faţă de cele 11 sau 12 vase de război al Angliei şi Franţei la un loc, în timp ce peste câţiva ani va dispune de un total de 8 vase de război.»

«Anglia şi Franţa vor dispune şi ele cu siguranţă de noi vase de război de 35.000 şi 40.000 tone» a intervenit din nou Hitler.

Ciano era hotărî! însă să prezinte până în cele mai miei detalii situaţia ţării sale. În consecinţă, el şi-a continuat expunerea, declarând: «în prezent, Italia este deosebit de *vulnerabilă*. *Fortificaţiile italiene* de *la* frontiera franceză sunt complet inadecvate. Turele blindate noi nu au fost livrate decât cu puţin timp în urmă. Abisinia este f iractic pacificată; calmul este însă numai la suprafaţă, într-un conflict general „manifeste în care să se spună că lumea s-a ridicat împotriva Italiei vor fi suficiente pentru a face să izbucnească o nouă revoltă a abisinieni-Ior. Peste câţiva ani vom dispune de o armată de 400.000 – 500.000 de oameni care să fie trimisă în Abisinia şi, în eventualitatea izbucnirii unui conflict în acel moment, o asemenea armată va putea porni o campanie victorioasă împotriva Sudanului. Kenyei şi Somaliei franceze. Albania este o ţară complet nedezvoltată şi nu va putea constitui o bază eficace de operaţii în Balcani decât peste câţiva ani. În domeniul economic, Italia are planuri de autarhie care nu pot fi realizate decât în câţiva ani, dar odată înfăptuite, ne vor pune în situaţia de a rezista fără dificultăţi chiar şi la un război mai îndelungat. În plus, Ducele personal acordă mare importanţă ţinerii expoziţiei universale din 1942, conform planului, expoziţie pentru care Italia face importante preparative şi de la care speră rezultatele favorabile în sfera economică, în special în ceea ce

priveşte încasările de devize.

În afara acestor consideraţii bazate pe situaţia Italiei însăşi, există însă şi consideraţii de politică generală care sunt în favoarea amânării unui conflict general. Ducele este convins că sistemul de încercuire al democraţiilor apusene va funcţiona cu siguranţă în momentul de faţă. După ce va trece însă o anumită perioadă de timp, sursele de fricţiuni şi sămânţa discordiei se vor manifesta din nou printre partenerii frontului de încercuire şi vor duce treptat la dezintegrarea acestui front.

Pentru aceste motive Ducele insistă ca Axa să facă un gest care să reafirme intenţiile paşnice ale Italiei şi Germaniei. Aceasta se poate realiza printr-un comunicat, pe care l-am şi remis ieri ministrului de externe al Reichului, comunicat ce sună astfel: „Ministrul afacerilor străine al Reichului, dl. von Ribbentrop, şi ministrul afacerilor străine al Italiei, contele Galeazzo Ciano, au examinat – în cursul convorbirilor lor de la Salzburg – situaţia generală din Europa şi problemele privind politica comună a celor două ţări aliate. Cei doi miniştri de externe şi-au dat din nou seama, cu această ocazie, de perfecta identitate de vederi care există între guvernele lor şi reafirmă hotărârea comună a Germaniei şi Italiei de a rezista politicii de încercuire promovată de marile democraţii şi de a-şi apăra drepturile vitale, opunând forţa oricărei încercări de agresiune îndreptate împotriva lor.

În acelaşi timp, ministrul afacerilor străine al Reichului şi ministrul afacerilor străine al Italiei doresc să reafirme intenţiile paşnice ale guvernelor lor şi, în grija lor pentru destinele Europei, au căzut de acord să declare că după părerea lor, mai este încă posibil să se obţină – prin tratative diplomatice normale între diversele guverne interesate – o soluţie satisfăcătoare a problemelor care tulbură, în mod atât de serios, viaţa Europei”.»

Prezentând acest proiect de comunicat, Ciano a precizat că, iniţial. Ducele intenţionase să propună organizarea unei conferinţe a celor patru mari puteri. El nu rămăsese însă surd la argumentele Führerului şi

hotărâse să facă această propunere „mai moderată”.

— Privitor la propunerea unei conferinţe, să avem în vedere că Rusia nu mai poate fi exclusă de la viitoarele întâlniri ale puterilor – a declarat Hitler. În timpul convorbirilor ruso-gei mane. referindu-se la Mâinehen şi la alte discuţii de la care au fost excluşi, ruşii au lăsat să se înţeleagă că pe viitor nu vor mai tolera aceasta. În afară de cele patru mari puteri, la o asemenea conferinţă va trebui să participe nu numai Rusia, ci şi Polonia.

Aceasta înseamnă însă că Italia, Germania şi Spania vor trebui să facă faţăuntii front constând din Anglia, Franţa, Rusia şi Polonia, ceea ce constituie cu siguranţă o poziţie nefavorabilă».

«Ducele este de părere că cel care va avea de câştigat la o conferinţă este cel care este pregătit, la nevoie, să lase conferinţa să eşueze şi să accepte consecinţele, chiar dacă aceasta echivalează cu războiul – a continuat Ciano. În plus. Ducele a luat în considerare argumentele Führerului şi şi-a modificat propunerea. Într-un gest „paşnic” făcut de Italia şi Germania, cum ar fi cel conţinut în propunerea sa, el vede un avantaj, dat fiindcă este cert că pe plan intern puterile occidentale nu sunt pregătite pentru război. Gestul propus a fi făcut de Germania şi Italia ar constitui pentru ele o soluţie onorabilă de care ar face cu siguranţă uz: Consecinţa ar fi că Polonia, de care fără îndoială puterile occidentale s-ar îndepărta, ar rămâne izolată după un timp oarecare şi obligată să accepte soluţii rezonabile pentru dificultăţile existente».

Hitler era hotărât însă să „soluţioneze” cât mai repede, prin război, „problema poloneză” şi a declarat deschis acest lucru lui Ciano: «Cu cât înaintează mai mult toamna, cu atât devin mai grele operaţiile militare în Europa de răsărit. Din cauza condiţiilor meteorologice, după mijlocul lunii septembrie, Luftwaffe nu mai poate fi folosită decât foarte puţin în aceste teritorii; de asemenea, devine imposibilă folosirea forţelor motorizate din cauza stării şoselelor, care se transformă repede în mlaştini după

ploile care încep toamna. Din septembrie până în mai Polonia este o imensă. mlaştină complet inadecvată pentru operaţii militare».

«La ce dată consideraţi că va trebui soluţionată problema Danzigului? – a întrebat Ciano.

«Soluţia va trebui dată într-un fel sau altul până la sfârşitul lunii august».

«Ce soluţie aveţi în vedere?»

«Polonia trebuie să renunţe la Danzig din punct de vedere politic şi, în plus, prin atitudinea ei generală, trebuie să contribuie la eliminarea tensiunii – a precizat dictatorul nazist. Eu mă îndoiesc că Polonia este gata să facă aceasta. De aceea, sunt hotărât să folosesc ocazia furnizată de următoarea acţiune de provocare politică – sub forma unui „ultimatum", „a maltratării brutale a germanilor din Polonia", „a încercării de a înfometa Danzigul", „a pătrunderii trupelor polone pe teritoriul Danzigului" sau sub orice altă formă – pentru a ataca Polonia. Distrugerea Poloniei va întări considerabil Axa, după cum acelaşi rezultat l-ar avea şi lichidarea Iugoslaviei de către Italia».

«Când este de aşteptat o astfel de operaţie împotriva Poloniei – a întrebat din nou ginerele Ducelui – deoarece Italia trebuie, desigur, să fie pregătită pentru orice eventualitate?»

«În condiţiile existente, o acţiune împotriva Poloniei este de aşteptat în orice moment».

În finalul discuţiei, abordându-se din nou propunerea lui Ciano de a se da un comunicat, Hitler a declarat că dorea să se gândească o zi la respectiva propunere, ca de altfel şi la observaţiile trimisului lui Mussolini cu privire la situaţia generală. În consecinţă, s-a căzut de acord ca discuţiile să fie reluate a doua zi.

Noaptea de 12/13 august nu a fost deloc un bun sfetnic pentru ginerele lui Mussolini, care s-a prezentat la întâlnirea cu Hitler din 13 august dintre orele 11, 30 – 12,00 complet schimbat. „Se dărâmase într-un mod cu totul neexplicabil" – relatează Paul Sehmidt. La acea

întrevedere

Ciano a încetat să-l mai avertizeze pe Hitler asupra pericolelor războiului şi a renunţat chiar să mai vorbească despre incapacitatea Italiei de a participa la acţiunea militară.

Deschizând discuţia82. Hitler a declarat: «De la ultima convorbire, am cântărit din nou întreaga situaţie. Am ajuns, în principiu, la aceeaşi concluzie ca cea expusă în convorbirea de ieri, şi anume că este riscant să se aştepte până toamna târziu, deoarece Germaniei nu i-ar mai fi posibil să folosească forţele motorizate grele care sunt necesare pentru a pătrunde adânc în Polonia. Este deci de importanţă hotărâtoare ca Polonia să fie obligată să-şi expună clar intenţiile în cel mai scurt timp cu putinţă. Orice cedare nu ne-ar întări poziţia, ci ar fi interpretată în general de alte ţări ca un semn de slăbiciune. Dacă democraţiile occidentale sunt ferm hotărâte să întreprindă o acţiune împotriva Axei, în niciun caz ele nu vor aştepta 3 sau 4 ani pentru a-şi pune planul în aplicare, ci vor provoca conflictul mai devreme. Dacă nu au luat însă o hotărâre definitivă – aşa cum eu sunt înclinat să cred, având în vedere situaţia înarmării în ţările occidentale –, atunci cel mai bun mijloc de a le împiedica să treacă la acţiune este să se întreprindă rapid ceva împotriva Poloniei».

«Vă mulţumesc pentru că aţi expus situaţia atât de limpede – a declarat Ciano. Din partea mea nu am nimic de adăugat. Voi raporta Ducelui în detaliu toate aceste informaţii. Există însă un punct asupra căruia aş dori să obţin informaţii mai precise, pentru a-i putea prezenta Ducelui toate datele necesare aprecierii situaţiei. Probabil că Ducele nu va avea de luat nicio hotărâre, din moment ce dumneavoastră v-aţi exprimat convingerea că conflictul eu Polonia poate fi localizat. Dintr-o experienţă îndelungată, trebuie să recunosc că dumneavoastră aţi judecat întotdeauna corect situaţia. Dar chiar dacă Ducele nu va avea de luat nicio hotărâre, el va vrei totuşi să ia unele măsuri de precauţie şi din acest motiv doresc să pun

următoarea întrebare: care este ultima dată la care, după părerea Germaniei, Polonia trebuie să-şi clarifice atitudinea politică? *>

— «Atitudinea politică a Poloniei trebuie clarificată cel târziu până la sfârşitul lunii august – a precizat Hitler –, căci deşi operaţiile militare principale şi hotărâtoare pot îi efectuate în două săptămâni, lichidarea definitivă mai reclamă încă alte 2 – 4 săptămâni şi de aceea nu poate fi terminată înainte de sfârşitul lunii septembrie sau începutul lunii octombrie. În consecinţă, sfârşitul lunii august trebuie să constituie limita de timp...

În după-amiaza zilei de 13 august Ciano s-a grăbit să se întoarcă la Roma. În *Jurnalul* său, referindu-se la întrevederea cu Hitler, Ciano notează că acesta se dovedise „cordial, dar imuabil şi implacabil în hotărârea sa... A decis să lovească şi va lovi. Argumentele noastre nu vor putea să-l oprească... Simt că alianţa cu Italia nu contează pent'ru germani decât în măsura forţelor [inamice – n.n.] pe care noi le vom putea abate de pe prepriile lor fronturi. Nimic mai mult. Soarta noastră nu-i interesează. Ei ştiu că războiul va fi decis prin ei şi nu prin nor 83

După patru ani, în timp ce se afla deţinut în celulani. 27 a închisorii din Verona, meditând asupra aceloraşi evenimente, ginerele Ducelui avea să scrie: „Nimic nu mai putea să împiedice, de atunci încolo, realizarea urnă proiect îndelung meditat, discutat în sumbrele reuniuni pe care Führerul le ţinea cu colaboratorii săi intimi. Dementa şefului devenise religia discipolilor. Toate obiecţiile rămâneau fără răspuns dacă nu erau luate în bătaie de joc". 84

Imediat după sosirea la Roma, Ciano s-a prezentat Ducelui, la Palazzo Venezia, informându-l asupra celor discutate cu conducătorii Reichului. „În afara raportului oficial, îi zic deschis opinia mea asupra situaţiei, oamenilor şi evenimentelor – consemnează Ciano în *Jurnal*. Mă întorc la Roma dezgustat de Germania, de şefii săi şi de modul lor de a acţiona. Ei ne-au înşelat şi ne-au minţit. Şi acum sunt

pe punctul de a ne antrena într-o aventură pe care n-am voit-o şi care poate compromite ţara şi regimul. Anunţând agresiunea contra Poloniei, poporul italian va fremăta de indignare şi va dori chiar să ia armele contra germanilor [...] în tot cazul, dat fiind comportamentul Germaniei, consider că noi avem mâinile libere şi propun Ducelui să acţioneze în consecinţă, adică să declare că noi nu avem intenţia să participăm la un conflict pe care nici nu l-am dorit şi nici nu l-am provocat". 85

Mussolini a avut reacţii contradictorii: la început, indignat din cauză că Hiller îl punea din nou în faţa faptului împlinit, i-a dat dreptate lui Ciano, fiind de acord cu propunerea acestuia; după aceea s-a răzgândit, declarând că „onoarea îl obligă să meargă alături de Germania". Motivându-şi această hotărâre, el a mărturisit lui Ciano că „vrea partea sa de pradă în Croaţia şi Dalmaţia". Or, această „pradă" el nu o putea căpăta decât susţinându-l şi ajutându-l pe Hitler. *Jurnalul* lui Galeazzo Ciano ne oferă imaginea unui Mussolini extrem de ezitant, care-şi schimba atitudinea de la o zi la alta şi uneori chiar în cursul aceleiaşi zile. Aceasta, deoarece el se temea atât de o confruntare cu Anglia şi Franţa, în cazul că s-ar fi alăturat Reichului, cât şi de reacţia Germaniei, dacă ar fi procedat la denunţarea „Pactului de Oţel". La toate acestea se adăugau acţiunile lui Ciano, Attolico şi ale altora, care, convinşi fiind că un război împotriva Poloniei ar fi atras intervenţia Angliei şi Franţei, aduceau numeroase argumente pentru a-l determina pe Duce să menţină Italia în afara conflictului.

La 14 august, Ciano i-a vorbit socrului său de „prestigiul său zdruncinat", „de rolul său deloc, strălucitor de satelit" şi nu s-a sfiit să-i furnizeze documente ce atestau „reaua credinţă" a Germaniei naziste în chestiunea polonează. „Alianţa noastră a fost încheiată pe o bază pe care germanii o dezavuează acum – a declarat Ciano. Ei sunt trădători şi nu trebuie să avem scrupule să-i părăsim". Întrucât Mussolini continua însă să aibă scrupule în a-i părăsi pe germani, Ciano a cerut lui

Starace, şeful Statului major al miliţiilor fasciste, precum şi şefului poliţiei italiene ca în rapoartele pe care le înaintau Ducelui să nu mai ascundă starea e! e spirit antigermană a poporului italian. „Trebuie ca Mussolini să ştie că poporul italian nu vrea să se bată alături de Germania pentru a o ajuta să obţină o putere care îl va ameninţa într-o zi”.

La *15 August*, după ce a studiat documentele pe care i le prezentase Ciano în ziua precedentă, Mussolini a declarat acestuia: „Nu putem merge orbi cu Germania. Vreau însă să pregătesc bine «desprinderea» –, într-o asemenea manieră, încât să n-o rupem brutal cu Berlinul. După părerea mea, nu este exclus ca democraţiile să cedeze din nou, deşi mi se pare dificil. În acest caz. nu este de loc înţelept să-i indispunem pe germani, pentru că noi trebuie să primim partea noastră de pradă. Trebuie deci să-găsim o soluţie care să ne permită să ne detaşăm onorabil de germani, dacă democraţiile atacă, şi să profităm de ocazie pentru a reglementa, o dată pentru totdeauna, conturile cu Belgradul, dacă ele cedează”.

Două zile mai târziu, la 17 *august*, Mussolini – „mustrat de scrupulele sale loialiste” – voia să dea dispoziţie lui Attolico să confirme lui Ribbentrop că „Italia va f»

*>! *>

merge cu Germania, orice s-ar întâmpla. A fost nevoie ea Ciano (pretinde ei) să se bată „ea un leu’” pentru a-l determina pe socrul său să păstreze tăcerea atâta vreme cât germanii nu-i cereau încă să-şi definească intenţiile.

La *18 august*, Duce/e – … pradă obişnuitei sale variaţii de sentimente” – a afirmat că „democraţiile” nu vor interveni. şi Germania va realiza „o bună afacere de la care n-ar vrea să fie exclus. Şi apoi el se teme ele mânia lui Hitler. El crede că o denunţare a «Pactului» – sau ceva apropiat – ar putea să-l incite pe Hitler să abandoneze chestiunea poloneză pentru a reglementa contul cu Italia”.

În ziua de *20 august*, cu ocazia unei întrevederi cu

Ciano şi Attolico, Mussolini a declarat că „este prea târziu pentru a-i părăsi pe germani. Dacă am face-o, presa din lumea întreagă ar zice că italienii sâni nişte laşi. că ei nu erau pregătiţi, că au dat înapoi în faţa spectrului războiului” S C < &

Ilotărătoare pentru definirea atitudinii Italiei a fost ziua de *21 august*. Dimineaţa, când Ciano s-a prezentat socrului său, acesta a reconfirmat hotărârea din ajun de „a merge cu germanii”. Jucând totul pe o carte, Ciano ar fi atras atenţia asupra pericolelor unei asemenea decizii. „Duce – i-am zis – nu puteţi şi nu trebuie să faceţi asta. Loialitatea cu care v-am servit în politica dumneavoastră de Axă mă autorizează să vă vorbesc clar. Am fost la Salzburg pentru a conveni o politică comună, şi m-am găsit acolo în faţa unui *dik tat*. Nu noi, ci germanii au violat Pactul prin care noi trebuie să fim asociaţi şi nu sclavi. Rupeţi Pactul, aruncaţi-l în faţa lui Hitler, şi Europa va recunoaşte în dumneavoastră pe şeful cruciadei antigermane. Doriţi să mă duc eu însumi la Salzburg? Ei bine 1 Voi merge şi voi şti să vorbesc germanilor cum se cuvine”. Legănându-se ineş în iluzia că alianţa germano-italiană se baza pe deplina egalitate a părţilor. Mussolini s-a declarat de acord cu propunerea lui Ciano de a-l invita pe Ribbentrop la Brenner pentru o nouă rundă de convorbiri… Transmite nemţilor – l-a îndemnat Ducele pe ginerele său – prieteni şi aliaţi, da; robi. nu”. Numai că atunci cinci. Ciano a încercat să ia legătura cu omologul său german, acesta a fost „de negăsit”. Iar când a catadicsit să răspundă repetatelor apeluri ale Romei, el a declarat că aştepta „un mesaj important de la Moscova” şi că va discuta propunerea lui Ciano după primirea mesajului.

Seara, la ora 22, 30. Ribbentrop a telefonat lui Ciano: având în vedere că chiar a doua zi trebuia să plece la Moscova pentru a semna un acord politic cu guvernul sovietic, ministrul afacerilor străine al Reichului se afla în imposibilitate de a veni la Brenner şi solicita ca întâlnirea să aibă loc la Innsbruck, de unde putea apoi să-şi ia zborul

spre capitala Uniunii Sovietice.

În această situaţie, după consultarea lui Mussolini, s-a hotărât ca întâlnirea dintre cei doi miniştri de externe să fie amânată după întoarcerea lui von Ribbentrop de la Moscova. 87

Eşuarea tratativelor anglo-franco-sovietice.

Încheierea tratatului de neagresiune germano-sovietic în ziua de 12 august au început la Moscova tratative între misiunile militare ale Marii Britanii, Franţei şi Uniunii Sovietice. Misiunea militară britanică era compusă din amiralul Sir Reginald Drax (conducătorul delegaţiei), mareşalul Aerului Sir Charles Burnet şi generalul-maior

Iieywood, iar cea franceză din generalul Joseph Doumenc (conducătorul delegaţiei), generalul de aviaţie Valin şi căpitanul de covertă Willaume. Misiunea militară sovietică avea *în* frunte *pe Kliment Voroşilov*, *comisarul poporului* pentru Apărare, iar ca membri pe generalul B.M. Şapoşnikov, şeful Marelui Stat-Major, viceamiralul N.G. Kuzneţov, comisarul poporului pentru Flota maritimă militară, A.D. Loktionov, şeful Forţelor aeriene militare, şi I.V. Smorodinov, locţiitorul şefului Marelui Stat-Major. 88 După cum se constată, în vreme ce sovieticii erau reprezentaţi de personalităţi politice şi militare de prim rang, cele două misiuni occidentale erau alcătuite din personalităţi militare de rangul doi, care nu erau membri ai guvernelor respective şi nici nu deţineau funcţii de răspundere în conducerea armatelor celor două ţări. Această situaţie, la care s-a adăugat faptul că ofiţerii, britanici şi francezi nu s-au prea grăbit să ajungă la Moscova, preferând să călătorească cu vaporul, în loc să ia avionul, a determinat de la început o oarecare suspiciune din partea conducătorilor sovietici, care s-a accentuat pe parcursul desfăşurării tratativelor. Într-adevăr… trecându-se la afirmarea împuternicirilor fiecărei delegaţii, s-a constatat că:

Misiunea militară sovietică era autorizată „să ducă tratative cu misiunile militare ale Angliei şi Franţei şi. să

semneze, o convenţie militară referitoare la problemele organizării apărării militare a Angliei, Franţei şi U.R.S.S. împotriva unei agresiuni ce ar fi comisă în Europa".

Misiunea militară franceză avea mandat „să ajungă la un acord cu comandamentul suprem al Forţelor Armate Sovietice asupra tuturor problemelor referitoare la cooperarea forţelor armate ale celor două ţări".

Misiunea militară britanică nu avea niciun fel de împuterniciri.

La fel ca în cazul convorbirilor cu caracter politic, discuţiile între misiunile militare au demonstrat că între punctul de vedere susţinut de englezi (secondaţi de francezi) şi cel al sovieticilor exista un profund dezacord. Este semnificativ în acest sens că în timp ce Voroşilov cerea să fie examinat un plan concret de operaţiuni militare combinate contra unui adversar comun, la care să ia parte forţele militare ale Angliei, Franţei şi Uniunii Sovietice[3] şi chiar ale Poloniei şi României, reprezentanţii Marii Britanii şi ai Franţei se mărgineau să propună discutarea doar a principiilor şi obiectivelor generale ale cooperării.

În cea de a treia ziua convorbirilor (14 august)

---

3 în caz de- agresiune din partea Germaniei, partea sovietică se angaja să contribuie la efortul comun în cadrul următoarelor trei variante : a) dacă ar fi fost atacate Franţa şi Anglia, U.R.S.S, urma să pună la dispoziţie, imediat, 70% din forţele angajate în luptă de cele două state, în vreme ce Polonia trebuia să participe cu totalitatea forţelor ei militare şi să permită trecerea trupelor sovietice pe teritoriul său ; b) în varianta atacării Poloniei şi României, U.R.S.S. ar fi contribuit cu efective egale cu cele ale Franţei şi Angliei. Angajarea în luptă a forţelor sovietice ar fi avut loc numai djjcă interveneau imediat şi anglo-francezii şi dacă Parisul şi Londra obţineau acordul Varşoviei şi Bucureştilor pentru libera trecere a trupelor sovietice pe teritoriul celor două ţări ; c) în cazul săvîrşirii agresiunii împotriva U.R.S.S., folosin- du-se în acest scop teritoriile Finlandei, Letoniei ori Estoniei, comandamentul sovietic urma să introducă în luptă 120 de divizii de infanterie, 16 divizii de cavalerie, circa 10.000 de tancuri, 5.000 tunuri şi aproximativ tot atîtea avioane. Franţa şi Anglia trebuia să angajeze imediat contra Germaniei 70% din potenţialul mal SUS amintit a! sovieticilor. Trupele sovietice trebuiau să primească şi în această variantă liberă trecere prin Polonia şi România.89

Voroşilov a împins dezbaterile pe terenul aspru al realităţilor, adresând amiralului Drax şi generalului Doumenc câteva întrebări de al căror răspuns depindea însăşi soarta tratativelor: Statele majore generale francez şi englez consideră că Armata Roşie se poate mişca de-a lungul Poloniei de Nord şi în special în ieşitura Vilno „şi de-a lungul Gaiitiei cu scopul de a lua contact cu inamicul? Se va îngădui trupelor sovietice să treacă peste teritoriul român? Fostul ambasador al Uniunii Sovietice la Londra. I.M. IVI a i – ki. afirmă că „reprezentantul sovietic a subliniat că «dacă această problemă nu-şi va găsi o rezolvare pozitivă, mă îndoiesc în general de oportunitatea tratativelor noastre”.

Întrebările formulate de Voroşilov abordau o chestiune fundamentală şi anume aceea a creării posibilităţii ca trupele sovietice să intre în contact cu cele germane în cazul unui atac al naziştilor în vest împotriva Franţei sau în est contra statelor ce urmau să fitgarantate de cele trei mari puteri. În condiţiile când Uniunea Sovietică nu avea frontieră comună cu Germania, forţele sale armate terestre nu puteau să angajeze operaţiuni militare contra Wehrmachtului decât traversând teritoriul Poloniei ori al statelor baltice sau pe al României (în cazul în care diviziile germane ar fi declanşat un atac spre sud-estul Europei).

Problemele ridicate de şeful misiunii militare sovietice i-au descumpănit pe reprezentanţii Marii Britanii şi Franţei, care n-au putut da un alt răspuns decât că guvernele lor vor întreba guvernul polon şi guvernul român dacă consimţeau ca trupele sovietice să traverseze teritoriul lor.

La sfârşitul şedinţei din ziua de 14 august partea sovietică a dat citire unei declaraţii scrise în care se arăta:

„Misiunea militară sovietică îşi exprimă regretul că misiunile militare ale Angliei şi Franţei nu au dat un răspuns precis la problema tranzitului forţelor armate sovietice pe teritoriul Poloniei şi României.

Misiunea militară sovietică consideră că, fără

rezolvarea pozitivă a acestei probleme, tot ce s-a iniţiat în legătură cu încheierea convenţiei militare între Anglia, Franţa şi – U.R.S.S. este dinainte sortit eşecului11 M.

În aceeaşi zi de 14 august Berlinul a cerut ambasadorului. Schulenburg să comunice lui Molotov că… Germania nu are nicio intenţie agresivă faţă de U.R.S.S. Guvernul german este.de părere că între Marea Baltică şi Marea Neagră nu există nicio problemă care nu ar putea fi rezolvată pentru o deplină mulţumire a ambelor state". În finalul telegramei se preciza că „pentru a reglementa cât mai rapid relaţiile germano-sovietice [von Ribbentrop] ar fi dispus să vină el însuşi la Moscova, dar cu condiţia să fie primit de Stalin".

La 15 august von Schulenburg a îndeplinit mandatul primit de la von Ribbentrop. Cu acel prilej, Molotov „a salutat intenţiile germane de îmbunătăţire a relaţiilor cu Uniunea Sovietică11, dar nu s-a arătat grăbit să-l primească pe von Ribbentrop la Moscova. El a declarat că vizita acestuia „necesită o pregătire corespunzătoare* şi s-a interesat dacă guvernul german era dispus să încheie cu U.R.S.S. un pact de neagresiune, să acorde, împreună cu U.R.S.S., garanţii statelor baltice şi să exercite influenţă asupra Japoniei în vederea îmbunătăţirii relaţiilor sovieto-japoneze 91.

A doua zi, 16 august. Ribbentrop i-a trimis lui Schulenburg o telegramă în care-i indica să comunice lui Molotov că „Germania este dispusă să încheie un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, şi anume, dacă guvernul sovietic doreşte acest lucru, «nedenunţabil» –, pe durată de 25 de ani. Mai departe, Germania este pregătită să garanteze împreună cu Uniunea Sovietică statele baltice. În sfârşit, corespunde pe deplin punctului de vedere german şi Germania era dispusă să intervină cu influenţa sa pentru ameliorarea şi consolidarea relaţiilor ruso-japoneze […]. Pe baza acestor consideraţii – continua von Ribbentrop – mă declar dispus ea, oricând, începând de vineri, 18 august, să vin la Moscova cu avionul, cu împuternicirea Führerului de a trata asupra întregului

complex de pl obleme germano-ruse şi, în *condiţiile date*, să semnez tratatele corespunzătoare”.

Luând cunoştinţă de propunerea mai sus amintită a guvernului german, Molotov a declarat lui Schulemburg că „guvernul sovietic apreciază foarte mult această propunere, deoarece trimiterea unei personalităţi proeminente a vieţii politice şi de stat subliniază seriozitatea intenţiilor guvernului german. Aceasta constituie un contrast remarcabil faţă de Anglia, care, în persoana lui String, a trimis la Moscova un funcţionar de rangul al doilea. O călătorie a ministrului afacerilor străine al Reichului necesită însă o pregătire temeinică* 92 Această ultimă frază era o formulă diplomatică prin care guvernul sovietic propunea animarea datei vizitei lui von Ribbentrop la Moscova.

La 17 august urma să aibă loc o nouă reuniune a misiunilor militare ale Marii Britanii, Franţei şi Uniunii Sovietice. Întrucât Londra şi Parisul încă nu răspunseseră întrebărilor formulate de Voroşilov în ziua de 14 august, tratativele anglo-franco-sovietice au fost întrerupte pentru câteva zile, pentru a da posibilitatea guvernelor Marii Britanii şi Franţei să obţină clarificările necesare solicitate de partenerii sovietici la convorbiri.

Zilele următoare au fost marcate de intense contacte diplomatice. Între Londra, Paris şi Varşovia pentru a convinge guvernul polon să accepte cererea guvernului sovietic şi să permită trecerea Armatei Roşii pe teritoriul Poloniei. Totul s-a dovedit însă zadarnic. „În pofida unei activităţi diplomatice intense desfăşurată la Varşovia de ambasadorii britanic şi francez – românii nu au fost abordaţi deloc – nu s-a asigurat acordul polon pentru trecerea Armatei Roşii pe teritoriul Poloniei – subliniază istoricul britanic Ronald Wheatley. În răspunsul său, de care s-a ţinut seama, dat în ziua de 19 august lui Sir Howard Kennard, domnul Beck a refuzat această permisiune, deşi i-a spus, puţin mai înainte, că dacă izbucneşte războiul «evenimentele ar putea duce la o modificare a atitudinii Poloniei» ’1 93.

Refuzând să înţeleagă că securitatea Poloniei şi a întregii Europe contra agresiunii hitleriste putea fi asigurată numai prin încheierea unui tratat de alianţă defensivă anglo-franco-sovietic la care să participe şi Polonia şi eventual alte state europene, guvernul polon se menţinea cu încăpăţânare pe poziţia de a respinge orice cooperare eu U.R.S.S. El sconta pe caracterul ireductibil al contradicţiilor dintre Germania şi Uniunea Sovietică şi aprecia că Hitler nu se va aventura într-un război împotriva Poloniei, care ar fi atras intervenţia Marii Britanii şi Franţei şi un război generalizat. Chiar şi în ziua de 21 august, când presa anunţa sosirea lui Ribbentrop la Moscova, guvernul polon persista în refuzul său de a permite trupelor sovietice să pătrundă pe teritoriul Poloniei. „Până în ultimul moment nu am crezut în război1, a declarat colonelul Beck, fostul ministru polon al afacerilor străine, la 12 februarie 1940, într-un interviu acordat ziaristului american Matzhold 94.

Spre deosebire de guvernele Marii Britanii şi Franţei, guvernul german era hotărât să semneze cât mai un gent un tratat de neagresiune cu guvernul sovietic. La 18 august, ministrul afacerilor străine al Reichului a cerut ambasadorului Sehulenburg să solicite lui Molotov o nouă întrevedere şi să insiste pentru urgentarea călătoriei lui la Moscova. „Vă rog să adăugaţi la aceasta că eu voi veni eu 21 – Agresiunile naziste din Europa în anii 1D38 – 193S

procura generală a Führerului care îmi dă depline puteri să reglementez şi în ceea ce priveşte amănuntele întregul complex de probleme – indica Ribbentrop. Îndeosebi în ce priveşte pactul de neagresiune el ne apare atât de simplu încât nu ar necesita o pregătire prea îndelungată. *Noi* ne gândim aci la următoarele puncte, pe care vă rog să le citiţi domnului Molotov, dar să nu i le remiteţi

Art. 1, Reichul german şi U.R.S.S., în niciun caz nu vor păşi spre un război sau orice fel de folosire a forţei unul împotriva celuilalt.

Art. 2, Acest tratat intră în vigoare imediat după

semnare şi începând din acel moment are valabilitate, fără a putea fi denunţat, pe o perioadă de 25 de ani”.

Schulenburg a prezentat lui Molotov nota mai sus amintită în ziua de 19 august. După întrevedere, el telegrafia Wilhemstrasse-ului: „Guvernul sovietic este de acord ca domnul ministru al afacerilor străine al Reichului să vină la Moscova după o săptămână de la comunicarea semnării acordului economic. Molotov a declarat că dacă mâine va fi comunicată încheierea acordului economic, domnul ministru al afacerilor străine al Reichului poate sosi la Moscova în 26 sau 27 august” 95.

La 20 august. Adolf Hitler s-a intercalat în schimbul de note diplomatice între Berlin şi Moscova, adresând lui Stalin cererea de a-l primi pe Ribbentrop la Moscova marţi 22 august sau cel mai târziu miercuri 23 august” 96.

La 21 august, amiralul Drax şi generalul Doumenc au trimis lui Voroşilov o scrisoare în care solicitau o nouă amânare a tratativelor cu câteva zile, deoarece Londra şi Parisul tot nu dăduseră vreun răspuns. Şefului delegaţiei sovietice nu a fost de acord însă cu această propunere, convocând şedinţa pentru dimineaţa zilei de 21 august, cum

Lse convenise anterior. Cu acel prilej. Voroşilov a cerut precizări amiralului Drax şi generalului Doumenc în legătură cu modul cum vedeau guvernele lor problema asistenţei militare între cele trei mari puteri. A răspuns numai generalului Doumenc, declarând că avea dispoziţii să semneze „cel mai bun acord militar posibil, pe care să-l supună apr obării guvernului francez. Englezii continuau să tacă. În această situaţie, şeful Misiunii militare sovietice a comunicat că faţă de întârzierea răspunsurilor guvernelor Marii Britanii şi Franţei la întrebarea cardinală formulată de partea sovietică era necesară suspendarea tratativelor pe o perioadă mai îndelungată.

Dându-şi seama că tratativele erau pe cale de a eşua, amiralul Drax a încercat să arunce responsabilitatea insuccesului pe seama părţii sovietice.1, 7

În aceeaşi zi, la ora 15, von Schulenburg a fost primit

de Molotov, căruia i-a înmânat mesajul lui Hitler din ziua precedentă. „Molotov a citit documentul şi a fost vădit impresionat – raporta von Schulenburg. A declarat că va transmite mesajul şi mă va anunţa de îndată ce se va lua o hotărâre”. Două ore mai târziu, comisarul poporului pentru afacerile străine al U.R.S.S. a prezentat ambasadorului Reichului răspunsul lui Stalin la propunerea lui Hitler: ministrul afacerilor străine ai Reichului era aşteptat la Moscova în ziua de 23 august ns.

În seara zilei de 21 august a avut loc la Moscova o nouă reuniune a misiunilor militare ale Marii Britanii. Franţei şi Uniunii Sovietice. Cu acel prilej, răspunzând acuzaţiilor formulate de anglo-francezi în cursul dimineţii. Kliment Voroşilov a declarat:

„Mi*siunea m*ilitară sovietică nu-şi poate închipui cum au putut guvernele şi marile state-majore ale Angliei şi

Franţei să trimită misiuni în U.R.S.S. ca să ducă tratative pentru încheierea unei convenţii militare, fără a le da indicaţii precise şi pozitive asupra unei probleme atât de elementare. […] Dacă, totuşi, francezii şi englezii transformă această *chestiune axiomatică* într-o problemă mare, care necesită studii îndelungate, înseamnă că există toate temeiurile ca să ne îndoim de dorinţa lor de a ajunge la o colaborare militară reală şi serioasă cu U.R.S.S.

Având în vedere cele de mai sus, răspunderea pentru tergiversarea tratativelor militare, ca şi pentru suspendarea acestor tratative cade în mod firesc asupra părţilor franceză şi engleză”.

Perspectiva ca tratativele anglo-franco-sovietice să intre într-un impas definitiv a alarmat Parisul. În consecinţă, Daladier l-a însărcinat pe şeful misiunii militare franceze să comunice misiunii militare sovietice că Franţa îşi dădea acordul pentru trecerea trupelor sovietice peste teritoriul Poloniei. La 22 august, generalul Doumenc l-a informat pe mareşalul Kliment Voroşilov despre poziţia guvernului francez. Guvernul polon îşi menţinea însă „opoziţia de principiu” împotriva unei asemenea aprobări, iar Londra se mulţumea să ia notă de atitudinea Varşoviei

şi să refuze să participe la acţiunea franceză mai sus amintită de a răspunde în numele Poloniei. În asemenea condiţii era clar că declaraţia franceză era lipsită de valoare practică 10°.

În dimineaţa zilei de 23 august, Ribbentrop şi însoţitorii săi au aterizat la Moscova. După tratative cu conducătorii sovietici, spre sfârşitul zilei, Ribbentrop şi Molotov au semnat la Kremlin *Tratatul de neagresiune dintre Germania şi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste m*.

În ziua de 24 august Ribbentrop s-a întors la Berlin.

Două zile mai târziu, au părăsit Moscova şi misiunile militare ale Marii Britanii şi Franţei, acest fapt marcând eşecul tratativelor tripartite anglo-franco-sovietice.

La 27 august, Comisarul poporului pentru Apărare al U.R.S.S. a dat un interviu presei în care a caracterizat în felul următor cauzele eşecului tratativelor militare angiofranco-sovietice: „Misiunea militară sovietică a considerat că U.R.S.S., neavând frontieră comună cu agresorul, va putea acorda ajutor Franţei, Angliei, Poloniei numai cu condiţia ca trupele sale să treacă pe teritoriul polonez, întrucât nu există alte căi pentru ca trupele sovietice să intre în contact cu trupele agresorului […] În ciuda justeţei evidente a acestei poziţii, misiunile franceză şi engleză n-au fost de acord cu punctul de vedere al misiunii sovietice, iar guvernul polonez a declarat făţiş că n-are nevoie de ajutorul militar al U.R.S.S. şi nu-l va accepta […] Acesta este temeiul divergenţelor. Din această cauză sau şi întrerupt tratativele”.

Cu acelaşi prilej, răspunzând unui ziarist, Voroşilov a respins ca nefondată ştirea transmisă de agenţia Reuter după care guvernul sovietic ar fi întrerupt tratativele cu Marea Britanie şi Franţa din cauză că încheiase acordul cu Germania. „Tratativele militare purtate cu Anglia şi Franţa s-au întrerupt nu din cauză că U.R.S.S. a încheiat pactul de neagresiune cu Germania, ci invers, U.R.S.S. a încheiat pactul de neagresiune cu Germania datorită, printre altele, împrejurării că tratativele militare duse cu Anglia şi Franţa

ajunseseră în impas din cauza unor divergenţe de nebiruit” – a precizat şeful delegaţiei sovietice *m*.

Referindu-se la motivele care au determinat guvernul sovietic să *încheie* tratatul de neagresiune cu Germania hitleristă, istoriografia sovietică relevă că deşi la Moscova nu se conta pe faptul că Berlinul va rămâne fidel angajamentelor asumate, era totuşi „evident că Germania nu va ataca U.R.S.S. Într-un viitor apropiat”. Amânând declanşarea atacului hitlerist contra U.R.S.S. Într-un moment atât de critic, când statul sovietic era izolat şi confruntat cu provocările japoneze în Extremul Orient, „guvernul sovietic şi-a îndeplinit datoria faţă de poporul sovietic […] El a recurs la singurul mijloc care-i mai rămânea pentru a asigura securitatea U.R.S.S… principalul bastion al socialismului în lume, unica ţară socialistă a acelei epoci”. in3

Opinia publică românească a urmărit cu mare interes desfăşurarea tratativelor de la Moscova anglo-franco-sovietice, fiind convinsă că încheierea unui tratat de asistenţă mutuală între cele trei mari puteri ar fi schimbat fundamental raportul de forţe pe plan internaţional în defavoarea statelor fasciste, barând. astfel, calea unor noi agresiuni. Politica externă promovată de guvernul român urmărea menţinerea înţelegerii Balcanice ca factor de stabilitate în această parte a Europei şi atragerea Bulgariei în acest organism regional de securitate colectivă, promovarea unor relaţii corecte cu Uniunea Sovietică şi normalizarea relaţiilor cu Ungaria, tulburate în urma evenimentelor din martie 1939.

În luna mai 1939. cu prilejul unei vizite întreprinse în mai multe ţări est şi sud-est europene. Vladimir Potemkin, adjunct al comisarului poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., a avut câteva întrevederi cu ministrul României la Ankara, Vasile Stoica., iar la întoarcerea spre patrie s-a oprit la Bucureşti, unde a purtat convorbiri cu Grigore Gafencu, ministrul român al afacerilor străine. La întrevederea cu Stoica, din ziua de 3 mai, Potemkin a relevat necesitatea înfăptuirii unui front comun al ţărilor

din estul Europei cu Uniunea Sovietică. În faţa agresivităţii germane. «Pentru crearea acestui front – a subliniat reprezentantul sovietic –, este necesar ca înainte de toate Marea Britanie, Franţa şi U.R.S.S. să stabilească o unire strânsă, cu o politică fermă şi cu o atitudine hotărâtă de a nu mai permite agresiuni italiene sau germane în nicio direcţiune şi asupra nici unei naţiuni. Această atitudine energică va determina şi statele mai mici, cu situaţiuni dificile, să-şi înfrângă neîncrederea şi să se alăture, la momentul decisiv, acestora trei». La rândul său. referindu-se la „opinia românilor în faţa situaţiei actuale”, Stoica a precizat:

— Noi nu voim să fim atraşi în viitoarea unui război, vom face toate sforţările pentru păstrarea păcii la frontierele noastre şi în sud-estul european, dar în faţa unei agresiuni asupra noastră ne vom apăra cu toată energia, bazându-ne pe alianţele noastre şi, în mod firesc, vom încheia atunci toate acordurile noi necesare pentru sporirea rezistenţei noastre». *m*

O săptămână mai târziu a avut loc întâlnirea dintre Potemkin şi Gafencu. Având în vedere că multe guverne se arătaseră neliniştite de înlocuirea lui M.M. Litvinov din fruntea Comisariatului poporului pentru afacerile străine al U.R.S.S. şi încercau să afle dacă aceasta nu semnifica începutul unei noi orientări în politica externă a statului sovietic, Potemkin a dat asigurări că schimbarea» e o măsură personală şi nu înseamnă o politică nouă. Moscova va urma înainte o politică îndreptată împotriva unei eventuale agresiuni a statelor totalitare”». În acelaşi context, Potemkin a relevat că răspândirea unor zvonuri potrivit cărora „Rusia ar fi gata să se apropie de Germania şi de Italia” nu constituia altceva decât „o tactică pe care îndeosebi Berlinul o întrebuinţează pentru a slăbi sau a zădărnici orice apropiere a puterilor occidentale de Moscova”.

Deşi Potemkin nu a cerut nicio precizare cu *plivire* la relaţiile româno-sovietice, Gafencu a ţinut să facă totuşi următoarea declaraţie: «România este mulţumită de

raporturile de bună vecinătate pe care le are cu Rusia şi doreşte să păstreze mai departe aceste raporturi pe care se poate sprijini cu toată încrederea politica de pace pe care o urmăreşte în bazinul dunărean. Ferindu-se de *a provoca* neînţelegeri şi pricini de conflict în acest bazin, România socoteşte că apără şi interesele Rusiei, deoarece teritoriul unei Românii independente care îşi apără faţă de toată lumea neatârnarea şi integritatea teritorială acoperă faţă de o invazie străină întreaga Rusie de Sud11». 105

Într-o lucrare memorialistică tipărită în 194G la Paris, Grigore Gafencu consemnează că, cu acelaşi prilej, el a precizat: „noi vom intra, prin intermediul Turciei, în sistemul de securitate care va lega Moscova de puterile occidentale11 106.

După întoarcerea la Moscova, într-o audienţă acordată la 17 mai ministrului României în Uniunea Sovietică, Nicolae Dianu, Vladimir Potemkin a remarcat că în toate statele pe unde trecuse, deci şi la Bucureşti, constatase dorinţa de a lucra pentru pace, de a organiza apărarea contra unei agresiuni posibile şi că se recunoaşte peste tot că pentru aceasta colaborarea cu U.R.S.S. este necesară1. În aceeaşi ordine de idei, un comentariu al agenţiei TASS din 30 mai 1939 preciza: „s-a clarificat din nou că niciuna dintre ţările balcanice nu vrea să se supună stăruinţelor statelor totalitare. Atât Iugoslavia, cât şi România doresc să-şi păstreze reală şi nu imaginară autoritatea şi neutralitatea şi nu doresc nici chiar de formă să intre în blocul statelor antidemocratice11.107

În situaţia complexă din vara anului 1939, când statele din Europa de est şi de sud-est erau periclitate chiar în existenţa lor, unii oameni politici români au adus din nou în actualitate ideea semnării unui pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică. În ultima decadă a lunii iulie, un consiliu restrâns la care au luat parte Armand Călinescu, Grigore Gafencu şi regele Carol II a decis ca în cadrul convorbirilor pe care suveranul României urma să le aibă cu conducătorii Turciei, să avanseze propunerea încheierii unui pact de neagresiune româno-sovietic. La

începutul lunii august, preşedintele Consiliului de Miniştri al României s-a pronunţat din nou pentru „limpezirea raporturilor cu vecinul de la răsărit”, limpezire ce „nu s-ar putea face în forma dorită de noi decât prin mijlocirea Turciei”. Potrivit *însemnărilor* lui Călinescu, la întrevederea avută cu preşedintele Turciei, Ismet Inönü, în ziua de 11 august 1939, Carol II a declarat: „România este gata a încheia cu Uniunea Sovietică un pact bilateral de neagresiune […]. O înţelegere realizată pe aceste baze ar constitui prima etapă a unor raporturi îmbunătăţite şi ar putea fi urmată, treptat, de alte înţelegeri, utile ambelor state”.108

Eşuarea convorbirilor tripartite anglo-franco-sovietice şi încheierea Tratatului de neagresiune germano-sovietic au complicat considerabil situaţia României şi au provocat o vie nelinişte în rândul cercurilor politice conducătoare de la Bucureşti, dar fără a determina o schimbare în orientarea politicii externe a guvernului român în sensul unei apropieri de Germania. Referindu-se la aceste evenimente, Armand Călinescu consemnează:

„23 VIII. Audienţă la rege. Rezum informaţiile. Franţa, Anglia, Polonia şi Turcia vor merge înainte […] Spun că germanii sunt un pericol. Alianţa cu ei înseamnă protectorat. Exemplul Cehoslovaciei. Ungaria şi Italia nu sunt nici ele tocmai încântate. Pericolul nu poate fi înlăturat decât prin înfrângerea Germaniei pe care o pot obţine Franţa şi Anglia […] Continui că din punct de vedere al oportunităţii noi nu trebuie să ne atragem *inutil* Agresiunea Germaniei. Aşa am încheiat convenţia economică, pe care o respectăm, trebuie să o continuăm […] Adaug că o afişare a unei politici germanofile ar încuraja minoritatea germană şi Garda de fier, ar întări opoziţia Maniu-Brătianu” *m*.

Îngrijorarea cercurilor politice conducătoare şi în general a opiniei publice româneşti a sporit şi mai mult odată cu publicarea de către presa occidentală (*Daily Express*, *din* 25 august), a unor ştiri ce făceau referire la existenţa unui protocol adiţional secret al Tratatului de

neagresiune germano-sovietie, prin care s-ar fi căzut de acord asupra unei noi organizări teritoriale şi politice în Europa răsăriteană în spaţiul dintre Marea Baltică şi Marea Neagră 11G.

Multă nelinişte provocau şi raporturile cu Ungaria horthystă. În pofida eforturilor guvernului român, normalizarea relaţiilor cu Ungaria era departe de a înregistra progresele dorite. Guvernul horthyst nu era deloc convins că în eventualitatea unui război cu anglo-francezii germanii vor ieşi învingători. Tocmai de aceea, Budapesta intenţiona să păstreze „neutralitatea –, dar o neutralitate de un gen deosebit, deoarece în cazul când România ar fi intrat în război de partea anglo-francezilor şi a polonezilor. guvernul horthyst avea de gând să dea ordin trupelor sale să pătrundă pe teritoriul român şi să ocupe Transilvania. „Revendicarea Transilvaniei rămâne pe primul plan al preocupărilor politicii Ungariei" 111 – a declarat Teleki Păi, preşedintele Consiliului de Miniştri al Ungariei, la 27 aprilie 1939. În aceeaşi zi, ministrul horthyst al afacerilor străine, Csâky István, a adresat lui Ciano o scrisoare în care preciza: „Odată cu mobilizarea germană vom decreta şi noi mobilizarea generală [...] Armata mobilizată va ocupa poziţii de luptă mai ales în regiunea subcarpatică şi în apropierea frontierelor române [...] Vom cere guvernului român să demobilizeze într-un termen scurt. Iar dacă nu va face acest lucru *vmr*\ trage toate consecinţele". 112

La 8 mai, generalul Werth Henrik. şeful Statului Major Ungar, a prezentat guvernului său planul măsurilor ce urmau să fie adoptate în vederea unor operaţiuni militare contra României, plan ce a fost aprobat la 22 mai. 113 în ultima decadă a lunii august 1939, horthviştii au respins propunerea guvernului român privind încheierea unui pact de neagresiune între România şi Ungaria 114 şi au procedat la o nouă mobilizare a armatei, masând-o la frontiera cu România.

La toate acestea se adaugă faptul că pe planul vieţii politice interne din România cercurile politice cele mai

reacţionare, fasciste şi progermane, deşi continuau să se afle în minoritate, se simţeau puternic încurajate de răsturnarea raportului de forţe pe plan internaţional şi încercau să influenţeze reorientarea politicii României în sensul apropierii de Axă. Este semnificativ, în acest sens, că, la 26 august, Constantin Argetoianu a propus lui Armand Călinescu: „trebuie să ducem o politică «de canalii» şi să dăm drumul gardiştilor, spre a atrage pe nemţi".

Conştient de dificultăţile prin care trecea România („Trebuie să vă spun, Duce, că [...] România nu se mai află în postura de a putea lua parte la vreun conflict împotriva Axei" 115 – afirma Hitler în mesajul către Mussolini din 25 august 1939), Berlinul şi-a intensificat presiunile împotriva Bucureştilor, încercând, pe de o parte, să-şi asigure „neutralitatea binevoitoare" a României şi angajamente ferme că nu va sista livrările de petrol către Germania, iar pe de altă parte să determine guvernul român să oprească tranzitul de arme către Polonia.

Având în vedere situaţia internaţională deosebit de complexă, ameninţările ce pluteau asupra României şi care o respectăm, trebuie să o continuăm [...] Adaug că o afişare a unei politici germanofile ar încuraja minoritatea atitudinea extrem de nehotărâtă pe care o manifestaseră până atunci Anglia şi Franţa, cercurile conducătoare româneşti au hotărât să menţină ţara în afara conflictului ce era pe cale să izbucnească. La 27 august 1939, Gafencu i-a declarat ambasadorului german Fabrieius: „România este hotărâtă să rămână neutră în orice conflict dintre Germania şi Polonia 1 llt3.

Conştient de pericolul grav ce plana asupra ţării, guvernul român a autorizat Marele Stat Major să constituie Armata a III-a, cu misiunea de a împiedica „pătrunderea forţelor germane pe văile Siretului şi Prutului" 117. Această măsură demonstra hotărârea României de a se apăra în cazul când ar fi fost atacată de Germania nazistă şi sateliţii ei.

Capitolul vil

ÎN FRAGII! MARII CONFLAGRAŢII

Ambasadorul von Dirksen avertizează... dar

Adolf Hitler ordonă atacarea Poloniei

Luni 14 august, ambasadorul Reichului în Marea Britanie, Herbert von Dirksen, a sosit la Berlin. În ziua de 15 august, von Dirksen l-a vizitat pe ambasadorul Italiei, Attolico, cu care întreţinea relaţii de prietenie de pe timpul şederii lor comune la Moscova, şi au făcut un schimb de impresii asupra evoluţiei crizei europene. Într-o notă întocmită pe marginea respectivei întrevederi, von Dirksen arăta: „Dl. Attolico, cu o înfăţişare extrem de emoţionată şi iritată, mi-a spus fără niciun fel de introducere că trebuie să vorbească cu mine ca de la om la om, ca de la prieten la prieten, că sunt momente când trebuie procedat în felul acesta. În convorbirile cu Ciano, după spusele lui, au fost luate hotărâri ce uşor pot avea drept consecinţe războiul şi anume războiul cu Polonia. Luând aceste hotărâri, s-a plecat de la premisa, greşită, că Anglia nu se va amesteca. În câteva cuvinte, eu mi-am exprimat îndoiala cu privire la exactitatea acestor informaţii, întrucât de participarea *Angliei* în cazul *izbucnirii* unui asemenea conflict trebuie fără îndoială să se şi ţinut seama. Dl. Attolico a rămas, totuşi, la părerea sa şi mi-a spus că eu am obligaţia să schimb convingerea forurilor competente 1

Aflând din alte surse că „ministrul afacerilor străine *a*) *Reichului este convins că*, *în cazul unui război* germano-polon, Anglia – *nu* se va alătura Poloniei” şi că darea de seamă a lui Wohâthat cu privire la convorbirile sale de la Londra era interpretată ca „o nouă mărturie a slăbiciunii Angliei”, von Dirksen a încercat să ajungă la von Ribbentrop pentru a-i exprima convingerea sa că era greşit să se creadă că Marea Britanie va asista indiferentă la atacarea Poloniei de către Reich. Întrucât ministrul afacerilor străine n-a găsit răgazul necesar pentru a sta de vorbă cu ambasadorul Reichului în Marea Britanie, acesta şi-a expus punctul de vedere într-un *Memorandum2*. După părerea lui von Dirksen, în stabilirea presupusei atitudini a Angliei în cazul unui război germano-polon trebuiau avuţi

în vedere mai mulţi factori, unii de ordin intern, iar alţii de ordin extern. Referindu-se la cei de ordin extern, el arăta că îngrijorarea vie încercată deja în Anglia în anii 1933 – 1936, ca urmare a întăririi Germaniei, crescuse şi mai mult după Anschluss şi ocuparea regiunii sudete a Cehoslovaciei. Rezultatele Mtinehenului fuseseră înţelese ca o înfrângere diplomatică. În urma anexării Boemiei şi a Moraviei în martie şi sub influenţa alarmei că era ameninţată însăşi situaţia mondială a Angliei, se copsese, la Londra, hotărârea de a se împotrivi unei noi schimbări a raportului de forţe în favoarea Germaniei, prin reeditarea vechii politici de securitate colectivă, sub forma „frontului de neagresiune”, Piatra unghiulară a acestui front devenise Polonia, pe care presa britanică o prezenta drept următoarea jertfă programată a agresiunii germane. Ambasadorul Dirksen preciza că garanţiile date Poloniei erau considerate în Anglia „ca o chestiune de care depinde într-o mare măsură reputaţia ei în domeniul politicii externe

Trecând la enumerarea factorilor de ordin intern, von Dirksen releva că – înfrângerile pe care Anglia le suferise, pe plan diplomatic în ultimii ani înrâuriseră într-un mod tot mai descurajant asupra orgoliului englez, Lăsarea în voia sorţii a Negusului, a lui Schuschnigg. a lui Benei fusese treptat înţeleasă ca o inferioritate morală, ce trebuia să ducă la aceea ca Anglia să apară în faţa lumii drept o ţară slabă, nedemnă de încredere şi de credit politic. După lichidarea statului cehoslovac, paralel cu cotitura în politica externă a Londrei se produsese şi o „cotitură morală”, Anglia vrând să dovedească lumii fidelitatea ei faţă de tratate şi forţa sa şi să restabilească, în acest fel, bunul ei renume politic. Pe de altă parte, Londra încerca să învingă în sinea sa complexul de inferioritate în raport cu Germania. După părerea ambasadorului german la Londra, aceştia erau factorii ce explicau de ce Chamberlain şi ceilalţi oameni de stat britanici repetau necontenit că dacă se va produce anexarea Danzigului de către Germania, peste voinţa Poloniei, Marea Britanie nu

va rămâne pasivă, ci va considera că a survenit *casus jocderis*... Danzigul este punctul înspre care publicul englez priveşte ca hipnotizat, ca ţintuit de o idee fixă – avertiza von Dirksen. Acest factor psihologic este important de luat în consideraţie, întrucât permite să se tragă concluzii asupra poziţiei Angliei în cursul dezvoltării ulterioare a relaţiilor germano-polone”.

Ambasadorul german în Marea Britanie arăta că, la întrebarea dacă Londra se va amesteca în conflictul germano-polon nu se putea răspunde prin DA sau *NU*, ci trebuiau cercetate mai multe posibilităţi pentru definirea atitudinii guvernului englez. În acest sens, el arăta că existau următoarele eventualităţi:

a) Danzigul să-şi proclame reîntoarcerea la Reich în urma unei hotărâri a Senatului sau a unui plebiscit fără *ca Polonia să răspundă la* aceasta cu acţiuni militare. „În asemenea caz, Anglia ar rămâne deoparte-” – arăta von Dirksen.

b) Dacă, la hotărârea Senatului de „realipire la Reich”, Polonia ar răspunde cu acţiuni militare şi ar declara că a venit momentul pentru îndeplinirea obligaţiei de aliat, Anglia ar acorda Poloniei ajutor militar.

c) Dacă din partea Poloniei „s-ar înscena o provocaţie, de pildă, bombardarea unui sat german din ordinul vreunui comandant de baterie polonez care şi-a ieşit din minţi sau bombardarea vreunei localităţi germane de vreun aviator polonez” – în cazul acesta importanţa hotărâtoare în fixarea poziţiei Angliei ar avea-o în primul rând claritatea şi caracterul indiscutabil real al acestui fapt pentru opinia publică mondială şi, în al doilea rând, factorul timp, necesar opiniei publice engleze pentru a lămuri fondul chestiunii şi pentru a se convinge de „exclusiva vinovăţie a Poloniei”. În caz contrar – aprecia von Dirksen –, ar putea să apară pericolul ca Anglia, „în virtutea prejudecăţilor ei împotriva Germaniei”, să treacă de partea Poloniei şi în cazul operaţiunilor militare ce ar urma să dea curs apelului poion pentru ajutor.

d) în cazul când Germania, pentru motive oarecare

de ordin militar – de exemplu, pentru „a preîntâmpina un atac iminent din partea Poloniei” –, ar fi „silită” să recurgă la acţiuni militare împotriva acesteia, urmează a se lua în consideraţie faptul că Anglia i-ar veni în ajutor Poloniei. „Este puţin probabil ca Anglia să rămână neutră dacă în cursul unui asemenea război Germania ar nimici într-un timp scurt Polonia – avertiza ambasadorul von

Dirksen. Şi în acest caz, Anglia, luând hotărârea, s-ar conduce nu din interesul ei pentru fericirea sau nenorocirea Poloniei, ci numai din consideraţia de a păstra situaţia sa mondială”.

În ziua de 18 august, von Dirksen – aflat de două zile la Groditzberg, în Silezia – a expediat Memorandumul, prin poştă, secretarului de stat Weizsäcker, pentru a-l preda lui von Ribbentrop. Deşi ministrul nazist al afacerilor străine nu s-a lăsat convins de seriozitatea avertismentului lui von Dirksen că Anglia nu va asista indiferentă la atacarea şi lichidarea Poloniei, el a dat totuşi dispoziţii să fie luate măsuri pentru a se provoca un incident care să dovedească opiniei publice mondiale „exclusiva vinovăţie a Poloniei”.

În ziua de *22 august*, ora 12, Hitler i-a convocat la Obersalzberg pe principalii comandanţi militari (comandanţii şefi ai forţelor armate, comandanţii grupurilor de armate şi ai armatelor) anunţându-le hotărârea sa de a declanşa războiul. Trecând în revistă factorii pe care îşi întemeiase decizia irevocabilă de a începe acţiunea, Hitler a menţionat, cu megalomania ce-l caracteriza, în primul rând faptul că Axa dispunea de „personalităţi remarcabile” – propria sa persoană şi aceea a Ducelui – înzestrate cu „voinţă de fier” şi cu puteri nelimitate. «Niciodată în istorie – afirma el – nu va exista un om care să fi dispus de o autoritate atât de mare ca mine. Existenţa mea reprezintă un factor inestimabil […] Al doilea factor este Ducele. Existenţa sa este de asemenea decisivă […] în celălalt lagăr nu există vreo personalitate de prim plan, nici în Anglia, nici în Franţa. Duşmanii noştri sunt nişte bieţi viermi nenorociţi. I-am văzut la München, sunt prea fricoşi pentru a *întreprinde* acţiuni de luptă. Nu

vor trece de faza blocadei. Singurul lucru de care mă tem este venirea la nine a lui Chamberlain [...] cu propunerea de a-mi schimba hotărârile. Dar el va fi aruncat pe seară, chiar dacă eu însumi voi fi nevoit să-i dau un picior în burtă de faţă cu fotoreporterii». La aceste cuvinte ale Führerului asistenţa a izbucnit în aplauze furtunoase, iar Göring, de *bucurie*, a *sărit* pe masă mulţumindu-i *lui Hitler* şi asigurându-l că armata îşi va face datoria.

Precizând că «ora războiului a sunat», Hitler a continuat arătând că «obiectivul principal rămâne distrugerea Poloniei, suprimarea forţei sale vitale. Nu este vorba de a atinge o anumită linie de demarcaţie sau o nouă frontieră. ci de nimicirea inamic ului. Să fiţi duri şi nemiloşi – îşi îndemna el generalii. Acţionaţi cu brutalitate [...] Blindaţi-vă împotriva oricăror manifestări de compasiune».

În ceea ce priveşte pretextul ce urma să fie folosit pentru atacarea Poloniei, Hitler a declarat, cu cinismul specific naziştilor: «Toate mijloacele sunt bune. Învingătorul nu este niciodată întrebat dacă motivele sale erau juste. Nu este vorba de a avea dreptatea de partea noastră, ci exclusiv de a învinge».

Data declanşării atacului împotriva Poloniei a fost fixată pentru ziua de 26 august 1939, ora 4, 30. După adoptarea acestei hotărâri, concentrarea trupelor, începută încă în zilele anterioare, a fost intensificată, 30 de divizii germane fiind puse în mişcare în direcţia Poloniei 3.

Amploarea pregătirilor militare ordonate de Comandamentul german nu a trecut neobservată de englezi şi francezi. Încă din ziua de 20 august, Leon Noel, ambasadorul Franţei la Varşovia, îl informa pe Georges Bonnet că deţinea „din sursă foarte serioasă" ştirea că „în cercurile de la Wilhelmstrasse, puternic îngrijorate de turnura luată de evenimente, se consideră că Hitler a hotărât «reglementarea chestiunii Danzigului» înainte de 1 septembrie" De la Berlin, ambasadorul Robert Coulondre semnala. În noaptea de 20.21 august. „Începutul unei concentrări a forţelor germane [... JUnităţile diviziei

blindate din Berlin se află, după indicii sigure, pe picior de război, punerea lor în mişcare va avea loc în această noapte. Mai multe drumuri în direcţia est au pază militară; alte itinerarii sunt jalonate […] Importanţa mobilizării este încă de pe acum foarte mare; totuşi, nu e posibil de a evalua, chiar în mod aproximativ, efectivele actuale. Eu nu consider exagerată cifra de 2 400.000 de oameni numai pentru forţele terestre, cifră citată de surse străine. Un număr însemnat de rezervişti este constatat, de asemenea, în armata aerului". 5 în aceeaşi zi, la ora 21, 07, Coulondre comunica ştirea că tocmai primise dintr-o sursă „în general bună" informaţia că „Führerul se va mărgini să ordone ocuparea liniei Siegfried [la graniţa de vest a Reichului – *n.n.*] şi va rămâne în defensivă. Chiar în cazul unei declaraţii de război formale adresată Germaniei de puterile occidentale, dl. Hitler va aştepta să fie atacat şi va evita orice iniţiativă. Speranţa sa este ca guvernele francez şi britanic să recunoască, până la urmă, vanitatea oricărei Intervenţii şi să accepte, definitiv, situaţia faptului creat la frontierele orientale". Câteva minute mai târziu o altă telegramă semnată de Coulondre informa că după opinia ataşatului militar francez (colonelul H. Didelet) „trupele germane îşi vor încheia concentrarea în două sau trei zile".6

Veştile transmise de Coulondre de la Berlin au fost confirmate de consulul general al Franţei la Hamburg, Garreau, care în ziua de 22 august, ora 16, 10. telegrafia: „Aflu din sursă serioasă că guvernul german speră ca printr-o agresiune militară fulgerătoare să vină de hac Poloniei înainte de sfârşitul lunii. Reichul ar fi convins de neintervenţia Marii Britanii şi Franţei, deconcertate şi una şi cealaltă de *atitudinea* Rusiei". Cu *acelaşi prilej*, Garreau informa că la Hamburg fuseseră rechiziţionate numeroase automobile şi înmatriculate eu numere militare şi că Divizia a 20-a motorizată plecase – parte pe calea ferată, parte îmbarcată pe automobile – în direcţia frontierei cu Polonia. 7

Ştiri asemănătoare erau transmise la Londra de

ambasadorul Marii Britanii la Berlin, Nevile Henderson.

Dându-şi seama că Reichul hitlerist era pe cale de a ataca Polonia, guvernele Marii Britanii şi Franţei au adoptat o serie de măsuri cu caracter militar şi financiar, menite să le permită să facă faţă gravei crize internaţionale ce se apropia. Astfel, guvernul britanic a hotărât mobilizarea unor categorii de rezervişti, punerea flotei în stare de alarmă deplasarea unor unităţi militare în colonii, precum şi ridicarea taxei de scont a Băncii Angliei de la 2%la 4%. Totodată, în ziua de 22 august, primul ministru britanic Neville Chamberlain a adresat lui Adolf Hitler o scrisoare8 în care avertiza că Marea Britanie va interveni în apărarea Poloniei dacă aceasta va fi atacată:

„S-a afirmat că dacă guvernul Maiestăţii Sale şi-ar fi arătat mai clar punctul de vedere în 1914 marea catastrofă ar fi putut fi evitată. Indiferent dacă această interpretare este sau nu exactă, guvernul Maiestăţii Sale este hotărât ca, cu această ocazie, să nu mai existe asemenea neînţelegeri tragice.

Dacă. s-ar ivi necesitatea, el este hotărât şi pregătit să întrebuinţeze fără întârziere toate forţele de care dispune şi este imposibil de a prevedea sfârşitul ostilităţilor odată dezlănţuite. Ar fi o primejdioasă iluzie de a crede, în caz că ar începe războiul, că se va ajunge repede la un sfârşit, chiar clacă s-ar dobândi un succes pe unul din fronturile de luptă”.

Acest avertisment limpede era însoţit de o invitaţie la „tratative paşnice”, în cadrul cărora să fie discutate şi reglementate problemele referitoare la „viitorul raporturilor internaţionale” şi la „relaţiile germano-engleze”. Totodată, primul ministru al Marii Britanii aprecia că era necesar să se înceapă tratative bilaterale între Germania şi Polonia.

Scrisoarea lui Chamberlain a fost predată lui Adolf Hitler a doua zi, 23 august, la ora 13, când Neviie Henderson a fost primit de cancelar în audienţă la Berchtesgaden. Într-un raport 9 expediat în aceeaşi seară lordului Halifax, ambasadorul Marii Britanii arăta că el

însoţise scrisoarea cu câteva observaţii preliminare. „Am rugat pe Excelenţa Sa să citească scrisoarea nu din punct de vedere al trecutului, ci din acela al prezentului şi al viitorului. Ce se făcuse nu putea fi desfăcut acum, şi nu putea fi pace în Europa fără cooperarea anglo-germană. Noi am garantat Polonia în contra unui atac şi ne vom ţine cuvântul. De-a lungul veacurilor istoriei noi nu ne-am călcat, pe cât ştim, cuvântul. Nu o putem face acuma şi să rămânem englezi”.

În timpul întrevederii cu ambasadorul Marii Britanii, Hitler a fost „nervos şi inflexibil”. El a răspuns cu atacuri violente la adresa Angliei şi a Poloniei, declarând: «Asigurarea necondiţionată pe care Anglia a dat-o Poloniei de a o sprijini într-un conflict, indiferent de motivele care l-ar fi generat, a fost privită în Polonia ca o încurajare la o politică ostilă Germaniei». „Atrocităţi comise împotriva germanilor”, „încălcarea obligaţiilor faţă de oraşul liber Danzig”, „strangularea economică” – apăreau ca un laitmotiv în acuzaţiile formulate de Hitler ia adresa Poloniei.

Întrevederea Hitler-Henderson s-a încheiat într-o atmosferă de-a dreptul ostilă: la repetatele preveniri ale ambasadorului britanic că «*o* acţiune *directă* a Germaniei ar însemna război», el a răspuns că într-o asemenea eventualitate «Germania nu are nimic de pierdut, dar Marea Britanie mult». S-a convenit ca răspunsul la scrisoarea lui Chamberlain să-i fie remis lui Henderson, în răstimp de două ore. fie direct, fie printr-un funcţionar diplomatic german.

Câteva ore mai târziu. la invitaţia lui Hitler, Henderson s-a întors la Berchtesgaden. Cu prilejul acestei noi întrevederi. dictatorul german a fost foarte calm, nemairidicându-şi deloc vocea, dar cu atât mai categoric în hotărârea sa de a ataca Polonia. Când Henderson i-a vorbit de «tragedia unui război şi de marea sa responsabilitate», Hitler a declarat că răspunderea revenea Angliei 10.

Dictatorul german a înmânat apoi ambasadorului Marii Britanii o scrisoare de răspuns către primul ministru

Chamberlain, în care acuza Anglia pentru faptul că prin garanţiile date Poloniei îi încurajase pe polonezi să reziste, împiedicând, astfel, reglementarea diferendelor germano-polone:

„Germania a fost dispusă să reglementeze problema Danzigului şi a Coridorului prin negocieri pe baza unei propuneri de o mărinimie neîntrecută (Am văzut mai sus cât de „mărinimoase" erau propunerile germane n.n.) [...] Aşa-numitele declaraţii de asistenţă ce au fost date au înlăturat înclinarea polonă de a negocia pe o astfel de bază [...] Excelenţa Voastră mă informează în numele guvernului britanic că veţi fi obligat să daţi ajutor Poloniei în orice caz de intervenţie din partea Germaniei. Iau notă de această declaraţie a dumneavoastră şi pot să vă asigur că ea nu va produce nicio schimbare în hotărârea guvernului Reichului" 11.

Avertizând că războiul era absolut inevitabil dacă Germania persistă într-o acţiune împotriva Poloniei, Henderson a părăsit Berchtesgadenul grăbindu-se să trans.

mită lui Chamberlain scrisoarea de răspuns a lui Adolf Hitler.

Vestea încheierii Tratatului germano-sovietic, care răsturna complet dispozitivul forţelor ce se înfruntau, a avut un puternic răsunet în capitalele statelor interesate într-un fel sau altul, acordul fiind interpretat în mod diferit, în funcţie de interesele de moment sau de perspectivă.

La Roma, într-o discuţie cu Ciano, Mussolini a apreciat că «Germanii au reuşit o lovitură de maestru: situaţia din Europa este răsturnată [...] Sistemul de încercuire cu ajutorul statelor mici va mai funcţiona atunci când punctul de sprijin moscovit s-a năruit?». Fixând linia pe care s-o urmeze guvernul italian în noile condiţii, Ducele a precizat: «Nu trebuie să luăm o decizie prematură; trebuie să aşteptăm şi să fim pregătiţi să înhăţăm. dacă este posibil, partea noastră de pradă în Croaţia şi Dalmaţia» 12. Soluţia de aşteptare era cu atât mai necesară, cu cât guvernele englez şi francez au

comunicat oficial guvernului italian că erau hotărâte să intervină într-un eventual conflict.

Semnificativă pentru definirea atitudinii guvernului italian este şi scrisoarea pe care Ludwig Schwerin von Krosigk, ministrul de finanţe al Reichului, aflat în vizită la Roma, a adresat-o lui von Ribbentrop la 23 august:

„După obişnuitele cuvinte de bun venit, contele Ciano a început imediat să vorbească de politica externă şi a subliniat importanţa vizitei dv. în Rusia. Totuşi, după părerea lui, în eventualitatea unei intervenţii a Germaniei în Polonia, Anglia şi Franţa vor intra imediat în război. Ambasadorii ambelor puteri tocmai i-au confirmat aceasta în mod special şi foarte serios.

Aceasta creează o situaţie foarte gravă. Căci în realitate Axa nu este suficient de pregătită, mai cu seamă din punct de vedere economic. Ea va fi gata de război numai peste trei sau patrui ani – contele Ciano s-a corectat şi a spus foarte apăsat «peste trei ani». La început, vom avea cu siguranţă succese militare, dar duşmanul le va supravieţui şi va duce un război de uzură de lungă durată, mai cu seamă pe plan economic. La obiecţia mea că Führerul este de altă părere şi nu crede într-un război cu Anglia şi Franţa, contele Ciano a răspuns că îşi dă seama de aceasta, dar că se teme că de data aceasta Führerul nu va avea dreptate”.

La 23 august, Mussolini l-a autorizat pe Ciano să propună ambasadorilor Marii Britanii şi Franţei la Roma, Percy Loraine, respectiv André François Poncet, o soluţie ce comporta mai întâi cedarea Danzigului către germani, după care să se organizeze „negocieri şi o conferinţă generală de pace”. Mussolini miza încă pe ideea unui nou München, care să-i aducă, fără luptă, „partea sa de pradă” 14. Pe hitlerişti nu-i mai interesau însă concesiile statelor apusene şi nici medierea Ducelui; ei erau hotărâţi să dezlănţuie războiul.

La Paris, s-a ţinut, în ziua de 23 august, la ora 18, 05, la Ministerul de război, o reuniune prezidată de Édouard Daladier la care au participat Georges Bonnet, ministrul

afacerilor străine, Cesar Campinchi, ministrul marinei, Guy La Chambre, ministrul aerului, generalul Gamelin, şeful Statului Major General al Apărării Naţionale, amiralul Darlan, şeful Statului Major al Marinei, generalul Vuillemin, şeful Statului Major General al Armatei Aerului, controlorul general Jacomet, secretar general al Ministerului Apărării Naţionale, generalul Colson, şeful Statului Major al Armatei, şi alţii.

Potrivit procesului-verbal al reuniunii15, întocmit de generalul Decamp, primul ministru Daladier a arătat că scopul întrunirii era de a răspunde la trei întrebări presante:

1. Poate Franţa să asiste fără a reacţiona la dispariţia de pe harta Europei a Poloniei şi a României sau numai a unuia dintre cele două state?

2. Ce mijloace are ea pentru a se opune dispariţiei acestora?

3. Care sunt măsurile de luat?

Georges Bonnet a arătat că era de aşteptat ca Polonia să nu găsească sprijin la U.R.S.S. Referindu-se la situaţia României, el a apreciat că după toate aparenţele ea avea să consimtă să livreze Germaniei mărfurile pe care aceasta le solicita: «Ţinând cont de această situaţie – a continuat ministrul afacerilor străine francez –, merită să fim fideli angajamentelor noastre şi să intrăm în război imediat, sau să ne reconsiderăm atitudinea şi să profităm de răgazul astfel obţinut pentru a spori puterea noastră militară, Franţa expunându-se, bineînţeles, riscului de a fi atacată, la rândul său, într-un termen ce poate fi doar de câteva luni? Răspunsul la această întrebare este esenţialmente de ordin militar».

Consultat asupra duratei rezistenţei pe care ar putea s-o opună Polonia şi România, generalul Gamelin a-arătat că el credea într-o «rezistenţă onorabilă a Poloniei, care ar împiedica masa forţelor germane să se întoarcă împotriva noastră (a francezilor – *n.n.*) înainte de primăvară; în acest moment Anglia va fi alături de noi». În privinţa României, Gamelin a arătat că era dificil să se pronunţe, răspunsul la

această întrebare depinzând de atitudinea Ungariei şi a Iugoslaviei.

În cursul dezbaterilor s-a relevat că chiar dacă Franţa şi-ar fi sporit capacitatea de apărare în perioada de răgaz câştigată prin abandonarea Poloniei şi României: „ea ar fi avut de înfruntat o Germanie întărită prin acapararea resurselor polone şi româneşti. „*Franţa n-are eh ales* – a fost concluzia subliniată în dezbateri. *Singure, soluţie de luat în considerare este ţinerea angajamentelor faţă de Polonia, angajamente care erau, de altfel, anterioare negocierilor cu U.R.S.S*”.

Trecându-se la examinarea celei de a doua întrebări, Guy La Chambre a expus situaţia aviaţiei. El a relevat că în privinţa aparatelor de vânătoare anglo-francezii se aflau într-o stare de echilibru cu italo-germanii, dar lucrurile stăteau mai prost în privinţa aviaţiei de bombardament, unde greul cădea pe umbrii englezilor. La rândul lor, generalul Gamelin şi amiralul Darlan au arătat că armata terestră şi marina erau gata de acţiune.

În continuare, s-au discutat... măsurile de luat”, hotărându-se să se înceapă mobilizarea rezerviştilor.

Dezbaterile ce au avut loc cu prilejul reuniunii susamintite, la care au participat cele mai înalte personalităţi politice şi militare franceze, au evidenţiat hotărârea Franţei de a se opună agresorilor. Precizarea făcută de Gamelin şi Darlan că la începutul conflictului forţele terestre şi marina nu erau în „măsură «să facă mare lucru contra Germaniei» şi insistenţa cu care Daladier sublinia tăria militară a sistemului fortificat pe care Franţa îi construise pentru a-şi asigura protecţia frontierelor demonstrau însă că înaltul Comandament francez era cuprins de o stare de spirit defetistă antemergătoare înfrângerii.

La Londra au fost convocate, în ziua de 24 august, atât Camera Comunelor, cât şi. Camera Lorzilor, pentru a adopta „drastice măsuri cerute de gravitatea situaţiei”.

Luând cuvântul în Camera Comunelor, primul ministru Ne viile Chamberlain a făcut mai întâi o trecere în

revistă a relaţiilor germano-polne conchizând că se apropia o gravă criză internaţională. «La începutul lunii august s-a ivit o discuţie între guvernul polon şi Senatul din Danzig în legătură cu statutul şi funcţionarea unor anuţniţi funcţionari de la vama polonă – informa Chamberlain. Nu era o chestiune de mare importanţă. Multe dificultăţi mai grele au fost uşor limpezite în trecut în condiţii mai puţin încordate şi chiar în acest caz discuţiile începuseră de fapt săptămâna trecută între părţi. Pe când aceste discuţiuni erau în curs, presa germană a început o campanie violentă contra guvernului polon. Ea a declarat că Danzigul nu poate fi subiectul unei conferinţe sau unui compromis şi că el trebuie să revină imediat Reichului fără condiţiuni. Presa a mers şi mai departe. Ea a unit problema oraşului Danzig cu problema Coridorului. Ea a atacat toată politica şi toată atitudinea guvernului polon, a publicat cazuri de pretinsă maltratare a germanilor care trăiesc în Polonia. Noi nu avem mijloace de a controla adevărul acestor povestiri, dar nu putem să nu fim uimiţi de faptul că au o puternică asemănare cu pretenţiunile similare care au fost făcute anul trecut în privinţa germanilor sudeţi din Cehoslovacia […] Această campanie de presă nu aste singurul simptom de o fatală reminiscenţă a experienţei din trecut. Măsuri militahe au fost adoptate în Germania pe o asemenea scară încât această ţară este acum într-o stare de completă pregătire pentru război şi la începutul acestei săptămâni ni s-a raportat că trupe germane au început chiar să se deplaseze spre frontiera polonă. A devenit evident că o criză de mare însemnătate se apropie».

Ne viile Chamberlain a precizat că eşecul tratativelor tripartite anglo-franco-sovietice şi încheierea pactului de neagresiune germano-sovietic nu schimbau cu nimic atitudinea Angliei de a garanta statele din Europa de răsărit împotriva unei agresiuni germane: «obligaţiile noastre faţă de Polonia şi de alte ţări rămân neschimbate» 16 – a subliniat primul ministru britanic.

Misiunea de a informa Camera Lorzilor asupra

evoluţiei situaţiei şi a atitudinii guvernului britanic a revenit ministrului afacerilor străine, lordul Halifax. Expunerea acestuia – extrem de asemănătoare cu a primului ministru, atât ca structură, cât şi ca argumentaţie – se încheia astfel: «Sunt unii care zic că soarta naţiunilor europene nu ne priveşte pe noi şi că n-ar trebui să privim peste frontierele noastre. Dar acei care judecă astfel uită, cred, că dacă nu susţinem libertatea altora, riscăm să trădăm principiul libertăţii în sine, şi cu aceasta propria noastră libertate şi independenţă […] Nu mă îndoiesc că acei asupra cărora cad sorţii păcii şi ai războiului vor măsura responsabilităţile lor faţă de generaţiile prezente şi viitoare, înainte ca să se arunce într-o luptă în care multe naţiuni ale Europei vor fi imediat antrenate, a cărei durată nu poate fi prevăzută şi de care vor fi serios atinşi, ajungând uneori a fi şi în primejdie chiar şi acei care nu vor lua parte activă la conflict. Nădăjduiesc că în faţa tuturor consecinţelor întrebuinţării forţei, şi înainte de a trece la ultimele măsuri de la care nu se va mai putea reveni, va predomina totuşi judecata» 17.

Operaţiunea „Fah Weiss" este suspendată în noaptea de 24/25 august, von Ribbentrop a telefonat lui Ciano pentru a-i face cunoscut din partea lui Hitler că „situaţia devine «critică» din cauza obişnuitelor «provocări poloneze» ’1. Dimineaţa, când Ciano s-a prezentat la

Palazzo Venezia pentru a-l informa pe Duce asupra convorbirii cu von Ribbentrop, Mussolini a adoptat – iarăşi o atitudine „belicoasă şi exagerată 1. În urma insistenţelor lui Ciano, Mussolini a aprobat, până la urmă, trimiterea unei comunicări la Berlin prin care să se anunţe că italienii nu vor interveni în conflict pentru moment, ei rezervându-şi dreptul de a reexamina situaţia după ce îşi vor completa armamentul. „Eram foarte fericit de acest rezultat – consemnează Ciano –, dar Ducele m-a chemat la Palazzo Venezia. El şi-a schimbat părerea; îi e teamă să nu fie judecat sever de germani şi vrea să intervină. Inutil de a mai lupta. Mă resemnez şi mă întorc la Pallazo Chigi, unde consternarea înlocuieşte euforia ce domnea aici acum

câteva secunde” 18.

Spre ora 14,00, de la Ambasada germană s-a anunţat că Führerul trimisese un mesaj important pe care ambasadorul von Mackensen trebuia să-l înmâneze personal Ducelui. Imediat după ora 15,00, von Mackensen, însoţit de Ciano, s-a prezentat la Palazzo Venezia şi a predat lui Mussolini o scrisoare 19 din partea lui Adolf Hitler, în care dictatorul german explica motivele ce-l determinaseră să încheie pactul de neagresiune cu guvernul sovietic. În continuare, după ce făcea o succintă prezentare a situaţiei internaţionale, arătând că ea putea fi socotită drept „extrem de favorabilă Axei”, Führerul aborda chestiunea relaţiilor dintre Berlin şi Varşovia, dând de înţeles că atacul contra Poloniei putea fi declanşat din oră în oră:

„În ceea ce priveşte situaţia la graniţa germano-polonă, nu pot decât să informez pe Excelenţa Voastră că de mai multe săptămâni ne aflăm în stare de alarmă […] nimeni nu poate spune ce vor aduce următoarele ore. Nu pot decât să asigur că există o anumită limită dincolo de care nu mă voi retrage în niciun caz”.

Mussolini, a cărui atitudine era perfect calmă, a citit întâi scrisoarea până la capăt, după care a reluat-o, împreună cu Mackensen, frază cu frază, traducând în acelaşi timp frazele şi în italiană, pentru Ciano, care nu cunoştea limba germană.

Într-o telegramă-o expediată Berlinului în seara aceleiaşi zile, von Mackensen informa că Mussolini făcuse următoarele observaţii pe marginea celor aflate din scrisoarea lui Hitler:

„Este perfect de acord cu pactul de neagresiune de la Moscova. De fapt, el însuşi a făcut o propunere similară feldmareşalului Göring încă din primăvară, subliniind însă, în acelaşi timp, necesitatea de a menţine un ritm moderat, deoarece, din motive ideologice, popoarele noastre au fost pregătite vreme de zece ani pentru lupta împotriva Moscovei şi trebuie să le dăm timp pentru a se obişnui cu schimbarea! în ciuda acestei propuneri, el însuşi este,

desigur, şi va rămâne, un anticomunist neclintit […] A arătat un interes deosebit pentru urmările pe care le va avea pactul de îs Moscova asupra României, urmări pe care le prevede şi el. România nu va mai avea libertatea să acţioneze în favoarea Poloniei în eventualitatea unui război. România este astfel la cheremul ungurilor.

Dând din cap în semn de aprobare, a trecut de punctul în care se spune că Turcia trebuie să-şi revizuiască acum atitudinea.

A descris înrăutăţirea relaţiilor germano-polone ca atât de acută incit un conflict armat nu mai poate fi evitat […] Personal este acum împăcat cu ideea că izbucnirea unei conflagraţii generale a devenit nu numai inevitabilă, ci şi iminentă, S-a arătat foarte dornic să ştie data exactă şi m-a întrebat dacă pot să-i dau informaţii mai precise. I-am răspuns referindu-mă la pasajele respective din scrisoare, A părut să-şi dea seama că niciuna din părţi nu poate spune mai mult pentru moment, dar a accentuat importanţa pe care a acorda, din motive evidente, informării lui cât mai urgente eu putinţă; având însă în vedere rapiditatea cu care se desfăşoară lucrurile, realizează cât de greu este să dai asemenea informaţii. În concluzie, a spus încă o dată că ar fi preferat un conflict deschis peste doi ani şi şi-a expus motivele, adăugând că aceste motive sunt de asemenea valabile mai cu seamă dacă se gândeşte la flota noastră. Evenimentele ne obligă însă acum să luăm altă direcţie. În orice caz – a accentuat aceasta în mod special –, este alături de noi necondiţionat şi cu toate resursele sale”.

Deşi era conceput în termeni destul de ambigui, mesajul Führerului lăsa totuşi să se înţeleagă că operaţiile militare urmau să înceapă destul de curând. Dându-şi seama că ameninţarea plutea în aer şi că orice angajament al guvernului italian putea avea urmări catastrofale, Ciano şi-a intensificat eforturile, după plecarea ambasadorului Mackensen de la Palazzo Venezia, pentru a-l convinge pe socrul său să-i răspundă lui Hitler că Italia nu era pregătită de război şi că nu putea să ia parte la operaţii

militare decât dacă Germania livra armamentul şi materiile prime necesare armatei şi industriei de război italiene21.

Între timp, la Berlin. Hitler a luat cunoştinţă de discursurile rostite de Neville Chamberlain în Camera Comunelor şi de lordul Halifax în camera Lorzilor. Încercând să evite intervenţia Marii Britanii, el l-a invitat pe Henderson la Cancelaria Reichului şi, în prezenţa lui Ribbentrop, a făcut o propunere de reglementare a raporturilor germano-engleze22: «Discursurile domnilor Chamberlain şi Halifax m-au determinat să vă mai vorbesc o dată. Am dorit totdeauna şi doresc încă relaţii bune cu Marea Britanie. Tocmai de aceea conştiinţa mă îndeamnă să fac aceste *ultime sforţări pentru a încerca să* mă înţeleg cu *Anglia*, Provocările actuale ale Poloniei sunt intolerabile, Este indiferent cine este responsabil». Pe măsură ce enumera lungul pomelnic al unor asemenea pretinse provocări, Hitler îşi pierdea calmul cu care începuse convorbirea, adoptând un ton din ce în ce mai ridicat: «Germania *este hotărâtă să facă să înceteze stările macedonene de la* frontierele sale răsăritene – strigă el ambasadorului britanic. Problema Danzigului şi a Coridorului trebuie rezolvată». Recăpătându-şi subit stăpânirea de sine, Hitler a continuat plin de gravitate: «Primul ministru al dumneavoastră a ţinut ieri un discurs în Camera Comunelor care nu va determina nicio schimbare în atitudinea Germaniei. Din contră, rezultatul acestui discurs ar putea fi un război sângeros şi incalculabil între Germania şi Anglia. Un astfel de război va fi mai sângeros decât cel din 1914 – 1913. De data aceasta însă Germania nu va mai avea de luptat pe două fronturi, pentru că înţelegerea cu Rusia este necondiţionată şi semnifică o schimbare în politica externă a Reichului care va dura multă vreme».

Precizând că «problema germano-polonă trebuie rezolvată, şi va fi rezolvată», Hitler a continuat cu o propunere ce a făcut multă vâlvă în lumea diplomatică: Germania era dispusă ca în schimbul renunţării Marii Britanii de a mai sprijini Polonia să garanteze continuitatea

existenţei Imperiului Britanic: «Eu accept Imperiul Britanic şi sunt gata să închei cu Anglia înţelegeri care să garanteze existenţa lui în orice împrejurare, punându-i chiar ia dispoziţie puterea Reichului german. Corespunzător cu noua situaţia politică, vom putea să încheiem şi un acord de limitare raţională a înarmărilor şi altul de garantare a frontierelor de vest. Dacă guvernul britanic ar lua aceste idei în considerare – a declarat Hitler în încheierea surprinzătoarelor sale propuneri –, rezultatul ar fi o binecuvântare atât pentru Germania, cât şi pentru Imperiul Britanic. Dacă el respinge aceste idei, atunci va fi război».

— «Domnule cancelar – a răspuns Henderson –, trebuie să vă declar deschis că Marea Britanie nu poate să-şi calce cuvântul dat Poloniei şi s-o lase în voia sorţii. Propunerea dumneavoastră nu va fi luată în considerare decât dacă se va negocia o înţelegere şi în chestiunea polonă. Ar fi bine dacă dl. von Ribbentrop şi dl. Beck s-ar întâlni undeva pentru a discuta calea prin care Euroapa ar putea fi scăpată de război».

— «L-am invitat pe dl. Beck în luna martie să vină să discute problema şi a respins invitaţia. Dacă credeţi că propunerea făcută de mine este de prisos, atunci n-o mai transmiteţi la Londra. Singurul câştigător al unui război între noi va fi însă Japonia».

La scurt timp după ce Henderson a părăsit Cancelaria Reichului, von Ribbentrop l-a trimis pe Paul Sehmidt la Ambasada Angliei cu textul propunerilor făcute verbal de Hitler şi cu un mesaj prin care-l ruga pe ambasadorul britanic să stăruie pe lângă guvernul său ca să ia în considerare propunerea Führerului.

După plecarea ambasadorului britanic, şi-a făcut apariţia la Cancelaria Reichului reprezentantul Italiei, Attolico. Nerăbdător să afle răspunsul Ducelui la scrisoarea pe care i-o adresase în aceeaşi zi, Führerul a fost decepţionat când a aflat că Roma încă nu comunicase nimic.

La ora 17, 30 s-a anunţat vizita ambasadorului

Franţei, în timp ce Hitler îl aştepta pe Coulondre, serviciul de presă i-a prezentat spre informare o notă ce anunţa semnarea, la Londra, a *Tratatului de asistenţă mutuală între Regatul Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord şi Polonia*. Articolul 1 stipula: „Dacă una dintre părţile con

tractante ar fi antrenată în ostilităţi eu o putere europeană (un protocol secret adiţional preciza că se avea în vedere Germania – n.n.) ca o consecinţă a unei agresiuni a acestei puteri contra părţii contractante, cealaltă *parte contractantă va* da imediat părţii contractante angajate în ostilităţi tot sprijinul şi tot ajutorul ce-i stă în putere”.

Stipulările articolului 1 – preciza articolul 2 – se vor aplica şi în eventualitatea oricărei acţiuni din partea unei puteri europene care ar ameninţa, direct sau indirect, independenţa uneia dintre părţile contractante şi care ar fi de o astfel de natură, încât partea interesată să considere de interes vital ca să-i reziste cu forţa armată23.

Textul tratatului anglo-polon dat publicităţii nu conţinea niciun cuvânt despre Danzig. Un protocol secret al Pactului, încheiat sub presiunea polonezilor, stătută însă obligaţia Marii Britanii de a garanta statu-quo-ul acestui oraş. Faptul că această hotărâre nu fusese adusă la cunoştinţa opiniei publice constituia una dintre slăbiciunile pactului anglo-polon. Duff Coper, unul dintre adversarii politici de conciliere promovată de Chamberlain şi Halifax, scria în iulie 1939: „Lipsa spiritului de hotărâre este cea mai gravă boală de care poate suferi o politică. De îndată ce s-a luat o decizie, ea trebuie comunicată fără întârziere şi lămurită opiniei publice. Este de cea mai mare importanţă să ştim noi înşine ce vrem; şi este poate la fel de important ca lumea să nu se înşele cu privire la intenţiile noastre”.

Refuzul de a da publicităţii această clauză a protocolului secret era determinat de faptul că guvernul britanic nu dorea să-i întărească pe polonezi în credinţa că Marea Britanie avea să se opună de acuma oricăror

tratative cu Hitler. Este semnificativ, în acest sens, că la numai câteva minute după semnarea Pactului, Halifax s-a adresat ambasadorului Raczyński spunându-i că el înţelegea «cât de esenţială este pentru Polonia situaţia din Danzig», dar că nu era de părere că «Guvernul polon ar proceda just şi cuminte respingând un prilej de convorbiri cu privire la Danzig, dacă asemenea prilej s-ar ivi». Totodată. Halifax a adăugat că guvernul polon «ar face o mare greşeală dacă ar încerca să adopte o atitudine ce ar exclude discuţiunile privitoare la modificarea paşnică a statutului Danzig-ului».

Ambasadorul Raczyński a rămas pur şi simplu consternat ascultându-l pe Halifax cum încerca să se sustragi obligaţiilor asumate faţă de Polonia. El a răspuns că guvernul său «ar pune mare preţ» dacă în discuţiile cu Germania s-ar adopta o «atitudine neînduplecată». Pe de altă parte, el a atras atenţia că polonezii nu găsiseră niciun semn de compromis în discuţiile pe care le avuseseră cu gerrffanii2 1.

Vestea încheierii Tratatului anglo-polon a fost ca un duş rece pentru Hitler; al a rămas „sumbru şi gânditor la biroul său”, după cum mărturiseşte Paul Schmidt. A fost trezit din gândurile sale de venirea ambasadorului francez.

Deschizând discuţia cu Coulondre, Hitler a folosit cam aceleaşi cuvinte pe care le folosise cu câteva ore mai devreme la întrevederea cu Henderson. Tuna şi fulgera împotriva Poloniei şi a polonezilor, pe care-i acuza de pretinse atrocităţi comise împotriva germanilor, vorbea de cazuri de castrare a unor bărbaţi germani, pentru a conchide că toate acestea deveniseră insuportabile pentru o mare putere ca Reichul: «în această situaţie gravă, vreau să vă fac o declaraţie pe care vă rog s-o transmite ţi domnului Daladier. După cum i-am mai spus deja, eu nu am intenţii ostile faţă de Franţa; personal, am renunţat la Alsacia şi Lorena şi am recunoscut frontiera franco-germană. Nu vreau un conflict cu ţara dvs. şi nu doresc decât *să întreţin raporturi bune cu ea*. *De asemenea*, gândul că s-ar putea, din cauza Poloniei, să lupt cu Franţa

îmi este penibil. Or, provocările polone au creat pentru Reich o situaţie ce nu mai poate să se prelungească». După ce a epuizat prezentarea nemulţumirilor Berlinului faţă de Varşovia, Hitler a continuat: «Ţin s-o mai spun încă o dată: doresc să evit un conflict cu ţara dumneavoastră. Nu voi ataca Franţa, dar dacă ea intră în conflict voi merge până la capăt. Cred că voi învinge, după cum şi dumneavoastră credeţi că veţi învinge; ceea ce este sigur este mai ales faptul că va curge sângele german şi sângele francez, sângele a două popoare la fel de curajoase. Vă zic din nou, mi-e penibil să mă gândesc că putem» să ajungem până acolo. Spuneţi, vă rog, aceasta domnului Daladier din partea mea».

Încheind aceste cuvinte, Adolf Hitler s-a ridicat pe jumătate de pe scaun, dând de înţeles că întrevederea luase sfârşit. Coulondre s-a făcut însă a nu observa gestul şi a început, la rândul său, să vorbească: «într-o situaţie atât de critică cum este cea de astăzi, domnule cancelar, lucrurile cele mai periculoase sunt cuvintele greşit înţelese. Vreau să fie foarte clar şi de aceea vă dau cuvântul meu de onoare de ostaş că nu am nici cea mai mică îndoială că dacă Polonia va fi atacată Franţa se va alătura cu toate forţele sale Poloniei. Dar aş putea de asemenea să vă dau cuvântul meu că până în ultimul moment guvernul francez va face tot ceea ce va depinde de el în vederea salvgardării păcii şi nu va înceta să dea sfaturi de prudenţă guvernului polon. Războiul, odată declanşat, nu se va mulţumi doar cu impozitul plătit prin sângele francez şi german ce va curge, ci va aduce cu sine un cortegiu de mizerii».

«Atunci de ce aţi dat Poloniei un cec în alb?» – strigă Hitler.

Coulondre a încercat să vorbească, reamintind evenimentele din martie, sentimentele de insecuritate pe care le treziseră, şi altele. Nedându-i timp să-şi dezvolte ideile, Hitler a sărit în sus de pe scaun şi a lansat încă unul din furibundele sale atacuri la adresa Poloniei: «Mi-e foarte penibil să mă gândesc că s-ar putea să lupt contra

ţării dumneavoastră – repetă Hitler –, dar aceasta nu depinde de mine. Spuneţi vă rog aceasta domnului Daladier» 23 Cu aceasta Führerul s-a îndreptat spre Coulondre, întinzându-i mâna, dându-i astfel de înţeles clar că audienţa se terminase.

În timp ce Coulondre părăsea cancelaria Reichului, în anticameră aştepta ambasadorul italian Attolico, venit să predea răspunsul Ducelui20 la scrisoarea Führerului. Deşi îl asigura pe dictatorul german că „în ceea ce priveşte Polonia, înţeleg perfect poziţia Germaniei şi faptul că o situaţie atât de încordată nu se mai poate prelungi la infinit14; Mussolini refuza să antreneze Italia în mod automat în operaţii militare, condiţionând intrarea în război de livrarea de către Germania a materialelor militare şi materilor prime necesare:

„În ceea ce priveşte atitudinea Italiei *în practică*, în caz de acţiune militară, punctul meu de vedere este următorul:

Dacă Germania atacă Polonia şi conflictul rămâne localizat, Italia va acorda Germaniei orice ajutor politic şi economie i se va cere.

Dacă însă Germania atacă *Polonia şi* aliaţii acesteia Ş*OL ll6SCla* contraatac, vă informez anticipat că pentru mine va fi oportun *să nu iau iniţiativa* în operaţiile militare, dat fiind stadiul *actual* ai pregătirilor de război ale Italiei, despre care v-am informat de repetate ori. şi din timp pe dv., Führer, şi pe Herr von Ribbentrop.

Putem interveni însă numaidecât dacă Germania ne livrează imediat *materialele militare şi* materiile prime necesare pentru a rezista atacului pe care francezii şi englezii îl vor îndrepta mai cu seamă împotriva noastră”.

Scrisoarea lui Mussolini. sosită cu numai 10 ore înainte de momentul fixat pentru declanşarea atacului contra Poloniei, a explodat ca o bombă la cancelaria Reichului. Faţa lui Hitler era ca împietrită: «Italienii fac acelaşi lucru pe care l-au mai făcut în 1914» – a exclamat dictatorul german după plecarea ambasadorului Ducelui27. Referindu-se la acest episod, generalul german

Halder notează în *Jurnalul* 28 său că Hitler a ordonat oprirea mişcării de trupe în direcţia frontierelor cu Polonia. Imediat a fost chemat Keitel, dându-i-se dispoziţii în acest sens. „L-am văzut pe Keitel năpustindu-se afară din biroul lui. Hitler – relatează Paul Schmidt. L-am auzit vorbind foarte enervat cu aghiotantul său şi am prins cuvintele: «Ordinul de pornire trebuie imediat revocat»”. Keitel însuşi, în cursul procesului de la Nürnberg, avea să declare.: „Am fost convocat brusc de Hitler la cancelarie şi mi-a „ordonat: «Opriţi totul imediat. Preveniţi-l numaidecât pe Brauchitseh. Îmi trebuie timp de a negocia»”. Depoziţiile lui Keitel au fost confirmate şi întregite de Göring. „În ziua când Anglia a acordat garanţia sa oficială Poloniei – relata el la Nürnberg – Führerul m-a chemat la telefon pentru a mă anunţa că suspendase executarea planului de invadare a Poloniei. L-am întrebat dacă această măsură era provizorie sau definitivă. «Nu. – mi-a răspuns el –, trebuie numai să văd dacă voi putea elimina intervenţia britanică»” 29.

Zilele ce au urmat încheierii Tratatului anglo-polon s-au scurs sub imperiul unor insistente manevre naziste pentru a determina izolarea Poloniei pe plan internaţional. În această ordine de idei, dictatorul german a încercat, mai întâi, să-l convingă pe Benito Mussolini să-şi respecte angajamentele asumate prin „Pactul de oţel” şi aceasta deoarece „solidaritatea” germano-italiană constituia un factor de intimidare împotriva anglo-francezilor. După ce s-a convins că Italia nu intenţiona să intre în război, Führerul s-a mulţumit cu promisiunea Ducelui că Roma va păstra o atitudine., ameninţătoare” şi va lăsa să plutească incertitudinea la Londra şi Paris asupra intenţiilor guvernului italian.

Pe de altă parte, dictatorul german a recurs şi la manevre diplomatice pe lângă guvernele Marii Britanii, şi Franţei. Încercând să le determine să abandoneze Polonia.

În seara zilei de 25 august, Hitler a trimis lui Mussolini o scrisoare:! 11 rece şi scurtă în care cerea să i se comunice cantităţile de materii prime şi de arme de

care Italia avea nevoie pentru a intra în război:

„Duce.

M-aţi informat că nu puteţi intra într-un conflict, european major decât dacă Germania vă aprovizionează imediat cu material de război şi cu materii prime pentru ca să puteţi rezista atacului pe care francezii şi englezii îl vor declanşa mai cu seamă împotriva dv. Vă rog să-mi comunicaţi ce material de război şi ce materii prime vă sunt necesare şi în ce termen, pentru a putea aprecia dacă şi în ce măsură vă pot satisface cererile”.

Această *scrisoare a fost transmisă* telefonic de *la* Berlin ambasadorului von Macksensen la ora 19, 40. Şi predată Ducelui la ora 21, 30 în prezenţa lui Ciano. Von Mackensen era ostil unei aventuri militare, el va fi implicat, de altfel, în complotul împotriva lui Hitler din iulie 1944. În timp ce străbătea drumul dintre Palazzo Chigi şi Petlazzo Venezia *împreună* cu Ciano, el a recomandat ginerelui Ducelui să alcătuiască o listă cât mai completă de materiale de război şi materii prime, în speranţa că neputinţa îndeplinirii cererilor Romei şi refuzul Italiei de a intra în război îl vor determina pe Hitler să renunţe la declanşarea atacului:! i.

În dimineaţa zilei de 26 august, la ora 10. a avut loc la Palazzo Venezia o reuniune la care au participat Mussolini, Ciano şi şefii de stat major ai armatei de uscat, marinei şi aviaţiei. A fost analizată situaţia rezervelor de materii prime şi armamentului şi a fost stabilit necesarul de produse pentru o perioadă de 12 luni, ce urma să fie înaintat Berlinului. „Nevoile noastre sâni enorme, stocurile fiind aproape nule – consemnează Ciano. Se întocmeşte lista: ea ar *ucide un taur dacă ar putea să citească1*. Într-adevăr, era vorba de nu mai puţin de 17.000.000 tone de materiale, pentru a căror transportare erau necesare 17.000 de trenuri3.

Era limpede că întocmirea acestei liste constituia o simplă manevră de eschivare din partea conducătorilor italieni, deoarece chiar dacă Germania ar fi dispus de materialele respective, nu exista posibilitatea transportării

lor.

Comunicând Berlinului această listă, Mussolini a simţit nevoia să adauge, în final, câteva fraze prin care explica de ce nevoile italienilor erau atât de ridicate şi preciza, încă o dată că, fără furnizările solicitate, Italia nu era capabilă să lupte. Totodată, el făcea încă aluzii la o eventuală acţiune politică din partea sa: „Führer, nu v-aş fi trimis această listă, ori ea ar fi conţinut mai puţine materiale şi în cantităţi mult mai mici, dacă aş fi dispus de răgazul stabilit anterior pentru a acumula rezerve şi pentru a accelera ritmul autarhiei.

Este de datoria mea să vă spun că, dacă nu am certitudinea că voi fi aprovizionat, s-ar putea ca sacrificiile pe care le voi cere poporului italian – deşi sunt sigur că voi fi ascultat – să fie zadarnice şi să compromită atât cauza dv. cât şi pe a mea.

Dacă credeţi că mai există vreo posibilitate de a soluţiona problema pe căi politice, sunt gata – ca şi în alte ocazii – să vă susţin integral şi să iau orice iniţiativă aţi considera de folos pentru scopul pe care îl avem în vedere”. 33

După ce a parcurs lunga listă de materiale solicitate de italieni, Hitler a cerut lui Attolico precizări asupra termenului livrării acestora. Deşi nu avea instrucţiuni în acest sens de la guvernul său, reprezentantul Italiei a răspuns, imperturbabil, că ele trebuiau furnizate *imediat*, înainte de începerea ostilităţilor, sperând – după cum el însuşi avea să-i mărturisească lui Ciano – că în felul acesta îi va descuraja pe germani să satisfacă cererile italienilor.

În după-amiaza aceleiaşi zile, Hitler a trimis o nouă scrisoare lui Mussolini34 în care îl informa că Germania era în măsură să livreze imediat 30 de baterii grele antiaeriene – solicitate cu insistenţă la Roma, pentru a face faţă eventualelor represalii ale aviaţiei anglo-franceze –, restul de materiale urmând să fie furnizate pe măsură ce sistemul ele transport dintre cele două ţări permitea acest lucru. Dându-şi seama că Italia nu intenţionează să intre în conflict, Hitler îl ruga pe aliatul său să păstreze cel mai

„strict secret” asupra intenţiei sale de a rămâne neutru şi să dea aparenţa unor *pregătiri* militare, pentru a intimida puterile occidentale: „Duce, în aceste împrejurări vă înţeleg situaţia şi nu vă cer decât să încercaţi să imobilizaţi forţele anglo-franceze printr-o propagandă activă şi prin demonstraţii militare adecvate, aşa cum mi-aţi propus. Dat fiind că nici Franţa, nici Marea Britanie nu pot repurta succese decisive în apus, dat fiind că, în urma acordului cu Rusia, toate forţele germane din răsărit vor fi disponibile după înfrângerea Poloniei şi dat fiind că avem fără îndoială supremaţia aeriană, nu mă dau înapoi de la soluţionarea problemei răsăritene chiar cu riscul unor complicaţii în apus”, declară Adolf Hitler în încheierea scrisorii sale către Mussolini.

După numai câteva ore. Attolico a adus răspunsul 3 în lui Mussolini, prin care acesta se declara de acord cu toate propunerile lui Hitler:

„Führer, voi adopta atitudinea pe care mi-o sugeraţi, cel puţin în faza iniţială a conflictului, respectiv de a imobiliza la maximum forţele franco-britanice, după cum se întâmplă de altfel, accelerând în acelaşi timp cât mai mult cu putinţă pregătirile militare”.

În seara zilei de 26 august, Hitler a trimis aliatului său un nou mesaj31 în care reconfirma cererile din scrisoarea precedentă referitoare la atitudinea Romei şi, în plus. făcea apel ca Italia să sprijine Reichul prin punerea la dispoziţie a unor contingente de lucrători, care să fie utilizaţi în industrie şi în agricultură, înlocuindu-i pe germanii mobilizaţi.

Tot în ziua de 26 august, ambasadorul Franţei. Robert Coulondre, a prezentat răspunsul primului ministru Édouard Daladier 37 la mesajul lui Hitler din ziua precedentă:

„La ora când dvs. evocaţi cea mai grea responsabilitate pe care doi şefi de guverne pot să şi-o asume, eventual, aceea de a t.

lăsa să curgă shâgele a două mari popoare care nu aspiră decât la pace şi muncă, vă declar că soarta păcii se

află numai în mâinile dvs. – arăta Daladier. Nu puteţi să vă îndoiţi de sentimentele mele faţă de Germania, nici de sentimentele pacifice ale Franţei faţă de naţiunea dvs. Niciun francez n-a făcut vreodată mai mult decât am făcut eu pentru a consolida între popoarele noastre nu numai pacea, ci şi o sinceră colaborare în propriul lor interes, ca şi în interesul Europei şi al lumii. Nu puteţi să vă îndoiţi însă nici de fidelitatea Franţei privind îndeplinirea angajamentelor loiale asumate faţă de alte naţiuni, ca Polonia, care – am certitutdinea – vor să trăiască în pace cu Germania”.

Odată făcută precizarea că Franţa se va bate în cazul că aliaţii săi erau atacaţi, Daladier încerca, în continuare, să-l determine pe Hitler să se aşeze din nou la masa tratativelor. „Nu există nimic astăzi – releva el – care să poată împiedica să se rezolve paşnic criza internaţională, respectându-se onoarea şi demnitatea tuturor popoarelor, dacă voinţa de pace există, în aceeaşi măsură, la toate părţile”. În acest sens, el se punea garant asupra dispoziţiilor Poloniei pentru recurgerea mutuală la metodele liberei concilieri, aşa cum sunt concepute tratativele între două guverne ale unor naţiuni suverane şi se declara gata ca în calitatea sa de şef al guvernului Franţei, care era unită cu Polonia prin legături de amiciţie şi prin cuvântul dat, să depună toate eforturile pentru a asigura succesul unor asemenea tratative.

Prezentând lui Hitler această scrisoare a lui Édouard Daladier, Coulondre a încercat, la rândul său, tot. ceea ce funcţia lui de ambasador îi permitea pentru a-l determina să renunţe la intenţia de „a da glas tunurilor”. „Am spus tot ceea ce inima mea de om şi de francez putea să mă inspire pentru a-l determina pe Cancelar să accepte o supremă tentativă de reglementare paşnică a chestiunii Danzig – telegrafia Coulondre Parisului. L-am implorat în faţa istoriei, în numele umanităţii, să nu înlăture ultima şansă. I-am cerut, pentru liniştea conştiinţei sale, să nu *facă să curgă sângele* […] *înainte de* a *se fi* asigurat că aceasta nu putea fi evitată. L-am pus în faţa

responsabilităţilor teribile pe care şi le-ar asuma faţă de civilizaţia occidentală. I-am spus că prestigiul său era destul de mare în afara Germaniei pentru a nu avea de suferit datorită unui gest de liniştire; oamenii care îl respectă se vor mira, poate, dar îl vor admira, femeile îl vor binecuvântab Totul s-a dovedit însă zadarnic, demenţială hotărâre a dictatorului german de a declanşa războiul fiind de nezdruncinat. „L-am emoţionat, poate, dar nu l-am convins – raporta plin de amărăciune Coulondre lui Georges Bonnet. Propunerea preşedintelui Daladier n-a fost reţinută de cancelarul Hitler.38”.

În cursul zilei de 27 august, secretarul de stat al Reichului, Weizsäcker, a înmânat lui Coulondre răspunsul oficial ai guvernului german 39 la propunerea lui Édouard Daladier privind iniţierea de tratative directe, bilaterale, germano-polone pentru rezolvarea problemelor în litigiu. El era conceput sub forma unei scrisori personale a cancelarului Reichului către şeful guvernului francez.

Cu cinismul specific naziştilor, Hitler făcea apologia politicii de revizuiri teritoriale pe care o promova. „Orice s-ar putea reproşa metodei mele, orice s-ar crede că ar trebui să i se opună, nu ai dreptul să ignori, nici să conteşti, că a fost posibil, graţie ei, ca în numeroase cazuri să se găsească o soluţie satisfăcătoare pentru Germania, fără O’nouă vărsare de sânge, ba, mai mult încă, prin acest procedeu, oamenii de stat ai altor popoare au fost degajaţi de obligaţia (pe care adesea era imposibil să şi-o ţină) de a-şi asuma în faţa propriilor lor popoare responsabilitatea acestor revizuiri”. Niciun cuvânt despre faptul că „soluţiile satisfăcătoare pentru Germania” însemnaseră ştergerea de pe harta Europei a unor state suverane ca Austria şi Cehoslovacia, ignorându-se aspiraţia popoarelor respective la o viaţă liberă, de sine stătătoare.

În finalul scrisorii sale, după ce făcea un neîntemeiat rechizitoriu politicii britanice de sprijinire a Poloniei, Hitler respingea, fără niciun echivoc, propunerea lui Daladier de a se organiza tratative bilaterale germanopolone pentru rezolvarea problemelor în litigiu:

„Eu am formulat o cerere precisă: Danzigul şi Coridorul trebuie să revină Germaniei. Eu nu văd posibilitatea de a aduce o soluţie paşnică unei Polonii care se simte acum intangibilă sub protecţia garanţiilor sale”.

Concomitent cu acest schimb de scrisori între Adolf Hitler şi Édouard Daladier, a continuat cu febrilitate dialogul – nu lipsit de oarecare tensiune – între capitalele celor doi parteneri europeni ai Axei Roma şi Berlin.

În dimineaţa zilei de 27 august, la ora 9, 10, von Mackensen a prezentat lui Mussolini, în prezenţa lui Ciano, scrisoarea pe care Hitler i-o adresase în seara zilei precedente. „Ducele acceptă totul şi promite să reconsidere atitudinea noastră după prima fază a conflictului” – citim în *Jurnalul* lui Ciano. În acelaşi sens. În telegrama40 expediată către Wilhelmstrasse la ora 17, 35, von Mackensen preciza:

„Ducele va răspunde şi va confirma că va îndeplini sută la sută cererile Führerului şi va sta neclintit de partea lui […] Războiul va avea două faze: prima, înfrângerea Poloniei, a doua, conflictul cu puterile apusene. Nu se îndoieşte câtuşi de puţin că polonezii vor fi înfrânţi, deşi este cert că la început Polonia va rezista cu înverşunare; neavând însă forţă suficientă pentru a se apăra şi fiind organizată mai prost, războiul se va termina, *pOate*, *nu chiar în trei zile*, *dar cu siguranţă* în câteva săptămâni. Cea de a doua fază este imposibil de prevăzut”.

Atât din această ultimă frază din telegrama lui Mackensen, cât şi din *Jurnalul* lui Ciano. care menţionează că socrul său se socotea satisfăcut că luase hotărârea de „a rămâne la fereastră”, rezultă că dictatorul italian se temea de această a doua fază a conflictului, adică de războiul cu Franţa şi Marea Britanie. Tocmai de aceea el a reluat, într-un mod şi mai insistent, propunerea sa din ajun pentru deschiderea unor negocieri de genul celor de la München, din toamna trecută. Telegrama lui von Mackensen continua în felul următor: „Ducele a repetat apoi. În termeni energici, părerea pe care a emis-o ieri. şi anume că tot mai crede că este posibil să ne realizăm ţoale

obiectivele fără a recurge la război.: t

La scurt timp după ce ambasodorul Reichului a părăsit Palazzo Venezia, a intervenit un fapt pe care Ciano, consemnându-l, l-a definit drept *straniu*: guvernul englez a adus la cunoştinţă guvernului italian textul propunerilor pe care Berlinul le făcuse Londrei în ziua de 25 august, propuneri asupra cărora Roma nu fusese nici informată, nici consultată. „Mă indignez şi o declar – consemnează Ciano. Ducele se indignează, dar n-o arată. El vrea încă să păstreze, cel puţin în aparenţă, o atitudine de solidaritate cu germanii”.

Dându-şi seama că Berlinul nu-i ţinea la curent cu desfăşurarea evenimentelor. Mussolini şi Ciano au hotărî! să menţină, la rândul lor, un contact permanent cu Londra.

Aceasta pentru a nu se trezi implicaţi, fără voia lor, într-un război cu Anglia şi Franţa, război pentru care ţara lor nu era pregătită nici din punct de vedere moral şi nici militar. „În condiţiile materiale şi morale în care noi ne găsim, războiul ar fi cea mai teribilă catastrofă – notează Ciano. Ţin să-l evităm cu orice preţ”.

În după-amiaza zilei de 27 august Mussolini s-a sfătuit din nou cu Ciano, încercând să deducă motivele pentru care germanii nu-i informau despre acţiunile întreprinse. Mussolini a emis ipoteza că Hitler acţiona în felul acesta deoarece se temea ca el să nu intervină şi să determine o rezolvare a crizei, în ultimul moment, aşa cum se întâmplase la München. Ciano n-a îndrăznit să-şi contrazică deschis socrul. În *Jurnalul* său, destinat posterităţii, el menţionează însă că explicaţia acestei comportări a conducătorilor Reichului era mult mai simplă şi anume faptul că ei erau *trădători şi mincinoşi*.

La indicaţia lui Ciano, Attolico a cerut lui Ribbentrop „informaţii asupra situaţiei”, fără a-i spune însă nimic despre dezvăluirile făcute de englezi prin Percy Loraine. Ministrul de externe al Reichului a răspuns că existau puţine şanse să fie găsită o soluţie paşnică. El nu a găsit însă de cuviinţă, nici de data aceasta, să-şi informeze partenerii cu privire la propunerile pe care Hitler le făcuse

englezilor, declarând că plecarea lui Henderson spre Londra se datora… dorinţei de a-şi expune propriile idei guvernului său. „S-ar putea să fii mai ticălos ca Ribbentrop? – se întreba Ciano la aflarea acestei explicaţii pe care omologul său din guvernul german o dăduse lui Attolico. Dar totul este spre bine, deoarece aceasta va contribui să risipească ultimele scrupule Câfă îl tulburau încă pe Duce. 41”.

Sâmbătă, 26 august, dimineaţa, Nevile Henderson a plecat cu avionul la Londra pentru a-i informa amănunţit pe membrii guvernului englez asupra convorbirilor pe care le avusese cu Hitler în ziua precedentă. Zilele de 26 şi 27 august au fost consacrate în capitala Marii Britanii examinării amănunţite a telegramelor şi a informaţiilor aduse de Henderson, consultărilor cu guvernul polon şi redactării răspunsului guvernului britanic la „propunerile” guvernului german.

Încă din seara zilei de 25 august, ora 23, lordul Halifax ceruse lui Kennard să sondeze guvernul polon dacă era de acord să primească un corp de observatori neutri. În ziua de 26 august, la ora 17, Halifax sugera ca guvernul polon să se adreseze guvernului german cu propunerea organizării unor tratative bilaterale, având ca subiect un schimb de populaţie. „Este drept că aceasta n-ar produce o soluţionare imediată – arăta ministrul de externe al Marii Britanii – deoarece este un mijloc care cere timp pentru a fi pus în aplicare, dar ar fi un semn că guvernul polon recunoaşte dificultatea situaţiei şi caută cu tot dinadinsul mijloace pentru a o învinge şi i-ar da un punct nou şi ferm pe baza căruia să înceapă negocieri”. Colonelul Beck, care l-a primit pe Kennard în dimineaţa zilei de 27 august, a fost de acord cu sugestia schimbului de populaţie şi s-a declarat dispus să transmită guvernului german propunerea de a fi organizate tratative în acest sens. 42

În ziua de 26 august, ora 18, 30, guvernul britanic s-a întrunit pentru a se consfătui în privinţa răspunsului ce urma să fie dat „ofertei” lui Hitler din 25 august. Proiectul de răspuns întocmit de Halifax n-a întrunit sufragiile

cabinetului. Leslie Hore-Belisha, ministrul de război, scrie în acest sens: „Mi-am exprimat părerea că conceptul de răspuns este dezastruos de târâtor şi deservii. Am susţinut că singurul nostru răspuns eficace ar fi *forţă* şi *hotărâre* şi că în niciun caz nu trebuie să dăm impresia că nu ne menţinem destul de fermi în angajamentul nostru faţă de Polonia”.

A doua zi, la ora 10, 30, cabinetul s-a întrunit din nou pentru o oră şi jumătate, dar tot n-a reuşit să ajungă la un consens în privinţa textului răspunsului. Acelaşi Hore-Belisha, care în timpul mesei de prânz studiase cu ministrul de finanţe Sir John Simon şi cu Nevile Henderson noul proiect de răspuns, notează: „Scopul meu era să concepem răspunsul pe un ton energic. Să se şteargă din proiectul de răspuns orice indiciu că am fi dar Poloniei garanţie sub rezervă sau că am exercitat vreo presiune asupra ei. De această atitudine să se ţină cu toată rigoarea seama”. 43…

În după-amiaza zilei de 27 august, industriaşul suedez Birger Dahlerus, prieten cu Hermann Göring, sosit cu avio – nul de la Berlin la Londra, i-a informat pe primul ministru Chamberiam, pe ministrul afacerilor străine Halifax şi pe adjunctul acestuia, Alexander Cadogan, că Hitler în ten-., ţiona să ceară „retrocedarea Banzigului şi a Coridorului”. Era un indiciu clar cu privire la natura revendicărilor germane, iar aceste revendicări făceau operativ pactul anglopolon. Deşi polonezii nu lăsaseră niciodată să se înţeleagă că erau dispuşi să cedeze vreo parte din teritoriu germanilor, iar tratatul anglo-polon şi protocolul său secret garantau nu numai integritatea statului polon, dar şi statu-quo-ul oraşului Danzig, Chamberiam a fost de părere că Polonia putea accepta încadrarea acestui oraş la Reich. Halifax i-a sugerat lui Dahlerus necesitatea iniţierii de convorbiri directe între Berlin şi Varşovia, lăsând să se înţeleagă că guvernul britanic va face presiuni asupra celui polon pentru a deveni mai „conciliant”. Dehlerus trebuia să precizeze că deşi Chamberlain şi Halifax nu-i refuzau lui Hitler

„dreptul” asupra Danzigului, această atitudine a Londrei nu era un răspuns definitiv la „oferta” *Berlinului*, *ci doar deschiderea* drumului” spre un răspuns definitiv.

În aceeaşi seară, Dahlerus s-a întors cu avionul la Berlin şi a luat legătura imediat cu Göring. Hitler, care era „prea obosit”, a refuzat să-l primească pe mediatorul suedez, dar a ascultat, totuşi, la telefon, în relatarea lui Göring, punctul de vedere al lui Chamberlain şi al lui Halifax. Potrivit lui Dahlerus, Hitler ar fi răspuns: «Marea Britanie trebuie să convingă Polonia să înceapă imediat tratative cu Germania şi este de dorit în cel mai înalt grad ca nota de răspuns pe care o aşteptăm de la Henderson să conţină o asemenea promisiune, pentru a-i face pe polonezi să-şi schimbe atitudinea». Amănuntele convorbirii sale cu Göring şi răspunsul mai sus amintit al lui Hitler au fost comunicate de Dahlerus Ambasadei Marii Britanii la Berlin, iar aceasta, la rândul său, a informat Foreign Office-ul.

În ziua de 28 august, la amiază, cabinetul britanic s-a întrunit, luând în discuţie un alt proiect de răspuns, care fusese conceput de William Strang şi şeful de secţie Malkin din cadrul Foreign Office-ului. De data aceasta, Hore-Belisha s-a declarat mulţumit, apreciind formularea „mult mai energică” a textului notei engleze.

După şedinţa cabinetului, Foreign Office-ul a primit din partea Ambasadei britanice de la Berlin o telegramă în care se arăta că industriaşul suedez Dahlerus tocmai informase că Hitler bănuia că „polonezii vor încerca să evite tratativele”. Berlinul insista ca nota de răspuns a guvernului britanic, notă ce fusese definitivată, şi aprobată, după cum am văzut cu câteva minute mai devreme, să conţină „confirmarea categorică precum că polonezii au fost îndemnaţi în mod serios să ia contact cu Germania în scopul tratativelor” *v*

Luând cunoştinţă de această cerinţă a germanilor. Hali fax s-a grăbit să-i dea curs fără a o mai supune cabinetului. La ora 14. el a telegrafiat lui Howard Kennard la Varşovia – cerându-i să-l informeze pe colonelul Beck că

după părerea guvernului englez cea mai bună cale de rezolvare a diferendului germano-polon era aceea a unor „discuţii directe”, pe picior de egalitate. Între cele două părţi. Precizând că guvernul polon se bucura de protecţia tratatului anglo-polon şi că guvernul Majestăţii Sale îşi menţinea punctul de vedere că «orice tranşare a diferendelor germano-polone trebuie să salvgardeze interesele esenţiale ale Poloniei şi să le asigure printr-o garanţie internaţională», Halifax îşi exprima, în continuare, speranţa că guvernul polon va autoriza cabinetul englez să informeze Berlinul că Polonia este gata să intre imediat în negocieri directe cu Germania. Expediată într-un moment când Foreign Office-ul cunoştea, de acuma, pretenţiile Berlinului, telegrama lui Halifax avea. practic, semnificaţia unei presiuni făcute la Varşovia pentru a împinge guvernul polon pe panta concesiilor faţă de Reich. Două ore mai târziu, Kennard informa că: „Polonia este gata să înceapă tratative cu Germania”. >*5*

Luni. 28 august, după amiază, Nevile Henderson s-a întors cu avionul la Berlin şi. În seara aceleiaşi zile, la ora 23.30. a prezentat lui Hitler răspunsul guvernului său la propunerile pe care acesta le făcuse în ziua de 25 august.

Guvernul britanic era de acord că o apropiere între Germania şi Marea Britanie „ar putea fi realizată şi ar aduce mari avantaje *ambelor popoare*”, *Do asemenea*. Londra împărtăşea părerea Berlinului că trebuia reglementat.

mai întâi, diferendul dintre Germania şi Polonia. Esenţial era însă ce fel de reglementare intenţiona să dea Hitler acestui diferend? „Totul depinde de natura înţelegerii [germano-polone – n.n.] şi de felul cum se va ajunge la ea – preciza guvernul englez. În privinţa acestor puncte, a căror importanţă nu poate fi nesocotită, mesajul cancelarului german păstrează o tăcere absolută şi guvernul Maiestăţii Sale se vede silit să sublinieze că o clarificare a acestora este esenţială pentru dobândirea de progrese viitoare”. În acest sens, după ce reamintea guvernului german că Anglia dăduse garanţii Poloniei şi că

era hotărâtă să-şi îndeplinească obligaţiile asumate, dar informa, în acelaşi timp, că, la cererea cabinetului britanic, guvernul polon promisese să înceapă convorbiri cu guvernul german, nota adusă de Nevile Henderson continua în felul următor: *„Orice avantaj s-ar oferi Marii Britanii, guvernul englez nu poate să consimtă la o reglementare care ar leza independenţa unui stat căruia i-a dat garanţia sa”*.

Precizând că, după părerea guvernului englez, o soluţionare raţională a diferendelor dintre Germania şi Polonia putea şi trebuia să fie efectuată printr-o înţelegere între cele două ţări, bazată pe salvgardarea intereselor esenţiale ale Poloniei, scrisoarea se încheia cu următoarele cuvinte – ce nu putea fi interpretate greşit: *„O rezolvare justă a acestor probleme dintre Germania şi Polonia poate* deschide *calea pentru pace în lume*. *Dacă nu ajungem la aceasta*, *speranţele unei mai bune înţelegeri dintre Germania şi Marea Britanie se vor spulbera*, *ceea ce va însemna un război între cele două ţări şi ar putea să antreneze întreaga lume în conf lict”*. 46

După ce Hitler a terminat de citit scrisoarea guvernului englez, Henderson a ţinut să avertizeze că Germania nu trebuia să se îndoiască de faptul că Marea Britanie va lupta pentru Polonia dacă independenţa şi interesele ei ar fi ameninţate: – Cuvântul nostru este cuvânt şi noi nu l-am încălcat şi nu-l vom încălca niciodată» – a subliniat reprezentantul Marii Britanii. În acelaşi timp, el a dat asigurări că guvernul său dorea sincer să se ajungă la o înţelegere cu Germania şi că nimeni nu dorea acest lucru mai mult decât primul ministru Neville Chamberlain.

Răspunzând unei întrebări formulate de von Ribbentrop care voia să afle dacă Chamberlaine are poporul de partea sa în politica de prietenie cu Germania, Henderson a precizat că «în această privinţă nu încape îndoială». În continuare, Hitler a dorit să ştie dacă Anglia este dispusă să accepte o alianţă cu Germania. Reprezentantul Marii Britanii a răspuns arătând că

împrejurările se schimbaseră şi că în discuţie nu mai erau planurile unei politici de perspectivă, ci doar adoptarea unei hotărâri într-o problemă precisă. La insistenţele dictatorului german, carea. Întrebat dacă exista posibilitatea unei alianţe între Berlin şi Londra, Henderson a declarat că personal nu considera exclusă o asemenea alianţ%.

Potrivit lui Paul Schmidt, reacţia lui Hitler după citirea scrisorii guvernului britanic a fost „surprinzător de liniştită. Se părea că el găsise un oarecare interes în propunerea engleză”. La rândul său, în telegrama expediată Londrei în aceeaşi noapte, Nevile Henderson relata că Hitler declarase: «Aş negocia cu plăcere dacă ar fi un guvern polon care să fie dispus să fie raţional […] Polonia – continuase dictatorul german – nu va putea fi niciodată raţională, ea se vede sprijinită de Anglia şi Franţa şi-şi închipuie că chiar de va fi învinsă va recăpăta, graţie sprijinului lor, mai mult decât ar putea pierde». Făcând această afirmaţie, Hiller începuse deodată să se lanseze în atacuri violente împotriva Poloniei, cuvintele „nimicirea statului polon” revenind cu insistenţă în monologul său.

«Aceasta îmi reaminteşte de conversaţia similară din anul trecut, cu privire la nimicirea cehilor» – a constatat reprezentantul Marii Britanii.

«Dumneavoastră sunteţi incapabili să îndemnaţi Polonia să fie raţională» – şi-a *continuat Hitler atacurile*.

«Tocmai pentru că ne aducem aminte de experienţa Cehoslovaciei din anul trecut şovăim să îndemnăm astăzi Polonia prea insistent – a ripostat Henderson. Ne rezervăm dreptul de a ne forma propria noastră părere în privinţa a ceea ce este sau ceea ce nu este raţional referitor la Polonia sau Germania».

În pofida acuzaţiilor reciproce formulate de dictatorul german şi de reprezentantul Marii Britanii, discuţia s-a desfăşurat, în general, pe un ton calm. Acelaşi Henderson relatează că o singură dală Hitler „s-a enervat mult”, şi anume după o remarcă a sa că, în fond, cauza

încordării între Londra şi Berlin nu era chestiunea Danzigului şi a Coridorului, ci hotărârea Marii Britanii de a rezista forţei prin forţă.

Spre sfârşitul întrevederii, care s-a prelungit până spre. miezul nopţii, Nevile Henderson a adresat lui Hitler două întrebări directe: dacă era dispus să negocieze direct cu Polonia şi dacă era de acord să discute problema unui schimb de populaţie. Refemdu-se la atitudinea lui Hitler, în telegrama trimisă Foreign Office-ului Henderson relata: „El mi-a răspuns afirmativ în ce priveşte ultima întrebare (deşi nu am nicio îndoială că se gândea în acelaşi timp la o rectificare de frontieră). Referitor la prima mea întrebare, a spus că nu poate să-mi dea răspuns până nu va studia cu atenţie scrisoarea guvernului Majestăţii Sale". Şi pentru ca ezitarea sa de a răspunde imediat întrebării ce-i fusese pusă să nu pară anormală, Hitler s-a adresat lui Ribbentrop, prezent la întrevedere: «Trebuie să chemăm pe mareşalul Göring, să discutăm cu el».

Reprezentantul Marii Britanii a părăsit Cancelaria Reichului având promisiunea lui Adolf Hitler că a doua zi guvernul german va răspunde scrisorii guvernului Maiestăţii Sale. În aceeaşi noapte, el a informat Londra despre discuţia pe care o avusese cu Hitler şi cu von Ribbentrop.

Luând cunoştinţă despre răspunsul pe care Henderson îl dăduse la întrebările formulate de Hitler, Robert Vansittart, consilierul şef al Fdreign Office-ului, a întocmit un protocol destinat lui Halifax, în care atrăgea atenţia că afirmaţiile reprezentantului Marii Britanii la Berlin erau extrem de periculoase... Cred că Sir Nevile Henderson ar fi trebuit să primească instrucţiuni pentru a ocoli cu totul această temă – arăta Vansittart. O alianţă înseamnă, dacă înseamnă ceva, mai ales o alianţă militară. împotriva cui să ne aliem cu o. asemenea bandă ca actualul regim din Germania?". La rândul său, şi Halifax a apreciat că Henderson mersese prea departe „pe un teren mocirlosi! şi a hotărât să-i atragă acestuia atenţia să nu mai facă asemenea afirmaţii. În acelaşi timp. el a ascuns

faţă de polonezi ameninţările proferate de dictatorul german la adresa ţării lor, dând dispoziţii să fie scos pasajul respectiv din documentul prin care colonelul Beck era informat despre întrevederea Hitler-Henderson”! s.

În ziua de 29 august, Neville Chamberlain a rostit, în Camera Comunelor, un discurs prin care i-a informat pe deputaţi despre evoluţia crizei internaţionale şi măsurile întreprinse de guvernul britanic pe plan extern şi intern. Apreciind că o atitudine hotărâtă a Marii Britanii putea, în anumite condiţii internaţionale, să determine Berlinul să se abţină de la atacarea Poloniei, premierul britanic a relevat pe larg măsurile adoptate pe plăti militar în vederea războiului. Discursul primului ministru britanic se încheia cu următorul avertisment menit să răcorească minţile prea înfierbântate ale conducătorilor celui de la III-lea Reich:

«Se spune uneori că poporul britanic se hotărăşte încet; odată ce a luat o hotărâre, el nu se îndepărtează însă prea uşor de ea. Încă nu se ştie dacă vom avea pace sau război, dar eu tot sper şi încă voi lucra pentru pace; însă nu ne vom abate nicio iotă de la hotărârea noastră de a rămâne credincioşi liniei de conduită pe care ne-am trasat-o» 49.

Seara, la ora 19, 15. Hitler a înmânat lui Henderson răspunsul guvernului german 50 la scrisoarea guvernului englez din ziua precedentă. „Acţiuni barbare de maltratare sălbatică”, „persecuţii împotriva marelui grup naţional german din Polonia”, „omorârea multor germani localnici sau silirea acestora să emigreze în condiţiile cele mai grele” – erau doar câteva dintre minciunile afirmate de Führerul nazist pentru a-şi justifica agresiunea.

«Această stare de lucruri este insuportabilă pentru o mare putere – continua Hitler ameninţător. Guvernul german nu poate decât să asigure guvernul britanic, în felul cel mai solemn, că s-a ajuns acum la o stare de lucruri care nu mai poate fi tolerată sau privită cu indiferenţă.»

După ce a dezvăluit că pretenţiile sale aveau în vedere „realipirea Danzigului şi Coridorului”, „salvgardarea Grupului etnic german în teritoriile ce vor

rămâne Poloniei", dictatorul german şi-a exprimat îndoiala că ele puteau fi soluţionate prin negocieri directe cu guvernul polon. Cu toate acestea, el s-a declarat de acord „să accepte propunerea engleză şi să intre în discuţiuni directe", pentru a da astfel guvernului britanic „o dovadă a sincerităţii intenţiilor germane de a lega o prietenie durabilă cu Marea Britanie". În această ordine de idei. Hitler a cerut ca un reprezentant al guvernului polon, înarmat cu depline puteri, să sosească a doua zi, 30 august, la Berlin pentru a trata.

«Această ultimă frază sună ca un ultimatum" – a declarat Henderson după ce a citit cu atenţie documentul.

Afirmaţia lui Henderson l-a iritat profund pe Hitler, care a început să ridice tonul: reprezentantul Marii Britanii – afirma el – nu-şi dădea seama că chestiunea era urgentă? Deoarece cele două armate stăteau faţă în faţă, orice scânteie putea declanşa incendiul.

Când cancelarul german a insinuat că lui Henderson îi era indiferent «câţi germani vor fi ucişi în Polonia», acesta s-a simţit provocat şi, pierzându-şi cumpătul, a început, la rândul său, să strige, mai tare chiar decât Hitler. „I-am spus că nu doresc să aud un asemenea limbaj nici de la dânsul şi nici de la nimeni altul – raporta Henderson Foreign Office-ului. I-am zis încă o grămadă de asemenea lucruri, cât de tare puteam [...] Dacă vrea război, atunci îl poate avea". 51

Nevile Henderson a părăsit Cancelaria Deichului „plin de cele mai întunecate presimţiri". Într-o telegramă destinată Foreign Office-ului, prin care informa asupra modului cum se desfăşurase convorbirea de la Cancelaria Reichului, Henderson arăta: „Întrevederea de astă-seară a avut un caracter vijelios şi dl. Hitler a fost cu mult mai puţin rezonabil decât ieri [...] El continuă să spună că doreşte prietenia Marii Britanii mai mult decât orice pe lume, dar că el nu poate să sacrifice din cauza aceasta interesele vitale ale Germaniei şi că dacă guvernul Majestăţii Sale face din această chestiune un târg, atunci propunerea este insuportabilă. Toate încercările mele de a

îndrepta această *falsă interpretare a cazului nu păreau să-l* impresioneze... Ca răspuns la repetată afirmare că negocieri directe cu

Polonia, deşi acceptate de el. cu siguranţă nu vor izbuti, am spus Excelenţei Sale că reuşita sau nereuşita depindea de atitudinea pe care avea s-o adopte el. Totuşi, era datoria mea imperioasă să nu las nicio îndoială că o încercare de a-şi *impune voinţa* fală *de Polonia*, *cu* forţa. îl va duce inevitabil într-un conflict cu noi".

La fel ca reprezentantul său la Berlin, guvernul englez a interpretat cererea lui Hitler drept un ultimatum şi a refuzat să-i dea curs. Într-o telegramă către Henderson (noaptea, de 29 30 august, ora 2,00), ministrul afacerilor străine al Marii Britanii, lordul Halifax preciza: „Vom da o deosebită atenţie răspunsului guvernului german, dar, bineînţeles, *este iraţional de a aştepta ca noi să putem trimite un reprezentant polon azi la Berlin şi guvernul german nu trebuie să se aştepte la aceasta*. Ar fi bine să se ştie acest lucru în cercurile interesate prin persoane cât mai indicate".

Acest mesaj a fost transmis la Wilhelmstrasse la ora 4 şi a fost repetat. În cursul dimineţii, prin telefon, de către Henderson lui Weizsäcker. Susţinând punctul de vedere al lui Hitler din seara zilei precedente, care relevase că „cineva ar putea zbura de la Varşovia la Berlin într-o oră şi jumătate", secretarul de stat al Reichului a insistat „să se facă neapărat ceva. cât mai curând posibil".

După această convorbire, Henderson a sugerat lui Halifax să ceară guvernului polon „să facă un ultim sacrificiu în ceasul al unsprezecelea pentru a stabili un contact direct cu dl. Hitler. chiar dacă ar fi numai ca să convingă lumea că este gata să facă orice concesie pentru menţinerea păcii". Cu acelaşi prilej, el a avertizat că Hitler era hotărât să-şi atingă scopurile „prin aşa-numitele mijloace pacifiste oneste, dacă poate, şi chiar prin forţă, dacă nu poate altfel [...] Dacă i se permite domnului Hitler să continue de a avea iniţiativa mi se pare că rezultatul va fi sau un război, sau o nouă victorie a sa prin desfăşurarea

forţei şi încurajarea, prin aceasta, de a urmări aceeaşi cale la anul sau mai târzfu”. 55

În aceeaşi noapte, Henderson l-a sfătuit pe colegul său Coulondre să intervină la Paris ca guvernul francez să facă presiuni la Varşovia pentru a-l trimite pe Beck sau un alt parlamentar să trateze cu Hitler. El arăta că era bine ca polonezii să înceteze a mai vorbi tot timpul de demnitatea lor şi să încerce să ajungă la o înţelegere cu Berlinul, aceasta fiind „unica posibilitate de a evita războiul”.

Totodată, reprezentantul Marii Britanii a luat contact, şi cu ambasadorul Poloniei, Lipski, „implorându-l” să-l convingă pe Beck să trimită un parlamentar la Berlin.

În aceeaşi dimineaţă, Kennard a transmis din Varşovia că era imposibil ca guvernul polon să fie înduplecat să-l trimită imediat la Berlin pe colonelul Beck sau un alt reprezentant pentru a trata o înţelegere pe baza propunerii făcute de Hitler. „Guvernul polon – preconiza Kennard; – mai degrabă se va lupta şi va pieri decât să îndure o astfel de umilinţă, mai cu seamă după exemplele Cehoslovaciei, Lituaniei şi Austriei”. 55

Nevile Henderson nu era singurul ce depunea eforturi să înnoade un fir de legătură, oricât de firav, între Berlin şi Varşovia. În dimineaţa zilei de 30 august, la ora 5, Hermann Göring, care se temea de consecinţele unei rupturi cu Anglia, l-a trimis din nou la Londra pe Dahlerus pentru a încerca să lămurească „nefericitul incident1 din ajun dintre Hitler şi Henderson. Întâlnindu-i pe primul ministru Chamherlain şi pe ministrul afacerilor străine Halifax, Dahlerus le-a explicat că în ciuda intransigenţei *afirmate de Hitler, nu era „esenţial” ca parlamentarul* polon să sosească la Berlin în ziua de 30 august. Primul ministru britanic – care fusese informat de Kennard despre atitudinea guvernului polon – a exprimat părerea că alegerea Berlinului ca loc pentru tratative cu delegatul Varşoviei nu era o soluţie bună, după cum nu era recomandabilă nici graba pe care *guvernul german o punea în* soluţionarea problemelor.

La 11, 30, guvernul britanic s-a întrunit pentru a lua

în dezbatere cererea Berlinului. Ministrul de război Hore-Belisha s-a pronunţat împotriva trimitem unui emisar polon la Berlin, arătând că era important să se dea limpede de înţeles că – nici nu ne gândim să cedăm în acest punct». Atitudinea lui Hore-Belisha a avut câştig de cauză, hotărârea adoptată de cabinetul britanic precizând: „*Nu putem recomanda guvernului polon să accepte acest procedeu cu totul nedrept*”.

Spre prânz, Göring l-a sunat pe Dahlerus, cerându-i să transmită englezilor că Hitler era interesat „să obţină prietenia Marii Britanii” şi, în consecinţă, tocmai formula propunerile guvernului german de reglementare a diferendelor cu Polonia „astfel încât ele să alcătuiască o bază de discuţie”. Göring a precizat că Hitler nu renunţa la condiţia pe care o pusese ca un delegat polon să se prezinte la Berlin 56.

În noaptea de 30/31 august, cu câteva minute înainte de expirarea termenului la care – potrivit cererii ultimative a lui Hitler – un reprezentant polon trebuia să sosească la Berlin, înarmat cu puteri depline pentru a negocia sau, mai bine zis, pentru a accepta pretenţiile naziştilor, ambasada engleză a solicitat ministrului afacerilor străine al Reichului să-l primească pe Henderson, care aducea răspunsul oficial al guvernului britanic la comunicarea din ajun a guvernului german V Paul Schmidt, care a servit să interpret, mărturiseşte că discuţia dintre Ribbentrop şi Henderson a fost extrem de furtunoasă. Atmosfera era încărcată la maximum, nervii celor doi parteneri fiind încordaţi în urma interminabilelor discuţii din ultimele zile. Când Ribbentrop – sosit la Cancelaria Reichului – a luat loc la masă. aproape că tremura de emoţie: faţa sa era palidă, buzele strânse, iar ochii extrem de neliniştiţi. Salutul adresat de el lui Henderson a fost „ca de gheaţă şi accentuat protocolar

Reprezentantul Marii Britanii a început prin a repeta că Londra considera „cu totul iraţională1 cererea ca un reprezentant al guvernului polon să sosească la Bei lin în termen de 24 de ore.

«Termenul a trecut» – a constatat Ribbentrop cu o linişte oarecum artificială.

Neluând în seamă întreruperea, Henderson a informat că guvernul său intervenise, în repetate rânduri, la Varşovia, sfătuindu-i pe polonezi să adopte o atitudine moderatoare. Era nevoie, însă, ca şi guvernul german să manifeste o atitudine asemănătoare, să garanteze frontiera dintre cele două ţări, iar germanii din Polonia să nu se mai dedea la provocări.

«Polonezii sunt provocatori, nu noi – a replicat Ribbentrop ridicând tonul de această dată –, aţi greşit adresa când v-aţi adresat nouă».

Imperturbabil, Henderson a repetat, apoi. sugestia guvernului său ca guvernul german să adopte o procedură normală şi să înmâneze ambasadorului Poloniei propunerile sale pentru negocieri, iar acesta să le transmită la Varşovia. Guvernul britanic se angaja că dacă propunerile germane aveau „o bază raţională" să facă tot ce-i stătea în putere la Varşovia pentru a uşura negocierile.

«După toate cele întâmplate, nici nu se mai poate discuta aşa ceva – a strigat Ribbentrop, ieşindu-şi din fire.

Cerem să vină la Berlin un delegat care să aibă depline puteri din partea guvernului său pentru a negocia cu noi».

În memoriile sale, Paul Schmidt notează că în această fază a convorbirii, în faţa repetatelor intervenţii ale lui Pdbbentrop, începuse şi Henderson să-şi piardă liniştea şi acea atitudine rezervată, atât de caracteristică englezilor: faţa lui începuse să se îmbujoreze, iar mâinile să-i tremure: >s. În această stare de spirit, reprezentantul Marii Britanii a dat citire răspunsului guvernului său la propunerile lui Hitler. Documentul britanic începea prin a constata dorinţa reciprocă a Berlinului şi a Londrei pentru îmbunătăţirea legăturilor, după care menţiona că o înţelegere anglo-germană nu se putea realiza prin sacrificarea altor prieteni. Luând act de faptul că germanii acceptaseră. În principiu, propunerea englezilor privind organizarea unor discuţii bilaterale între Berlin şi Varşovia, guvernul

britanic cerea ca „orice înţelegere să fie supusă unei garanţii internaţionale… întrebarea cine va participa la această garanţie va trebui discutată în viitor şi guvernul Majestăţii Sale speră că pentru a împiedica pierderile de timp. guvernul german va face imediat demersuri pentru a obţine asentimentul U.R.S.S., a cărei participare la garanţii guvernul Majestăţii Sale a acceptat-o întotdeauna”. În încheierea acestui document, guvernul britanic îndemna cu stăruinţă ambele părţi să se abţină de la orice mişcări de trupe. „Guvernul Majestăţii Sale este încredinţat că el ar putea obţine o astfel de înţelegere din partea guvernului polon dacă şi guvernul german ar da asigurări similare.”: l în timp ce reprezentantul Marii Britanii citea documentul, von Ribber. trop l-a întrerupt de mai multe ori cu observaţii sarcastice. Cinci Henderson a încheiat, ministrul afacerilor străine al Reichului a sărit pur şi simplu de pe scaun şi, aruncând priviri provocatoare interlocutorului său, a declarat că afirmaţia din document, ce lăsa să se înţeleagă că aveau loc mişcări de trupe germane spre frontiera cu Polonia, era «o insinuare nemaipomenită. Altceva mai aveţi de spus?».

Spre stupefacţia ministrului nazist, Henderson mai avea şi altele de spus. Astfel, el a precizat că guvernul său îl informase, chiar în după-amiaza aceleiaşi zile, că la Londra circulau ştiri după care germanii comiseseră acte de sabotaj în Polonia, sabotaje ce justificau măsurile cele mai severe din partea guvernului acestei ţări. Cu toate acestea, guvernul englez continuase să dea guvernului polon sfaturi moderatoare.

«Este o minciună sfruntată din partea guvernului polon» – spumegă Ribbentrop, care îşi pierduse complet controlul. Cât privea sfaturile date polonezilor, acestea aveau «al dracului de puţin efect».

Aceste cuvinte l-au determinat şi pe Henderson să-şi iasă din calmul său imperturbabil. Ridicând degetul în chip de doi ană, el a strigat: «Aţi pronunţat acum cuvântu’! *aracu*. Vă atrag atenţia că acesta nu este limbajul unui om de stat într-o situaţie atât de serioasă». Paul Schmidt,

singurul martor al acestei scene trag i-comice, relatează în memoriile sale: „Ribbentrop îşi pierdu literalmente răsuflarea. Unul dintre acei diplomaţi «laşi», un ambasador, şi încă unul dintre acei englezi «îngâmfaţi», îndrăznise să-l pună la punct ca pe un şcolar. Sări iarăşi în picioare. «Ce-aţi spus?» – urlă el. Henderson se ridicase de asemenea în picioare. Cei doi bărbaţi se înfruntau cu ochii scânteietori. De fapt, trebuia să mă fi ridicat şi eu în picioare, după toate uzanţele diplomatice. Nu ştiam însă care trebuia să fie atitudinea unui translator în cazul când cei doi parteneri treceau de la vorbe la fapte. Am rămas deci pe scaun şi m-am prefăcut că mai iau note în caietul meu de stenograme. *Nu* mă *uitam la cei doi* parteneri, dar auzeam respiraţia lor grea. Mă gândeam că ceea ce se putea întâmpla acum era că ministrul de externe al Reichului ar putea să-l dea afară pe ambasadorul Maiestăţii Sale britanice. Într-o carieră îndelungată de translator se ascut simţurile pentru situaţii comice. Această *scenă nu mai era însă grotescă*, *ci* de-a *dreptul penibilă* pentru un spectator. Din fericire, nu s-a ajuns la bruscări, în timp ce făceam încă ornamente în caietul meu, fără să ridic ochii, auzeam respiraţia lor grea. Primul care se aşează era Ribbentrop, în dreapta mea, urmă şi Henderson, în stânga. Când ridicai privirea, văzui pe faţa celor doi – duelgii» că furtuna trecuse4.00

Discuţia a urmat un făgaş mai liniştit. La un moment dat, ministrul de externe al Reichului a scos din buzunar un document având 16 puncte şi i-a dat citire în limba germană. (în raportul înaintat Foreign Office-ului, Henderson afirma că lectura documentului fusese făcută „într-o viteză maximă”; Paul Schmidt, în memoriile sale, susţine că din contră Ribbentrop citise fără să se grăbească, dând chiar lămuriri la unele puncte.) în acest document, guvernul german propunea ca Danzigul să fie cedat Germaniei, iar Gdynia să rămână Poloniei, în timp ce apartenenţa Coridorului urma să fie decisă potrivit voinţei majorităţii populaţiei, după organizarea unui plebiscit, sub supravegherea unei comisii internaţionale, formată din

britanici, francezi, italieni şi ruşi. În caz de retrocedare a Coridorului la Reich, Berlinul se declara dispus să procedeze la organizarea unui schimb de populaţie cu Polonia. Danzigul şi Gdynia urmau să primească caracterul unor porturi comerciale, fără instalaţii şi fortificaţii militare. 61 După ce Ribbentrop a terminat de citit documentul, Henderson a solicitat ca potrivit uzanţelor diplomatice şi conform înţelegerii din ziua precedentă să-i fie înmânat un exemplar pentru a fi transmis Londrei şi eventual. Varşoviei. Ministrul de externe al Reichului a refuzat însă, declarând că şi aşa propunerile erau perimate, deoarece împuternicitul polon nu sosise la Berlin în termenul stabilit de guvernul german. „Am observat că interpretarea problemei în acest fel însemna că cererea ea un reprezentant polon să sosească la Berlin la 30 august constituia, de fapt, un ultimatum – raporta Henderson lordului Halifax. El a negat aceasta, zicând că ideea unui ultimatum era o ficţiune a imaginaţiei mele. De ce, am întrebat, nu se poate adopta o procedură normală şi să nu se dea o copie a propunerilor şi să se ceară ambasadorului polon de a-l vizita, precum mi-a propus Hitler acum câteva zile, şi să i le înmâneze pentru a le comunica guvernului polon? în termeni cât mai violenţi, dl. von Ribbentrop a răspuns că el niciodată nu va cere ambasadorului polon să-l viziteze. El a făcut aluzie că dacă ambasadorul polon i-ar cere o întrevedere ar fi altceva. I-am spus că natural voi informa imediat guvernul meu, la care el a răspuns că deşi acestea erau vederile lui personale, el va comunica tot ce spusese lui Hitler, iar cancelarul va decide. Pe această chestiune ne-am despărţit, dar trebuie să adaug că întreaga purtare a domnului von Ribbentrop în timpul acestei neplăcute întrevederi imita pe dl. Hitler în cel mai rău fel”. 62

Ultima zi de pace în noaptea de 30/31 august, la ora 1, înainte de a-l fi informat pe Halifax despre întrevederea pe care o avusese cu Ribbentrop, Nevile Henderson l-a invitat pe Lipski la dânsul şi l-a sfătuit să-i comunice urgent, telefonic, ministrului ele externe Beck, că aflase de

la Ambasada engleză despre existenţa celor 16 puncte ale propunerilor germane. Totodată, el a sugerat ambasadorului Poloniei ca, pe pron pria lui răspundere, să-l viziteze pe Ribbentrop şi să-i ceară textul propunerilor pentru a le comunica la Varşovia.

Neavând încredere că Lipski va acţiona în acest sens („E atât de leneş sau atât de legat de instrucţiunile guvernului său, încât nu eram deloc sigur că intervenţia sa va mai putea avea un efect moderator” – avea să mărturisească Henderson), reprezentantul Marii Britanii a făcut apel la Dahlerus, rugându-l să obţină de la germani cele 16 puncte ale propunerilor pe care von Ribbentrop refuzase să i le predea. Şi, spre surpriza sa, Dahlerus a reuşit să-i aducă respectivele propuneri, numai că, procurate printr-un intermediar, ele nu aveau caracter oficial şi erau lipsite de valoare. Cu toate acestea, Henderson l-a trimis pe Dahlerus, însoţit de locţiitorul său Ogilvie Forbes, la Lipski. Suedezul, pe care Forbes l-a prezentat drept «un mijlocitor neutru care se bucura de încrederea cabinetului britanic, a ambasadei Marii Britanii şi a guvernului german», i-a citit lui Lipski propunerile germane, subliniind caracterul lor „rezonabil şi moderat”, corespunzător unei soluţii „acceptabile cu onoare de ambele părţi”. El a insistat ca Beck să vină imediat la Berlin sau, dacă acest lucru nu era posibil, să încerce Lipski să obţină o întrevedere cu Hitler.

Profitând de faptul că Dahlerus a trecut într-un alt birou pentru a pune pe hârtie propunerile germane, Lipski i-a spus lui Forbes: «Planul acesta este o violare a suveranităţii poloneze şi pur şi simplu nu poate fi luat în consideraţie […] Ar fi fatal dacă dl. Beck sau oricare alt emisar polon ar veni la Berlin. Trebuie să rămânem fermi cu orice preţ şi să ne arătăm uniţi. Dacă Polonia ar fi părăsită de aliaţii săi, ar angaja ea singură lupta şi ar pieri de una singură». 63

La Roma, Ciano nici nu se trezise bine când Attolico i-a comunicat de la Berlin că situaţia era desperată şi în câteva ore avea să înceapă războiul dacă nu intervenea *un*

fapt nou. „Mă duc imediat la Palazzo Venezia – consemnează Ciano în *Jurnalul* său. Trebuie creat acest fapt nou. În înţelegere cu Ducele, telefonez lordului Halifax pentru a-i spune că Ducele n-ar putea să intervină pe lângă Hitler decât cu condiţia să-i o fere un gaj pe măsură: Danzigul". 64

La ora 11, 30, Attolico s-a prezentat la Ministerul Afacerilor Străine al Reichului şi l-a informat pe Weizsäcker despre convorbirea Ciano-Halifax şi despre propunerea Ducelui privind cedarea imediată a Danzigului către germani. „Restul problemei ar putea. fi rezolvat apoi în linişte şi prin negocieri directe între Berlin şi Varşovia – consemnează secretarul de stat german, într-un *Memorandum*, cuvintele ambasadorului Italiei – […] Londra a informat Roma că în momentul de faţă problema dificilă, de fapt, este una de procedură şi anume dacă guvernul german trebuie să-l cheme pe Lipski, ori dacă Lipski trebuie să vină din proprie iniţiativă pentru a primi propunerile germane. Nu s-ar putea ca acest ultim obstacol să fie înlăturat într-un mod oarecare?" 65

Concomitent, reprezentanţii la Varşovia ai Marii Britanii şi Franţei au făcut noi demersuri pe lângă guvernul, polon pentru a-l determina să comunice Berlinului că era. de acord cu principiul unor discuţii directe. Drept urmare, spre prânz, colonelul Beck a adus la cunoştinţă lui Kennard (cu ocazia unei întrevederi) şi lui Leon Noel (prin telefon) că guvernul polon hotărâse să accepte un schimb direct de vederi cu guvernul german, pe baza propusă de guvernul britanic. În ceea ce privea soarta oraşului Danzig, guvernul polon aprecia că era esenţial să se creeze un *modus vivendi* pe perioada tratativelor… Am întrebat pe dl. Beck care erau demersurile pe care le propunea pentru a stabili un contact direct cu guvernul german – raporta Kennard lui Halifax. El mi-a spus că va da acum instrucţiuni domnului Lipski să obţină o întrevedere fie cu ministrul afacerilor străine, fie cu secretarul de stat, pentru a comunica că Polonia primise propunerile britanice. L-am îndemnat să

facă aceasta fără întârziere. L-am întrebat apoi care va fi atitudinea pe care o va adopta ambasadorul polon dacă dl. von Bibbentrop sau altcineva îi va înmâna propunerile germane. A răspuns că dl. Lipski nu va fi autorizat să accepte un astfel de document, deoarece, având în vedere experienţe din trecut, acesta ar putea fi întovărăşit de un fel de ultimatum, După părerea sa, esenţialul este ca mai întâi să se stabilească un contact şi apoi vor fi discutate detaliile referitoare la locul, persoana şi bazele pe care aceste negocieri vor fi începute [...] El a adăugat că dacă va fi invitat să meargă la Berlin, bineînţeles că n-o va face, pentru că nu avea nicio intenţie să fie tratat precum a fost tratat preşedintele Hacha". CG

La ora 12.30 Dahlerus a telefonat în *Downing Street* nr. *10* pentru a informa că vorbise în noaptea trecută cu Göring şi aprecia propunerile germane ca fiind „extrem de liberale41. În continuare, suedezul a început să relateze discuţia pe care o avusese cu ambasadorul Poloniei, Lipski. Horace Wilson, care se afla la capătul celălalt al firului, a încercat să-i atragă atenţia că asemenea probleme nu se discutau la telefon, dar industriaşul suedez continua să-i acuze pe polonezi că „torpilează" tratativele cu germanii şi posibilitatea „salvării" păcii, „l-am spus. din nou să tacă – relata influentul sfetnic al lui Chamberlain – dar cum nu înceta să vorbească, am racoşat aparatul" f 7.

În acelaşi timp, şi Henderson a telegrafia! lui Halifax, informându-l că după părerea lui pretenţiile germane erau „moderate" şi polonezii erau vinovaţi că refuzau să ia contactul cu germanii pentru a li se transmite cele 16 puncte ale propunerilor Berlinului. Dând curs sugestiilor lui Henderson, Halifax a intervenit la Varşovia, rugându-l pe Beck să dea dispoziţie lui Lipski să ceară *imediat* la Wilhelmstrasse textul propunerilor germane. Aceste indicaţii ale lui Halifax se pare că au depăşit însă punctul până la care considera Chamberlain că puteau merge conciliatorii pentru a-i determina pe aliaţii poloni să satisfacă pretenţiile lui Hitler. Aşa se explică faptul că primul ministru a dezavuat acţiunea ministrului său de

externe şi i-a dat un avertisment lui Henderson pentru vina de a-l fi influenţat pe Halifax, cât şi pentru atitudinea antipolonă manifestată G8.

Într-o nouă convorbire telefonică cu Ciano, Halifax a făcut cunoscut că sugestia lui Mussolini privind cedarea Danzigului ca o condiţie a începerii negocierilor germanopolone nu era realizabilă. „Orizontul se întunecă din ce în ce” – notează Ciano.

Mussolini şi Ciano au hotărât totuşi să facă o nouă încercare pentru a obţine satisfacerea pretenţiilor Berlinului şi a evita, astfel, declanşarea războiului într-un moment când Italia era complet nepregătită. În *Jurnalul* său, Ciano menţionează în acest sens: „Îl revăd pe Duce. Ultima tentativă: să se propună Franţei şi Angliei o conferinţă, pentru data de 5 septembrie, cu scopul de a se revizui clauzele Tratatului de la Versailles, care sunt cauza actualelor tulburări în Europa”. Deşi ştia că Hitler va refuza să participe la o asemenea conferinţă, întrucât el comunicase în mai multe rânduri italienilor acest lucru, Ciano a sprijinit iniţiativa lui Mussolini, având convingerea că astfel dezacordurile dintre Roma şi Berlin vor deveni şi mai *profunde*, *iar socrul său* va menţine *Italia în* afara conflictului.

Între orele 12 şi 13. Ciano i-a invitat pe rând la Palazzo Glugi pe ambasadorii Marii Britanii şi Franţei, făcându-le cunoscută noua iniţiativă a guvernului italian. El a insistat asupra urgenţei răspunsului, pentru a nu fi declanşate, *Îâltrd timp*, ostilităţile împotriva Poloniei. Percy-Loraine s-a arătat de-a dreptul „entuziasmat” de această propunere; François-Poncet a primit-o „cu satisfacţie”, dar şi cu oarecare scepticism 69

Georges Bonnet a îmbrăţişat, de asemenea, propunerea italienilor, depunând eforturi stăruitoare pentru transpunerea ei în practică; englezii, în schimb, s-au arătat sceptici, avertizându-l chiar pe şeful diplomaţiei franceze că ea constituia „o capcană”. Primul ministru Chamberlain consideră că guvernul britanic şi guvernul francez «trebuie să elaboreze un răspuns asemănător –

telefona ambasadorul Corbin, la ora 13, 15, lui Georges Bonnet. El doreşte ca cele două guverne să-şi poată confrunta punctele de vedere pentru a nu cădea în cursa întinsă de Mussolini» – După părerea lui Chamberlain şi a lui Halifax, guvernele Franţei şi Angliei trebuiau să condiţioneze deschiderea oricărei conferinţe de prealabila demobilizare generală.

Bonnet a răspuns că, după părerea lui, aceasta era o condiţie pe care guvernul german n-o va accepta niciodată; el a promis să dea un răspuns oficial imediat ce Consiliul de Miniştri al Franţei va adopta o hotărâre cu privire la propunerile lui Mussolini70.

La ora 13, dând curs indicaţiilor primite de la Varşovia, ambasadorul Poloniei la Berlin, Lipski, a telefonat la Wilhelmstrasse, solicitând lui Ribbentrop o audienţă pentru a-i prezenta un document al guvernului polon. Abia la ora 15 – deci după două ore –, Ernst von Weizsäeker, secretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine al Reichului, l-a chemat la telefon pe Lipski pentru a-l întreba dacă solicita audienţa în calitate de plenipotenţiar cu depline puteri pentru a trata sau ca ambasador. La răspunsul acestuia că venea în calitate de ambasador, pentru a face guvernului Reichului o comunicare din partea guvernului său, reprezentantul german s-a rezumat doar să comunice că va aduce cererea la cunoştinţa ministrului de externe 71.

La *ora 17*, Bernardo Attolico s-a prezentat din nou la Wilhelmstrasse pentru a-i aduce la cunoştinţă lui Ribbentrop „dorinţa insistentă a Ducelui ca Führerul să-l primească pe ambasadorul Poloniei, Lipski, şi în felul acesta să stabilească cel puţin contactul minim necesar pentru a evita ruptura finală”. Ministrul de externe al Reichului a promis să transmită Führerului dorinţa aliatului şi prietenului său italian. Ambasadorul Attolico a cerut apoi propunerile germane, dar Ribbentrop a refuzat să i le dea, promiţându-i-le „pentru mai târziu” 72.

La Paris, Consiliul de Miniştri al Franţei s-a întrunit la *ora 18* pentru a stabili atitudinea guvernului francez faţă

de propunerea lui Mussolini. Georges Bonnet a dat citire unui proiect de răspuns redactat în felul următor: „Guvernul francez trebuie să răspundă *da* fără rezerve. El va cere doar să fie invitată şi Polonia. El va exprima dorinţa ca conferinţa să examineze, de asemenea, ansamblul problemelor europene în vederea stabilirii unei păci durabile”.

Preşedintele Consiliului, Édouard Daladier, a obiectat, arătând că propunerea lui Mussolini nu trebuia acceptată decât în cazul când tratativele bilaterale germano-polone, pentru a căror organizare se făceau mari eforturi, nu dădeau rezultatele scontate.

În timpul dezbaterilor, Daladier a primit o scrisoare personală din partea Ambasadorului Franţei la Berlin.

Coulondre, care arăta: „Hitler ezită; nu este sigur de el. Rezistaţi, rezistaţi, totul constă în aceasta”.

— Consiliul de miniştri a hotărât ca Bonnet să redacteze răspunsul guvernului francez în sensul afirmaţiilor făcute de Daladier.73

La *ora 18, 30*, cu mai puţin de 12 ore înainte ca Wehrmachtul să declanşeze atacul, von Ribbentrop l-a primit, în sfârşit, pe ambasadorul Poloniei, Lipski. Acordarea acestei audienţe constituia o simplă manevră diplomatică, prin care Hitler urmărea, pe de o parte, să dea curs insistenţelor lui Mussolini în acest sens, iar, pe de altei parte, să poată arunca, ulterior, vina războiului asupra victimei sale şi să justifice atacul în faţa propriului său popor şi a opiniei publice mondiale.

Ambasadorul Lipski a dat citire notei primite la prânz de la Varşovia, în care se afirma: „Noaptea trecută, guvernul polon a fost informat de guvernul britanic despre schimbul de păreri avut cu guvernul german privind posibilitatea unor convorbiri directe între guvernul Reichului şi cel al Poloniei.

Guvernul polon priveşte favorabil propunerile făcute de guvernul Marii Britanii şi îi va da un răspuns oficial în această chestiune în următoarele ore”.

Pentru von Ribbentrop acest acord al guvernului

polon de a începe negocieri directe cu Berlinul nu prezenta însă niciun interes, ba chiar putea crea complicaţii într-un moment când Hitler luase deja decizia de a ataca Polonia. În consecinţă, el a recurs la o întrebare al cărei răspuns ştia că va fi negativ: «Aveţi depline puteri de a trata eu noi pe baza propunerilor germane?

«Nu* – a răspuns Lipski.

«Atunci nu are rost să mai stăm ele vorbă» 7/1 a conchis ministrul afacerilor străine al Reichului, punând capăt întrevederii.

O jumătate de oră mai târziu, adică la *ora 19*, Adolf Hitler l-a primit la Cancelaria Reichului pe ambasadorul Italiei. Cu acel prilej, el a înmânat lui Attolico un exemplar al propunerilor germane şi o notă pentru presă, precizând însă că din cauza refuzului guvernului polon de a trimite un împuternicit la Berlin propunerile nu mai erau valabile. Încercarea de mediere făcută de Marea Britanie trebuia privită, deci, ca un eşec.

Ambasadorul Attolico a remarcat că atunci când Mussolini se oferise să facă pe mediatorul, cu câteva zile în urmă, Führerul declarase că Marea Britanie tocmai înaintase o propunere şi că era de dorit să se aştepte pentru a se vedea mai întâi efectul acesteia. Acum. când Führerul personal declara că propunerea britanică trebuia considerată eşuată, se ridica întrebarea dacă Ducele nu putea întreprinde, la rândul său, o mediere. În consecinţă, Attolico l-a întrebat pe Führer dacă accepta ca Ducele să facă acum pe mediatorul.

Dictatorul german a răspuns că trebuie să se aştepte desfăşurarea evenimentelor. La întrebarea lui Attolico dacă trebuia să interpreteze acest răspuns în sensul că «totul s-a sfârşit acum», Führerul a răspun afirmativ75.

Veştile transmise de Attolico din Capitala celui de al III-lea Reich, conjugate cu tăierea de către englezi a legăturilor telefonice cu Italia au provocat panică la Roma, fapt consemnat, de altfel, de Ciano în *Jurnalul* său. «Este războiul – a declarat Mussolini când ginerele său l-a pus la curent cu ultimele evenimente; dar mâine voi face o

declaraţie în Marele Consiliu pentru a spune că noi nu vom participa». Apreciind că această declaraţie a socrului său ar fi putut fi tardivă dacă ostilităţile începeau, Ciano a sugerat ideea de a se comite „o indiscreţie" faţă de Percy Loraine privitoare la intenţiile Italiei, idee pe care Mussolini a aprobat-o. „Percy Loraine vine la mine – notează Ciano – şi-l pun la curent; apoi, simulând că nu pot să-mi reţin un strigăt din inimă, îi zic: – Pentru ce vreţi dvs. să creaţi ireparabilul? încă n-aţi înţeles că noi niciodată nu vom lua iniţiativa unui război contra dvs. sau a Franţei?»" 76.

Percy Loraine a plecat de la Palazzo Chigi fericit de a putea comunica Foreign Office-ului că în conflictul ce era gata să izbucnească ţara sa avea, cel puţin în prima fază, un adversar mai puţin. La *ora 23, 15*, Londra a primit din partea sa un mesaj în care se arăta: „Guvernul italian a luat decizia sa. Italia nu se va bate nici contra Marii Britanii, nici contra Franţei.

— Această comunicare mi-a fost făcută de Ciano, în secret, la ora 21, 15".

În aceeaşi seară, la *ora 21*, Radio Berlin a dat publicităţii „propunerile11 guvernului german de reglementare a diferendului cu Polonia, „propuneri" pe care von Ribbentrop i le mai citise o dată lui Henderson în noaptea precedentă. Aşa cum am arătat, ministrul afacerilor străine al Reichului hitlerist refuzase să înmâneze reprezentantului Marii Britanii textul respectivelor „propuneri, afirmând că din moment ce nu sosise la Berlin un reprezentant polon în termenul fixat, ele erau deja depăşite. Pe de altă parte, Berlinul" refuzase să prezinte Varşoviei „propunerile" sale prin intermediul ambasadorului Lipski. Cu toate acestea, guvernul nazist nu se sfia să declare, în seara zilei de 31 august, că el considera „propunerile" respinse de guvernul polon. „Ne aflăm în faţa unei noi manevre pentru a face să apară că Polonia se sustrage oricărei tentative de soluţionare paşnică" – transmitea ambasadorul Franţei la Berlin, Coulondre, lui Georges Bonnet77. Mai târziu, Hitler însuşi

avea să confirme că neobişnuitele sale „propuneri11 nu constituiseră altceva decât o manevră diplomatică. „Am avut nevoie de un alibi, în special în faţa poporului german, pentru a-i arăta că făcusem totul pentru a păstra pacea – recunoştea el. Acesta a fost motivul pentru care am făcut acea propunere conciliantă pentru reglementarea problemelor în legătură cu Danzigul şi Coridorul" 78.

Nevile Henderson a apreciat, până în ultimul moment chiar şi după ce fusese admonestat de Chamberlain, că Hitler dorea să trateze, că „propunerile" formulate de el erau „echitabile" şi că guvernul polon ar fi trebuit să depună eforturi pentru a intra în posesia lor şi a ajunge la o înţelegere cu Berlinul. La *ora 22, 30*, ambasadorul Howard Kennard telegrafia din Varşovia: „Ambasadorul Maiestăţii Sale la Berlin pare să considere echitabile condiţiile germane. Mă tem că din punctul de vedere al Varşoviei, nu pot împărtăşi părerea sa. În timp ce ele pot părea neinţiatului acceptabile, guvernul polon le va considera cu siguranţă ca o *încercare de a-l strânge de gât sub masca legalităţii*" 79.

Puţin după miezul nopţii, Nevile Henderson a telegrafiat Foreig Office-ului, propunându-i să ceară guvernului polon, „într-un limbaj fără echivoc", să trimită un parlamentar la Berlin. Şi, stupoare, Ilalifax şi-a însuşit din nou punctul de vedere al reprezentantului Marii Britanii la Berlin. „Nu înţeleg de ce guvernul polon se lasă atât de *greu pentru* a *împuternici pe* ambasadorul polon la Berlin să ia în primire un document de la guvernul german", se telegrafia Halifax lui Kennard, la numai douăzeci de minute după ce primise mesajul lui Henderson.

În timp ce conciliatorii nu încetau să caute „soluţii" pentru a ajunge la înţelegere cu Berlinul, trupele germane se aflau deja în marş spre frontierele cu Polonia, având ordin ca la ora 5, 45 să declanşeze atacul.

Capitolul VIII

ATACAREA POLONIEI-ŞI DECLANŞAREA CELEI DE AL DOILEA RAZ30I MONDIAL

1 septembrie 1939 – Germania nazistă atacă Polonia în zorii zileide 1 septembrie 1939, posturile de radio germane au difuzat o proclamaţie a lui Hitler către armată în care acesta declara deschis că Germania nazistă hotărâse să recurgă la forţă. «Statul polon a refuzat o lichidare paşnică a diferendelor pe care am dorit-o şi a făcut apel la arme – afirma dictatorul german. Germanii din Polonia sunt peresecutaţi cu sângeroasă teroare şi alungaţi din casele lor. O serie de violări ale frontierei, de nesuportat pentru o mare putere, dovedeşte că Polonia nu mai este dispusă să respecte frontiera Reichului» 1!

Aşadar, după ce folosise întregul arsenal al calomniilor în drumul spre acapararea puterii şi după aceea. Hitler nu se sfia să procedeze în aceeaşi manieră perfidă şi în acel moment grav al istoriei pentru a justifica, în faţa poporului german şi a opiniei publice internaţionale, actul său criminal, îndelung şi minuţios pregătit. Pentru că ceea ce urma în proclamaţie anunţa, de fapt, începerea războiului împotriva Poloniei.

Cu zece minute mai devreme marile *unităţi ale* Wellfmaentului trecuseră, rând pe rând, frontiera cu Polonia.

declanşând o ofensivă generalizată din nord, sud şi vest ce viza, ca ţel final, ocuparea Varşoviei şi lichidarea statului polon. În aer, avioanele germane se îndreptau spre obiectivele ce le fuseseră indicate – coloane de trupe poloneze, depozite de muniţii, şosele şi căi ferate, oraşe şi sate deschise –, împrăştiind moartea în rândurile populaţiei.

Spre *ora* 7, crainicul postului de radio Berlin dădea citire unei proclamaţii a lui A. Foerster, şeful naziştilor din Danzig, prin care se anunţa „alipirea” respectivului oraş la Reich2.

Vestea atacării Poloniei l-a determinat pe dictatorul italian Mussolini să întreprindă o acţiune care să-i aducă liniştea atât. de dorită după coşmarul pe care-l trăise în ultimele zile: dimineaţa devreme el a telefonat personal lui

Attolico, dându-i instrucţiuni să încerce să obţină de la Hitler un document care să-l elibereze de obligaţiile ce-i reveneau prin „Pactul de oţel”. Demersurile întreprinse de ambasadorul Italiei la Berlin au avut ca rezultat următoarea telegramă a lui Hitler către Mussolini:

„Duce, vă mulţumesc cordial pentru ajutorul diplomatic şi politic pe care l-aţi dat recent Germaniei. Sunt convins că forţele armate ale Germaniei sunt suficiente pentru a duce la bun sfârşit sarcina ce ne-a fost impusă. În consecinţă, nu cred că voi avea nevoie de ajutorul militar al Italiei în aceste împrejurări. Vă mulţumesc, de asemenea, Duce, pentru tot ce veţi face în viitor pentru cauza comună a fascismului şi naţional-socialismului” a.

Către *ora 10*, Hitler a părăsit Cancelaria Reichului îndreptându-se spre Reichstag pentru a anunţa poporului german şi lumii întregi teribilele evenimente pe care el tocmai le provocase cu sânge rece. Explicaţiile 4 pe care le-a dat pentru a justifica războiul contra Poloniei constituiau, de la un capăt la altul, o înşiruire de minciuni şi de denaturări ale faptelor, şi aceasta pentru a demonstra că vinovaţi pentru agresiunea premeditată pe care el tocmai o declanşase împotriva Poloniei nu erau nimeni alţii decât chiar… victimele. În acest sens, el învinuia guvernul polon că nu acceptase „propunerile” sale de reglementare a diferendelor germano-polone – dar acele „propuneri” nu fuseseră niciodată înaintate oficial nici Varşoviei şi nici Londrei; de asemenea, el utiliza simulacrul atacului contra postului de radio german Gleiwitz, operaţie care fusese organizată de SS-işti, îmbrăcaţi în uniforme militare polone. De altfel, trebuie precizat că la începutul conflictului Berlinul a încercat să prezinte operaţiile militare germane drept măsuri cu caracter defensiv, un răspuns la pretinse atacuri ale trupelor polone 5.

Revenit la Cancelaria Reichului, Hitler s-a îngrijit să transmită lui Mussolini un nou mesaj, mai detaliat, o completare de fapt a primului, în care reafirma punctul său de vedere cu privire la declanşarea războiului. Adică,

aceleaşi minciuni pe care le spusese cu câteva minute mai devreme în cuvântarea rostită în Reichstag 6.

Tot în cursul dimineţii, dictatorul german a avut o convorbire cu Dahlerus. Faptul că Hitler şi-a găsit timp, în acea primă zi a atacului german, să-l primească pe industriaşul suedez ca persoană particulară pare o enigmă la prima vedere; dacă cercetăm convorbirile telefonice ale acestuia eu Londra totul devine însă explicabil. Astfel, la ora 9, 05, Dahlerus telefonase Foreign Office-ului pentru a informa că avea dovezi că polonezii erau cei ce trecuseră la atac. Adică exact ce pretindeau naziştii. Ce fel de dovezi? Afirmaţiile lui Hermann Göring, pe care-l văzuse o oră mai devreme şi care-i declarase că războiul izbucnise deoarece polonezii atacaseră staţia de radio *Gleiwitz* şi podul de lângă Dirchau. Hitler a considerat că merita să sacrifice câteva minute din timpul său pentru a alimenta o sursă ce transmitea asemenea „informaţii" guvernului englez. Potrivit spuselor lui Dahlerus, dictatorul german a manifestat la întrevederea respectivă „o stare de extremă nervozitate şi de mare agitaţie", proferând fel de fel de ameninţări la adresa Poloniei şi chiar a Angliei. „M-a încredinţat că el bănuise totdeauna Anglia de a căuta războiul – avea să relateze industriaşul suedez în anii postbelici. Mi-a zis după aceea că va zdrobi Polonia şi o va anexa în totalitate. El se excita din ce în ce mai tare şi a început să-şi agite braţele. «Dacă Anglia vrea să se bată timp de un an, mă voi bate un an; dacă vrea să se bată timp de doi ani, mă voi bate doi ani». S-a oprit, apoi a „început să urle, vocea sa ajungând piţigăiată şi cu mişcări frenetice de braţe: «Dacă Anglia vrea să se bată timp de trei ani, mă voi bate trei ani», Mişcările corpului său au urmat atunci pe cele ale braţelor şi când a mugit «şi dacă trebuie, mă voi bate timp de zece ani», s-a înclinat în faţă, aproape atingând podeaua".7

La ora *12, 30*, după întrevederea cu Hitler, Dahlerus a chemat din nou la telefon Foreign Office-ul, repetând afirmaţiile din cursul primei convorbiri, potrivit cărora polonezii refuzaseră să negocieze cu germanii şi trecuseră

la atac. El s-a oferit să ia avionul pentru Londra, însoţit de Ogilvie Forbes, însărcinatul cu afaceri al Marii Britanii la Berlin, dar Sir Alexander Cadogan, subsecretar de stat al Foreign Office-ului, aflat la capătul celălalt al firului, a răspuns că războiul izbucnise deja şi că nu mai era nimic de făcut. Dahlerus nu s-a descurajat însă de tonul rece al lui Cadogan şi a insistat ca „oferta" sa să fie adusă la cunoştinţa lui Halifax şi lui Chamberlain, avertizând, pe un ton arogant, că va reveni într-o oră cu un nou telefon, pentru a afla răspunsul cabinetului britanic.

Iniţiativele lui Dahlerus, care se lăsase îmbrobodit de Göring şi devenise o unealtă în mâinile acestuia, încurcând lucrurile şi prezentându-le pe victime în postură de agresori, prezintă mai puţină importantă atâta vreme cât el acţiona ca simplu cetăţean particular; mai grav era faptul că însuşi reprezentantul Marii Britanii la Berlin se făcuse ecoul aceloraşi calomnii îndrugate de cel pe care Hitler îl desemnase, în cuvin tarea rostită în aceeaşi dimineaţă în Reichstag, drept succesor al său la conducerea Reichului. La *ora 10, 30*, în timp ce dictatorul german comunica roboţilor din Reichstag şi, pe calea undelor, întregii lumi, că dăduse ordin Wehrmachtului „să contraatace", Nevile Henderson telefona lui Halifax un mesaj în care afirma: „Polonezii au aruncat în aer în această noapte podul Dirschau [...] Hitler a dat dispoziţie ca polonezii să fie respinşi în spatele liniilor de frontieră şi a ordonat lui Göring să distrugă toate forţele aeriene polone [...] Deţin aceste informaţii de la Göring personal". Cu acelaşi prilej, el îşi exprima speranţa că după ce-şi ra încheiea cuvântarea în Reichstag, dictatorul nazist va dori să-l primească „într-un ultim efort pentru salvarea păcii" 8. Deşi trecuseră cinci ore de la începerea agresiunii hitleriste, timp în care coloanele motorizate germane avansaseră mai mulţi kilometri pe teritoriul Poloniei, deşi aviaţia hitleristă bombardase o mare parte a oraşelor polone, inclusiv Varşovia, capitala tării, Nevile Henderson nu renunţase încă la ideea de a trata cu Hitler. Atitudinea lui dovedea, o dată în plus, cât de adânc pătrunsese

spiritul conciliatorist în modul de a gândi şi de a acţiona al unora dintre diplomaţii puterilor occidentale.

La aceeaşi oră la care Henderson transmitea mesajul mai sus amintit, prin care polonezii erau plasaţi în postura de agresori, contele Raczyński. *ambasadorul Poloniei la* Londra, solicita lordului Halifax o audienţă pentru a-i informa oficial că germanii atacaseră Polonia, trecând frontiera şi bombardând mai multe oraşe între care Łódź, Katowice, Cracovia şi Varşovia. „Excelenţa sa a spus că avea puţine cuvinte de adăugat, că acesta este un caz din cele prevăzute în Tratat – consemna într-un document secretarul de stat al Foreign Office-ului. I-am răspuns că nu mă îndoiam de faptele relatate de el şi că vom avea acelaşi punct de vedere". 9

Douăzeci de minute mai târziu, înainte chiar ca Raczyński să fi părăsit clădirea Foreign Office-ului, Halifax l-a convocat pe însărcinatul cu afaceri al Reichului în Marea Britanie, Theodor Kordt, pentru a-i comunica veştile pe care tocmai le primise şi a afla punctul de vedere al guvernului germanasupra celor întâmplate. În telegrama trimisă în aceeaşi zi Wilhelmstrasse-ului, Theodor Kordt relata:

„În timp ce membrii ambasadei erau adunaţi în sala mare de conferinţe pentru a asculta cuvântarea Führerului, am primit de la Foreign Office un mesaj telefonic urgent, prin care eram rugat să mă duc imediat în *Douming Street nr*. *10* pentru o întrevedere, în Downing Street l-am zărit pe ambasadorul Poloniei, care ieşea, desigur, de la o întrevedere cu lord Halifax.

Peste câteva minute, lord Halifax m-a primit în biroul lui Sir Horace Wilson; a fost prezent un secretar, care a stenografiat convorbirea. După ce m-a întâmpinat oficial, dându-mi mina, lord Halifax mi-a comunicat următoarele:

Guvernul britanic este informat că forţe armate germane au trecut graniţa cu Polonia în diverse puncte. Ambasadorul Poloniei a citat patru asemenea puncte. În plus, mai multe oraşe polone, printre care şi Varşovia, au suferit atacuri aeriene. Lord Halifax m-a întrebat apoi

clacă am informaţii de la guvernul meu. I-am răspuns că nu mi-au sosit instrucţiuni [...] Am continuat spunându-i lordului Halifax că, atunci când am primit invitaţia lui de a veni în Downing Street, tocmai ascultam retransmiterea discursului Führerului în Reichstagul german. Până în clipa când părăsisem încăperea, nu menţionase în discurs că trupele germane ar fi trecut graniţa.

Lord Halifax a continuat apoi cu următoarele cuvinte: «Aceste informaţii creează o situaţie foarte gravă». Pentru moment nu mai avea nimic de adăugat; voia numai să-mi spună că în această dimineaţă se va întruni cabinetul şi că pe viitor comunicările vor fi făcute guvernului Reichului la Berlin".10

Întors la ambasadă, dr. Kordt a primit instrucţiuni de la Berlin asupra modului cum trebuia să acţioneze. În consecinţă, la *ora 11, 30*, el l-a chemat la telefon pe Halifax pentru a-l informa că Serviciul de presă din Ministerul Afacerilor Străine al Reichului a caracterizat drept false informaţiile privind bombardarea Varşoviei şi a altor oraşe polone. De asemenea, el a relatat că în discursul său Hitler se exprimase că «polonezii au tras de repetate ori focuri de armă peste frontieră în cursul nopţii, şi de azi-dimineaţă răspundem tirului lor» 11. După cum se vede, ambasada germană susţinea, în continuare, că operaţiile militare agresive declanşate de Reich constituiau numai o ripostă faţă de pretinsele atacuri polone.

Întrunindu-se pentru a lua în discuţie situaţia creată, guvernul englez a hotărât să prezinte guvernului Reichului un document prin care să ceară încetarea imediată a agresiunii împotriva Poloniei şi retragerea trupelor germane de pe teritoriul acestei ţări, sub avertismentul că în caz contrar Marea Britanie va trece la executarea obligaţiilor ce-i reveneau potrivit clauzelor Tratatului anglo-polon. În cursul dimineţii, guvernul englez a ordonat „o completă mobilizare a marinei, a armatei şi a aviaţiei regale". Aceste hotărâri au fost comunicate şi guvernului francez, cu rugămintea ca Parisul să adopte un punct de vedere asemănător. Atitudinea cabinetului britanic odată

stabilită, Sir Alexander Cadogan a fost în măsură să-i răspundă lui Dahlerus – care n-a întârziat să sune Foreign Office-ul, la ora stabilită – că nu avea niciun rost să vină la Londra atâta vreme cât trupele germane continuau invadarea Poloniei: «Singurul mod de a împiedica războiul mondial – a precizat subsecretarul de stat al Foreign Office-ului – este: 1) suspendarea ostilităţilor şi 2) retragerea imediată a trupelor germane înapoia frontierelor» 12.

câteva ore mai târziu, chiar şi Henderson, care până în ultimul moment nu încetase să-i îndemne pe polonezi să intre în tratative cu germanii, şi-a schimbat părerea, sugerând Foreign Office-ului să adopte o atitudine intransigentă. „Ultima speranţă rezidă în hotărârea neînduplecată din partea noastră de a face faţă violenţei” – telegrafia el la ora *15, 45*, lui Halifax. 13

Spre seară s-a întrunit şi Camera Comunelor. În discursul rostit cu acel prilej, după ce trecea în revistă evenimentele ultimelor două zile şi-i punea la curent pe deputaţi cu măsurile întreprinse de guvern, Chamberlain afirma, în încheiere: «Acum nu ne mai rămâne altceva de făcut decât să ne încordăm toate forţele şi să pornim la această luptă – pe care am căutat, cu tot dinadinsul, s-o evităm – hotărâţi să o ducem la bun sfârşit. Vom începe lupta cu conştiinţa curată, sprijiniţi de dominioane şi de Imperiul britanic şi având aprobarea morală a celei mai mari părţi a omenirii. Nu avem alt motiv de ceartă cu poporul german decât faptul că admite să fie condus de un guvern naţional-socialist. Atâta vreme cât acest guvern există şi foloseşte metode ca acelea la care atât de stăruitor a recurs în ultimii doi ani, nu poate exista pace în Europa.

Am trece numai de la o criza la alta şi am vedea o ţară după alta atacate cu metode care ne-au devenit familiare în tactica lor dezgustătoare. Suntem hotărâţi să punem capăt acestor metode. Dacă prin luptă putem restabili din nou în lume regulile bunei credinţe şi renunţarea la forţă, ei bine. atunci sacrificiile care ne vor fi

impuse îşi vor găsi deplina lor justificare» J.

Guvernul francez, divizat, nu s-a grăbit să dea curs invitaţiei guvernului englez de a cere Berlinului să-şi retragă trupele de pe teritoriile polone, sub avertismentul că în caz contrar Marea Britanie şi Franţa vor trece la îndeplinirea obligaţiilor asumate faţă de Polonia.

Dimineaţa, *la ora 9*, analizând cu Daladier situaţia creată. Georges Bonnet a relevat că tratative directe germano-polone nu mai erau posibile de vreme ce între cele două ţări începuse războiul şi a insistat să fie acceptată propunerea lui Mussolini, chiar dacă guvernul englez nu era de acord. Daladier s-a declarat de acord cu propunerea lui Bonnet, sub rezerva aprobării ei de către Consiliul de Miniştri.

La *ora 10, 20*, înainte ca guvernul să se fi întrunit şi să fi adoptat o hotărâre, Georges Bonnet a telefonat lui François-Poncet, la Roma. informându-l că Franţa era de acord cu organizarea conferinţei propusă de Mussolini.

Consiliul de Miniştri s-a întrunit la *ora 10, 30*.

La *ora 11, 45*, Georges Bonnet a ieşit din Consiliu, înainte ca acesta să-şi fi încheiat dezbaterile, pentru a-i telefona din nou lui André François-Poncet şi a-i cere să-i comunice lui Ciano că Parisul primise favorabil propunerea lui Mussolini *pentru convocarea unei conferinţe a celor* patru mari puteri (Germania, Italia, Anglia şi Franţa) pentru ziua de 5 septembrie: «Guvernul francez consideră că o asemenea conferinţă n-ar trebui să se mărginească să caute soluţii parţiale şi provizorii unor probleme limitate şi imediate; ea ar trebui ca, discutând ansamblul problemelor cu caracter general ce sunt la originea întregului conflict, să ajungă la o calmare generală, care să permită restabilirea şi organizarea pe baze solide a păcii generale».

După cum se vede, mesajul lui Bonnet nu conţinea niciun cuvânt referitor la retragerea trupelor Wehrmachtului înapoia frontierelor şi încetarea agresiunii contra Poloniei ca o condiţie prealabilă pentru deschiderea conferinţei.

Aşa cum am arătat, englezâi ţineau însă la această condiţie şi au reuşit să-i determine, până la urmă, şi pe francezi să li se alăture. Dar să derulăm, în continuare, filmul evenimentelor:

Ora 15: Ciano a cerut guvernului francez să insiste pe lângă guvernul polon pentru c-a acesta să accepte organizarea conferinţei propusă de Mussolini. Dacă Polonia acceptă – argumenta Ciano – atunci guvernul italian ar putea să întreprindă „o supremă tentativă pe lângă Hitler".

Ora 15, 40: Georges Bonnet a telefonat lui Corbin, la Londra, pentru a-l pune la curent cu ultimele pretenţii formulate de Ciano cu privire la Polonia şi a-i indica să intervină pe lângă guvernul engjlez şi să-i ceară ajutorul în acţiunea pe care intenţiona s-o întreprindă pe lângă guvernul polon.

Ora 16: Georges Bonnet, a comunicat ambasadorului Leon Noel, la Varşovia, „propunerile" italienilor şi i-a cerut să-l informeze pe Beck. El a insistat ca guvernul polon „să accepte conferinţa propusă de guvernul italian, singura care poate permite evitarea conflictului". Probabil că şeful diplomaţiei franceze se referea la conflictul dintre Germania, pe de o parte, şi Marea Britanie şi Franţa, pe de altă parte, deoarece cel germano-polon se afla deja în plină desfăşurare.

Ora 16, 10: Ambasadorul francez la Londra, Corbin, a informat Parisul că guvernul englez nu considera viabil proiectul italian şi că dorea să fie făcut imediat un demers ameninţător la Berlin. Georges Bonnet a răspuns că el nu va putea trimite un ultimatum până nu se întruneau Camerele pentru a lua o hotărâre în acest sens. Iar Camerele erau convocate abia pentru a doua zi.

Ora, 16, 55: Ministrul afacerilor străine al Franţei, Georges Bonnet, a telefonat ambasadorului Coulondre, la Berlin, pentru a-l informa că guvernul francez căzuse de acord cu guvernul englez, asupra textului unei note ce urma să fie remisă guvernului german pentru a protesta contra invadării Poloniei de către armatele germane,

Bonnet preciza că nu era vorba de un ultimatum, ci de un simplu protest.

Ora 17, 55: Georges Bonnet a indicat ambasadorului Coulondre să se alăture lui Henderson în demersurile pe care acesta primise dispoziţii să le facă pe lângă guvernul german: «Dacă vă va fi dat un răspuns, vă veţi mărgini să declaraţi că veţi referi guvernului dumneavoastră» – preciza Bonnet.

Dar Georges Bonnet tot nu se împăca cu ideea că Franţa trebuia să se bată. La *ora 18*, când Corbin a telefonat de la Londra pentru a-l informa că guvernul englez dorea ca ambasadorii Franţei şi Marii Britanii să ceară în aceeaşi seară paşapoartele – gest ce semnifica ruperea relaţiilor diplomatice cu Pier linul –, Bonnet a refuzat să aprobe o asemenea măsură, declarând că ea închidea uşa oricărei concilieri şi era contrară Constituţiei franceze. La *ora 18, 25* el a cerut *încă o dată lui Leon Noel să încerce să* afle dacă guvernul polon era de acord cu propunerea lui

Mussolini: «Este de la sine înţeles că această conferinţă ar avea ca obiectiv să reglementeze ansamblul chestiunilor pe care le presupune edificarea unei păci stabilite şi nu s-ar aplica doar litigiului în curs» 15. Răspunsul demn transmis de la Varşovia în aceeaşi noapte, la ora 2, 15 („Suntem în plin război, ca urmare a unei agresiuni neprovocate. Chestiunea care se pune nu este aceea a unei conferinţe, ci a unei acţiuni comune ce trebuie să fie dusă de aliaţi pentru a rezista agresiunii”), ar fi trebuit să-l determine pe şeful diplomaţiei franceze să înţeleagă, în sfârşit, că datoria Franţei ere de a răspunde forţei prin forţă.

Ora 19, 15: Harrison, al doilea secretar al Ambasadei Marii Britanii de la Berlin, e telefonat la Wilhelmstrasse şi a cerut ca von Ribbentrop că-i primească într-o audientă comună pe Nevile Henderson şi Robert Coulondre, cei doi ambasadori având de prezentat o notă comună a guvernelor lor.

Ora 19, 30: Tarbe de St. Blardouin, însărcinatul cu

afaceri al Franţei la Berlin, a întreprins un demers asemănător.

Ministrul afacerilor străine al Reichului a refuzat să-i primească împreună pe ambasadorii Henderson şi Coulondre, fixându-le ore separate de audienţă.

Ora 21: Ambasadorul Mării Britanii. Henderson, s-a prezentat la Wilhelmstrasse şi a înmuiat lui Ribbentrop un document diplomatic având! următorul conţinut:

„Astăzi de dimineaţă cancelarul german a dat o proclamaţie către armata germană din care rezultă clar că intenţionează să atace Polonia. Conform informaţiilor primite de guvernul Maiestăţii Sale a Regatului Unit şi ide guvernul Franţei, trupele germane au trecut graniţa Poloniei şi atacurile împotriva oraşelor poloneze continuă.

În aceste împrejurări, guvernele Regatului Unit şi al Franţei socotesc că, prin acţiunea sa, guvernul german a creat condiţii (respectiv o acţiune agresivă împotriva Poloniei, acţiune ce ameninţă independenţa Poloniei) care reclamă îndeplinirea, de către guvernele Regatului Unit şi Franţei, a angajamentului luat faţă de Polonia de a-i veni în ajutor.

În consecinţă, informez pe Excelenţa voastră că, dacă guvernul german nu este dispus să dea guvernului Majestăţii Sale asigurări ferme că încetează orice acţiune agresivă împotriva Poloniei şi este gata să-şi retragă imediat forţele de pe teritoriul polonez, guvernul Majestăţii Sale a Regatului Unit îşi va îndeplini fără ezitare obligaţiile faţă de Polonia”.

Ora 22: Ambasadorul Coulondre a prezentat lui von Ribbentrop nota guvernului francez: 17, care era redactată în termeni asemănători cu cea britanică.

2 septembrie. 1939 – zi de incertitudini

La Paris, la *ora 9*, ambasadorul Poloniei, Jules Lukasiewicz, s-a prezentat în audienţă la Quai d’Grsav cerând lui Georges Bonnet ca Franţa să-şi respecte angajamentele şi să intervină în luptă, declanşând ostilităţile contra Germaniei. Totodată, el a solicitat lămuriri asupra caracterului notei remise în ajun

guvernului german.

Bonnet a răspuns că nota respectivă constituia un simplu protest faţă de invadarea Poloniei, deoarece, potrivit Constituţiei franceze, un ultimatum nu putea fi dat decât de Camere. Cererea ca Franţa să intervină în luptă a fost lăsată fără răspuns de şeful diplomaţiei franceze K!

La *Berlin*, *la ora 19*, ambasadorul Italiei. *Bernardo* Ăttolico, a cerut, la rândul său, audienţă la Wilhelmstrasse pentru a prezenta un mesaj al lui Mussolini către Hitler şi ministrul său de externe. Deoarece Ribbentrop era „suferind", Attolico a fost primit de Weiszăcker, căruia i-a remis următorul document:

„În scop informativ, Italia doreşte să comunice, lăsând, desigur, ca hotărârea să fie luată de Führer, că are încă posibilitatea de a obţine consimţământul Franţei, Marii Britanii şi Poloniei pentru o conferinţă pe următoarele baze:

1. Un armistiţiu, care să lase armatele acolo unde se află acum.

2. Convocarea conferinţei peste două sau trei zile.

3. Reglementarea controversei polono-germane, care, aşa cum stau lucrurile astăzi, va fi cu siguranţă în favoarea Germaniei.

Ideea, care a pornit la origine de la Duce, este acum sprijinită mai cu seamă de Franţa.

Danzigul este deja german şi Germania are deja în mâini atuuri care îi garantează majoritatea revendicărilor ei. În plus, Germania a şi avut «satisfacţia morală». Dacă ar accepta propunerea unei conferinţe, şi-ar realiza toate obiectivele şi în acelaşi timp ar evita un război, care ameninţă chiar acum să devină general şi extrem de lung", n.

La *ora 12, 30*, ambasadorul. Attoico s-a prezentat din nou la Wilhelmstrasse pentru a afla care era atitudinea Reichului faţă de ultima propunere a Ducelui. De data aceasta el a fost primit de von Ribbentrop, „înzdrăvenit" după boala de natură diplomatică de care suferise în cursul dimineţii. Ministrul de externe a răspuns că

discutase chestiunea cu Führerul şi că se ridica următoarea problemă: ambasadorii Franţei şi Marii Britanii prezentaseră, în seara zilei precedente, câte o declaraţie având caracterul unui ultimatum, care nu se puteau împăca cu propunerea Ducelui. Când a sosit mesajul Ducelui, Germania tocmai se afla pe punctul de a da un răspuns negativ celor două declaraţii.

Potrivit procesului verbal al întrevederii. Întocmit de Paul Schmidt, ambasadorul Attolico l-a întrerupt pe ministrul de externe al Reichului cu observaţia că cele două declaraţii fuseseră depăşite de ultima propunere a lui Mussolini. În acest sens, el a arătat că în convorbirea telefonică pe care o avusese cu Ciano dimineaţa, la ora 8.30, deci după ce declaraţiile guvernelor Marii Britanii şi Franţei fuseseră difuzate de posturile ele radio, şeful diplomaţiei italiene afirmase că Franţa îndeosebi se arătase foarte favorabilă propunerii Ducelui, dar şi că Anglia era dispusă s-o urmeze.

Ministrul afacerilor străine al Reichului nu s-a lăsat însă convins de argumentele lui Attolico, subliniind că mai întâi trebuia lămurită problema dacă declaraţiile celor două guverne constituiau sau nu ultimatumuri. Având în vedere urgenţa chestiunii, reprezentantul Italiei a sugerat să fie întrebaţi Henderson şi Coulondre şi s-a oferit să facă chiar el acest lucru.

Primind acordul lui Ribbentrop, Attolico s-a grăbit spre reprezentanţii Marii Britanii şi Franţei20… Mai am şi azi în faţa ochilor pe Attolico, care nu mai era chiar atât de tânăr, cum alerga din biroul lui Ribbentrop în jos pe scară pentru a se interesa la Henderson şi la Coulondre dacă notele erau sau nu ultimatumurz, notează Paul Schmidt în memoriile sale.

La *ora 12, 50*, Attolico s-a întors la Wilhelmstrasse, la fel de grăbit precum plecase, pentru a raporta că Henderson îi comunicase (Coulondre nici nu mai fusese chestionat) că cele două declaraţii nu constituiau ultimatumuri, ci *avertismente*.

Von Ribbentrop nu a considerat edificator răspunsul

lui Henderson, de vreme ce i-a cerut lui Attolico să mai clarifice încă o dată, prin intermediul guvernului italian, caracterul declaraţiilor guvernelor Marii Britanii şi Franţei. «Führerul examinează, de altfel, propunerile Ducelui şi dacă Roma confirmă că nu a fost vorba de un ultimatum în declaraţia anglo-franceză, va întocmi un răspuns peste o zi sau două». Întrucât Attolico insista că era «important ca el să aibă până seara principiile generale ale răspunsului», detaliile putând fi elaborate ulterior, von Ribbentrop a promis să dea răspunsul până a doua zi, diminică, 3 septembrie, la prânz 22.

La Roma, la *ora 14*, Ciano i-a convocat la Palazzo Chigi pe Percy Loraine şi pe André François-Poncet pentru a-i pune la curent cu rezultatul demersurilor guvernului italian pe lângă Hitler. Totodată, el a luat legătura telefonic şi cu Georg es Bonnet şi lordul Halifax, informându-i despre întrevederile lui Attolico eu Ribbentrop şi întrebându-i dacă nota anglo-fanceză trebuia interpretată drept un ultimatum. Dar iată cum este consemnată în *Cartea galbenă franceză* convorbirea telefonică dintre Ciano şi Georges Bonnet:

„Contele Ciano face ministrului [afacerilor străine al Franţei – n.n.] următoarea comunicare: «Am făcut cunoscut la Berlin, cu titlu informativ, şi fără a exercita nicio presiune, proiectul nostru de reunire a unei conferinţe. Dl. Attolico tocmai mi-a comunicat răspunsul domnului Ribbentrop. DL Hitler a luat cunoştinţă de mesaj; el nu s-a opus să ia în considerare proiectul, dar se găseşte în prezenţa a două note, una franceză, alta engleză, care i-au fost remise ieri-seară. Dacă aceste note au caracter de ultimatum, el va răspunde categoric *nu* guvernelor de la Londra şi Paris şi, în consecinţă, nu va putea să ia în considerare un proiect de conferinţă.

Dl. Ribbentrop doreşte, pe de altă parte, să ştie dacă Germania poate să considere că are termen până mâine la prânz pentru a răspunde celor două note.

Aş rămâne obligat guvernelor francez şi englez dacă aş fi în măsură să răspund celor două întrebări puse de dl.

Ribbentrop. Am, actualmente, în biroul meu pe dl. François-Poncet şi pe Sir Percy Loraine. Acesta din urmă mi-a dat asigurarea că în concepţia guvernului englez nota remisă ieri-seară la Berlin nu are caracter de ultimatum».

Contele Ciano întreabă care este răspunsul guvernului francez şi adaugă că Polonia va fi invitată la Conferinţă.

Ministrul [afacerilor străine al Franţei – n.n.] mulţumeşte profund contelui Ciano pentru comunicarea sa şi răspunde celor două întrebări puse:

În ceea ce priveşte caracterul notei, remise în ajun guvernului Reichului, ea nu are caracter de ultimatum.

Cât priveşte al doilea punct, declară că, după părerea lui. răspunsul Germaniei ar putea fi aşteptat până duminică la prânz, dar aceasta este o problemă asupra căreia este necesar să se mai consulte cu dl. Daladier şi eu guvernul britanic.23

După cum se vede, Georges Bonnet era pregătit pentru un nou «München», pe seama poporului polon de data aceasta, el fiind de acord să meargă la Conferinţă fără a mai cere retragerea trupelor germane de pe teritoriile cotropite ale Poloniei.

Lordul Halifax, căruia Ciano i-a formulat aceleaşi întrebări, a confirmat părerea exprimată deja de Nevile Henderson şi Percy Loraine că nota engleză nu constituia un ultimatum, ci un avertisment, dar a adăugat că guvernul englez nu putea accepta propunerea lui Mussolini pentru organizarea unei conferinţe decât dacă Reichul îşi retrăgea trupele din Polonia. „Englezii pun o condiţie prealabilă – notează Ciano în *Jurnal*: retragerea forţelor germane din toate teritoriile germane ocupate deja *VI*”.

Secretarul de stat al Foreign Office-ului a promis totuşi lui Ciano să-l sune din nou şi să-i comunice răspunsul definitiv după *ce cabinetul britanic se va întruni şi va* fi pus în cunoştinţă de cauză cu noile propuneri ale lui Mussolini.

La *ora 15*, Bonnet l-a chemat la telefon pe Halifax;

ministrul de externe francez a insistat pentru acceptarea conferinţei propusă de Mussolini, dar omologul său englez a răspuns că guvernul britanic considera că era deja prea târziu, războiul nu mai putea fi evitat: – «Dumneavoastră sunteţi ca un om care crede că poate învia un mort stropindu-l cu agheasmă» – a explicat Halifax lui Bonnet.

Ministrul de externe al Franţei a cerut ca timp de 48 de ore să nu fie întreprinsă nicio acţiune – acesta fiind termenul pe care Statul Major francez îl considera necesar pentru ca mobilizarea generală, decretată în dimineaţa zilei de 1 septembrie, să se desfăşoare în linişte. Halifax a refuzat să-şi asume vreun angajament în acest sens, dar a promis să supună atenţiei Cabinetului britanic cererea respectivă 25.

Întrunindu-se la *ora 16, 30*, cabinetul britanic a ascultat o informare făcută de Halifax referitoare la convorbirile pe care le avusese cu Ciano şi Bonnet. În continuare, ambasadorul polonez Raczyński, care fusese invitat să asiste la dezbaterile cabinetului, a relatat că atacurile germane reîncepuseră în acea zi cu o violenţă sporită şi a stăruit asupra îndeplinirii urgente a angajamentelor pe care Marea Britanie şi le asumase prin tratatul cu Polonia.

Ministrul de război Hore-Belisha a propus ca, întrucât avertismentul din ajun nici nu fusese luat în seamă de germani, *Anglia să prezinte Germaniei un ultimatum care să expire la miezul nopţii*: «Sunt categoric împotriva oricărei noi amânări, deoarece cred că aceasta ar putea duce la destrămarea imitaţii naţionale în ţară – a declarat Hore-Belisha. Opinia publică este împotriva oricărei cedări, fie ea cât de mică 26».

Propunerea ministrului de război a fost acceptată în unanimitate de cabinet, misiunea de a formula nota şi de a o transmite guvernului german revenind, cumera firesc, lordului Halifax.

La ora 17, 20, Halifax l-a informat pe Georges Bonnet că guvernul Marii Britanii hotărâse, în unanimitate, să nu participe la conferinţa propusă de Mussolină, decât cu

condiţia ca trupele germane să părăsească, în prealabil, teritoriile poloneze ocupate. Totodată, el a adăugat că guvernul englez aprecia că era necesar să fie remis un ultimatum guvernului german, pentru a-l obliga să răspundă clar dacă intenţiona să dea curs sau nu acestei cereri. În caz că răspunsul era negativ, la miezul nopţii urma să fie declarată starea de război cu Germania, termenul de 48 de ore solicitat de Bonnet nefiind acceptat 27.

La *ora 18*, Halifax a telefonat lui Ciano şi i-a comunicat hotărârea mai sus menţionată adoptată de Cabinetul britanic. Odată cu aceasta ideea conferinţei propusă de Mussolini a fost, practic, abandonată. „Mi se pare că nu mai este nimic de făcut – a notat ginerele lui Mussolini în *Jurnal*, după primirea telefonului lui Halifax. N-ar fi pentru noi nimic altceva decât să dăm lui Hitler un sfat pe care l-ar respinge cu tărie şi poate cu mânie. Comunic acest lucru lui Halifax, celor doi ambasadori [Percy Loraine şi André François-Poncet], apoi telefonez la Berlin pentru a spune că în afara unei contraindicaţii din partea germanilor, noi renunţăm să continuăm tratativele. Ultima licărire de speranţă s-a stins 2 e

După primirea telefonului lui Ciano, ambasadorul Italiei, Bernardo Attolico, s-a prezentat, deprimat, în audienţă la Ribbentrop, la ora 20, 50 pentru a-l informa despre eşecul înregistrat de italieni în tentativa de a reedita un nou «München». Un memorandum întocmit de un funcţionar al secretariatului Ministerului de Externe al Reichului, Brucklmeier, consemnează

„Ambasadorul Italiei i-a adus ministrului de externe vestea că englezii nu sunt dispuşi să înceapă tratative pe baza propunerii Italiei de mediere. Englezii cer înainte de a începe negocierile retragerea imediată a tuturor trupelor germane din regiunile poloneze Ocupate şi din Danzig. […] Ambasadorul Italiei a declarat că Ducele consideră acum nulă şi neavenită propunerea lui de mediere.

Ministrul de externe a primit comunicarea ambasadorului Italiei fără niciun comentariu” 20.

În timp ce la Berlin se desfăşura întrevederea Ribbentrop-Attolieo, care epuiza „ultima posibilitate” de a evita declanşarea celui de al doilea război mondial, la Londra, Camera Comunelor se afla în plină dezbatere a evenimentelor ultimelor 24 de ore. În discursul rostit cu acel prilej, Neville Chamberlain a reamintit deputaţilor mesajul-avertisment pe care guvernul îl trimisese Berlinului precizând că încă nu primise vreun răspuns: «Este posibil – releva el – că această întârziere să se datoreze propunerilor făcute între timp de guvernul italian în vederea încetării ostilităţilor şi a convocării imediate a unei conferinţe la care să ia parte Marea Britanie, Franţa. Polonia, Germania şi Italia.

Deşi apreciem sforţările pe care le face guvernul italian, guvernul Majestăţii Sale, în ce-l priveşte, nu vede posibilitatea de a participa la o conferinţă atât timp cât Polonia este supusă unei invaziuni. oraşele ei sunt bombardate, iar Danzigul este obiectul unei reglementări unilaterale prin întrebuinţarea forţei. Aşa cum am anunţat ieri, guvernul Majestăţii Sale» va fi silit să intervină dacă forţele germane nu sunt retrase de pe teritoriul polon. Guvernul britanic este în contact cu guvernul francez pentru stabilirea termenului pe care îl socotesc necesar pentru primirea răspunsului guvernului german. În cazul că guvernul german acceptă să-şi retragă forţele sale, atunci guvernul Majestăţii Sale va fi dispus să considere situaţia ca fiind aceeaşi cu cea care a fost înainte ca trupele germane să treacă frontiera polonă. Adică va fi deschisă calea pentru discuţii între guvernul german şi guvernul polon, pe chestiunile ridicate între ele, fiind stabilit că aranjamentul la care se va ajunge va fi unul care să apere interesele vitale ale Poloniei şi va avea garanţie internaţională. Dacă guvernele german şi polon ar dori ea alte puteri să fie asociate la această discuţie, guvernul Majestăţii Sale este dispus să consimtă la aceasta: în

Aşadar, deşi trecuseră două zile de la declanşarea atacului german împotriva Poloniei, timp în care mii de cetăţeni polonezi, militari şi civili, bărbaţi, femei şi copii

fuseseră uciși, Chamberlain tot mai era dispus să trateze cu agresorii, ca şi când nimic nu se întâmplase. Singura condiţie pe care el o punea era ca agresorii să revină pe vechile poziţii. „O duhoare de München părea să emane dinspre banca guvernamentală:! l”: – scrie Williăm Shirer, în excelenta sa lucrare „The rise and Fall of the Third Reich”.

Numai că membrii Camerei Comunelor nu mai erau dispuşi să accepte asemenea „soluţii”, deloc onorabile. De abia întorşi din vacanţa parlamentară, deputaţii se aflau încă sub impresia contactului cu alegătorii, iar aceştia manifestaseră pretutindeni – indiferent de clasa socială căreia îi aparţineau –, o fermitate de neclintit de a nu mai

37 Agresiunile naziste din Europa în anii 1938 – 1933

admite repetarea evenimentelor din septembrie 1.938 şi martie 1939. Convinşi că mai devreme sau mai târziu Anglia însăşi se >va afla în faţa agresiunii germane, cetăţenii britanici considerau că era preferabil să se pună capăt stării de incertitudine şi să se răspundă forţei prin forţă. *Aşa* se *face că imediat ce* agresiunea Reichului împotriva Poloniei devenise publică, hotărârea poporului englez era deja luată: se va bate. «Poporul britanic este unit cum n-a mai fost poate niciodată în decursul istoriei sale prin voinţa de a se opune oricărei tentative germane de hegemonie şi de a salvgarda principiile esenţiale ale moralei internaţionale – telefona Charles Corbin, ambasadorul Franţei la Londra, lui Georges Bonnet, în ziua de 2 septembrie 1939, ora 16, 15. El ştie că se angajează într-o încercare care va fi fără îndoială lungă şi-i va cere sacrificiile cele mai grele, dar este hotărât să îndeplinească până la capăt ceea ce el consideră în acelaşi timp o datorie şi o misiune nu numai faţă de propria sa ţară, ci deopotrivă faţă de naţiunile civilizate 32”.

Discursul pronunţat de primul ministru în Camera Comunelor în ziua de 1 septembrie, în care acesta anunţase mobilizarea forţelor armate şi declarase că Marea Britanie era hotărâtă să-şi încordeze forţele şi să pornească hi luptă răspunsese, astfel, sentimentelor

unanime ale Parlamentului şi ale Ţării. În ziua de 2 septembrie, la *ora 19, 30*, când Camera Comunelor s-a întrunit din nou pentru a-l asculta pe primul ministru, locurile erau ocupate până la unul. „Fiecare deputat era pregătit, în sinea lui, să afle că războiul fusese declarat – relata Edward Sears, deputat conservator. Cei mai mulţi voiau să-şi exprime prin declaraţii de aprobare sentimentul de uşurare că tensiunea luase sfârşit”. Cu atât mai straniu au răsunat, în aceste condiţii, cuvintele lui Chamberlain atunci când a expus motivele pentru care Marea Britanie încă nu trecuse ia acţiune, şi a vorbit despre posibile tratative cu agresorii hitlerişti. „Chamberlain a trezit o violentă indignare în Camera Comunelor33” – telegrafia Berlinului Fritz Hesse, consilier al Ambasadei Germaniei din Marea Britanie şi reprezentant al Agenţiei D.N.B. la Londa, în noaptea de *2* spre 3 septembrie, după o întrevedere pe care o avusese cu Sir Horace Wilson, secretar permanent al Trezoreriei britanice.

Într-adevăr, nici nu apucase bine primul ministru să-şi încheie discursul, şi Camera Comunelor a devenit un adevărat vacarm, deputaţii manifestându-şi deschis nemulţumirea. „Camera era îngrozită – scria deputatul conservator Leopold Amery, un proeminent adversar al conciliatorismului. De două zile, nenorociţii de polonezi erau bombardaţi şi exterminaţi şi noi m³\i stăteam în cumpănă cu privire la termenul înăuntrul căreia Hitler să fie rugat să ne comunice dacă are sau nu chef să dea drumul prăzii sale [...] Era oare toată această pălăvrăgeală preludiul unui nou München: M?”

Faptul care avea să-l răvăşească pur şi simplu pe Chamberlain, deoarece ilustra extrem de clar cât de grave erau disensiunile dintre el şi popor, era acela că chiar şi deputaţii conservatori, colegii săi de partid, se manifestau de parcă trecuseră în rândurile opoziţiei. Este semnificativ în acest sens că atunci când vicepreşedintele Partidului Laburist, Greenwood, s-a ridicat pentru a lua cuvântul, deputatul conservator L. Amery, temându-se că acesta va rosti „un simplu discurs de partid”, i-a strigat: «Vorbiţi în

numele Angliei»!

Într-un articol publicat în săptămânalul vest-german „Der Spiegel" în anul 1964, istoricii englezi Martin Gilbert şi Richard Gott relevă că liderul opoziţiei laburiste, făcându-se ecoul nemulţumirii deputaţilor, a somat guvernul ca până a doua zi, la ora.12, când Camera urma să i se întrunească din nou, să clarifice raporturile cu Franţa şi să treacă la aplicarea angajamentelor asumate faţă de Polonia; «Sper *că atunci – a declarat Greenwood* – primul ministru va fi în stare să facă o nouă declaraţie».

«Definitivă» – au strigat deputaţii, revoltaţi.

«Iar eu trebuie să i-o cer. Fiecare minut de animare înseamnă acum pierderi de vieţi omeneşti, primejduirea intereselor noastre naţionale...»

«A onoarei noastre naţionale» – s-a auzit din sală vocea. deputatului Robert Boothby.

«Nu mă întrerupeţi – a continuat Greenwood. Voiam să spun primejduirea fundamentelor esenţiale ale onoarei noastre naţionale

Dându-şi seama că exista pericolul ca guvernul să fie răsturnat, Chamberlain a-lntervenil din nou în dezbatere, încercând să explice dificultăţile pe care le întâmpina datorită faptului că trebuia să se pună de acord cu Parisul înainte de a acţiona: «Mi-ar părea foarte rău dacă Camera ar crede o clipă numai că declaraţia pe care tocmai am făcut-o ar trăda cea mai mică slăbiciune clin partea guvernului englez ori a celui francez. Este foarte probabil că comunicările pe care le-am avut cu guvernul francez vor primi răspunsul în cursul orelor următoare. Presupun că chiar în acest moment guvernul francez este reunit în consiliu şi sunt sigur că mâine, când ne vom întitni din nou, voi putea face Camerei o comunicare definitivă, Am nădejdea că întreaga chestiune va fi rezolvată în cei mai scurt timp posibil, ca să ştim unde ne aflăm şi am încrederea că, dându-şi seama de situaţia pe care am căutat să i-o înfăţişez, Camera va aprecia că vorbesc cu toată, buna credinţă şi că nu voi lungi dezbaterile, care pot să încurce şi mai mult situaţia noastră 36».

După dezbateri, ministrul de finanţe, Simon, ministrul de-război, Ho re-Belisha, ministrul instrucţiunii, de la Warr, şi ministrul sănătăţii, Elliot, s-au dus la şeful guvernului şi au insistat ca hotărârea precedentă a Cabinetului privind prezentarea unui ultimatum Germaniei să fie adusă imediat la îndeplinire, iar dacă francezii nu vor fi de acord, să se acţioneze fără ei.

Între timp, *Foreign Office-ul* primise o depeşă de ia ambasadorul Howard Kennard, care informa că Josef Beck cerea intrarea grabnică în război a Marii Britanii şi Franţei, pentru a atrage o parte a Luftwaffe-i pe frontul de vest... Sper că voi fi informat cât mai curând posibil de declaraţia noastră de război şi că forţele noastre aeriene vor face toate sforţările pentru a marca o activitate pe frontul occidental, în vederea micşorării presiunii aici:! 7" – telegrafia Kennard.

Puţin înainte de ora 22, Chambeidain l-a chemat la telefon pe Daladier pentru a-i explica situaţia creată în Cameră şi a-i cere ca Parisul să se alăture Londrei şi să adopte o hotărâre chiar în acea seară.

Obţinerea acordului guvernului francez – divizat şi temător – nu s-a dovedit însă deloc o treabă uşoară.

La *ora 15, 10* s-au întrunit la Paris Camera deputaţilor şi Senatul pentru a aviza măsurile propuse de guvern. Édouard Daladier a prezentat Camerei *Declaraţia guvernului* 38 în care arăta:

— La 1 septembrie, în zori, Führerul a dat trupelor sale ordin să atace. Niciodată agresiunea n-a fost mai evidentă şi mai injustă; niciodată, de asemenea, pentru a o justifica nu s-a făcut uz mai mult de minciună şi cinism».

Precizând că atacarea Poloniei constituia «Q nouă faşă în marşul dictaturii hitleriste spre dominarea Suro-ţi ei şi a lumii», Daladier continua anunţând hotărârea Franţei şi a Marii Britanii de a-şi îndeplini obligaţiile, venind în ajutorul polonezilor:

«Nu este vorba doar de onoarea ţării noastre – afirma premierul francez. Este vorba de protejarea intereselor ei vitale. Căci o Franţă care ar lăsa să se săvârşească această

agresiune nu va întârzia să devină o Franţă dispreţuită, o Franţă izolată, o Franţă discreditată, fără aliaţi şi fără sprijin şi, nu mă îndoiesc, în curând ar fi supusă, ea însăşi, unor asalturi îngrozitoare».

Declaraţia guvernului francez nu excludea însă cu totul posibilitatea unei „concilieri" cu Berlinul:

«Dacă luptele s-ar opri, dacă agresorul ar reveni la frontierele sale, dacă o liberă negociere ar putea începe, să fiţi convinşi, domnilor, că guvernul francez nu ar economisi niciun efort pentru a permite, astăzi încă, dacă este posibil, succesul său, în interesul păcii în lume».

La Senat, Declaraţia guvernului a fost prezentată de Camille Chautemps, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. Atât Camera deputaţilor, cât şi Senatul au votat în unanimitate creditele cerute de guvern pentru apărarea naţională.

La *ora 17, 20*, când secretarul de stat al Foreign Office-ului l-a sunat pe Bonnet pentru a-l informa că guvernul britanic hotărâse să respingă propunerile lui Mussolini dacă germanii nu se retrăgeau din Polonia şi i-a sugerat ca Parisul şi Londra să prezinte Berlinului, la miezul nopţii, un ultimatum care să expire a doua zi, 3 septembrie, la ora 5 dimineaţa, ministrul afacerilor străine al Franţei nici n-a vrut să audă de un termen atât de scurt, cerând 48 de ore, pentru ca mobilizarea să fie făcută în ordine. La *ora 19, 15* guvernul francez s-a reunit din nou pentru a hotărî poziţia Franţei faţă de ultimele evenimente. Luând act de refuzul guvernelor Marii Britanii şi Poloniei de a participa la conferinţa propusă de Mussolini, cabinetul francez a precizat că, în lipsa celor două state, respectiva conferinţă nu putea avea loc. Totodată, guvernul a hotărât că Franţa trebuie să rămână fidelă angajamentelor asumate faţă de Polonia şi Marea Britanie. Totuşi, după discuţii, ministrul afacerilor străine a fost autorizat să aştepte până a doua zi, la prânz, remiterea către guvernul german a unei note cu caracter ultimativ3!). Acestea erau ultimele hotărâri adoptate de guvernul francez în momentul când Neville Chamberlain l-

a chemat la telefon pe Édouard Daladier, la *ora 21, 50*. «Situaţia este foarte serioasă – a declarat premierul britanic. Şedinţa la Camei a a fost furtunoasă. Dacă Franţa insistă să mai aştepte încă 48 de ore, guvernul meu nu va mai fi stăpân pe situaţie». Precizând că el înţelegea rezervele guvernului francez, întrucât Franţa era aceea care urma să suporte în primul moment şocul atacului german, Chamberlain a făcut apel la Daladier că, la rândul său, să manifeste înţelegere pentru situaţia guvernului englez, care trebuia să ia chiar în seara aceea «o iniţiativă oarecare». El a propus o soluţie de compromis: guvernul englez şi guvernul francez să prezinte guvernului german un ultimatum a doua zi dimineaţă, la ora 8, având termen de expirare la prânz, adică înainte de ora când era convocată Camera Comunelor. Ştiind că guvernul său nu va supravieţui dacă nu prezenta deputaţilor răspunsul promis, Chamberlain nici nu îndrăznea să se gândească la posibilitatea că ar putea să se prezinte în faţa Camerei fără a avea o situaţie clară. Daladier, care cunoştea concepţia Statului Major general francez de a amina cât mai mult posibil declanşarea stării de război cu Germania, a insistat asupra interesului Parisului de a întârzia, chiar şi câteva ore, posibile atacuri ale Wehrmachtului şi ale Luftwaffei, aceasta cu aţi t mai mult cu cât englezii nu puteau încă să dea francezilor vreun sprijin /i0.

La *ora 22, 47*. a fost rândul. lui Halifax să încerce să obţină din partea lui Bonnet ceea ce Chamberain nu reuşise de la Daladier: acordul Parisului pentru un ultimatum ce urma să fie dat la ora 8 dimineaţa, cu termen de expirare la prânz. Georges Bonnet refuza însă să înţeleagă că sosise de mult ora luării deciziilor curajoase. La *ora 21*, după ce cabinetul francez îşi încheiase dezbaterea, el îi sunase po Ciano pentru a-i spune, încă o dată, că mesajul guvernului său din 1 septembrie adresat Berlinului nu constituia un ultimatum şi că Parisul era dispus să aştepte piuă duminică 3 septembrie, la prânz, răspunsul german. În aceeaşi ordine de idei, la *ora 22*, răspunzând lui Charles Corbin, care a telefonat pentru a-l

informa că Chamberlain şi Halifax insistau pentru declararea în termen., scurt a stării de război cu Germania, Bonnet a declarat: «Chiar dacă n-ar mai exista decât o şansă ia un milion pentru menţinerea păcii, tot ar mai trebui să încerci s-o faci, vreme de 12 ore. În al doilea rinul, după părerea autorităţilor militare, Franţa nu este gata să deschidă ostilităţile. Femei şi copii care trebuie evacuaţi aşteaptă în gările Parisului şi ale marilor noastre oraşe. Nu vreau ca prin gesturi precipitate să mi se poată reproşa de a fi împiedicat evacuarea acestor femei şi copii şi. poate; de a fi cauzat-un mare număr de victime inocente».

Când Halifax l-a implorat pe ministrul de externe francez să consimtă la propunerea Londrei, acesta a răspuns declarând pur şi simplu că insistenţa britanică crea o impresie deplorabilă şi a cerut ca guvernul englez să nu se grăbească să prezinte lui Hitler ultimatumul înainte de «fa. prinsului, ci să aştepte mai înainte răspunsul Berlinului la mesajul-avertisment din 1 septembrie.

Convorbirea telefonică Haiâfax-Bonnet s-a încheiat cu precizarea făcută de secretarul de stat al Foreign Office-ului că pentru guvernul englez era imposibil să mai aştepte, deoarece era îndoielnic că se mai putea menţine, şi cu avertismentul că Marea Britanie va acţiona singură în caz că Franţa va dori să continue expectativa). «Şedinţa Camerei Comunelor are loc ia ora 12 – a precizat. Halifax. Trebuie ca demersul ambasadorului Marii Britanii la Berlin să fie făcut mai înainte. El va avea loc la ora 9 şi guvernul britanic va începe ostilităţile la prânz dacă Germania nu va da un răspuns favorabil 41.

Georges Bonnet, incorigibil în conciliatorismul său, nu s-a lăsat deloc impresionat de declaraţia lui Halifax; ba, mai mult încă, el a încercat să găsească noi subterfugii pentru a se eschiva de la îndeplinirea obligaţiilor asumate faţă de Polonia. Această manevră a lui Bonnet este consemnată de Ci ano în felul următor în *Jurnalul* său: „. La miezul nopţii mi-s, a telefonat de la Minister pentru că

Bonnet a întrebat pe Guariglia dacă n-ar fi posibil să se obţină cel puţin o retragere simbolică a forţelor germane din Polonia. Nimic de făcut. Resping această propunere, chiar fără a-l informa pe Duce. Bar ea dovedeşte că Franţa păşeşte în marea încercare fără entuziasm şi plină de incertitudine

3 septembrie 1839; Marea Britanie şi Franţa declară război Germaniei

Aşa cum Halifax îi avertizase pe Bonnet, în noaptea de 2/3 septembrie guvernul englez a hotărât să acţioneze, indiferent de atitudinea pe care aveau s-o adopte în final aliaţii *francezi*. *La ora 23*, cabinetul *britanic* S-*a întrunit* şi a hotărât ca ultimaidinul să fie remis a» două *vI* – dumini că, 3 septembrie, ora 9, şi să expire la ora 11. La *ora 23, 50*, Halifax i-a cerut lui Henderson să fie pregătit pentru a putea transmite guvernului german, în orele următoare, un mesaj urgent din partea Londrei. „Poate vă voi da ordin în această noapte să faceţi o *comunicare* imediată guvernului german – avertiza secretarul de stat al Foreign Office-ului [...] Ar fi mai bine să-l informaţi pe ministrul afacerilor străine că dumneavoastră puteţi să-i cereţi să-l vedeţi, dintr-un moment într-altul 4 43. După 35 de minute, adică la *ora O*, *25*, un nou mesaj venit de la Londra indica lui Henderson să solicite o audienţă la Wilhelmstrasse pentru ora 9 dimineaţa. O altă telegramă expediată la *ora* 5 dimineaţa conţinea textul notei ultimative pe care guvernul englez o adresa guvernului german *v*!

Von Ribbentrop nu s-a arătat însă deloc dispus să-l primească pe Henderson, încredinţând această misiune interpretului oficial Paul Schmidt. În memoriile sale, Schmidt relatează că Henderson a intrat în biroul lui Ribbentrop cu un aer foarte grav, a schimbat o strângere de mână cu interlocutorul său, dar a declinat invitaţia acestuia de a lua loc pe scaun, rămânând foarte solemn în mijlocul încăperii. Precizând că fusese însărcinat de guvernul său să prezinte guvernului german un ultimatum, ambasadorului Marii Britanii a dat citire următorului document:

„Excelenţă.

În comunicarea pe care am avut onoarea să v-o fac la 1 septembrie v-am informat, în baza instrucţiunilor primite de la secretarul de stat pentru afaceri externe al Maiestăţii Sale, că, dacă guvernul german nu este gata să dea guvernului Maiestăţii Sale a Regatului Unit asigurări ferme că a încetat orice acţiune agresivă împotriva Poloniei şi este de acord să-şi retragă imediat forţele de pe teritoriul polon, guvernul Majestăţii Sale a Regatului Unit îşi va îndeplini fără ezitare obligaţiile faţă de Polonia.

Deşi această comunicare a fost făcută de peste 24 de ore, nu s-a primit niciun răspuns, iar atacurile germane asupra Poloniei au continuat. şi s-au intensificat. În consecinţă, am onoarea să vă informez că, dacă cel târziu până la 11 a.m. ora britanică de vară, astăzi, 3 septembrie, nu sunt date de guvernul german şi nu sosesc la guvernul Maiestăţii Sale, la Londra, asigurări ferme în acest sens, de la ora respectivă cele două ţări se vor afla în stare de război”. 45

După ce Henderson şi-a luat rămas bun şi a părăsit biroul lui Ribbentrop, Paul Sehmidt s-a grăbit spre Cancelaria Reichului, unde era aşteptat cu nerăbdare de Führer şi ministrul său de externe. În anticamera lui Hitler era mare îmbulzeală, deoarece numeroşi membri ai guvernului şi conducători ai partidului se adunaseră acolo, aşteptând, la rândul lor, nu fără îngrijorare, rezultatul întrevederii lui Paul Sehmidt cu Nevile Henderson. „Intrând în biroul lui Hitler, îl văzui aşezat la masa lui de lucru, în timp ce Ribbentrop stătea la fereastră – citim în memoriile lui Paul Sehmidt. Amândoi se uitară la mine. Am rămas la o oarecare distanţă de masa lui şi am tradus încet ultimatumul englez. După ce am terminat, liniştea era cumplită […] Hitler stătea ca împietrit şi privea în gol. Nu este adevărat că era ca scos din minţi de furios, cum pretind unii. Stătea numai fără să se mişte. După un timp. care mi se păru o veşnicie, Hitler se întoarse către Ribbentrop, care rămăsese nemişcat lângă fereastră. «Şi acum?» îl întrebă Hitler pe ministrul său de externe, cu un

aer furios, ca şi când ar fi vrut să arate că acesta îl informase greşit asupra reacţiei ce era de *aşteptat din* partea englezilor. Ribbentrop *răspunse încet*: «Presupun că nu va trece o oră până când Franţa ne va remite un ultimatum cu acelaşi text». Întrucât misiunea mea era terminată, m-am retras spunând celor ce aşteptau în anticameră şi se îngrămădeau în jurul meu: «Englezii tocmai ne-au remis un ultimatum. Peste două ore între Anglia şi Germania va fi stare de război». Şi aici se *făcu* linişte mormântală. Göring se întoarse spre mine, spunând: «Dacă pierdem acest război, atunci cerul. să se milostivească de noi!» Goebbels stătea într-un colţ, abătut şi făcând o impresie deplorabilă. Peste tot am văzut numai feţe abătute, chiar şi la funcţionarii inferiori de partid care se găseau în anticameră".

La *ora 11, 15*, lordul Halifăx l-a invitat pe însărcinatul eu afaceri german, Theodor Kordt, în *Douming Street ar*. *10* şi i-a remis o notă oficială în care preciza că întrucât guvernul german nu dăduse, în termenul stabilit, nicio asigurare că-şi va retrage trupele din Polonia, începând cu ziua de 3 septembrie, ora îl între Marea Britanie şi Germania se instala starea de război.

La *ora 11, 20*, cu o întârziere de 20 de minute fată de termenul stabilit prin ultimatumul britanic, von Ribbentrop l-a convocat pe Henderson la Wilhelmsirasre pentru a-i remite răspunsul Berlinului: – Guvernul Reichului german şi poporul german – preciza von Ribbentrop – refuză să primească sau să accepte, cu atât mai mult să îndeplinească, cereri formulate de guvernul britanic sub formă de ultimatum».

În lunga notă căreia von Ribbentrop i-a dat citire erau reluate toate minciunile pe care propaganda nazistă nu încetase o clipă să le fluture pentru derularea poporului german şi a. opiniei publice mondiale, minciuni menite să arunce asupra Angliei şi Poloniei responsabilitatea pentru declanşarea războiului. În acest sens, se arăta că guvernul german încercase mereu, începând din 1933. să elimine, prin tratative paşnice, diferendele cu Polonia, însă

guvernul britanic, prin atitudinea lui intransigentă, împiedicase orice înţelegere: «Dacă nu ar fi intervenit guvernul britanic – guvernul german, şi poporul german sunt perfect conştiente de aceasta –, s-ar fi găsit, cu siguranţă, o soluţie rezonabilă între Germania şi Polonia. Vina de a i împiedicat această revizuire paşnică revine politicii guvernului britanic. Guvernul britanic a dat statului polon puteri depline – împrejurare unică în istorie – pentru ea acesta să întreprindă împotriva Germaniei orice acţiune ar avea de gând, afirma în continuare von Ribbentrop. Guvernul britanic a asigurat guvernul polon că-i va acorda, în orice caz, ajutor militar. Accentuând mereu obligaţia sa de a ajuta Polonia în orice împrejurare, guvernul britanic a încurajat de fapt guvernul polon să persiste în atitudinea sa. care ameninţă pacea Europei». Nu lipseau din insinuările proferate de ministrul de externe nazist nici aceea că guvernul englez, prin atitudinea sa, făcuse inoperantă şi „propunerea" lui Mussolini – «care ar mai fi putut salva pacea Europei» –, după care el conchidea afirmând: «guvernul britanic poartă deci responsabilitatea pentru toate nenorocirile şi suferinţele care s-au abătut şi se vor abate asupra multor popoare» 48.

Deşi cu întârziere de câteva ore, francezii s-au hotărât, până la urmă, să-i urmeze pe englezi, şi să declare, la rândul lor, război Reichului. La miezul nopţii de 2/3 septembrie, Georges Bonnet l-a avertizat pe Coulondre că a doua zi dimineaţa îi va trimite textul unui document pe care să-l înmâneze guvernului german la ora prânzului40. În dimineaţa zilei de 3 septembrie, la *ora 10, 20*, cu 40 de minute înainte de expirarea ultimatumului englez, Georges Bonnet telegrafia lui Coulondre, dându-i următoarerele indicaţii: „Vă veţi prezenta astăzi, 3 septembrie, la prânz, la Wilhelmstrasse şi veţi cere răspunsul guvernului german la nota pe care dumneavoastră i-aţi remis-o la 1 septembrie, ora 22. Dacă răspunsul la întrebările puse în acea notă este negativ, veţi reaminti responsabilitatea Reichului, evocată în cursul

ultimei dvs, audienţe, şi veţi notifica ministrului afacerilor străine al Reichului, sau reprezentantului său, că guvernul francez se găseşte, ca urmare a răspunsului german, în obligaţia de a-şi îndeplini, cu începere de mâine, 4 septembrie, ora 5, angajamentele pe care Franţa le-a contractat faţă de Polonia şi care sunt cunoscute guvernului german".

Între timp, informat de ambasadorul Phipps asupra datei la care Parisul fixase expirarea ultimatumului, guvernul britanic a comunicat guvernului francez, în termeni neechivoci, nemulţumirea sa. Sub presiunea Londrei, Édouard Daladier l-a convocat pe generalul Colson, de la Statul Major General, şi i-a cerut să scurteze termenul. S-a căzut de acord ca termenul de expirare a ultimatumului francez să fie decalat şi fixat în ziua de 3 septembrie, ora 17. Cu câteva minute înainte de prânz, când Coulondre se pregătea să părăsească localul ambasadei pentru a merge la Wilhelmstrasse, Georges Bonnet l-a sunat la telefon şi i-a cerut să facă modificarea necesară în nota ce urma să fie predată guvernului german. 50

La *ora 12*, Coulondre s-a prezentat la Wilhelmstrasse, dar ministrul afacerilor străine al Reichului n-a fost în măsură să-l primească.

Coulondre a fost întâmpinat de secretarul de stat al Ministerului Afacerilor Străine al Reichului, Weiszăcker. Într-un memorandum întocmit după întrevedere, Weiszacker a consemnat:

„Ambasadorul m-a întrebat dacă sunt în măsură să-i dau un răspuns satisfăcător guvernului său (că sunt gata să negociez dacă trupele germane vor fi retrase pe teritoriul german).

Am informat pe ambasador că nu sunt în măsură să-i dau vreun răspuns.

În aceste condiţii, ambasadorul a fost tentat să ia tăcerea mea drept un răspuns negativ şi să-mi înmâneze, din partea guvernului său, o nouă declaraţie, pe care o adusese cu el.

I-am propus ambasadorului să nu facă aceasta, ci să binevoiască să aştepte încă puţin şi să se întâlnească cu ministrul de externe personal. Coulondre a fost de acord şi după 20 de minute a fost condus la Cancelaria Reichului" st.

La *ora 12, 20* Coulondre a fost primit de Joachim von Ribbentrop. Procesul verbal52 al întrevederii consemnează că ambasadorul francez s-a adresat interlocutorului său, întrebându-l dacă era în măsură să dea un răspuns satisfăcător la întrebarea conţinută de nota remisă la 1 septembrie, ora 22. Era o întrebare căreia i se putea răspunde prin DA sau NU. Intuind pentru ce venise Coulondre, von Ribbentrop nu s-a putut abţine să facă un tur de orizont în politica europeană, recurgând, bineînţeles, la obişnuitele calomnii şi interpretări tendenţioase, care îi deveniseră familiare, de acuma, reprezentantului Franţei.

«Germania a căutat întotdeauna să ajungă la o înţelegere cu Franţa – a declarat ministrul nazist al afacerilor străine. Dacă în ciuda acestui fapt, din cauza obligaţiilor pe care le are faţă de Polonia, guvernul francez va adopta o atitudine de ostilitate faţă de Germania, guvernul german o va considera ca un război de agresiune complet nejustificat întreprins de Franţa contra Germaniei. În ceea ce o priveşte, Germania se va abţine de la orice atac asupra Franţei. Dacă Franţa va adopta însă o atitudine diferită, Germania va fi obligată să răspundă în consecinţă».

După ce *ministrul nazist al afacerilor străine* şi-a încheiat expunerea, Coulondre a reuşit să plaseze din nou întrebarea de al cărei răspuns depindea prezentarea ultimatumului guvernului francez: – Din observaţiile făcute de dumneavoastră, înţeleg că guvernul german nu poate accepta propunerea făcută de Franţa în nota. din 1 septembrie» – a declarat Coulondre.

— Aşa este» a confirmat von Ribbentrop.

— În aceste condiţii, am datoria să atrag încă o dată atenţia guvernului Reichului asupra grelei responsabilităţi

pe care şi-a asumat-o, începând ostilităţile împotriva Poloniei fără o declaraţie de război şi să-i informez că începând de astăzi, 3 septembrie 1939, ora 5, p. m... guvernul francez va fi obligat să-şi respecte angajamentele asumate faţă de Polonia». În acelaşi timp, Coulondre a remis lui von Ribbentrop o comunicare scrisă, cu următorul conţinut:

„Guvernul Republicii Franceze consideră că este de datoria sa să sublinieze pentru ultima oară marea responsabilitate pe care şi-a luat-o guvernul Reichului, începând ostilităţile împotriva Poloniei fără o de? laiaţie de război şi nerespectând propunerea făcută de guvernele Republicii Franceze şi Majestăţii Sală britanice de a pune capăt oricărei acţiuni agresive împotrivă Poloniei şi de a se declara gata să-şi retragă imediat forţele de pe teritoriul polon. În consecinţă, guvernul Republicii Franceze are onoarea să informeze guvernul Reichului că se vede obligat să îndeplinească, începând de astăzi 3 septembrie, ora 5. p.m., angajamentele contractate de Franţa faţă de Polonia, angajamente care sunt cunoscute guvernului german".

După ce a citit documentul, ministrul afacerilor străine al Reichului a încheiat întrevederea spunând;

«Ei, bine, Franţa este cea care va fi agresoare».

«Istoria va judeca asta» – a răspuns Coulondre e...

La Londra, Camera Comunelor s-a întrunit, cum se stabilise în ajun, la *era 12*. Primul ministru Neville Chamb erlain a adus la cunoştinţa deputaţilor ultimul demers pe care guvernul său îl făcuse la Berlin, precizând că în urma refuzului guvernului german de a înceta ostilităţile şi a-şi retrage trupele din Polonia, începând din ziua de 3 septembrie ora 11. Marea Britanie se afla în stare de război cu Reichul: «Este o zi tristă pentru noi toţi, dar pentru nimeni nu este mai tristă ca pentru mine – a declarat cu acel prilej Chamberlain. Tot ce am lucrat, toate speranţele mele şi toate principiile în care am crezut în cursul vieţii mele s-au prăbuşit în ruină. Singurul lucru ce îmi mai rămâne este să-mi declic forţele ce mi-au mai

rămas, pentru a asigura victoria cauzei pentru care noi facem atâtea sacrificii. Nu pot spune ce rol îmi va fi dat să joc; sper însă să apuc ziua în care hitlerismul va fi fost distrus şi Europa liberată va fi fost restaurată „>».

La Paris, preşedintele Consiliului de Miniştri al Franţei. Édouard Daladier, a lansat un *Apel către naţiune* în care afirma: «Din zorii zilei de 1 septembrie Polonia este victima celei mai brutale şi mai cinice agresiuni. Frontierele sale au fost violate. Oraşele ei sunt bombardate, Armata sa rezistă eroic invaziei.

Responsabilitatea sângelui vărsat cade în întregime asupra guvernului german. Soarta păcii era în mâinile lui Hitler. El a dorit războiul. Franţa şi Anglia au multiplicat eforturile lor pentru salvarea păcii. Ele au – făcut în această dimineaţă încă o intervenţie presantă la Berlin pentru a adresa guvernului german un ultim apel la raţiune şi i-au cerut oprirea ostilităţilor şi deschiderea de negocieri paşnice.

Germania ne-a opus un refuz. Ea refuzase deja să răspundă tuturor oamenilor de inimă a căror voce se ridicase în ultimul timp în favoarea păcii în lume. Ea vrea distrugerea Poloniei cu scopul de a asigura cu rapiditate dominaţia sa asupra Europei şi pentru a aservi Franţa. Ridicându-ne împotriva celei mai înspăimântătoare tiranii, pporind cuvântul nostru, luptăm pentru apărarea pământului, a căminelor şi a libertăţii noastre.» Declararea stării de război între Marea Britanie şi Franţa, pe de o parte, şi Germania, pe de altă parte, nu a însemnat şi intrarea efectivă în luptă a celor două mari puteri occidentale în sprijinul Poloniei, ci doar începutul acelui *drole de guerre*, care s-a prelungit până în primăvara anului 1940, şi în care primul ostaş englez a căzut în luptă abia la 9 decembrie 1939. În timp ce blindatele germane sfârtecau sub şenile pământurile Poloniei, trupele franceze aşteptau la adăpostul liniei Maginot, cuprinse de o stranie inactivitate. Şi în vreme ce avioanele germane supuneau unor bombardamente barbare oraşele şi satele Poloniei „obiectivele militare şi civile, aviaţia britanică arunca tone

de manifeste asupra Germaniei.

Poporul polonez s-a ridicat cu bărbăţie la luptă în apărarea ţării sale. Disproporţia de forţe şi mai ales de armament era însă copleşitoare. În asemenea condiţii nu este de mirare că operaţiunile militare ale trupelor germane pe frontul polonez au avansat atât de repede incit în dimineaţa zilei de 5 septembrie, după ce a examinat situaţia împreună cu generalii von Brauchitsch, comandantul-şef al forţelor terestre, şi von Bock, comandantul Grupului de armate „Nord", generalul Halder a notat în jurnalul său: *„inamicul este practic bătut*

Evoluţia evenimentelor politico-diplomatice în vara anului 1939 încheiasem practic procesul izolării României pe plan extern, lichidaseră orice posibilitate a cercurilor conducătoare guvernante româneşti de a mai manevra în faţa presiunilor Reichului. În situaţia respectivă, le ultimele zile ale lunii august 1939, guvernul român a hotărât ca în conflictul dintre Berlin şi Varşovia, să păstreze neutralitatea binevoitoare Poloniei. Adoptarea acestei hotărâri era o urmare firească a faptului că diplomaţia polonă se eschivase până în ultimul moment să lărgească prevederile tratatului româno-polon şi în cazul unui atac din partea Germaniei. La toate acestea se adăuga şi teama ca România să nu fie atacată, la rândul ei, de Germania hitleristă şi aliaţii ei, teamă alimentată permanent de nehotărârea manifestată de cercurile conducătoare din Anglia şi Franţa. Referindu-se la situaţia în care se afla ţara noastră, istoricul polonez H. Batowski arată: „România se afla între proverbialele ciocan şi nicovală. Obligaţiile faţă de Polonia şi puterile apusene se încrucişau cu teama de Germania 1 57.

În concepţia conducătorilor statului român proclamarea neutralităţii nu însemna că România trebuia să refuze ajutorarea poporului polon, care se ridicase la luptă, apărându-şi patria. Încă din seara zilei de 31 august, răspunzând unei cereri a lui Fabricius de a se opri tranzitul de armament către Polonia, preşedintele Consiliului de Miniştri al României, Armand Călinescu, a declarat: Am

examinat chestiunea din punct de Vedere juridic şi socotesc că e bine să spun de la început, pentru a nu avea discuţiuni la fiecare caz în parte, că, după dreptul internaţional, tranzitul de armament nu poate fi refuzat de o ţară neutră […] De altfel, a împiedica tranzitul nu mai este un act de neutralitate, ci este un act de parţialitate şi. Înseamnă încercuirea unei ţări» u8.

Informând Varşovia cu privire la atitudinea guvernului român, ambasadorul Poloniei la Bucureşti, R. Raczynsky, arăta la 3 *septembrie 1939*: „Am *vizitat azi* pe premier. Şi-a exprimat aprecierea şi admiraţia pentru atitudinea

Poloniei. A asigurat de atitudinea binevoitoare şi prietenească a României, care şi-a găsit expresia în acordarea tranzitului de armament către Polonia. A amintit că trimisul german a protestat împotriva acestui fapt, la *răspuns*, *premierul mi-a declarai*, cu scopul de a înlătura orice dubii, că România este hotărâtă să acorde tranzitul în prezent şi în viitor”. Atitudinea binevoitoare adoptată de guvernul român faţă de Polonia nu a rămas fără ecou la Varşovia; la 3 septembrie 1939, guvernul polon a indicat ambasadei de la Bucureşti: „Rugăm să transmiteţi premierului şi ministrului de externe mulţumirile guvernului polonez pentru atitudinea manifestată, care nu va rămâne fără influenţă asupra dezvoltării în viitor a relaţiilor reciproce”. Aceste mulţumiri au fost aduse la cunoştinţă guvernului român de ambasada poloneză la 4 septembrie 1939 r 9.

După declanşarea războiului, la 4 septembrie, guvernul român a hotărât să dea publicităţii un comunicat oficial prin care făcea cunoscut că România va promova, în continuare, aceeaşi politică paşnită din perioada anterioară. Iar la 6 septembrie. Consiliul de Coroană, convocat la Cotroceni. sub preşedinţia regelui, după ce a ascultat o expunere a ministrului de externe Grigore Gafencu asupra politicii externe şi a măsurilor întreprinse de guvern după declanşarea războiului, a hotărât „observarea strictă a regulilor neutralităţiistabilite prin

convenţiunile internaţionale faţă de beligeranţii din actualul conflict” 60.

Izvorâtă din teama faţă de Reichul hitlerist şi aliaţii săi şi din neîncrederea faţă de democraţiile occidentale, care, deşi declaraseră război Germaniei, întârziau să deschidă operaţiunile militare, recurgerea la neutralitate a fost considerată drept o soluţie pentru salvarea independenţei, suveranităţii şi integrităţii statului român 61

Poporul român a primit cu profundă indignare şi îngrijorare declanşarea atacului hitlerist asupra Poloniei şi începerea celui de al doilea război mondial.

Partidul Comunist Român a înfierat agresiunea Germaniei hitleriste împotriva-Poloniei. „Poporul polonez este victima celei mai sălbatice agresiuni fasciste – sublinia un manifest al P.C.R. Orizontul este din nou întunecat de un nou război mondial” 62. Iar ziarul *Scânteia* scria, la 8 septembrie) 939: „Comuniştii din România înfierează agresiunea ucigătoare a lui Hitler contra poporului polonez şi vor lupta în fruntea poporului român contra Germaniei fasciste şi imperialiste”.

În ciuda protestelor repetate ale lui Fabricius şi a ameninţărilor proferate la adresa României, guvernul român a permis trecerea prin România a armamentului destinat Poloniei, precum şi tranzitarea rezervelor „de aur ale Băncii Naţionale a Poloniei. Refugiaţii polonezi sosiţi în România începând din a doua decadă a lunii septembrie. Între care se aflau şi membri ai guvernului, comandantul suprem al armatei şi preşedintele Republicii Polone. au fost întâmpinaţi cu deosebită căldură atât de populaţie c-ît şi de autorităţi şi ajutaţi cu alimente, bani şi îmbrăcăminte, iar celor care au dorit, li s-a înlesnit plecarea spre statele occidentale pentru a continua lupta împotriva naziştilor

Solicitudinea arătată de poporul român în împrejurările respective a îndemnat-o pe ziarista Paulina Appensehlak, ea însăşi refugiată prin România, să publice un articol în ziarul *Haboker* în care, după ce elogia „cunoscuta ospitalitate a poporului român şi sufletul său

deschis, gata să-şi ajute aproapele la nenorocire”, încheia cu următoarea remarcă: „Actualul război a descoperit în unii oameni fiara prădalnică, iar în alţii îngerul” G”.

Toate acestea demonstrează că proclamarea neutralităţii României – act ce se încadra într-un curent mai larg. ce a cuprins şi alte ţări aflate în zonele de interferenţă a sferelor de interese ale marilor puteri beligerante nu *însemna abandonarea statelor ce* declaraseră război Germaniei, ci doar trecerea într-o poziţie de aşteptare a unor condiţii externe mai favorabile intrării în luptă împotriva statelor fasciste. Acest fapt. a fost sesizat încă din zilele respective de corespondentul la Bucureşti al agenţiei „Havas care transmitea, la 7 septembrie: „În actuala situaţie internaţională România înţelege să rămână neutră, ceea ce nu înseamnă că va rămâne neutră în orice împrejurare sau pe veşnicie. România nu şi-a legat mâinile pentru toată viaţa” G5.

Atitudinea poporului şi guvernului român de ostilitate greu reţinută faţă de Reichul hitlerist a fost remarcată şi de reprezentanţii în România ai guvernului german. În consecinţă, Berlinul a hotărât să-l lichideze, cu ajutorul legionarilor, coloana a V-a nazistă în România, pe Armand Călinescu, principalul promotor al politicii de rezistenţă faţă de cel de al treilea Reich, operaţiune înfăptuită în ziua de 21 septembrie 1939. Iar în lunile următoare, în condiţiile desfăşurării războiului, nefavorabile coaliţiei anglo-franceze, naziştii au regizat o serie de noi acţiuni ale căror consecinţe au fost aservirea completă a României imperialismului german, cu rezultatele nefaste ştiute.

ÎNCHEIEM

Documentele supuse atenţiei cititorilor în prezenta lucrare demonstrează adevărul tezei susţinute de preşedintele României socialiste, potrivit căreia „Cel de-al doilea război mondial este rezultatul direct al politicii imperialiste de dominaţie şi asuprire a altor popoare, de reîmpărţire a lumii în sfere de influenţă. Această politică s-a reflectat în mod pregnant în aspiraţiile Germaniei hitleriste la dominaţia mondială. Dacă fascismul a

reprezentat dictatura celor mai reacţionare forţe ale claselor exploatatoare, hitlerismul a reprezentat, totodată, cea mai brutală formă de subjugare, dominare şi asuprire a altor popoare”[4]. Acapararea puterii de către hitlerişti în Germania în ianuarie 1933 a dat naştere în centrul Europei unui focar de război extrem de periculos. Pentru a-şi pregăti „în linişte” planurile de cotropiri teritoriale, Hitler a împânzit Germania cu lagăre de concentrare, în care au fost internaţi numeroşi militanţi antifascişti de diferite convingeri politice. Punând la baza politicii lor teorii geo politice şi rasiste, naziştii au recurs la exterminarea „popoarelor inferioare41 (evrei, slavi) şi înrobirea celorlalte popoare „neariene” în folosul „rasei superioare1 germanice. În cadrul acestei politici, revizuirea frontierelor prin forţă şi ameninţarea cu forţa a devenit unul dintre principalele obiective urmărite, menite să asigure „spaţiul vital” german.

În acelaşi timp, împingerea lumii spre catastrofa celui de al doilea război mondial a fost posibilă şi datorită politicii de cedare, ele conciliere cu agresorul promovată de cercurile conducătoare din numeroase state nefasciste şi în primul rând de guvernele marilor puteri occidentale, în situaţia explozivă ce se crease în Europa în ajunul marii conflagraţii, situaţie marcată, pe de o parte, de repetatele agresiuni ale statelor fasciste, rămase nepedepsite, iar pe de altă parte, de atmosfera de suspiciuni generată de interesele contradictorii ale marilor puteri nefasciste. guvernele acestor din urmă state, în loc să-şi unească eforturile pentru a pune capăt politicii fascismului de cotropiri teritoriale, au încercat să abată agresiunea lor decisivă în direcţii ce nu le afectau în mod nemijlocit interesele. Pe de altă parte, nu s-a ţinut seama de posibilităţile pe care le puteau oferi statele mici şi mijlocii interesate în menţinerea păcii şi securităţii şi nu s-au adoptat măsuri menite să stabilească un climat de încredere” bazat pe respectul şi garantarea independenţei

4 Nicolae Ceauşescu România pe drumul construirii societăţi socialiste multilateral dezvoltate, voi. 11, Ed. Politică, Bucureşti, 1975, p. 563.

şi suveranităţii lor naţionale. Încălcarea angajamentelor asumate cu privire la securitatea colectivă şi încurajarea ori tolerarea expansiunii şi agresiunii statelor revizioniste grupate în jurul Germaniei naziste au influenţat puternic politica statelor mici şi mijlocii, determinându-le să caute, la rândul lor, salvgardarea propriei lor securităţi prin acorduri cu Germania şi aliaţii săi. „Viaţa a demonstrat – arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu în cuvântarea rostită cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la victoria asupra fascismului şi a 98 de ani de la cucerirea independenţei de stat a României – că acordurile de la München, toate tratatele şi acordurile încheiate cu Germania hitleristă nu numai că nu au frânat politica de agresiune a nazismului, ci, dimpotrivă, au constituit o încurajare în realizarea ţelurilor acestuia de cotropire şi dominaţie a altor popoare” *2*.

Cei care au tolerat remilitarizarea Germaniei şi au promovat conciliatorismul faţă de fascism sau au încercat, într-un moment sau altul, să cocheteze cu acesta au plătit, ei înşişi, extrem de scump pentru miopia lor politică. Concesiile şi cedarea în faţa fascismului, lipsa de fermitate şi. unitate a statelor europene. şi a altor state în faţa politicii agresive a imperialismului german au. permis lui Hitler să încalce tratatele şi acordurile, nesocotind normele de drept internaţional, să atace şi să subjuge, rând pe rând. un mare număr de state: Austria, Cehoslovacia, Polonia, Danemarca, Norvegia, Luxemburg, Belgia, Olanda, Franţa, Iugoslavia, Grecia. Anglia însăşi a suferit mari înfrângeri din partea Wehrmachtului în prima fază a războiului, profilându-se pericolul invadării şi ocupării ei de către naziști. La rândul său. Mussolini a cotropit Albania, în aprilie 1939, iar în vara anului 1940 s-a alăturat lui Hitler. declarând război anglo-francezilor. Aservindu-şi cea mai mare parte a ţârilor europene, Germania hitleristă a încălcat Tratatul de neagresiune eu Uniunea Sovietică atacând. la 22 iunie 1941. prima ţară a socialismului. În acest război (s-a angajat, de asemenea, Italia) au fost atrase şi alte state europene mai mici aflate

sub dominaţia Germaniei, între care şi România. În Orien

— *Nicolae Ceauşescu. România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. *11. Editura Politică*, *Bucureşti*, *1975*, *p*. *563*.

tul îndepărtat. Japonia a cotropit un mare număr de ţări asiatice, iar în decembrie 1941 a atacat Statele Unite ale Americii.

Evident, cel de al doilea război mondial a avut un caracter imperialist, de cotropire din partea statelor fasciste, care urmăreau lichidarea cuceririlor democratice ale popoarelor, impunerea dominaţiei asupra lumii, înrobirea tuturor naţiunilor, şi un caracter just, de apărare, din partea statelor şi popoarelor ce s-au opus agresiunii. Această trăsătură a războiului a fost şi mai mult accentuată de marea epopee a popoarelor subjugate, care au înscris una dintre cele mai înălţătoare pilde de jertfă şi sacrificiu în lupta de rezistenţă antifascistă.

Deşi intrarea în război a Franţei şi Marii Britanii, în septembrie 1939, nu absolvă cercurile conducătoare din cele două ţări de răspunderea pe care o poartă pentru consecinţele nefaste ale politicii de cedare şi compromisuri faţă de Germania nazistă, hotărârea respectivă plasează cele două state pe o poziţie comună cu ţările care s-au opus fascismului. Solidarizându-se cu Polonia, Marea Britanie şi Franţa au pus bazele coaliţiei antifasciste, care s-a extins an de an prin cuprinderea unor noi state. Vreme de mai bine de un an poporul britanic s-a aflat singur în război cu Germania hitleristă şi Italia fascistă, depunând un efort considerabil pentru apărarea teritoriului patriei sale, cât şi pentru înfrângerea trupelor fasciste din nordul Africii.

După atacarea Uniunii Sovietice, greul luptei pe plan mondial contra fascismului l-au dus popoarele sovietice, care au nimicit forţele de elită ale celui mai puternic dintre statele Axei – Germania hitleristă – şi şi-au adus contribuţia şi la înfrângerea Japoniei. Amploarea bătăliilor desfăşurate de Uniunea Sovietică împotriva Germaniei hitleriste reiese şi din faptul că pe frontul sovieto-german

au fost nimicite sute de divizii germane şi scoşi din luptă circa 10.000.000 de soldaţi hitlerişti. În acelaşi timp, popoarele sovietice au pierdut 20.000.000 de militari şi civili, au suferit uriaşe pagube materiale, mari distrugeri de oraşe şi sate, de construcţii industriale şi agricole.

Un rol remarcabil în obţinerea victoriei au jucat şi Statele Unite ale Americii, cu uriaşul lor potenţial militar şi economic, precum şi celelalte ţări ale coaliţiei Naţiunilor Unite: China, Franţa, Iugoslavia şi altele.

În anii celui de al doilea război mondial, poporul român s-a ridicat la luptă contra fascismului, organizând mişcarea de rezistenţă antifascistă, care a culminat prin insurecţia naţională antifascistă şi antiimperialistă din august 1944. Insurecţia a smuls România de sub dominaţia Reichului hitlerist şi a alăturat-o coaliţiei Naţiunilor Unite, aşezând poporul român în rândurile participanţilor activi la înfrângerea forţelor fasciste, la obţinerea victoriei istorice din mai 1945.

Istoria a confirmat justeţea luptei împotriva fascismului, luptă la a cărei victorie şi-a adus contribuţia şi poporul român. Această contribuţie, ca şi istoricele realizări – social-politice ulterioare, au înscris definitiv România în rândul ţărilor în care condiţiile pentru orice manifestare a fascismului au fost ireversibil lichidate. Dar lecţiile istoriei sunt deosebit de actuale acum, în condiţiile reînvierii în unele ţări occidentale a unor activităţi neofasciste. care contribuie la agravarea climatului politic actual, caracterizat printr-o politică de înarmare şi de încordare a relaţiilor dintre state ce zăgăzuieşte eforturile popoarelor spre pace şi destindere. Aşa cum subliniază preşedintele României socialiste, actuala situaţie internaţională impune „să se acţioneze cu mai multă fermitate împotriva factorilor negativi care mai există în viaţa continentului, a forţelor ce se opun cursului spre destindere, a mişcărilor fasciste, reacţionare, naţional-şovine, iredentiste, care încearcă să semene vrajbă şi neîncredere între popoare, să împiedice colaborarea şi

înţelegerea în Europa şi în întreaga lume.[5]

— Arhiva Comitetului Central al Partidului Comunist Român.

— Arhiva Institutului de studii istorice şi soctalpolitice de pe lângă C.C. al P.C.R.

— Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Socialiste România.

— Arhiva Ministerului Apărării Naţionale al Republicii Socialiste România.

— Akten zur Deutschen Auswărtigen Politik.

— Les archives secretos de la Wilhelmstrasse.

— Documents on British Foreign Polic-y.

— I documenti diplomatici italiani.

— Documents sur la guerre de 1939 – 19 IU

— Documents on German Foreign Policy s-Diplomăciai Iratok Magyarorszâg Kulpolitikâjăhoz 1936 – 1945.

— Documente şi materiale din ajunul celui de al doilea război mondial publicate de Ministerul Afacerilor Externe al U.R.S.S.

— Documentele referitoare la relaţiile germanopolone şi la izbucnirea ostilităţilor între Marea Britanie şi Germania la 3 septembrie 1939.

Le livre Jaune	— Le livre jaune français. Documents diplomatiques 1938 – 1939.
E.P.A.P.S.	— Les relations polono-allemandes et polonosoviétiques au cours de la perioade 1933 – 1939.
R.H.G.M.	— Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale
„Anale”.	— Anale de istorie.

5 Nicolae Ceauşescu, Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român, Editura politică, Bucureşti, 1979, p, 102.

1. *Procesul* de *la Nürnberg*. *Expunerile introductive ale acuzatorilor principali*, Editura de stat pentru literatură politică, Bucureşti, 1957, p 124 – 125. Hermann Rauschning, *Hitler m'a dit*. *Confiăence du Führer sur son plan de concqueie du monde*, Cooperation, Paris, 1939, p. 56 – 57.3. *Ibidem*, p. 145 – 146: 4. Marin Badea, *Germani împotriva lui Hitler*, Editura Dacia, Cluj-Napoea, 1S80, pag. 5 – 24.5. Martin Gilbert, Richard Gott, *Conciliatorii*, Editura politică, Bucureşti, 1966, p. 42.6. Charles Bloch, *La Grande-Bretagne face au rearmement allemand et l'acord naval de 1935*, în „R.H.G.M.", no. 63, Juillet 1966, p. 44.7. *Ibidem*, p. 41 – 43, 46 – 47.8. Dumitru Tuţu, *Problema securităţii colective în sud-estul Europei şi politica externă a României (1933 – 1937)*, în „Probleme de politică externă a României 1919 – 1939", Editura militară, 1971, p. 183 – 184.9. Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 253 – 259: Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *Politica de apărare naţională a României în contextul european interbelic*. *1919 – 1939*, Editura militară, Bucureşti, 1981, p. 387 – 389.10. BIoeh, p. 58 – 60, 68.10 bis. Tuţu, p. 191.11. Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Editura politică, Bucureşti, 1967, p. 726 – 727.12. V. Moisuc, *Acte fundamentale ale statutului juridic al României în perioada 1918 – 1940*, în". Probleme de politică externă a României 1918 – 1940", Editura militară, 1977, p. 90.13. *Horthy Miklós titkos imtai*, Budapest, Kossuth Kdnyvkiado, 1983, doc. 32.

14. *D.I.M.K.*, *I*, A *Berlin – Roma tengely kialakulăz fir Auszâria armexioja 1936 – 1938*, Budapest, Akademiai Kiadă, 1982 – 1965, doc. 15G. 15, Ettore Anchieri, *Les rapports italo-allemanăs pendant Vere nazi-fasciste* în „R.H.G.M". no. 26, avril 1957. p. li. 16... Universul", nr. 304 din 3 noiembrie 1936.17. *D.R.R.G.P.*, *doc. 4*.

13. *D.I.M.K.*, I, doc. 153.19. *Ibidem*, doc. 254.20. *Ibidem*, doc. 177.

21 William Shirer, *Le troisième Reich des origines à la chute*.

Stock 1965, p. 331 – 336. (Ediţia în limba franceză a

lucrării *The rise and Fall of the Third Reich*, New York, 1960).

Capitolul II

1. Shirer, p. 352 – 353.2. Anchieri, p. 12.3. A.S.W., V, livre 1. *JJA – llemagne et la Pologne*. *Les petites puissances de l'Europe* (Juin 1937 – Marş 1939), Pion, Paris, 1954, doc. 24.4. D.*R.R.G.P.*, doc, 5.5. *A.S.W*... II, *L'A llemagne et la Tehecoslovaquie* (1937 – 1938), Pion, Paris 1951, doc. 35; *Le livre faune*, Paris, Imprimerie Naţionale 1939, doc. 3.6. Shirer, p. 354 – 360.7. *Regimurile fasciste şi totalitare din Europa*, 11, Austria / Editura militară, 1980, p. 197 – 193, 8. *DMA*., Editura de stat, 1948, doc. 7. Nota redacţiei sovietice. 9. *Ibidem*, doc. 1.10. *Ibidem*, doc. 3., 11. *Ibidem*, doc. 5.12. *Ibidem*, doc, 7, 13. *ibidem*, doc. 4.14. Anchieri, p. 13, 15. „Lupta de clasă", nr. 1, martie 1938, p. 19 – 23.16. Arh. I.S.I.S.P., fond 2, dosar 11.17. „Timpul" nr. 353, din 29 aprilie 1933; nr. 382 din 28 mai 1938.

Capitolul III

A.S.W., II, doc. 92.21. „Timpul" nr. 376 din 22 msii 1938.22, „Timpul" nr. 377, din 23 mai 1933.23. Milos Hájek et – Josef Novotný, *La politique de l'armée de la Tehecoslovaquie devant la crise de Münich*, în „R.H.G.M". no. 52, octobre 1903, p. 1 – 23, 24. „Timpul" nr. 377, din 23 mai 1938.25. *Histoire de la politique extérieure de l'U.R.S.S. 1917* – 1945 (Sous la directions de B. Ponomarev, A. Gromyko, V. Khvostov), Editions du progres, Moscou 1971, p. 472 – 473.26. *A.S.W*., II. doc. 97, 93, 100, 102.27. „Timpul" nr. 382, din 26 mai 1938.28. *A.S.W*., II, doc. 104.29. John W. Wheeler – Bennett, *Münich-prologue to tragedy*, The Viking Press, New York, 1964, p. 57.30. D.M., I, doc. 12.31. Pierre Renouvin, *Les relations franco-anglaises*. *1935 – 1939*, „Les relations francobritaniques. De 1935 a 1939", Editions du Centre naţional de.la recherche scientifique, Paris, 1975, p.39 – 40.32. Arh. I.S.I.S.P., Cota A XXII-5, nr. 1007.33. „Timpul" nr. 352, din 28 aprilie 1938.34. N. Petrescu-Comnen, *Preludi del grande drama*, Edizioni Leonardo, Roma 1947, p. 37 – 40.35. *Survey of internaţional affairs*, II, Oxford University

Press, London 1951, p. 79 – 80.36. N. Petrescu-Comnen, *Un point d'histoire vecue*, în „Acta Historica" I, Roma. 1959, p. 313 – 319.37. „Timpul" nr. 383, din 29 mai 1933.33. „Timpul" nr. 387, din 2 iunie 1938.39. *A.S.W.*, II, doc. 127.40. *Ibidem*, doc. 119.41. Shirer, p. 400 – 402.42. *A.S.W.*, II, doc. 145.43. Ion Calafeteanu, *Diplomaţia românească în sud-estul Europei. 193S-1940*, Editura politică, 1980, p. 39 – 44.44. *Ibidem*, p. 44 – 57.45. Cristian Popişteanu, *România şi Antanta Balcanică*, Editura politică 1968, p. 213 – 222.46. Al. Gh. Savu, *Dictatura regală (193*8 – *1940*), Editura politică 1970, p. 202 – 203, 208 – 209.47. A.S.W., II, doc. 106.43. M. Gilbert, R. Gott, p. 178.49. A.S.W., II, doc. 160.50. *Ibidem*, doc. 106.51. *Ibidem*, doc. 167.52. *Ibidem*, doc. 172.53. *Ibidem*, doc. 174.54. *Ibidem*, doc. 199.55. *Ibidem*, *doc*. 198.

Capitolul IV

1. A.S.W., II, *doc. 180.2. Kiss Aladăr, Magyarország kiilpolitikája a masodic vilăghâboru eldestejen 1938 november – 1939 szeptember Kossuth Konyvkiado, 1963. o. 27 – 28.3. Survey of internaţional affairs*, II, *p. 287 – 288, 293.4. A.S.W.*, II, *doc. 208.5*.

Survey of internaţional affairs, II, p. 294 – 296.6. M. Gilbert, R. Gott, p. 190 – 191.7. *Ibidem*, p. 192.8. *Ibidem*, p. 193.9

44!)

29 Agresiunile naziste – un Europa în anii 1938 – 199

A.S.W., Îi, doc. 267.10. *Ibidem*, doc. 270.11. Wheeler-Bennett, p. 101 – 102.12. *Ală. W.*, II, doc. 271.13. *Ibidem*, doc. 282.14. M. Gilbert. R. Gott, p. 200.15. M. Hájek, J. Novotn –, p. 6 „Anale", mi. 2/1979, p. 126 – 127.16. „Anale".2/1979, p. 127.17. *D.B.F.P.*, 8, II, 1938. His Majesty's Stationery Office, London 1949, doc. 928.18. M. Gilbert, R. Gott, p. 202 – 203.19. *A.S.W.*, II, doc. 306.20. *DIN.*, I, doc. 24.21. „Anale", 2/1979, p. 135.22. *Ibidem*, p. 141 – 142.23. *D.B.F.P.* 3, II, doc. 989.24. M. Gilbert, R. Gott, p. 204 – 205.25. *D.B.F.P.*, 3, III; 1938 – 1939, His Majesty's Stationery Office, London 1950, doc. 6.26. *Ibidem*, doc. 7.27. *Borthy Mâklos titkos tratai*, doc. 36.28.

A.S.W. II, doc. 327.29. *Ibidem*, doc. 339.30. *D.B.F.P.*, 3, III, doc. 11. Anexa 31. *Ibidem*, doc. 20.32. *Ibidem*, doc. 23.33. *Regimurile fasciste şi totalitare din Europa*, II, *Polonia* (autor Milică Moldoveanul, p. 78.34. *Histoire de la politique exter. ieu.re de l'URSS.*, p. 474 – 476.35. „Anale", 2/1979, p. 130.36. Arh. I.S.I.S.P., Cota A XXII-11, nr. 996.37. Viorica Moisuc, Gheorghe Matei, *Politica externă a României în perioada Münchenului* (*martie 1938-martie 1939*) în „Probleme de politică externă a României 1919 – 1939", p. 314 – 317; Václav Krâl, *Runmnsko a pruchod Rude Armády na pomoc Ceskoslovensku v roce 1938*, în „Slovansky prehled", nr. 6/1966, p. 330 – 338; *Survey of International affairs*, II, p. 79 – 80.38. I.M. Maiski, *Cine Da ajutat pe Hitler*, Editura ştiinţifică 1963, p. 73.39. Wheeler-Bennett p. 126 – 127; *D.M.* I, doc. 27. Nota redacţiei sovietice. 40. Wheeler-Bennett, p. 126 – 127.41. M. Hájek, J. Novotný, p. 8.42. *Ibidem*, p. 10 – 11.43. *AJS. W.*, II, doc. 332.44. *Ibidem*, doc. 342.45. *Ibidem*, doc. 343.46. *Ibidem*, doc. 344.47. M. Gilbert, R. Gott, p. 208 – 209.48. *A.S.W.*, II, doc. 351, 49. *Ibidem*, doc. 352.50. M. Gilbert, R. Gott; p. 216.51. *A.S.W.*, II, doc. 361, 384.52. D.B.F.P., 3, II, doc. 1098 53. *Ibidem*, doc. 1092.54. *Ibidem*, doc. 1096.55. M. Gilbert, R, Gott, p. 221.56. *A.S.W.*, II, doc. 378.57. *Ibidem*, doc. 369.58. Schmidt, p. 407 – 408.59. „Universul" nr. 264, din 28 septembrie 1938.60. *A.S.W.*, II, doc. 377.61. *Ibidem*, doc. 388.62. *Ibidem*, doc. 389.63. *Ibidem*, doc. 390.64. *D.B.F.P.*, 3, II, doc. 1143, 65. *Ibidem*, doc. 1150 şi 1151.66. K. St. Pavlović, *Vojislav Marincovic i nicgovo ăoba 1876 – 1935*, Cartea a 3-a, p. 78 – 79. (Cf. Milan Vancu, *Mica înţelegere şi politica externă a Iugoslaviei. 1920 – 1938*, Editura politică, 1979, p. 252 – 255.) 67. *D.B.F.P.* 3, II, doc. 1155.68. „Timpul", nr. 506, din 29 septembrie 1938.69. A.S.W., II, doc. 403.70. *Ibidem*, dac 404, 71. D.B.F.P., 3, II, doc. 1231.72. *Ibidem*, doc. 1158, 73. *Ibidem*, doc. 1159, 74. „Universul", nr. 256 din 20 septembrie 1938, 75. „Universul" nr. 264, din, 28 septembrie 1938.76. A.S.W. n. dbe. 405.77. *Ibidem*, doc. 401.

Capitolul V

1, „Timpul”, nr. 508, din 1 octombrie 1938.2. *A.S.W.*, II, doc. 411.3; *Ibidem*. Nota redacţiei franceze. 4. A.S.W., II, doc. 411.5. *Ibidem*. doc. 413.6. *DIN* „I, doc. 37.7. A.*S.W.,* II, doc. 411, DIN.*,* I, doc. 35.8; Ib*idem.* 9. D.*M.,* I, doc. 37.10. D.*B.F.P.,* 3, II, doc. 1228.11. Ib*idem.* Anexa. 12. „Timpul” nr. 509, 2 octombrie 1938.13. Ib*idem.* 14. Alfred. Fichelle, La *crise de l*a Te*hecoslovaquie de l*a *signature des acords de Münich (*29 *septembrie 1938) à l'instauration d*u *protectorat (*15 *marş 1939),* în „R.H.G.M.”, no. 52, octobre 1963, p. 23.

15. *Ibidem*. 16. *D.B.F.P.*, 3, III, doc. 32.17. *Ibidem*, dQC. 33.18. *Ibidem*, doc. 45. Anexa 1.19. A.S.W., II, doc. 380. Anexa; *Histoire de la politique extérieure de VURSS*. p. 477.20. *D.B.F.P*. 3, III, doc. 45. Anexa 2.21. *A.S.W.*, II, doc. 380. Anexa. 22. D.B.F; P, 3, III, doc. 60.23. *Ibidem.*, doc. 101. Anexa 1.24. *Ibidem*. Anexa 2.

25. *Ibidem*, doc. 97; doc. 101, Anexa 3; A.S.W., V, livre I, doc. 49.

26. *D.B.F.P.*, 3, III, doc. 51.27. Eliza Campus, *Mica înţelegere*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 316 – 317; Vanku, p. 242 – 243, 27 bis. Campus, p. 317.28. *D.B.F.P.*, 3, III, doc. 63; 29. *Ibidem*, doc. 182 şi 196.30. *Horthy Miklós titkos tratai*, doc. 39.31. *D.B.F.P.*, 3, III, doc. 227…32. Fichelle, p. 25.33. M. Gilbert, R. Gott, p. 240, 34. „Timpul” nr. 509, din 2 octombrie 1938.35. *Ibidem*. 36. „Timpul”, nr. 510, din 3 octombrie 1938.37. M. Gilbert, R. Gott, p. 240.38. „Timpul”, nr. 512, din 5 octombrie 1938.39. *Ibidem*. 40. *Ibidem*. 41. „Timpul”, nr. 514, din 7 octombrie 1938.42. *Ibidem*. 43. „Timpul”, nr. 515, din 8 octombrie 1938.44. „Timpul”, nr. 513, din 6 octombrie 1938.45. *Le livre jaune*, doc. 28.46. „Scânteia” din 25 noiembrie 1938.47. „România”, din 2 decembrie 1938.48. V. Moisuc, Gh. Matei, p. 333 – 334; Campus, p. 326 – 327.49. V. Moisuc, Gh. Matei, p. 329.50. „Timpul” din 4 noiembrie 1938.

51. K. St. Pavlović, Vojislav Marinkovic i niegovo doba 1876 – 1935, Cartea a 3-a, p. 78 (EI. *Vanku, p. 247)*; *52*. Winston Chuvehili., *Journal Politique 1936 – 1939*.

Paris, 1948. p. 269 – 270.53. Arh.

M.A.E., fond 71/Germania, vol. 76. Notă asupra convorbirii cu mareşalul Göring, la Berlin, în ziua de 6. XI.1933.54. AS. W., V, livre, I, doc. 226.55. *Ibidem*, doc. 230, 231; Martin Broszat, *Dev. tschland-ungarn-Rumănien. Entwicklung und Grundfaktoren naticnalsozialistischer Hegemonio. l-v. nd Biindnis politik 1938 – 1941*, în „Historische Zeitschrift" R. Oldenbourg Verlag, München und Wien, Bând 206, Februar 1968, p. 69.56. AS. W., V, 1.1, doc. 233.57. „Timpul", nr. 514, din 7 octombrie 1938.58. Fichelle, p. 26.59. *Ibidem*, p. 31 – 32.60. *Ibidem*, p. 34 – 36.61. *A.S.W.*, V, 1.1, doc. 220; Kiss, p. 32 – 33.62. Kiss, p. 35 – 36.63. AS. W., V, 1.1, doc. 225, Anexa. 64. *Ibidem*, doc. 241, 242.65. Kiss, p. 92 66. Fichelle, p. 36; „Timpul", nr. 668. din 11 martie 1939.67. Kiss, p. 102.68. Fichelle, p. 37: „Timpul", nr. 671, din 16 martie 1939.69. Kiss, p. 105 – 119.70; Schmidt, p. 429 – 430.71. Le *livre jaune*, doc. 77.72. Schmidt, p. 430 – 431.73. *Le livre jaune*, doc. 69.74. Fichelle, p. 38.75. Arh. C.C., fond 41 dosar 4707, f. 96.76. AS. W., V, 1.1, doc. 271, Anexa. 77. Arh. I.S.I.S.P., fond 2, dosar 11.78. „Timpul" nr. 684 din 29 martie 1939.79. „Lumea şi Ţara" din 23 aprilie 1939.80. Arh. I.S.I.S.P" Cota A XXIII-1, nr. 1030. Vezi şi „Lupta de clasă", hr. 6/1939.81. Arh. I.S.I.S.P., Cota XX-22, nr. 947. Vezi şi „Anale de istorie", nr. „4/1970.82. A.*D.A.P.* 1918 – 1945, Serie D Bând VI, Mărz bis August 1939, MCML VI, Imprimerie Naţionale, Baden-Baden, doc...131.83. Arh. C.C., fondul 8, dosarul 1817, fila 69.84. Arh. I.S.I.S.P., fond 2, dosar 11.85. Arh. M.A.E., dosare speciale, vol. 398. Memoriul lui Grigore Gafencu din 15 aprilie 1939, 86. Eliza Campus. Di*n politica externă a României,* 19*13* – 19*47,* Ed. politică, 1980, p. 467 – 469.87. Vezi Olimpiu Matichescu, l *mai 1939,* Editura politică 1979.

Capitolul VI

I. Wheeler-Bennett, p. 363.2. *Le livre jaune*, doc. 80.3. *R.P.A.P.S.* Flammkrion, 1940. doc. 10; Shirer, p. 499; 4. Kiss, p. 130 – 131.

5. *R.P.A.P.S.*, doc. 61, 62, 63, 64; Shirer, p. 498, 500 –

502.

6. „Timpul”, hr. 671, din 16 martie 1939.7. „Timpul”, nr. 672, din 17 martie 1939.8. „Timpul”, nr. 673, din 18 martie 1939.9. *Ibidem*. 10... *D.R. R*: *G*: *p*., doc. 9. „Timpul”, nr. 674 din 19 martie 1939.

II. „Timpul: V nr. 674, din 19 martie şi nr. 675 din 20 martie 1939.

12. Shirer, p. 495.13. „Timpul”, nr. 674, din 19 martie 1939.14, „Timpul”, nr. 674, din 19 martie; nr. 675 din 20 martie şi nr. 676, din 21 martie 1939; 15. „Timpul”, nr. 675, din 20 martie 1939.

16. *Histoire de la politique extérieure de l'U.R.S.S.*, p. 490 – 491. „Timpul”, nr. 676, din 21 martie 1939.17. Gh. Buzatu, *Dosare ale războiului mondial*, Editura Junimea 1979, p. 11 – 33.18. *Histoire de la politique extérieure de l'URSS*, p. 495.19. Maiski, p: 99.20. *R.P.A.P.S.*, doc. 65, 66, 67.21. M. Gilbert, R. Gott, p. 310 – 312.22. *D.R.R.G.P.*, doc. 17.23. *Ibidem*, doc. 18.24. Viorica Moisuc, *Diplomaţia României şi problema apărării suveranităţii şiindependenţei naţionale în perioada martie 1938-mai 1940*, Editura Academiei R.S.R./1971, p. 185.25. *D.R.R.G.P.*, doc. 20 p Shirer, p. 504.26. Shirer, p. 505 – 506.27. Galeazzo Ciano, *Journal Politique 1939 – 1945*, I, Editions de la Baconniere-Neuchatel „p. 52 – 60.28. Ib*idem,* p. 78 – 80.29. Ib*idem,* p. 10.89 – 90.30. Shirer, p. 520 – 521.31. Ib*idem,* p. 522 – 525.32. D.*B.F.P.,* 3, V, Her Ma. jesty's Stationery Office, London 1952, doc. 589.33. Ib*idem,* doc. 170.34. His*toire de l*a *politique extérieure d*e *l'U.R.S.S.,* p. 497 – 498.35. Ib*idem,* p. 498.36. Ib*idem,* p. 499. D.*B.F.P.,* 3, V, doc. 201, 37. Arh. I.S.I.S.P., dosar 2756... 38. Ronald Wheatley, Br*itain and the anglo-frcincorussian* negotiations in *1939,* în „T.es relations îrahco-britâruques de 1935 a 1939”, p. 203.39. D.*B.F.P.* 3, V, doc. 436.40. His*toire d*e *l*a *politique extérieure d*e *V*U. *R.S.S.,* p. 501 – 502; D.*B.F.P.,* 3, V, doc. 520.41. Arh. I.S.I.S.P., dosar 2756.42. Wheatley, p. 206.43. D.*B.F.P.* 3, V., doc. 589.44. Wheatley, p. 207 – 208.45. D.B.F.P., 3, V, doc. 608.46. Ibidem, doe. 624.47. His*toire d*e *l*a *politique*

extérieure de l'U.R.S.S., p. 503. D.*B.F.P.*, 3, V, doc. 648.657.

48. V.M. Molotov, O *mejdunarodnom polojeniiu 1 uneşnei politike SSSR*, Moskva 1939.49. *Histoire de la politique extérieure de l'U.R.S.S.*, p. 524.50. *Stalin und Hitler*. *Pakt gegen Europa* (Editată şi prefaţată de J.W. Brugel), Wien, Europa Verlag, 1973, doc. 14; Maiski p. 173 – 174.51. *A.D.A.P.*, 1918 – 1945, D, VI, doc. 441.52, *Stalin und Hitler*, doc. 15; *Histoire de la politique extérieure de l'U.R.S.S.*, p. 525.53. *D.B.F.P.*, 3, V, doc. 697.54. *D.B.F.P.*, 3, VI, p. 33 – 41, 115 – 120.55. *Ibidem*, p. 86.56. Alfrecl Duff Cooper, *La ăauxième guerre mondiale* (*The Second* World *War*). *Premiere Phase*, Union Latine d'Editions, Paris, 1940, p. 263 – 264.57, *Ibidem*, p. 274 – 276.58. Wheatley, p. 208.59. *D.B.F.P.*, 3, VI, doc. 226, 227, 282, 38*0.60*. Maiski, p. *147.61*. *Istorila*, *Velikoi Oţecestvennoi Voini Sovetskogo Soiuza 1941 – 1945*, tom. I, Moskva 1960, p. 167.62. *Histoire de la politique extérieure de l'U.R.S.S.*, *p. 509.63*. *U.B.F.P:*, *3*, *VI*, *doc*. *435.64*. *U.B.F.P.*, *3*, *VI*. *Anexa V. 65*. *Histoire de la politique extérieure de l'U.R.S.S.*, *p. 525*; *Stalin und Hitler*, *doc. 24.66*. *D.M.*.. II, *Editura de stat*, *1949*, *doc. 12.67*. *M. Gilbert*.

R. Gott, p. 286 – 288.68. *U.M*. II, doc. 13; *U.B.F.P.*, 3, VI, doc. 370.69. *D.M.*, II, doc. 13, 70. *Ibidem*, doc. 14.71. *Ibidem*, doc. 16.72; *Ibidem*, doc. 22.73. *Ibidem*, doc. 24.74. *Ibidem*, doc. 25.75. *DUT*.

S, 8, 1935 – 1939, XII. 23 mai-11 august 1939, Roma, La Libreria Dello Stato, 1952, doc. 59.76. M. Gilbert, R. Gott. p. 323.77. *Ibidem.*, p. 324.78. Ciano, p. 118 – 127.79: Schmidt, p. 438.80. Ciano; p. IC, 128.81. *U.G.F.P.*, D (1937 – 1945), VII, The Last Day Of Peace, August 9-September 3, 1939, doc. 43.82. *Ibidem*, doc. 47.83. Ciano, p; 128.84. *Ibidem*, p. 11.85. *Ibidem*, p. 129.86. *Ibidem*, p. 129 – 133.87. *Ibidem*, p. 133 – 134; *U.G.F.P.*, D, VII, doc. 226.88. Maiski, p. 153, 157.89. *Ibidem*, p. 158 – 159; *Istoria Velikoi oteacestvennoi voirii Sovetskogo Soiuza*, I, Moskva 1960, p. 168 – 170; 90. Maiski, p. 161 – 164.91. *Ibidem*, p. 182; *Stalin und Hitler*, doc. 40, 41.92. Maiski, p, 183; *Stalin und*

Hitler, doc. 44, 46.93. Wheatley, p. 210.94. Biblioteca I.S.I.S.P., microfilm V; Caseta 469, 563 – 569, 566.95. Maiski, p. 184; *Stalin und Hitler*, doc. 47, 48.96. Maiski, p, 184; *Stalin und Hitler*, doc. 52.97. Maiski, p. 164 – 165.98. *Ibidem*, p. 185; *Stalin und Hitler*, doc. 54, 55, 56.99, Maiski, p. 165.100. *Ibidem*, p. 189.101. *D.G.F.P.*, D. VII, doc. 228.102. Maiski, p. 190.103. *Histoire de la politique extérieure de l'U.R.S.S.*, p. 529.104. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 135. Telegr. nr. 875, din 3 mai 1939.105. *Loc. cât.*, Nota nr. 29.506 din 10 mai 1939.106. Grégoire Gafenco, Les *derniers jours de l'Europe* Paris, 1946, p. 202.107. V. Moisuc, *Politica externă a României în ultimele luni de pace*, în „Probleme de politică externă a României. 1919 – 1939" p. 394 – 399.108. Arh. I.S.I.S.P. „fond 2, dosai 13.109. Ib*idem.* 110. Gh. Zaharia, Ro*mânia în preajma şi la începutul celui de al doilea război mondial,* în „Probleme de politică externă a României. 1918 – 1940", p. 400.111. Arh. M.A.E., fond 71/Transilvania, vol. 39 f. 203.112. Ma*gyarorszâg es a masodik vilăghăboru,* Kossuth konyvkiado, doc. 95.113. Juhâsz Gyula, A *Teleki-kormany kulpolitikâja 1939 – 1941,* Akademiai Kiado, Budapest 1964, p. 35.114. Arh. M.A.E., fond 71/Transilvania, vol. 45, f. 3; – 41 115. U.*G.F.P.,* D, VII, doc. 266.116, Ib*idem.* doc. 361 117. Arh. M.Ap.N. dosar 148. f. 162 – 165.

1. *DIN*... II, doc. 26, 2. *Ibidem*, doc. 27. Anexa. 3. Shirer, p. 566 – 570.4. *Le livre jaune*, doc. 203.5. *Ibidem*, doc. 205.6. *Ibidem*, doc. 200, 209.7. *Ibidem*, doc. 211.8. *D.R.R.G.P.*, doc. 56.9. *Ibidem*, doc. 57.10. *Ibidem*. doc. 58.11. *Ibidem*, doc. 60.12. Ciano, p. 134 – 135.

13. *D.G.F.P.* D, VII, doc. 227. Anexa. 14. Ciano, p. 135.15. *D.G.*, I, Paris, 1941, p. 116 – 120.16. *D.R.R*-G.*P.*, doc. 64.17. *Ibidem*, doc. 65 18. Ciano, p. 37.19. *D.G.F.P.*, D. VII, doc. 266, *D.D.I.*, 8 XIII doc. 245.20. *D.G.F.P.*.. D, VII, doc. 280.21. Ciano, p 137.

22. *D.R.R. G.P.*, doc. 68, 69. *D.B.F.P.*, 3, IV, doc. 189.23. *R.P.A.P.S*... doc. 91.24. M. Gilbert, R. Gortt. p. 346 – 347...25. *Le livre jaune*. doc. 242.26. *D.G.F.P.*, D, VII, doc. 271; *D.D.I*... 8, XIII, doc. 250.

27. Schmidt, p. 453.28. Generalobertst Halder, *Kriegstagebuch*, Bând I, Vom Polenfeldzung bis zum Ende der Westoffensive (14.8.1939 – 30.6.1940) W. Kohlammer Verlag, Stutigard, 1962, p. 31.29. Shirer, p. 595 – 596.30. *D.G.F.P.*, D, VII, doc. 277; *D.D.I.*, 8, XIII. doc. 262.31. Ciano, p. 137.32. *Ibidem*. p. 138.33. *D.G.F.P.*.. D. VII, doc. 301.34. *Ibidem*, doc. 307.35. *Ibidem*, doc. 317.36. Ibidem, doc. 341.37. *Le livre jaune* doc. 253.38. *Ibidem*, doc. 261.39. *Ibidem*. doc. 267.40. *D. GJ P.*, D. VII. doc. 349.41. Ciano, p. 139 – 140.42. *D.R.R.G.P.*, doc. 71, 72.43. M. Gilbert, R. Gott, *Domnul Hitler vrea să salveze pacea*. În „Der Spiegel", nr. 36, din 2 seDtembrie 1964.44. Ib*idem,* 45. D.*R.R.G.P.,* doc. 73; R.*P.A.P.S...* doc. 95.96.46. D.*R.R.G.P.,* doc. 74.47. Ib*idem,* doc. 75, 76; Schmidt. p. 455.48. M. Gilbert. R. Gott, Do*mnul Hitler vrea să salveze pacea,* in Der Spiegel". nr. 36 din 2 septembrie 1964.49. D.*R.R.G.P.,* doc. 77.50. Ib*idem,* Sac. 78.51. Ib*idem.* doc. 79. D.*B.F.P.,* 3, VII, 1939, Hei Majesty's Stationery Office, London, 1954, doc. 565.52. D.*R.R.G.P...* doc. 80.53. Ib*idem,* doc. 81.54. Ib*idem,* doc. 82.55. Ib*idem,* doc. 84.56. M. Gilbert, R. Gott, Co*nciliatorii,* p. 365 – 366.57. D.*R.R.G.P...* doc. 89.58. Schmidt, p. 456 – 457.59. D.*R.R.G.P.,* doc. 89.60. Schmidt. p. 458.61. D.*R.R.G.P.,* doc. 98.62. I*bidem,* doc. 92.63. M. Gilbert. R. Gott, Do*mnul Hitler vrea să salveze pacea,* în „Der Spiegel", nr. 37. din 9 septembrie 1964.64. Ciano, p. 143.65. D.*G.F.P.* D, VII, doc. 467 66. D.*R.R.G.P.,* doc. 96, 97; R.*P.A.P.S.,* doc. 108.67. Shirer, p. 625.68. M Gilbert, R Gott, Do*mnul Hitler vrea să salveze pacea.:* în „Der Spiegel", nr. 37, din 9 septembrie 1964.69. Ciano, p. 14*3:* Le *livre Jaune,* doc. 306.70. D.*G.,* I, Paris, Aux armes de France. 1941.; p. 134.71. Shirer, p. 627.72. D.*G.F.P...* D. VII, doc. 474.73. D.G., 1, p. 135 – 136.74. D.*G.F.P.,* D, VII, doc. 476; Schmidt, p. 460.75. D.*G.F.P...* D, VII, doc. 478.76. Ciano, p. 143 – 144.77. Le *livre jaune,* doc. 318.78. Schmidt, p. 460.79. D.*B.F.P.,* D, VII, doc. 618.

80. *Ibidem*, doc. 623, 632.

Capitolul VIII

1 *D.E.R.G.P.*, doc. 107.2. *Ibidem*, doc. 108.3. D.G.F.P., D. VII, doc. 500.4. *D.R.R.G.P.*, doc. 106.5. *D.G.F.P.*, D. VII, doc. 512.6. *Ibidem*, doc. 504; *D.D.I.*, 8, XII, doc. 542.7. Shirer. p. 640.8. *Ibidem*, p. 640 – 641.9. *D.R.R.G.P.*, doc. 113.10... D.G.F.P., D. – VII. doc. 501.11. *Ibidem*, doc. 502.12. Shirer, p. 642.13. *D.B.F.P.*, 3, VII, doc. 658.14. *D.R.R.G.P.*, doc. 105.15. D.G.T., p. 138 – 140; *Le livre jaune*, doc. 327, 337, 333.16. *Le livre jaune*, doc. 343.17. *D.G.F.P.*, D, VII, doc. 509, 510, 513, 515.13. *D.G.*, I. p. 140.19. *D.G.F.P.*D. VII, doc. 535.20. *Ibidem*, doc. 539.21. Schmidt, p. 462.22. *D.G.F.P.*, D, VII, doc. 541.23. *Le livre jaune*, p. 430 – 431.24. Ciano, p. 145.25. D.G., I, p. 143.26. M. Gilbert. R. Gott, *Conciliatori* p. 400.27. *D.G.*, I, p. 144.28. Ciano, p. 145 – 146.29. *D.G.F.P.*, D, VII, doc. 554.30. *D.R.R.G.P.*, doc. 116.31. Shirer, p. 651.32. *Le livre jaune*, doc. 357.33. *D.G.F.P.*, D, VII, doc. 558.34. M. Gilbert, R. Gott, *Domnul HUler vrea să salveze pacea*, în „Der Spiegei", nr. 38 din 16 septembrie 1934.35. *Ibidem*... 36. *D.R.R.G.P.*, doc. 116.37. *Ibidem*, doc. 115.38. *Le livre jaune*, doc. 356.39. D.G., I, p. 144 – 145.40. Shirer, p. 651 – 652.41. *Le livre jaune*, p. 431; D.C? I, p. 145 – 147; Shirer, p. 652.42. Ciano, p. 146.43. D.B.F.P. 3, VII, doc. 747.44. *D.R.R.G.P.*, doc. 118.45. *D.G.F.P.*.. D, VII, doc. 560.46. Schmidt, p. 464.47. Shirer, p. 655.48. *D.G.F.P.*, D, VII, doc. 561.49. *Le livre Jaune*, doc. 364.50. *Ibidem*, doc. 365; D.G., I, p. 148.51. *D.G.F.P.*, D, VII, doc. 502.52. *Ibidem*, doc. 563.53. *Le livre Jaune*, doc. 367.54. D.R.R.G.P., doc. 420.55. *Le livre Jaune*. doc. 370.56. Generaloberst Halder, *Kriegstagebuch*, Bând I, p. 61.57. H. Batowski, *Agonia pokoju i poczatek. wnjny* (*sierpien-wrzeisen 1939*), Poznan 1969. p. 316.58. *Arh. M.A.E.*, fond 71/Germania, vol. 77. Notă asupra întrevederii Călinescu-Fabricius din 31 august 1939.59. *Rezistenţă europeană în anii celui de al doilea război mondial 1938 – 1945, vol. I. Ţările din Europa Centrală şi de sud-est. Polonia* (autor Miilea

Moldoveanul, Editura militară, 1973, p. 152, 60. „Monitorul oficial 1, nr. 206. P. I, din 7 septembrie 1939.61. Ai. Gh. Savu, *Consideraţii privind neutralitatea României*

la începutul celui de al doilea război mondial, în „Probleme de politică externă a României. 1919 – 1939”, p. 416 – 417.62. Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosarul 221, f. 209.63. *Marea conflagraţie a secolului XX*, p. 85.64. Arh. Statului Bucureşti, fond Ministerul Propagandei Naţionale, dosar 2429/1940.65. Arh. M.A.E., fond 71/Germania, vol. 78, f. 7 – 8.

Cuvânt înainte 15

Capitolul I
FASCISMUL – UN GRAV PERICOL PENTRU PACEA ŞI SECURITATEA POPOARELOR... U
Capitolul II
ANSCHLUSS-UL AUSTRIEI – PRIMA ETAPA SPRE FĂURIREA „MARELUI REICH”... 30
Capitolul IO
CRIZA SUDETĂ DIN MAI 1938... 1 1 1 43
Programul de la Karlsbad al germanilor sudeţi.111 45
Conferinţa anglo-franceză din 28 – 29 aprilie 1938 li, 49
Vizita lui Adolf Hitler în Italia. 52
Cehoslovacia în stare de alarmă... 55
„Febra cehoslovacă „scade, dar fondul conflictului dăinuieşte 66 Adolf Hitler aprobă planul de cotropire a Cehoslovaciei 67
Misiunea Runeiman... 73
Capitolul IV
ZILELE PREMERGĂTOARE „MÜNCHENULUI”!! 5 77
Adolf Hitler pregăteşte o nouă criză în Cehoslovacia! 77
La Nürnberg se ridică cortina. 83
Întrevederea Hitler – Chamberlain de la Berchtesgaden. 86
Conferinţa anglo-franceză din 18 septembrie 1938... 95
Confruntări la Fraga pe marginea propunerilor anglo-franceze din 18 – 19 septembrie 1938... 109

Bad Godesberg: A doua întrevedere Hitler-Chamberlain. 126
ÎJad Godesberg: Schimbul de scrisori Chamberlain-Hitler 131 Londra şi Parisul autorizează Praga să mobilizeze... 133
Bad Godesberg: A treia întrevedere Hitler-Chamberlain «135
Conferinţa anglo-franceză din 25 – 26 septembrie 1938... 146
Misiunea lui Sir Horace Wilson la Berlin... 158
Un nou plan britanic... 164
Spre o conferinţă internaţională... *Z* î.*1* i 169
Capitolul V
DRAMA CEHOSLOVACIEI... 1 175
Conferinţa cvadripartită de la München 1; J"! i 176
Cehoslovacia în doliu... 190
Manifestări ale opiniei publice din Marea Britanie şi Franţa după semnarea acordului de la München... 201
Consecinţele „Münchenului; asupra României... 208
Lichidarea statului cehoslovac... 213
Semnificaţia tratatului germano-român din 23 martie 1939.226
Capitolul VI
AGENDĂ DIPLOMATICA ÎNCĂRCATĂ ÎN CAPITALELE MARILOR PUTERI EUROPENE... 237
Adolf Hitler declanşează criza Danzigalul... 237
Marea Britanie „descoperă11 primejdia nazistă. Politica de garanţii a guvernului englez. 211
De la Planul „Weiss" la „Pactul de oţelil 253
Tratativele tripartite anglo-franco-sovietice de la Moscova
Prima fază... 281
Tentative britanice pentru realizarea unui acord cu Germania 287
Fisuri în „Pactul de Oţel" 298
Eşuarea tratativelor anglo-franco-sovietice. Încheierea tratatului de neagresiune germano-sovietic... 315

Capitolul VII
ÎN PRAGUL MARII CONFLAGRAŢII). 333
Ambasadorul von Dirksen avertizează... dar Adolf Hitler ordonă atacarea Poloniei... 333
Operaţiunea „Fall Weiss" este suspendată... * 348
Manevre naziste pentru izolarea Poloniei... 353
Xâltima zi de pace... 385
Capitolul VIII
ATACAREA POLONIEI ŞI DECLANŞAREA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL... 397
1 septembrie 1939: Germania nazistă atacă Polonia. „397
2 septembrie 1939: Zi de incertitudini... 409
3 septembrie 1939: Marea Britanie şi Franţa declară război
Germaniei... 425
Încheiere 439
Abrevieri)! 7 *l*... 445
LECTOR: SORIN NICOLAE
TEHNOREDACTOR: GHEORGHE POPOVICI
APĂRUT 1963. EUN DE TIPAR 25.11.1983.
COLI TIPAR 14, 50.
COMANDA NR. 30 332
COMBINATUL POLIGRAFIC „CASA SCÂNTEH", PIAŢA SCÂNTEII NR. 1, BUCUREŞTI, REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

— Principele Philippe de Hesse, ginerele regelui Victor-Etnmanuel IIT, Obergruppenführer S.A.

I. *A.S.W.*, II, doc. 53.2. *Ibidem*, doc. 54.3. *Ibidem*, doc, 66.4. „Timpul" nr. 351, din 27 aprilie 1938.5. „Timpul 1 ÎI „nr. 351, din 27 aprilie 193S: nr. 354 din 30 aprilie 1938. O.M. Gilbert, R. Gott., p. 156, 159 – 160.7. A.*S.W.,* II, doc. 51.8. D.*M.,* I, doc. 10; M. Gilbert, R. Gott, p. 162.9. A.*S.W...* II, doc. 69.10. Ib*idem,* doc. 72.11. D.*M.*

II, doc. 2, 3.12. *A.S.W.*..11, doc. 75.13. M. Gilbert, R. Gott, p. 165.14. Paul Schmidt, *Siatist auf ăiplomatischer Büchner 1923 – 1945*, Athenäumverlag, Frankfurt am Main-Bonn, p. 384 – 386.15. „Timpul", nr. 365, din 9 mai

1938.16. Schmidt, p. 388.17. „Timpul”, nr. 365, din 14 mai 1938.18. Anchieri, p. 14.19. *D.M.* I, doc. 15, îl).